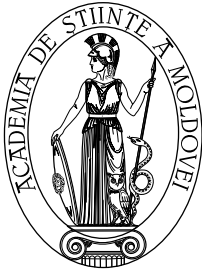

ISSN 1857-2294

Academia de Științe a Moldovei
Institutul de Cercetări Juridice și Politice

REVISTA

DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE

ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

2 (168)
2015

Chișinău, 2015

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM (Rusia)

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, academician al Academiei Române (România)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Olga Găgăuz, doctor habilitat în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: Tamara Osmochescu

Procesare computerizată: Elena Curmei

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice și Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2015

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor JUC, Liubovi CEBAN	Afirmarea internațională a statului Republica Moldova: aspecte legislativ-normative și diplomatice	7
Veaceslav UNGUREANU	Valorificarea oportunităților de fortificare a securității naționale a Republicii Moldova în contextul noilor replieri geopolitice în spațiul pontic	20
Аркадий УРСУЛ, Ион РУСАНДУ	Глобальные процессы и образование	33
Cristina EJOV	Extremism: definition, types and essential characteristics	46

ȘTIINȚE POLITICE

Constantin SOLOMON	Reflectarea în mass-media a campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014 în Republica Moldova	58
Ion RUSANDU	Puterea <i>versus</i> opoziția politică: alegerile locale generale din iunie 2015	67
Serghei SPRINCEAN, Alina KRASNOVA	The human security approach in the analysis of funda- mentalism: political, cultural and bioethical aspects	73
Vladimir KOCHETKOV	The comparative analysis of the main laws of the Russi- an Empire of 1906 and the Constitution of the Russian Federation of 1993: on the history of constitutionaliza- tion of Russian authorities	84

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Victor MOCANU, Ion MOCANU	Opțiunile sociopolitice ale cetățenilor Republicii Moldova în contextul perspectivei de aderare la Uniunea Europeană	96
Olga GAGAUZ, Cristina AVRAM	Speranța de viață sănătoasă – indicatorul integral de evaluare a sănătății populației	109
Inga CHISTRUGA- SÎNCHEVICI	Situația demografică în Republica Moldova și unele țări europene	117

FILOSOFIE

Ana PASCARU	Inocularea descentralizării axiologice în conceptul societate bazată pe cunoaștere	129
Rodica CIOBANU	Ordinea socială: între individualism și pragmatism	136
Andrei PERCIUN	Conceptii fenomenologice în analiza imaginii	145
Вугар МАМЕДОВ, Нигяр КАЛАНДАРЛИ	Общественное мнение в Азербайджане в отношении биоэтических проблем	160

MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE

- Victor MORARU,**
Sergiu MORARU Securitatea națională ca problemă politologică 169

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

- Vladimir STERPU** Conceptualizarea securității din perspectiva relațiilor internaționale 178
- Luminița GAVRILUȚA** Repere teoretico-metodologice aplicate în cercetarea relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană 195
- Iulian VIȚĂ** Geopolitică și energie: Europa în căutarea surselor alternative de energie 203
- Natalia BARGAN** Repartizarea timpului pentru educația și îngrijirea copiilor în familie 210
- Liliana CUȘNIR** Copiii instituționalizați: cauze, consecințe, opțiuni de prevenire 221
- Ionel PINTILII** Societatea informațională contemporană: provocări și valențe juridice 231
- Farid ALAKBARLI,**
Vuqar MAMMADOV,
Aida BANDALIYEVA Scientific contribution of medical scientists in middle ages in Azerbaijan 239

MOȘTENIRE

- Gheorghe BOBÂNĂ** Mircea Vulcănescu: o analiză fenomenologică a dimensiunii românești a existenței 249
- Lidia TROIANOWSKI** Demersul de afirmare a artei cu tendințe sociale: C. Stere - R. Ionescu-Rion 261

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

- Valeriu MOȘNEAGA** *Recenzie:* Raporturile dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul realizării reformelor democratice. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2014. 248 p. 271
- Tatiana SPĂTARU** *Recenzie:* Stratificarea socială în condițiile transformării societății din Republica Moldova. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2014. 272 p. 2743
- Vitalie OJOVANU,**
Victor JUC *Recenzie:* Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere (aspecte filosofice). Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015. 216 p. 276
- Victor SACA** *Recenzie:* Victor Juc. Silvia Mîțcu. Activități nemilitare ale Organizației Tratatului Atlanticului de Nord. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015. 160 p. 278

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS AND EUROPEAN STUDIES

Victor JUC, Liubovi CEBAN	International affirmation of the state Republic of Moldova: legal-normative and diplomatic highlights	7
Veaceslav UNGUREANU	The opportunities of strengthening national security of Republic of Moldova in the new geopolitical folding of pontic area	20
Аркадий УРСУЛ, Ион РУСАНДУ	Global processes and education	33
Cristina EJOV	Extremism: definition, types and essential characteristics	46

POLITICAL SCIENCES

Constantin SOLOMON	Media coverage in a electoral campaign for parliamentary elections in 30 November 2014 to Republic of Moldova	58
Ion RUSANDU	Power versus political opposition: general local elections of June 2015	67
Serghei SPRINCEAN, Alina KRASNOVA	The human security approach in the analysis of fundamentalism: political, cultural and bioethical aspects	73
Vladimir KOCHETKOV	The comparative analysis of the main laws of the Russian Empire of 1906 and the Constitution of the Russian Federation of 1993: on the history of constitutionalization of Russian authorities	84

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Victor MOCANU, Ion MOCANU	Sociopolitical options of citizens from the Republic of Moldova in the perspective of accession to European Union	96
Olga GAGAUZ, Cristina AVRAM	Healthy life expectancy as an integrated indicator of population health assessment	109
Inga CHISTRUGA- SÎNCHEVICI	Demographic situation in the Republic of Moldova and some European countries	117

PHILOSOPHY

Ana PASCARU	The axiological decentralization inoculation's in the knowledge- based society concept	129
Rodica CIOBANU	Social order: between individualism and pragmatism	136
Andrei PERCIUN	Phenomenological views in the analysis of image	145
Вугар МАМЕДОВ, Нигяр КАЛАНДАРЛИ	Public opinion in Azerbaijan against bioethical issues	160

MASS-MEDIA AND COMUNICATION

- Victor MORARU,**
Sergiu MORARU National security as a issue for political sciences 169

RESEARCH PAPERS

- Vladimir STERPU** Conceptualization of security in the light of international relations 178
- Luminița GAVRILUȚA** Theoretical and methodological references applied in research relations between Republic of Moldova and European Union 195
- Iulian VIȚĂ** Geopolitics and energy: Europe in search for alternative sources of energy 203
- Natalia BARGAN** Repartizarea timpului pentru educația și îngrijirea copiilor în familie 210
- Liliana CUȘNIR** Copiii instituționalizați: cauze, consecințe, opțiuni de prevenire 221
- Ionel PINTILII** Societatea informațională contemporană: provocări și valențe juridice 231
- Farid ALAKBARLI,**
Vuqar MAMMADOV,
Aida BANDALIYEVA Scientific contribution of medical scientists in middle ages in Azerbaijan 239

MOȘTENIRE

- Gheorghe BOBÂNĂ** Mircea Vulcănescu: o analiză fenomenologică a dimensiunii românești a existenței 249
- Lidia TROIANOWSKI** The demarche for promoting art with social tendencies: C. Stere – r. Ionescu-rion 261

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

- Valeriu MOȘNEAGA** Recenzie: Raporturile dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul realizării reformelor democratice. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2014. 248 p. 271
- Tatiana SPĂTARU** Recenzie: Stratificarea socială în condițiile transformării societății din Republica Moldova. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2014. 272 p. 273
- Vitalie OJOVANU,**
Victor JUC Recenzie: Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere (aspecte filosofice). Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015. 216 p. 276
- Victor SACA** Recenzie: Victor Juc. Silvia Mîtcu. Activități nemilitare ale Organizației Tratatului Atlanticului de Nord. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015. 160 p. 278

AFIRMAREA INTERNAȚIONALĂ A STATULUI REPUBLICA MOLDOVA: ASPECTE LEGISLATIV-NORMATIVE ȘI DIPLOMATICE

INTERNATIONAL AFFIRMATION OF THE STATE REPUBLIC OF MOLDOVA: LEGAL-NORMATIVE AND DIPLOMATIC HIGHLIGHTS

Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM,

Liubovi CEBAN,
cercetător științific stagiar,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

This article is devoted to the 25th anniversary evocation of the adoption of the Declaration on the sovereignty, being analyzed the legislative and normative efforts, institutional and diplomatic of the international affirmation of the newly independent state - Republic of Moldova. The adoption of a package of probative documents assured legislative and normative support to exercise foreign policy and ensuring national security, and the institutional structures that have been created, conducted promote the Republic of Moldova on the world stage through international recognition, establishment of diplomatic relations, opening diplomatic representations and participation in the governmental international organizations with different status. Given that even the constitution the Republic of Moldova faced with serious problems of insecurity, the research is characterized by the interconnection of foreign and security policy, in which the status of proclaimed permanent neutrality role is crucial.

Key-words: *sovereignty, independence, foreign policy, national security, international governmental organizations, international recognition, international affirmation, historical truth.*

La 23 iunie 2015 s-au împlinit douăzeci și cinci de ani de la adoptarea Declarației cu privire la suveranitate, document care a pus bazele formării noului stat independent Republica Moldova. Tentativele de a restructura regimul totalitar-comunist au eșuat, provocând falimentul sistemului ancorat pe o ideologie cu statut de autoritate unică. „La nivelul republicilor unionale transferul de putere de la Partidul Comunist al Uniunii Sovietice către structurile republicane, transformate în instituții de stat, se realiza prin extinderea autonomiei republicilor ca subiecți ai federației” [1, p.70-71].

Dezintegrarea Uniunii Sovietice s-a desfășurat sub incidența multiplelor aspecte și forme de schimbare, unele rezumându-se la următoarele: republicile unionale și-au decretat suveranitatea, dar nu dețineau o autonomie suficientă pentru a valorifica obiectivele trasate și a exercita prerogativele de putere revendicate. Prin Declarația cu privire la suveranitate din 23 iunie 1990, RSS Moldova (pînă la 5 iunie 1990 era RSS Moldovenească, din 23 mai 1991 - Republica Moldova) se proclama drept stat suveran, unitar și indivizibil, în

care sursa suveranității aparține poporului, iar exercitarea ei devine prerogativa structurii reprezentative supreme a puterii de stat a republicii, pe a cărei întreg teritoriu prioritatea aparținea Constituției și legilor RSS Moldova, pe când documentele unionale puteau fi puse în aplicare numai în urma ratificării lor de forul legislativ suprem republican. Printre celelalte prevederi importante, insistăm asupra uneia, pe care o considerăm esențială în contextul abordat de idei, se stabilea că RSS Moldova putea fi parte în uniuni de state, delegându-le benevol sau retrăgându-le unele dintre prerogative [2, p.488-489]. Declarația se referea la drepturile suverane în cadrul comunității unionale de state, deși se angaja să respecte „Statutul ONU și exprimă adeziunea față de principiile și normele dreptului internațional unanim recunoscute”.

Este important de subliniat că declararea suveranității constituie doar un pas inițial, dar care nu este suficient în devenirea statului independent. Suveranitatea se realizează atât în plan intern, cât și extern, iar dacă statul nu este independent, în interior pot fi prezente instituții ce exercită puterea, însă acestea, potrivit opiniei lui Ja.Karpinski, sînt mandate și autorizate din exterior, ele supunându-se limitelor și domeniilor permise din afară [3,p.24]. Republica Sovietică Socialistă Moldova s-a declarat subiect egal în drepturi în relațiile și tratatele internaționale, însă raporturile cu lumea exterioară nu se produceau în mod direct, ci prin intermediul centrului unional, care acționa ca un filtru și îi selecta contactele externe, chiar dacă, nu este mai puțin adevărat, că pînă la proclamarea independenței autoritățile republicane au avut posibilitate să participe la unele întruniri oficiale, în special cu factori superiori de decizie din România. Realizarea suveranității interne se dovedește a fi imposibilă în condițiile lipsei suveranității externe, aceasta din urmă fiind un mecanism important pentru poziționarea statului pe arena mondială, chiar dacă practic nu este în măsură să-i garanteze integritatea teritorială și să-i asigure existența. Luînd ca bază această aserțiune, considerăm necesar de a nota că în perioada care a decurs de la decretarea suveranității pînă la autodizolvarea Uniunii Sovietice atestăm diferențe la capitolul grad mai înalt sau mai redus de autonomie în realizarea activităților de politică internă și de politică externă. În primul caz, cursul general al reformelor se afla într-o măsură mai mare sau mai mică în concordanță cu linia strategică magistrală a centrului federal și cu procesele similare care se desfășurau cu diferită intensitate în alte republici unionale, pe cînd în cel de-al doilea caz, chiar și după proclamarea independenței, afirmarea internațională s-a produs cu mari dificultăți, dat fiind că majoritatea țărilor occidentale remarcă indispensabilitatea „clarificării relațiilor” cu autoritățile centrale și delimitarea funcțiilor mutual recunoscute [4, p. 26-28]. Vom preciza, România și Georgia sînt primele state care au recunoscut independența Republicii Moldova chiar în ziua proclamării, pe cînd Ucraina și Rusia au procedat în mod similar mai tîrziu, la mijlocul lunii decembrie a anului 1991. În plan intern, în conformitate cu Declarația de Independență, „instituționalizarea structurilor puterii a fost îndreptată spre demararea proceselor de edificare a statului de drept și a societății democratice”, urmărindu-se asigurarea și garantarea drepturilor și a libertăților fundamentale ale omului și funcționarea numai de „legislația adoptată de instituțiile puterii de stat legal constituite ale Republicii Moldova”. Alt obiectiv

important consta în crearea economiei de piață, aceasta era tratată ca trăsătură definitorie a democrației, rolul determinant fiind rezervat „relațiilor politice de caracter economic stabilite în baza intereselor comune și reciproce avantajoase” [5, p.60-62].

Declarația de Independență reprezintă prin conținut și esență un document de o în-cărcătură și o valoare istorică deosebită, prin intermediul căruia s-au trasat obiectivele strategice de politică internă și de politică externă care urmau să fie implementate în scopul edificării statului suveran, independent și democratic. Obiectivele strategice de politică externă includ trei blocuri de acțiuni:

1. delimitarea de Uniunea Sovietică și stabilirea relațiilor bilaterale pe orizontală, solicitându-se insistent de a înceta starea ilegală de ocupație și retragerea neîntârziată a forțelor armate sovietice de pe teritoriul național al Republicii Moldova, considerându-se că numai prin respectarea acestor condiții este posibilă edificarea statului suveran, independent și indivizibil;

2. obținerea recunoașterii internaționale și stabilirea relațiilor diplomatice în baza normelor de drept internațional și practicilor existente în materie mai ales cu țările europene, dar și cu alte state din lume, aceste acțiuni fiind urmate de identificarea unor domeniilor de interes comun;

3. admiterea în calitate de membru cu drepturi depline în structurile internaționale și participarea la procesele de cooperare prin organizații și instituții internaționale, făcând uz pe larg de mecanismele diplomației multilaterale, în calitate de priorități strategice au fost declarate Organizația Națiunilor Unite cu agențiile sale specializate și Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa, inclusiv aderarea la Actul Final de la Helsinki din 1 august 1975 și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă din 21 noiembrie 1990.

Declarația de Independență reflectă procesele de democratizare inițiate în Europa la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90 ai secolului XX, acest document este redactat într-un spirit înalt de optimism istoric, dat fiind că independența este concepută, prezentată și tratată ca un act de justiție și remediere a unor nedreptăți săvârșite la adresa poporului Republicii Moldova. Este de subliniat că după adoptarea Declarației din 27 august 1991 autoritățile naționale ale puterii de stat au amplificat și au dinamizat procesele de instituționalizare a acțiunilor de afirmare și consolidare internațională a Republicii Moldova prin promovarea unei politici externe de sine stătătoare, obiectivele strategice constând în obținerea calității de subiect al dreptului internațional, stabilirea relațiilor diplomatice cu alte state și angajarea în activitățile de cooperare bilaterală și multilaterală. Republica Moldova și-a asumat responsabilitatea să respecte plenar prevederile lor statutare și, implicit, s-a angajat plenar să manifeste disponibilitatea de a înstrăina benevol o parte din prerogativele sale suverane, obiectivul major urmărit fiind asigurarea recunoașterii și consacării internaționale, edificarea statului de drept și a societății democratice, crearea economiei funcționale de piață și a statului social. P.Varzari și I.Tăbârță acreditează supoziția că proclamarea suveranității și a independenței Republicii Moldova a presupus edificarea instituțiilor noi și în genere a tuturor simbolurilor statului [6, p.72]. În linii mari această idee este corectă și validă, însă nu este mai puțin adevărat că unele structuri din trecut au

fost racordate la noile realități. Vom preciza că una dintre particularitățile esențiale ale Republicii Moldova constă în faptul că prin Constituție nu este proclamată stat național, art. 1 conținând calificativele „suveran”, „independent”, „unitar” și „indivizibil”, chiar dacă în art. 2 se regăsește sintagma „suveranitate națională”, care „aparține și este exercitată de popor”. Însă această calitate marchează, cu predilecție, actul bidimensional de delegare și îndeplinire a atribuțiilor între popor și stat.

Notăm, proclamând suveranitatea de stat și delegând-o spre exercitare poporului, Republica Moldova a trebuit în regim de urgență s-o consolideze și s-o extindă pe întregul său teritoriu, însă realizarea ultimului obiectiv rămîne o sarcină de valorificat și se înscrie în contextul eforturilor de soluționare a conflictului din raioanele de est. O națiune moldovenească nu putea să se formeze în condițiile absenței statului național suveran și independent, dar și ale particularităților complexe ale „spațiului istoric și etnic al devenirii sale naționale”. Statele, susține E.Hobsbawm, nu apar datorită națiunilor, ci invers [7,p.12], în timp ce, potrivit asumției lui B.Buzan, pot fi identificate „patru modele de legături posibile de tip națiuni – state”: în condițiile *națiunii – stat* primară, cum ar fi în cazul Ungariei sau Japoniei, națiunea precedă statul și deține rolul determinant în apariția lui; în *statul – națiune*, cum ar fi Statele Unite ale Americii, Australia și mai multe țări latino-americane, rolul instrumental în formarea națiunii revine statului; *națiunea – stat parțială*, exemplificată prin națiunile coreeană, chineză, greacă, dar și cea germană în condițiile războiului rece, presupune că națiunea este împărțită între două sau mai multe state și populația fiecăruia constă în mare măsură din poporul aceluia stat; ultimul model se referă la *statul multinațional*, care cuprinde două sau mai multe națiuni aflate aproape complete în interiorul hotarelor sale [8, p.82-85]. Considerăm că se dovedește a fi justificată deplin sintagma „poporul Republicii Moldova”, existînd, în termenii lui L. Morgan, un popor prenațional, altă versiune dovedindu-se a fi națiunea – stat parțială, dar cu unele particularități, aplicînd tipologia lui B.Buzan. Precizăm punctual că problema identitară continuă să bulverseze și să marcheze societatea, rămînînd generator de conflicte și provocînd numeroase luări de poziție, deseori controversate, iar coeziunea socială ar putea fi asigurată în special prin elaborarea unui program complex și fezabil, cu participarea statului și a societății civile, de educație civică în spiritul patriotismului, concilierii, toleranței și incluziunii.

În opinia noastră, indispensabilitatea și oportunitățile fortificării suveranității de stat, mai ales la începutul anilor '90 ai secolului XX, pe de o parte, iar pe de alta, necesitatea și predispozițiile înstrăinării continue a unor prerogative suverane către structurile internaționale nu alcătuiesc prin caracterul lor procese contradictorii, ci se înscriu în contextul general de transformări marcate de încheierea războiului rece și reflectă unele realități globale provenite din formarea mai multor state suverane și independente în urma dezintegrării sistemului „socialismului real”. Aceste opțiuni și stări de spirit reprezintă rezultatul voinței popoarelor de a fructifica posibilitățile oferite de mecanismele cooperării multilaterale, fiind evidente diferențele în raport cu procesele similare desfășurate în Europa de Vest timp de cîteva secole, cînd a avut loc formarea statelor naționale suverane, deoarece cooperarea multilaterală a fost asigurată pe orizontală,

prin alianțe, care practic nu presupuneau cedări la capitolul suveranitate. Republica Moldova este o parte integrantă a acestor procese edificatorii pentru sfârșitul secolului XX – începutul secolului XXI, prin proclamarea suveranității și independenței de stat s-a angajat să se afirme și să se consolideze atât în interior, cât și în exterior prin formularea și realizarea intereselor sale naționale [9, p.57-58]. Este indispensabil să subliniem că decretarea suveranității și independenței a fost asociată cu un act istoric reparatoriu și cu așteptări enorme de libertate, proprietate și dezvoltare, stări de spirit care au cuprins cea mai mare parte a arealului socialist devenit postsocialist. Nu este deloc întâmplător că prin Hotărîrea din 5 decembrie 2013 privind interpretarea art. 13 alin.(1) din Constituție, Curtea Constituțională a acordat primordialitate Declarației de Independență față de Constituție [10].

Însă după proclamarea independenței Republica Moldova s-a angajat într-un proces de căutare a identității sale, situație care și-a găsit expresie în identificarea priorităților strategice de politică externă și în determinarea poziției geopolitice. Concepția politicii externe a Republicii Moldova a legiferat o politică externă multivectorială, însă direcția prioritară a fost declarată cea estică, în sens de CSI. Acest document, în accepția noastră, supraapreciază situația geopolitică a Republicii Moldova, considerînd-o ca fiind favorabilă pentru a fi „nod de legătură” dintre Occident și Orient. Însă, prevederea enunțată nici pe departe n-a fost realizată, dat fiind că Republica Moldova și-a supraevaluat potențialul și practic n-a sesizat transformările cardinale care se produceau pe arena mondială, inclusiv în arealul european. Vom sublinia că prezența alternativei geopolitice privind prioritatea proceselor integraționiste nu s-a dovedit a fi un beneficiu, o oportunitate de valorificat pentru Republica Moldova, ci din contra, un obstacol care a tergiversat dezvoltarea și modernizarea.,

Declarația de Independență circumscrie geopolitic Republica Moldova în spațiul central-european, atribuind relațiilor cu statele din această subregiune un rol important, dar care au manifestat interese ce nu se înscrieau în spațiul Comunității Statelor Independente, una dintre cauze fiind trecutul socialist. La rîndul ei, Uniunea Europeană a tratat Republica Moldova ca pe un segment al zonei de interes geopolitic al Federației Ruse, tentativele de „evadare” din limitele lui conceptuale și geopolitice prin acceptarea în cadrul Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est nu s-au soldat cu succese durabile, dat fiind că a fost „reîntoarsă” prin Politica Europeană de Vecinătate, inclusiv prin Planul de Acțiuni și Parteneriatul Estic, chiar dacă ultimul program datorită Acordului de Asociere permite asocierea politică și integrarea economică.

Situația incertă în definirea statutului său geopolitic nu s-a dovedit a fi o oportunitate benefică de valorificat, ci s-a soldat cu precarități și incertitudine în realizarea priorităților de politică internă și de politică externă. Cert este că adoptarea Declarației de Independență a oferit posibilități și perspective pentru angajarea și dezvoltarea unor relații multidimensionale cu alți actori internaționali, dat fiind că mai ales pentru lumea liberă și democratică Republica Moldova, potrivit opiniei lui Gh.Cojocaru, rămînea o adevărată *terra incognita*. Pentru a valorifica oportunitățile apărute, Republica Moldova

a ancorat eforturile spre asigurarea recunoașterii internaționale a independenței, obiectiv strategic care a solicitat întreprinderea mai multor acțiuni. La 26 august 1991, Guvernul Republicii Moldova a recunoscut independența de stat a Estoniei, Letoniei și a Georgiei, iar o zi mai târziu, la 27 august 1991, independența statului Republica Moldova, după cum am subliniat mai sus, a fost recunoscută de România și, respectiv, Georgia. În Declarația Guvernului României este stipulat că „proclamarea unui stat românesc pe teritoriile anexate cu forța în urma înțelegerilor secrete stabilite prin Pactul Molotov-Ribbentrop reprezintă un pas decisiv spre înlăturarea pașnică a consecințelor sale nefaste, îndreptate împotriva drepturilor și intereselor poporului român.” Recunoscând în fapt independența noului stat, Guvernul României își declara disponibilitatea să procedeze neîntârziat „la stabilirea de relații diplomatice, să acorde sprijinul necesar autorităților Republicii Moldova pentru consolidarea independenței și să acționeze pentru dezvoltarea raporturilor de colaborare frățească dintre românii de pe cele două maluri ale Prutului.” [4, p.23] Prin aceste și alte acțiuni care vor urma, Republica Moldova gradual s-a inclus în circuitul internațional, recunoașterea independenței solicitând eforturi în plan intern și extern, obiectivele trasate fiind obținerea consacrării internaționale și delimitarea de centrul unional.

Cît despre relațiile cu alte state din arealul sovietic, în special cu Ucraina și cu Federația Rusă, vom menționa că acestea nu se grăbeau să recunoască independența Republicii Moldova și practic au fost oficializate numai după denunțarea Tratatului Unional la Belovejskaia Pușcia și a scrutinului prezidențial (din Republica Moldova) din 8 decembrie 1991. Astfel, Federația Rusă comunica prin Declarația prezidențială din 18 decembrie 1991 că este decisă „să stabilească și să dezvolte relații interstatale cu Moldova în baza unui tratat bilateral atotcuprinzător, cu respectarea angajamentelor ce rezultă din principiile unanim recunoscute și normele de drept internațional”, exprimându-se speranța că „Rusia și Moldova, ca state independente, vor putea menține și intensifica, în condițiile istorice noi, vechile tradiții de colaborare frățească și de înțelegere reciprocă” și menționându-se cu satisfacție că „oficialitățile Moldovei au adoptat o poziție favorabilă față de Acordul privind crearea Comunității Statelor Independente” [4, p.36]. Independența Republicii Moldova este recunoscută de Ucraina două zile mai târziu decât Federația Rusă, la 20 decembrie 1991, pe baza egalității în drepturi, suveranității și neamestecului în afacerile interne, integrității teritoriale și inviolabilității frontierelor de stat, asigurării și protecției drepturilor omului și minorităților etnice [4, p. 23,40].

La 21 decembrie 1991, Președintele M. Snegur a semnat la Alma-Ata Protocolul de aderare a Republicii Moldova la Comunitatea Statelor Independente, dar cu precizarea că participă numai la cooperarea economică. Acordul (Convenția) privind constituirea Comunității Statelor Independente, semnat de către Președinții Federației Ruse, Ucrainei și Bielarusiei la 8 decembrie 1991 și Statutul Comunității Statelor Independente, adoptat la 22 ianuarie 1993 de către Consiliul șefilor de state de la Minsk, au fost ratificate, cu anumite rezerve, de Parlamentul Republicii Moldova în aprilie 1994 [4, p 46-53], legiferându-se cadrul politico-juridic de participare în activitățile acestei structuri de nivel subregional și

de caracter devenit gradual polivalent. Republica Moldova din start a anunțat participare limitată și condiționată, însă figurînd în lista membrilor fondatori a urmărit mai multe obiective strategice: convingerea că recunoașterea internațională mai ușor va fi obținută „în pachet”, incluzînd alte state postsovietice; participarea la împărțirea moștenirii Uniunii Sovietice, așteptările că Rusia (nouă, democratică) va contribui decisiv la soluționarea conflictului din raioanele de est (în interesele Republicii Moldova); participarea la procesele de cooperare în spațiul postsovietic, mai ales că pe filiera europeană și euroatlantică prezența sa practic era lipsă, chiar dacă se produceau unele contacte la nivelul Consiliului Europei și Organizației Nord-Atlantice, dar și în plan bilateral, independența fiind recunoscută pînă la sfîrșitul anului 1991 de Statele Unite ale Americii, Elveția și Argentina. Cert este însă că promovarea, mai degrabă din inerție, a cooperării pe filiera eurasiatică și întîrzierea, în special din lipsa de voință și clarviziune, a apropierii europene și euroatlantice, n-au contribuit la așezarea eficientă pe fundamente economice, politice, geoeconomice, geopolitice și cultural-civilizaționale a independenței de stat a Republicii Moldova și realizarea interesului său național.

Vom sublinia, în același timp, că după decretarea independenței au fost întreprinse mai multe acțiuni de caracter legislativ-normativ și structural-instituțional care aveau ca obiectiv elaborarea și implementarea politicii externe, urmărindu-se realizarea priorităților și direcțiilor trasate. Astfel, prin Declarația privind aspecte ale securității și dezarmării din 10 septembrie 1991 Republica Moldova și-a exprimat adeziunea la unele tratate și documente cu privire la neproliferarea mai multor tipuri de armament și subscrierea expresă la principiile menite să contribuie la consolidarea încrederii și asigurarea stabilității în Europa, reafirmîndu-se, în context, necesitatea retragerii forțelor armate ale Uniunii Sovietice de pe teritoriul său. Obiectivele prioritare de politică externă au fost prezentate în Parlamentul Republicii Moldova de Președintele M. Snegur în aceeași zi de 10 septembrie 1991, care s-au rezumat la distanțarea de centrul unional, asigurarea independenței și elaborarea cadrului politico-juridic democratic pentru obținerea recunoașterii internaționale [4, p.20].

Fiind documentul principal care reglementează expres politica externă, Constituția stipulează că Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, își asumă angajamentul să fondeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, reafirmînd primordialitatea dreptului internațional în raport cu dreptul național (art. 8). Este de notat că aceste prevederi au fost dezvoltate și concretizate în Legea privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova din 24 septembrie 1999. Astfel, în conformitate cu art.19, Republica Moldova nu poate invoca prevederile legislației sale interne ca justificare a neexecutării unui tratat la care este parte. Totodată, potrivit art. 22, tratatele la care Republica Moldova este parte, recunoscute de Curtea Constituțională ca fiind incompatibile cu Constituția Republicii Moldova (la capitolul constituționalitate), nu sunt puse în vigoare și nu sunt aplicate [11].

Revenind la elucidarea prevederilor din Constituție, menționăm că prin art. 11 Republica Moldova a proclamat neutralitatea sa permanentă și nu admite dislocarea de trupe

militare străine pe teritoriul său. Angajamente de acest conținut se regăsesc și în alte documente de politici - Concepția politicii externe a Republicii Moldova din 8 februarie 1995, Doctrina militară a Republicii Moldova din 6 iunie 1995, Concepția securității naționale a Republicii Moldova din 22 mai 2008, Strategia securității naționale a Republicii Moldova din 15 iulie 2011 și în Planurile Individuale de Acțiuni ale Parteneriatului cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord din 19 mai 2006, actualizat la 18 august 2010 și prelungit pentru anii 2014-2016 la 30 iulie 2014.

Luând ca bază principiului separării și colaborării puterilor (art. 6), Constituția definește prerogativele structurilor supreme de stat, inclusiv în domeniul politicii externe. Parlamentul aprobă direcțiile principale ale politicii interne și externe (art. 66 lit.d), iar Guvernul asigură realizarea lor (art.96 (1)), conducându-se de programul său de activitate acceptat de legislativ (art. 96 (2)). Altă prerogativă a Parlamentului constă în ratificarea, denunțarea, suspendarea și anularea acțiunii tratatelor internaționale încheiate de Republica Moldova (art. 66 lit.g). Președintele poartă tratative și participă la negocieri, încheie tratate internaționale în numele Republicii Moldova și le prezintă Parlamentului spre ratificare (art. 86 (1)), la propunerea Guvernului acreditează și recheamă reprezentanții diplomați ai Republicii Moldova, aprobă înființarea, desființarea sau schimbarea rangului misiunilor diplomatice (art. 86 (2)), primește scrisorile de acreditare și de rechemare ale reprezentanților diplomați ai altor state în Republica Moldova (art. 86 (3)) [12].

Concepția politicii externe plasează Republica Moldova în zona geopolitică din Europa de Sud-Est și stipulează că integrarea în structurile europene îi oferă o reală posibilitate de consolidare a securității naționale și de asigurare a integrității teritoriale, având șanse majore de a deveni un nod regional important de comunicare interregională. Acest document trasează prioritățile, principiile și direcțiile principale ale politicii externe, reliefându-se prioritatea relațiilor bilaterale cu Federația Rusă, Ucraina și Republica Belarus, în timp ce cooperarea cu România are drept obiectiv depășirea dependenței economice a Republicii Moldova și integrarea ei în comunitatea europeană. Capitolul „Dezvoltarea relațiilor multilaterale interstatale” prevede expres, pe de o parte, că drept scop final al colaborării cu țările Comunității Statelor Independente este „crearea unui spațiu economic comun”, iar pe de alta, „un obiectiv major și de perspectivă este integrarea treptată în Uniunea Europeană”. Capitolul „Cooperarea internațională culturală și științifică” vizează necesitatea și oportunitatea de a întreprinde măsuri pentru a stabili contacte cu diaspora moldovenească din străinătate, dar și de a crea peste hotare o imagine veridică de țară, aliniată la standardele europene, angajată ireversibil pe calea democratizării și pluralismului politic, interesată să dezvolte relații normale cu statele vecine, cu toate statele lumii [13, p.97-100].

Doctrina militară a Republicii Moldova este determinată de politica externă și politica internă, de neutralitatea permanentă proclamată constituțional, poartă un caracter în exclusivitate defensiv și are la bază obiective în domeniile politic și militar. Asigurarea securității militare a poporului și a statului reprezintă scopul politicii militare exercitate de Republica Moldova, iar în calitate de surse potențiale ale pericolului militar figurează

pretenții teritoriale ale altor state, tentative de amestec în afacerile interne și de destabilizare a situației politice interne, prezența trupelor străine, activitatea organizațiilor separatiste și crearea formațiunilor militare ilegale. Vom specifica, de asemenea, că o sarcină primordială a statului rezidă în asigurarea „purității mediului înconjurător”, fiind acceptate numai activitățile, tehnologiile militare și armamentul care nu pun în pericol echilibrul ecologic, nu porduce, nu păstrează și nu procură arme de nimicire în masă, nu admite dislocarea, tranzitarea și depozitarea pe teritoriul său a mijloacelor de nimicire în masă care aparțin altor state [14, p.90-91].

Legea securității statului din 31 octombrie 1995 nu conține stipulări cu privire la neutralitate, iar securitatea statului este definită ca parte integrantă a securității naționale, pentru „descoperirea, prevenirea și contracararea în timp a amenințărilor” fiind trasate direcțiile principale ale activității de asigurare (a securității statului). Unele dintre direcțiile principale ale activității în domeniu țin de formarea politicii interne și a politicii externe în funcție de condițiile asigurării securității statului, stabilirea și aplicarea unui sistem de măsuri cu caracter economic, politic, juridic, organizatoric, militar și de altă natură, coordonarea eforturilor cu alte state [15, p.101-102].

Concepția securității naționale a Republicii Moldova se dovedește a fi mult mai explicită în comparație cu Legea elucidată mai sus, stabilește principiile, valorile generale, obiectivele și liniile directorii de bază ale securității naționale, determină amenințările, riscurile și vulnerabilitățile cu impact asupra securității Republicii Moldova, în calitate de „principiu de bază, piatră de temelie a conceptului securității naționale” figurind statutul de neutralitate permanentă, statut incompatibil cu dislocarea de trupe militare sau de armament ale altor state și ale blocurilor militare pe teritoriul său. În Concepție se stipulează expres că securitatea națională nu se rezumă la securitatea statului, ci include de asemenea securitatea societății și a cetățenilor Republicii Moldova, în interior și peste hotare, solicitând măsuri adecvate de natură politică, economică, diplomatică, juridică, educativă, administrativă, socială și militară, activitate de informații și contrainformații, precum și de depășire eficientă a crizelor, în conformitate cu legislația în vigoare și cu dreptul internațional. Restabilirea integrității teritoriale, consolidarea independenței și suveranității statului, dezvoltarea economică și socială ascendentă a țării prin accelerarea reformelor politice, economice și instituționale, în primul rând a celor care să permită îndeplinirea criteriilor de aderare la Uniunea Europeană, menținerea proceselor de integrare europeană într-o stare dinamică avansată, asigurarea dezvoltării democratice a societății și consolidarea securității ei interne, eliminarea prezenței militare străine, consolidarea dimensiunii economice, sociale, energetice, ecologice a securității, dezvoltarea potențialului uman, alături de asigurarea respectării statutului de neutralitate permanentă, formează liniile directorii de care urmează să se ghideze Republica Moldova în politica de securitate națională [16, p.7-8].

De fapt, securitatea națională este o categorie multidimensională, o categorie care nu se asociază în exclusivitate cu aspectele politice sau militare (potrivit lui A.Wolfers, această asociere este justificată numai în condiții de conflicte și războaie), însă actualmente a cres-

cut esențial ponderea componentelor geopolitică, economică și socială, demografică și alimentară, energetică, ecologică și de alt conținut. Prin prisma intereselor naționale, susține I.Sava, securitatea națională reprezintă capacitatea unui stat de a-și menține și promova identitatea națională și integritatea funcțională. Concepția securității naționale a Republicii Moldova, ca și Strategia securității naționale a Republicii Moldova, document la care ne vom referi mai jos, include amenințările, riscurile și vulnerabilitățile cu impact asupra securității naționale a Republicii Moldova: conflictul din raioanele de est; eventualitatea unor tensiuni interetnice; terorismul internațional; amenințări de sorginte economică; de origine socială; care derivă din activitatea umană, factorii tehnogeni și calamitățile naturale; din domeniul tehnologiilor informaționale; provenite din partea crimei organizate și corupției [17,p.7].

Suntem de părere că numărul amenințărilor și riscurilor la adresa securității naționale a Republicii Moldova ar putea fi extins sau completat prin diversificarea pe contul unor factori interni și externi, reali și potențiali după cum urmează:

1. Dificultăți interne de caracter economic și social, care conduc în mod inevitabil spre reducerea eficacității economiei; devalorizarea monedei naționale și neachitarea la timp a salariilor, pensiilor și burselor; scăderea volumului investițiilor; creșterea inflației și pierderea depozitelor bancare de către cetățeni și întreprinderi; întârzierea reformelor structurale în condițiile grave când industria practic este lipsă, agricultura în cea mai mare parte este necompetitivă, iar sfera serviciilor este unilateral orientată și departe de standardele mondiale; mărirea numărului persoanelor nonactive și celor neocupate; migrația de muncă, în cea mai mare parte haotică; necesitatea achitării datoriilor externe; pierderea în mare parte a capacității de competitivitate a producției naționale și repartizarea neuniformă a exporturilor, iar la unele categorii de produse orientarea unidirecțională, dezechilibrul structural fiind datorat concentrării pe câteva grupuri de mărfuri.

2. Dependența de o singură sursă de aprovizionare cu agenți energetici, necontractarea la timp a alternativelor de durată și cu randament sporit a importurilor (chiar și în contextul lansării gazoductului Ungheni-Iași) și dezvoltarea slabă a resurselor proprii, regenerabile. Luând în calcul gradul relativ sporit de insecuritate energetică a Republicii Moldova și din cauza că deloc nu s-au adevărit supozițiile din Concepția politicii externe, potrivit cărora Republica Moldova poate deveni un important nod regional de sisteme electroenergetice, subliniem că amenințările și riscurile de acest gen trebuie contracarate sau cel puțin minimizate prin politici eficiente, pornind de la criterii de accesibilitate (amplasarea geografică a furnizorilor) și de disponibilitate (garantarea continuității și ritmicității pe termen mediu și lung), prin diversificarea furnizorilor și surselor de transportare a agenților energetici importați și nu în ultimul rând prin dezvoltarea potențialului propriu.

Este de subliniat că practic a devenit axiomatică aserțiunea exprimată de D. Baldwin, citat de E. Kolodziej, care atestă că „securitatea este o noțiune complexă și controversată”, deficiențele atât de factură teoretico-metodologică, cât și de caracter aplicativ fiind determinate, în opinia noastră, de mai mulți factori, precum:

1. interdependența în creștere dintre politica internă și politica externă în lumea globalizată, în care se diminuează delimitarea strictă dintre național (intern) și internațional;

2. descentralizarea și extinderea numărului actorilor internaționali, transformarea treptată a relațiilor internaționale din strict politice sau, altfel zis, interstatale în transnaționale, incluzând și alți agenți;

3. stratificarea securității, aceasta devenită o categorie complexă, care conține diferite niveluri, de la individual pînă la global, fiecare incluzînd valori și interese deosebite. Aceste diferențe provenite și din lipsa unei baze comune n-au favorizat acordul cu privire la definiția securității, care ar cuprinde strategii și mecanisme „nonviolente concepute și utilizate de actori”, îndreptate spre minimizarea amenințărilor, contracararea riscurilor și reducerea din intensitate a vulnerabilităților, urmărindu-se tranșarea motivațiilor de a provoca și alimenta insecuritatea atât la nivelul agenților, cât și la nivelul sistemic.

Strategia securității naționale a Republicii Moldova, bazîndu-se pe Concepție, în același timp pornește de la supoziția că în prezent securitatea națională a unui stat european nu poate fi privită ca un fenomen izolat și se impune o cooperare internațională intensă. Strategia stabilește că politica de securitate a Republicii Moldova reprezintă un ansamblu de concepte, de norme juridice, de acțiuni orientate spre promovarea și protejarea intereselor sale naționale prin identificarea, prevenirea și contracararea amenințărilor și a riscurilor cu impact asupra securității statului, iar în procesul de „promovare a intereselor naționale se va ține cont de statutul de neutralitate permanentă”. Politica externă a Republicii Moldova este parte integrantă a politicii de securitate națională, fiind îndreptată „ spre asigurarea, în plan extern, a unor condiții satisfăcătoare pentru starea de securitate națională și a unui mediu propice pentru promovarea intereselor naționale peste hotarele țării”. Integrarea în Uniunea Europeană, promovarea unor relații reciproc avantajoase și edificarea unor parteneriate strategice cu Uniunea Europeană, România, Ucraina, Statele Unite ale Americii și Federația Rusă, intensificarea cooperării internaționale în vederea preluării practicilor bune folosite în țările Uniunii Europene pentru edificarea unui sector funcțional de securitate națională alcătuiesc principalele repere de politică externă a Republicii Moldova ce țin de asigurarea stării de securitate națională și de asigurarea promovării eficiente a intereselor naționale [18, p.38]. Este important de precizat că Strategia nu înserează nemijlocit amenințările și riscurile cu impact, ci prezintă, în mod justificat și corect, căile de asigurare a securității naționale, mai multe dintre care și-au pierdut din actualitate și din relevanță, fiind oportună elaborarea unei redacții noi, dar avînd ca suport de referință o concepție nouă. Potrivit Strategiei, cooperarea Republicii Moldova cu Alianța Atlanticului de Nord se înscrie în limitele Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic și ale Parteneriatului pentru Pace, fapt care nu aduce atingere statutului constituțional de neutralitate și nu excede cadrul constituțional respectiv.

Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova – NATO prevede expres că ținînd cont de statutul său de neutralitate, Republica Moldova prin implementarea acestui program nu urmărește obiectivul aderării la Alianța Nord-Atlantică, ci

intensificarea dialogului și aprofundării relațiilor cu structurile euroatlantice, în speranța accelerării procesului de reforme în sectoarele apărării și securității naționale [19,p.21]. Vom preciza că o redacție similară se regăsește în Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova –NATO actualizat [20, p.6] și în Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2014-2016, ultima variantă de text fiind mai explicită și se referă la „avansarea în procesul de reformare și de modernizare a sectorului de securitate și apărare națională în conformitate cu noile evoluții și cerințe ale mediului actual de securitate” [21]. Planul de Acțiuni prelungit stipulează, de asemenea, că Republica Moldova promovează relații de bună vecinătate cu România și Ucraina, dezvoltându-și raporturile cu aceste țări în baza valorilor europene comune și va continua colaborarea bilaterală cu Federația Rusă în spiritul prevederilor Tratatului de prietenie și cooperare.

Cert este că neutralitatea n-a asigurat evacuarea forțelor militare străine de pe teritoriul Republicii Moldova (grupul operativ alcătuit din 1.500-1.700 de militari), dar totodată, n-a permis transformarea staționărilor ilegale într-o bază militară. Considerăm că statutul de neutralitate nu asigură securitatea națională a Republicii Moldova, cazurile Belgiei în 1914 și a Ucrainei în 2014 fiind elocvente în sensul reliefat de idei. Totuși, actualmente Republica Moldova nu dispune de o alternativă palpabilă și mai eficientă neutralității de nimeni garantată și practic nerespectată de statul care cel mai mult insistă asupra acestui statut. Integrarea euroatlantică reprezintă soluția cea mai eficientă de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova, însă la moment Organizația Tratatului Nord-Atlantic nu este pregătită nici conceptual, nici geopolitic să avanseze spre est, iar situația din Ucraina încadrată într-un conflict armat cu un stat străin vine să demonstreze justetea raționamentului anunțat. În plus, realizarea integrării euroatlantice solicită pregătire, nemaivorbind de amendarea Constituției.

Cooperarea la nivel interstatal se dovedește a fi un mecanism eficient de realizare a intereselor naționale pe care le urmărește Republica Moldova în relațiile cu alte state, domeniile principale de colaborare fiind de caracter politic, comercial-economic, investițional și energetic, cultural, știință și învățământ. Însă atât timp cât a existat Uniunea Sovietică, țările occidentale, dar nu numai acestea, după cum am notat mai sus, nu s-au grăbit să recunoască independența de stat a Republicii Moldova și doar la sfârșitul anului 1991 și începutul anului 1992 procesul de recunoaștere internațională și de stabilire a relațiilor diplomatice s-a accelerat substanțial. Astfel, la 18 februarie 1992 sunt stabilite relațiile diplomatice cu Statele Unite ale Americii, partea americană exprimând „susținerea deplină a cursului spre democratizare” în contextul interesului manifestat față de această subregiune. Puțin mai târziu, la 26 februarie 1992, profitând de aflarea la Helsinki pentru a semna Actul Final, au fost stabilite relații diplomatice cu Finlanda, Președintele M. Snegur subliniind că eforturile autorităților de a edifica un stat liber și democratic „sînt zădărnice în mare măsură de aflarea pe teritoriul său a forțelor armate străine”.

Așadar, prima etapă de recunoaștere internațională a independenței statului Republica Moldova a culminat cu acceptarea ca membru cu drepturi depline de Conferința

pentru Securitate și Cooperare în Europa la 30 ianuarie 1992, urmată de semnarea Actului Final de la Helsinki la 26 februarie 1992, culminând cu un alt act internațional de importanță, prin devenirea la 2 martie 1992 a membrului deplin al Organizației Națiunilor Unite, obținând vot unanim al Adunării Generale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Juc Victor. Demontarea și sfârșitul regimului partidului unic. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. 2011, nr.3. p. 69-82.
2. Declarația cu privire la suveranitate. În: Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului Republicii Sovietice Socialiste Moldova. 1990, nr.8. p.488-489.
3. Karpinski Ja. ABC-ul democrației. București: Humanitas, 1993. 144p.
4. Cojocaru Gheorghe E. Politica externă a Republicii Moldova. Studii. Chișinău: Civitas, 2001. 205p.
5. Declarația de Independență. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1991, nr.11-12, p.60-62.
6. Varzari Pantelimon. Tăbărtă Ion. Evoluția Statului Republica Moldova prin prisma funcționa-lității elitei politice și a societății civile. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice. 2011, nr.1, p.72-82.
7. Hobsbawm E.J. Națiuni și naționalism din 1780 pînă în prezent. Chișinău: ARC, 1997. 205p.
8. Buzan Barry. Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după războiul rece. Chișinău: Cartier, 2000. 386p.
9. Juc Victor. Procesele integraționiste și problema suveranității de stat. În: Republica Moldova și Uniunea Europeană: problemele și perspectivele cooperării./Coord.: Moraru Victor. Chișinău: Știința, 2010, p.32-59.
10. Hotărîrea Curții Constituționale nr. 36 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție din 5 decembrie 2013. În: <http://www.lex.justice.md/md/350850/> (vizitat: 15 decembrie 2014)
11. Legea privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova nr. 595-XIV din 24 septembrie 1999. În: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc &id= 311696&lang=1> (vizitat: 20 mai 2014)
12. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994. În: http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731 (vizitat: 22 ianuarie 2014)
13. Concepția politicii externe a Republicii Moldova nr.355-XIII din 2 februarie 1995. În: Cernencu Mihai, Galben Andrei, Rusnac Gheorghe. Solomon Constantin. Republica Moldova: istoria politică (1989-2000). Documente și materiale. Vol.I. Chișinău: USM, 2000. p.96-101.
14. Doctrina militară a Republicii Moldova nr.482-XIII din 6 iunie 1995. În: Cernencu Mihai, Galben Andrei, Rusnac Gheorghe. Solomon Constantin. Republica Moldova: istoria politică (1989-2000). Documente și materiale. Vol.I. Chișinău: USM, 2000, p.90-93.
15. Legea securității statului nr.618-XIII din 31 octombrie 1995. În: Cernencu Mihai, Galben Andrei, Rusnac Gheorghe, Solomon Constantin. Republica Moldova: istoria politică (1989-2000). Documente și materiale. Vol.I. Chișinău: USM, 2000, p.101-105.
16. Concepția securității naționale a Republicii Moldova nr.112-XVI din 22 mai 2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.97-98 din 3 iunie 2008, p.7-10.
17. Burian Alexandru. Geopolitica lumii contemporane. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003. 456p.
18. Strategia securității naționale a Republicii Moldova nr.153-XIX din 15 iulie 2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.170-175, 2011, 14 octombrie, p. 37-46
19. Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova – NATO nr.774 din 6 iulie 2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.134-137, 2006, 25 august, p.21-40.
20. Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova – NATO actualizat nr. 746 din 18 august 2010. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.166-168, 2010, 14 septembrie, p. 6-26.
21. Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova – NATO pentru anii 2014-2016 nr.641 din 30 iulie 2014. În: http://www.mfa.gov.md/img/docs/2014-2016_ipap_ro.pdf (vizitat: 15 decembrie 2014)

VALORIFICAREA OPORTUNITĂȚILOR DE FORTIFICARE A SECURITĂȚII
NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL NOILOR
REPLIERI GEOPOLITICE ÎN SPAȚIUL PONTIC

THE OPPORTUNITIES OF STRENGTHENING NATIONAL SECURITY
OF REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE NEW GEOPOLITICAL FOLDING
OF PONTIC AREA

Veaceslav UNGUREANU, *doctor în politicologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The Republic of Moldova is a small power with reduced political, military and economic potential, lacking sufficient capacity to be essential in international relations. Its national security is diminished because it is not a member of a coalition of states with major share in the international security system and because it has no importance in achieving geopolitical/ geostrategic interests by some great powers within the Pontic area. From this point of view, Moldova's national security turns out to be eminently vulnerable to threats and risks that occur as a result of the impact of great powers' geopolitical interests over the Black Sea Region, but also over the buffer zone where it is located. The place Moldova is going to have within the regional security arrangements will also play a substantial role in capitalizing the opportunity to strengthen its national security, which would help to change finally the status of the Republic of Moldova from user to regional security supplier within the Pontic area.

Key-words: *international system, European system of security, geopolitical interests, Pontic space, national security, regional security, geopolitical pivot, geopolitical conjuncture, great powers, frozen conflicts.*

Prăbușirea sistemului internațional bipolar a determinat o nouă configurație a raporturilor de forțe ale marilor puteri în spațiul pontic, suprimînd vechea hartă geopolitică a securității regionale și edificînd o nouă conjunctură a evoluției relațiilor internaționale. Importanța geopolitică a spațiului pontic a fost întotdeauna actuală. Chiar și în prezent acesta reprezintă regiunea de confluență a intereselor geopolitice ale marilor puteri, miza fiind dominația Eurasiei. Relevanța geopolitică a Mării Negre este determinată de următorii factori: se găsește la confluența a patru regiuni de mare importanță geopolitică: Peninsula Balcanică, Europa de Est, Asia Mică și Zona Caucazului; este poziționată aproape de zona fierbinte a Orientului Mijlociu; formează un segment al frontierei de Sud a Federației Ruse și la limita de nord-est a flancului sudic al NATO; este poarta de ieșire la Oceanul Planetar pentru Bulgaria, România, Ucraina și pentru statele transcaucaziene; este străbătută de diverse rute pentru transportul petrolului caspic și a celui din zona Asiei Centrale spre consumatorii din Occident (axa energetică Asia Centrală – Marea Caspică – Caucazul de Sud – Marea Neagră); dispune de importante bogății marine și submarine; reprezintă cea mai scurtă cale de acces spre Sud, spre Est (prin Canalul de Suez) și spre Coasta Nord-Africană pentru Federația Rusă, fiind unicul drum spre „mările calde”; oferă multe facilități comerciale și turistice; include un important număr de porturi; este mediu

propice pentru cooperarea economică, culturală și militară; coagulează o piață de desfacere pentru aproximativ 350 de mln de consumatori; și deține un potențial demografic și economic foarte important.

M. Ionescu susține că evoluțiile geopolitice în spațiul pontic sunt direct determinate de evoluția generală a sistemului internațional postrăzboi rece, iar riscurile și amenințările de securitate, prezente în regiune, clasice sau asimetrice sunt, în cea mai mare parte, cele care se regăsesc și la nivelul mediului internațional de securitate. În același timp, asistăm la recrudescența unor factori convenționali ai conflictualității interstatale, materializați prin perpetuarea unor focare de conflict (din raioanele de est ale Republicii Moldova, din Ucraina și Caucazul de Sud), ai crizei economice, dar și a riscurilor și vulnerabilităților asimetrice de securitate, cum ar fi conflictele/rivalitățile interetnice, terorismul, procesele legate de disoluția autorității statului și de mișcări secesioniste, migrația necontrolată către UE, mediul politic intern caracterizat prin instabilitate și/sau corupție structurală, crima organizată și activități asociate acestora (trafic de arme, droguri, ființe umane și spălare de bani), probleme legate de protecția mediului. În acest context, regiunea pontică dobândește o importanță geopolitică și geostrategică incontestabilă în ansamblul securității și stabilității continentului european[1]. Gh. Calopăreanu este de părere că nivelul de stabilitate al statelor riverane spațiului pontic determină sistemul de securitate europeană, motiv pentru care regiunea Mării Negre este tot mai mult privită ca una dintre componentele fundamentale ale arhitecturii de securitate euroatlantică[2]. O. Minchev consideră că resursele energetice care tranzitează spațiul pontic, importanța strategică pe care o ocupă în ecuația de securitate europeană, delimitarea spațiului ca nou teren de confruntare pentru interese geopolitice și geostrategice în condițiile reafirmării Federației Ruse și de impunere ca mare putere și, totodată, fenomenul conflictelor înghețate din Republica Moldova și Georgia, dar și evoluțiile militare recente dintre Ucraina și Federația Rusă, toate acestea identifică noul tablou geopolitic al mediului de securitate regională[3].

În opinia noastră, eterogenitatea geopolitică a spațiului pontic demonstrează cu certitudine importanța sa geostrategică, fiind suplinit de către marile puteri vidul de securitate din regiune, moștenit după încheierea războiului rece. Abordarea statelor Zonei Extinse a Mării Negre, care este un spațiu extrem de complex, din punctul de vedere al tipurilor de state, ca nivel de putere și ca sistem de guvernare, calitatea de spațiu de tranzit cu impact major asupra securității energetice a statelor UE, dar și asupra securității economice a statelor exportatoare de hidrocarburi, în special Federația Rusă, existența multiplelor subregiuni, fiecare cu specificul său etnic, confesional, lingvistic și cultural, influența SUA/NATO, UE și a Federației Ruse/CSI prin parteneriate de cooperare și/sau calitatea de stat membru a unor state riverane, toate acestea au un impact substanțial asupra modului în care principalii actori își edifică și își dezvoltă o viziune asupra mediului de securitate din acest spațiu, dar și asupra modului în care își promovează și apără interesele geopolitice legate de spațiul pontic, precum și relațiile dintre ele.

I. Chifu se pronunță în același context de idei, afirmând că spațiul pontic a devenit un complex de securitate din multiple considerente ale evoluțiilor relațiilor internaționale

postrăzboi rece. După conflictele înghețate izbucnite, unele din perioada sovietică (1988-1991), toate încheiate însă după prăbușirea Uniunii Sovietice, un adevărat moment de redimensionare a intereselor geopolitice NATO/UE în sensul unor acorduri de securitate regională cu relevanță în contextul summitului OSCE de la Istanbul din 1999 și al declarației finale, ce consemna intrarea în vigoare a Tratatului Forțelor Convenționale în Europa (FACE) revizuit și angajamentul de retragere a armamentului și trupelor Federației Ruse, staționate pe teritoriul Republicii Moldova și Georgiei, angajament care n-a fost respectat. Mai mult ca atât, Federația Rusă a sistat în 2007 aplicarea Tratatului FACE, iar în 2015 a luat decizia să întrerupă participarea la întrunirile grupului comun consultativ, astfel, suspendarea devenind completă în cadrul Tratatului FACE. Suntem de acord cu supoziția exprimată de I. Chifu precum că Marea Neagră ca regiune a fost întotdeauna disputată prin prisma vocației geostrategice regionale în condițiile concentrării intereselor geopolitice directe ale actorilor majori ai sistemului internațional, admițând integralitatea sa față de Orientul Mijlociu, zona Caucazului și Asiei Centrale, în special din rațiuni de securitate energetică. După aderarea României și Bulgariei la NATO și UE, Marea Neagră a devenit un spațiu strategic și de securitate cu toate valențele centrului de interes și zonei de dispută geopolitică a tuturor marilor puteri ale regiunii. În mod special, după 2007, spațiul pontic a devenit o zonă de confluență între NATO/UE și Federația Rusă, devenind predilectă în tranzitul dintre NATO/UE și Caucaz, respectiv Asia Centrală, unde se află noile state independente postsovietice, bogate în resurse de petrol și gaze, acesta fiind și un traseu alternativ ce evită Federația Rusă. De asemenea, Marea Neagră a asigurat un culoar de tranzit către zonele de conflict din Afganistan (2001), Irak (2003), dar și către zonele de potențiale tensiuni cum este Iranul. Mai mult, prezența Turciei are un impact major de stabilitate pentru Orientul Mijlociu. Creșterea constantă de formă și greutatea strategică a acesteia în regiune și în lume determină perspectiva securității regionale a spațiului pontic[4].

Subliniem că M.-C. Neacșu și S. Neguț afirmă că spațiul pontic reprezintă o necesitate geopolitică pentru NATO/UE și Federația Rusă, reliefind încărcătura geopolitică diferită pentru cele două centre de putere, or această diferență rezultă din însăși raportarea diferită a acestora față de Zona Extinsă a Mării Negre. În contextul geopolitic post-sovietic Marea Neagră are o dublă valență geoeconomică pentru NATO/UE. Pe de o parte, integrarea în UE a țărilor din Europa de Est și accesul la piețele considerabile din proximitatea Mării Negre, iar pe de altă parte, accesul la imensele resurse și materii prime esențiale, în special energetice, prin interconectarea spațiului pontic cu cel caspic și central-asiatic. Dimensiunea geoeconomică a spațiului pontic este dublată de cea geostrategică și militară, realizată prin extinderea NATO, implementarea componentelor scutului american în proximitatea vestică a Mării Negre, și de cea geopolitică, materializată prin extinderea structurilor euro-atlantice în sfera de influență a Federației Ruse[5].

În accepția lui Gh. Calopăreanu, complexul de relații ale NATO în spațiul pontic include trei membri ai Alianței (România, Bulgaria și Turcia), având relații avansate cu Georgia și Ucraina ca urmare a conflictelor militare cu Federația Rusă, Georgia pierzând

integritatea teritorială și controlul asupra Republicilor Abhazia și Osetia de Sud din componența sa. În același timp, riscul de dezintegrare pentru Ucraina este și el major, datorită pierderii controlului asupra Peninsulei Crimeea de către autoritățile publice centrale, dar și datorită ascensiunii conflictului din raioanele de Est, creînd premise pentru extindere și în raioanele de Sud și Sud-Vest, două state cu planuri de acțiune foarte dezvoltate (Ucraina și Republica Moldova), și Armenia, membră a Parteneriatului pentru Pace, dar care are un parteneriat strategic și cu Federația Rusă, demonstrează faptul că NATO este un actor important în Zona Extinsă a Mării Negre, cu toate costurile, responsabilitățile și consecințele pe care le implică acest statut.

Gh. Calopăreanu este de acord cu M.-C. Neacșu și S. Neguț, făcînd referință la numeroasele considerente ale Zonei Extinse a Mării Negre ce reprezintă pentru UE o provocare, dar și o oportunitate în cazul unui eventual succes. Pe de o parte, riscurile și amenințările enumerate în Strategia de Securitate a UE din 2003 sunt caracteristice în totalitate regiunii Mării Negre. Pe de altă parte, zona Mării Negre are și un potențial pozitiv, cum ar fi existența unei piețe pentru produsele din UE sau facilitarea transportului hidrocarburilor din Marea Caspică în Europa[6]. Nu suntem de acord cu ipoteza că Politica Europeană de Vecinătate a UE oferă instrumentarul necesar de care are nevoie pentru a fi în măsură să neutralizeze amenințările ce provin din zona Mării Negre și să valorifice oportunitățile economice regionale, dat fiind faptul că politicile actuale în formatul Parteneriatului Estic promovate de UE nu pot asigura securitatea și stabilitatea regională contrar intereselor geopolitice ale Federației Ruse promovate în spațiul pontic, care, utilizînd toate pîrghiile, inclusiv și cea militară, își amplifică ponderea în sfera sa de influență geopolitică, astfel, generînd un conflict cu Ucraina, prin care își extinde perimetrul riveran maritim, periclitînd securitatea europeană. În opinia noastră, pentru fortificarea securității și stabilității spațiului din imediata vecinătate, ar fi necesar ca UE să-și regîndească Politica Europeană de Vecinătate și să redimensioneze Strategia de Securitate, în contextul intensificării amenințării convenționale din partea Federației Ruse, care au drept scop prevenirea unei eventuale extinderi a NATO și UE pînă la hotarele Rusiei și restructurarea sistemului de securitate european, dar și reconfigurarea sistemului internațional, pledînd pentru unul multipolar, în care Federației Ruse îi va reveni rolul unui actor revizionist.

Potrivit lui Gh. Calopăreanu, succesul UE presupune o serie de demersuri, cum ar fi implicarea mai activă în soluționarea conflictelor înghețate din raioanele de Est ale Republicii Moldova, din Abhazia, Osetia de Sud și din Nagorno-Karabakh, care, aflate într-o stare latentă, pot reizbucni oricînd, destabilizînd întreaga zonă. Prevenirea unui asemenea dezastru, care ar afecta nu numai spațiul pontic, presupune ca eforturile UE să se concentreze pe internaționalizarea forțelor de menținere a păcii și de extindere a formatului de negocieri, obiectiv aflat în legătură directă cu evoluția relațiilor UE – Federația Rusă, relații care au o importanță strategică pentru ambii actori. Necesitatea armonizării intereselor marilor puteri în Zona Extinsă a Mării Negre ar putea fi sprijinul de care are nevoie UE, aflîndu-se în plin proces de fundamentare a propriilor politici externe și de securitate, fiind actorul cel mai indicat pentru a contribui la stabilizare, dezvoltare și modernizare,

devenind motorul integrării intraregionale în această regiune. Pentru a obține realizări în domeniul securității regionale, sunt necesare reforme democratice, care sunt corelate cu interesul geopolitic al NATO și UE în extinderea comunității de securitate transatlantice. Perspectiva sporirii stabilității în spațiul pontic ar trebui să determine NATO și UE să acționeze împreună pentru a lansa inițiative cuprinzătoare și multilaterale, în scopul îmbunătățirii securității din regiune. NATO începe să joace un rol-cheie în stabilizarea și apărarea spațiului pontic. Indiferent de poziția față de NATO a țărilor din Zona Extinsă a Mării Negre, prezența Alianței Nord-Atlantice în zonă ar putea ajuta la îmbunătățirea climatului economic din regiune, deoarece ameliorarea condițiilor de securitate conduce la condiții economice mai solide. Elementul esențial al asigurării condițiilor de securitate, cadrul de cooperare regională din zona Mării Negre, include Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră și Procesul de Cooperare din Europa de Sud-Est. Dacă acceptăm ideea că există o necesitate geopolitică de dezvoltare a identității spațiului pontic, în condiții de securitate, și că NATO și UE vor manifesta un interes comun, devine evident că cele două organisme ar trebui să coopereze în vederea integrării interne și externe a regiunii și pentru îndeplinirea obiectivelor de securitate locale și euro-atlantice.

Gh. Calopăreanu susține în continuare că nu este suficient ca UE să perceapă Zona Extinsă a Mării Negre numai din punctul de vedere al securității, și că tensiunile ascunse și cauzele lor trebuie abordate direct, iar NATO trebuie să joace un rol principal în dezvoltarea unei strategii pentru extinderea cooperării militare în spațiul pontic, ceea ce ar putea conduce la reducerea numărului problemelor care ar putea afecta securitatea în regiune. În acest caz, dacă statele din această zonă geopolitică nu găsesc o modalitate de soluționare a conflictelor existente, probabilitatea că Zona Extinsă a Mării Negre să capete propria identitate, în condiții de securitate, rămâne scăzută. Existența diferenței de interese geopolitice dintre NATO/UE și Federația Rusă în spațiul geostrategic abordat sunt determinante în reglementarea conflictelor înghețate și active, diminuând semnificativ orice succes politic coerent în statele mici, Federația Rusă fiind marele beneficiar geopolitic. Cu toate acestea, extinderea NATO în zona Mării Negre trebuie să fie însoțită de o schimbare de direcție, dacă se dorește proiectarea stabilității acolo unde este nevoie de ea. Multe dintre preocupările UE, precum drogurile, armele și traficul de persoane, migrația ilegală, terorismul și potențiala proliferare nucleară, pot fi abordate numai prin includerea Mării Negre în cadrul instituțional al NATO. Mai mult, zonele în care există conflicte înghețate și active, zone de recrutare și sprijin al organizațiilor teroriste sau criminale sunt de un real și evident interes pentru NATO. Suntem de acord cu Gh. Calopăreanu că Federația Rusă va acționa în continuare în spațiul pontic potrivit propriilor interese, care, în acest moment, nu sunt direcționate spre rezolvarea problemelor zonale și crearea unei zone de securitate în spațiul Mării Negre, nesiguranța și lipsa unei identități coerente a regiunii este contextul pe care și-l dorește Federația Rusă[7].

M.-C. Neacșu și S. Neagu urmăresc să acrediteze ideea că pentru Federația Rusă, spațiul pontic reprezintă o „clemă geopolitică” prin care își asigură prezența în Europa. Vitalitatea interesului Federației Ruse la Marea Neagră rezultă din destinul geopolitic de

a fi o putere eurasiatică, ceea ce ar corespunde așezării sale geografice inedite, iar dimensiunea geopolitică eurasiatică este asigurată de două ancoră teritoriale: prezența la Marea Baltică și prezența la Marea Neagră, la ambele pierzînd considerabil odată cu implozia URSS-ului. Mai importantă în contextul geopolitic actual este prezența la Marea Neagră, unde Federația Rusă a pierdut cel mai mult, Ucraina moștenind o bună parte din litoralul ex-sovietic, cele mai mari porturi, Peninsula Crimeea și proximitatea gurilor Dunării, Federației Ruse revenindu-i o mică bucată de litoral, fiind lezate propriile interese geopolitice, mai ales în contextul ascensiunii relațiilor Ucrainei cu UE și NATO[8].

Potrivit reflecției lui I. Delanoe, prin anexarea Crimeii, în martie 2014, poziția Federației Ruse în Marea Neagră se schimbă radical. Federația Rusă devine statul pontic cu cel mai lung litoral la Marea Neagră; își redobîndește deplina suveranitate asupra celui mai important port din bazinul pontic, Sevastopol, și asupra bazei sale navale; preia controlul asupra celor două țărmuri ale strîmtorii Kerchi; recuperează o parte din platoul maritim continental ucrainean și preia zăcămintele de gaze și petrol de la Pallas din zona strîmtorii Kerchi; Marea Azov devine o mare interioară rusă. De asemenea, Federația Rusă a recuperat aproape 1000 km de coastă la Marea Neagră, cu porturile Sevastopol, Feodosia și Kerchi. Pînă la anexarea Crimeii, Federația Rusă rămăsese, după dezmembrarea URSS, cu un țărm pontic de circa 400 km lungime, predominant stîncos și impropriu navigației și activităților portuare, între peninsula Taman și frontiera cu Georgia și o a doua deschidere maritimă pontică, în Marea Azov, de 570 km. După războiul din Georgia, Federația Rusă și-a extins interfața maritimă prin stabilirea unui protectorat militar asupra Abhaziei, recuperînd încă 200 km de coastă la Marea Neagră. Prin pierderea Crimeii, a dispărut practic și prezența navala a Ucrainei în spațiul pontic, flota ucraineană din Marea Neagră fiind eliminată aproape complet. Fără cele 50 de amplasamente din peninsulă ale armatei ucrainene, potențialul militar al Kievului s-a diminuat drastic. Odată cu Crimeea, Ucraina a pierdut 57 de vase ale flotei militare, iar potențialul forțelor aeriene și ale apărării antiaeriene au scăzut cu 20 la sută. Prin anexarea Crimeii, Federația Rusă a sporit prezența sa strategică în regiunea Mării Negre. Crimeea se afla de acum în centrul dispozitivului militar ponto-caucazian rus și poate fi considerat „bastionul strategic sud” al Federației Ruse în Europa. El are dubla misiune de a zădărnici expansiunea influenței occidentale, dar și de a reactiva influența rusă în Marea Neagră. Anexarea Crimeii și a Sevastopolului bulversează fundamental datele strategice în spațiul pontic și permite Federației Ruse să rezolve cu un cost militar o serie de deficiențe de securitate, moștenite în contextul strategic pontic apărut după prăbușirea URSS. Pierderea suveranității Federației Ruse asupra Crimeii în 1991 este apreciată ca unul dintre elementele care au favorizat refluxul influenței ruse în regiunea Mării Negre. Extinderea NATO în 2004, precum și pătrunderea influenței SUA în Caucaz și pînă la Marea Caspică, au condus, la diminuarea influenței ruse în sfera sa de interese privilegiate (vecinătatea apropiată). Acest proces și-a inversat însă cursul, mai întîi, după conflictul ruso-georgian din august 2008, care a pus capăt procesului de diminuare a influenței ruse în regiunea Mării Negre, iar apoi prin anexarea Crimeii, care deschide noi perspective pentru reînnoirea puterii maritime și a prezenței Federației Ruse

în Marea Neagră și, de aici, în Marea Mediterană. Prezența strategică a Federației Ruse în spațiul pontic va fi și mai consistentă în condițiile în care Rusia a lansat în 2011 un program de reînarmare a forțelor sale armate care cuprinde și reînnoirea capacităților militare din bazinul pontic[9].

I. Chifu este de părere că Federația Rusă a interpretat evenimentele geopolitice văzînd pierderea Ucrainei din noua formulă de integrare euro-asiatică drept semnal al eșecului proiectului Uniunii Euro-Asiatice care trebuia lansat la începutul anului 2015. Federația Rusă a acționat pentru a-și proteja interesele vitale și a recurs la intervenție armată pentru apărarea rușilor și a vorbitorilor de limba rusă din Ucraina[10]. L.-C. Dumitru exprimă opinia că, în prezent, Federația Rusă depune eforturi considerabile pentru a-și păstra statutul de supra-putere politică și militară în plan mondial și de actor internațional activ. În acest context, Federația Rusă a elaborat o strategie a „vecinătății în „vecinătatea apropiată” și chiar de acțiune preventivă împotriva amenințărilor majore, prin utilizarea unilaterală a armelor nucleare. Totodată, se constată o dependență energetică în creștere a unor state membre ale UE față de Federația Rusă, fapt care consolidează poziția geopolitică a Rusiei și îi favorizează nemijlocit interesele în spațiul CSI. Federația Rusă n-a acceptat ușor rolul și locul ce îi reveneau în noua ecuație de securitate postrăzboi rece a spațiului pontic, acționînd pentru recîștigarea pozițiilor pierdute. Pe lîngă demersurile sale de creare a CSI din fostele republici sovietice, Federația Rusă a generat și a întreținut în propriul interes conflictele înghețate din Caucazul de Sud (Abhazia, Osetia de Sud, Nagorno-Karabah), din raioanele de est ale Republicii Moldova, Crimeea, precum și recente tensiuni secesioniste din estul, sud-estul și sudul Ucrainei, prefigurînd instabilitate pe un imens spațiu în nordul arealului Mării Negre. În fond, este vizată perpetuarea prezenței militare ruse în fostul spațiu imperial, de unde nu se evidențiază perspectiva retragerii. Noua doctrină militară rusă fundamentează conceptul de „vecinătate apropiată” și reprezintă materializarea eforturilor de recîștigare și de fortificare a pozițiilor pierdute după încheierea Războiului Rece[11].

În accepția lui Zb. Brzezinski, Ucraina este un pivot geopolitic important, deoarece simpla sa existență ca țară independentă ajută la transformarea Rusiei. Fără Ucraina, Federația Rusă încetează să mai fie un imperiu eurasiatic, ea poate să aspire încă la statutul de imperiu, dar atunci ar deveni un stat imperial predominant asiatic, pasibil de a fi atras în conflicte, care îl vor slăbi, cu statele central-asiatice, care la acea vreme ar fi pline de resentimente din cauza pierderii recentei lor independențe și ar fi sprijinite de statele din sud, islamice ca și ele. În același timp, dacă Federația Rusă își recapătă controlul geopolitic asupra Ucrainei, cu populația sa de 52 mln și cu importantele sale resurse naturale, dar și cu accesul său la Marea Neagră, atunci Federația Rusă recîștigă din nou mijloacele necesare pentru a deveni un puternic stat imperial, întins în Europa și în Asia. Pierderea independenței de către Ucraina ar avea consecințe imediate pentru Europa Centrală, deoarece ar transforma Polonia în pivotul geopolitic de pe frontiera estică a UE[12].

Conform opiniei lui M.-C. Neacșu și S. Neaguț, importanța Ucrainei pentru Federația Rusă constituie un spațiu tampon între structurile NATO/UE și Rusia. Din punctul de vedere al Federației Ruse, extinderea NATO în Ucraina reprezintă o amenințare de proporții

asupra intereselor geopolitice și securității naționale a Federației Ruse, aceasta promovînd cu predilecție ideile dezintegrării Ucrainei în estul de orientare prorusă și vestul de orientare proeuropeană, federalizării sau acordării statutului special raioanelor Luhansk și Donețk, periclitiînd parcursul de integrare în UE și NATO al Ucrainei[13]. În opinia noastră, aceste ipoteze pot fi realizate în contextul conflictului militar din raioanele de est ale Ucrainei (Luhansk și Donețk) și anexării de către Federația Rusă a peninsulei Crimeea. Totodată, în aceste condiții, este puțin probabil ca procesul de apropiere a Ucrainei de NATO și ieșirea ei din sfera de influență a Federației Ruse să fie dejucat, în pofida exercitării presiunilor din partea Rusiei de ordin geopolitic, utilizînd numeroase instrumente din sfera politică, economică, energetică și etnolingvistică. În situația în care Federația Rusă nu va merge mai departe din punct de vedere militar, vor fi create premise ce se vor solda cu consolidarea dezideratului Ucrainei de intensificare a relațiilor de cooperare cu NATO în vederea fortificării capacităților de apărare și securitate, avînd drept scop reducerea amenințării din partea Federației Ruse, inclusiv și asupra securității regionale din spațiul pontic.

Ca și în cazul oricărui alt stat mic, analiza problemelor legate de securitatea Republicii Moldova nu poate fi înscrisă în cadrul unui model metodologic universal. O serie de factori geopolitici și geostrategici îi conferă particularități deosebite. Astfel, au fost adoptate un set de acte legislative (pe 22.05.2008 noua Concepție a Securității Naționale și pe 15.07.2011 Strategia Securității Naționale), elaborarea cărora a fost determinată de schimbările pe plan național și internațional, care au epuizat efectele juridice ale vechii Concepții din 1995, dar și în contextul amplificării amenințărilor de ordin militar, informațional, politic și economic în plan regional, la 23.03.2015 Consiliul Suprem de Securitate aprobă decizia de a fi elaborată o nouă Strategie a Securității Naționale. Documentele în vigoare stabilesc statutul de neutralitate permanentă a Republicii Moldova, ceea ce presupune că țara noastră nu este parte și nici nu va intra în blocuri militare, nu va participa la acțiuni militare și nu va admite prezența pe teritoriul său a unor trupe militare și armamente străine, statutul de neutralitate permanentă este principiul de bază și piatra de temelie a asigurării funcționalității sistemului de securitate națională a Republicii Moldova. Potrivit lui D. Mînzărari, statutul de neutralitate permanentă a Republicii Moldova este considerat de criticii „pro-NATO” ca fiind unica opțiune justă și corectă pentru Republica Moldova. În realitate, aceste eforturi sunt concentrate spre menținerea statu-quoului, deoarece anume neutralitatea permanentă, declarată de Republica Moldova în 1994, este factorul care subminează suveranitatea statului. Federația Rusă, care a insistat asupra neutralității Republicii Moldova, este și statul care violează neutralitatea ei pînă în prezent. Federația Rusă a depus eforturi considerabile pentru a menține sau atrage Republica Moldova în structurile sale regionale pe care le-a înființat și le domină[14].

Suntem de acord cu opinia lui V. Croitoru, care susține că Republica Moldova are o situație destul de complexă. Din punctul de vedere al amplasării, Republica Moldova se află la confluența intereselor geopolitice a două mari puteri – UE/NATO și Federația Rusă/ODKB, reprezentînd o semienclavă între România și Ucraina. Dat fiind faptul că în zona pontică se ciocnesc interesele marilor puteri, securitatea națională a Republicii Moldova

se confruntă cu o presiune geopolitică puternică, de aceea ea necesită crearea unui astfel de sistem de relații cu vecinii direcți și cu cei indirecti (UE, Ucraina și Federația Rusă) care i-ar permite să nu se scufunde într-un dezastru geopolitic, ce s-ar manifesta în menținerea subdezvoltării economice sau în pierderea unor teritorii în favoarea altor state. În situația geopolitică contemporană, Republica Moldova își exprimă poziția sa pe baza promovării intereselor sale naționale vitale: integritatea teritorială, stabilitatea internă, dezvoltarea economică[15], în viziunea noastră – interese care stau la baza formulării principiilor fundamentale ale geopoliticii securității naționale a Republicii Moldova. Această supoziție este susținută și de O.Serebrian, completînd-o cu o caracteristică geostrategică a Republicii Moldova în Zona Extinsă a Mării Negre, ce constă în poziția-tampon a acesteia între două grupări politico-militare – NATO și ODKB. Chiar dacă rivalitatea dintre aceste două blocuri militare nu este una declarată, este evident că ele se află într-o stare de antagonism latent, cele două valuri de extindere a NATO spre est demonstrînd cu prisosință acest lucru. O altă caracteristică importantă, în viziunea lui O. Serebrian, este interesul geopolitic și strategic pentru Republica Moldova al unei mari puteri ca Federația Rusă, care continuă să-și mențină aici și o prezență militară[16].

În accepția noastră, conjunctura geopolitică care determină geopolitica securității naționale a Republicii Moldova denotă faptul că gradul relațiilor dintre UE – Republica Moldova, NATO – Republica Moldova trebuie evaluat, într-o anumită măsură, și prin prisma raporturilor dintre UE – Federația Rusă, NATO – Federația Rusă, mai ales că aceste mari puteri au interese specifice în zona la care ne referim. Astfel, în domeniul politicii externe, securității și apărării, ambele părți (UE/NATO și Federația Rusă) își acomodează pozițiile datorită învecinării, exercitînd presiuni de ordin geopolitic pentru a putea influența geopolitica securității naționale a statelor aflate în zona-tampon. Prin urmare, după declararea independenței, Republica Moldova se află într-un permanent proces de identificare a locului și rolului său în contextul geopolitic regional, adică a statutului său geopolitic, ea tinde să-și fixeze propriile obiective reieșind din necesitatea asigurării intereselor naționale vitale. Potențialul geopolitic de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova nu este sub nici o formă avantajos în raport cu a celor două mari puteri (UE/NATO și Federația Rusă), ordine care provine din indicatorii economici, demografici și spațiali. Ambele puteri abordează Republica Moldova din perspectivă în special geostrategică, deoarece reprezintă un element al unei scheme geostrategice cu mult mai extinse, a cărei centru se regăsește în spațiul Mării Negre. Actualmente, coliziunea dintre Europa și Federația Rusă este orientată asupra controlului spațiului pontic, care leagă, din punct de vedere geoeconomic, UE cu zonele cele mai bogate în resurse energetice, cum ar fi Bazinul Caspic, Asia Mijlocie și Golful Persic. Republica Moldova este importantă din punct de vedere geostrategic atît pentru Europa (UE/NATO), cît și pentru Federația Rusă, ambele părți depunînd eforturi pentru a-și consolida pozițiile. Federația Rusă încearcă să-și mențină influența în Republica Moldova prin conservarea conflictului transnistrean și susținerea comunității rusești: problema raioanelor de est reprezintă unul dintre cele mai dificile aspecte ale relațiilor dintre părți, deoarece refuzul Rusiei de a accepta soluționarea ei rezultă nu doar din

raporturile cu Republica Moldova, dar și cu NATO și UE. Pentru Federația Rusă, menținerea controlului asupra raioanelor de est ale Republicii Moldova ar reprezenta o modalitate de blocare a extinderii NATO și a UE, evident, fiindcă Rusia va depune toate eforturile pentru a-și menține statutul de actor geopolitic important, folosind diverse instrumente politice și economice, astfel diminuând securitatea națională a Republicii Moldova.

În același timp, datorită situației geopolitice create, Republica Moldova încearcă să intre în scheme regionale ce ar permite să părăsească zona de coliziune dintre Occident și Federația Rusă, iar perspectiva posibilă de transcendere a situației geopolitice de conflict poate fi regândită și prin abordarea ideii de integrare în structurile NATO, care presupune includerea Republicii Moldova cu întregul teritoriu recunoscut internațional. Ignorarea acestor oportunități ar suprima reforma sectorului de securitate și, ulterior, ar duce la stagnarea procesului de modernizare și lipsa de atractivitate pentru statele europene. Capabilitatea Republicii Moldova de a depăși amenințările externe în adresa securității naționale, dat fiind faptul că acestea sunt generate, în special, de conjunctura geopolitică din spațiul pontic și de statutul geopolitic al Republicii Moldova, diminuarea lor trebuie să devină o chestiune fundamentală pentru realizarea asigurării securității naționale. Pentru a contracara un potențial atac militar sau non-militar din exterior, Republica Moldova trebuie să promoveze o politică echilibrată, să obțină garanții de securitate din partea unei mari puteri sau să adere la o alianță militară eficientă.

M. Leonard și N. Popescu sunt de părere că în calitatea de membru NATO Republica Moldova ar provoca acest mecanism al faptului împlinit, făcând controlul și influența Federației Ruse asupra Republicii Moldova mult mai dificil și mai costisitor. Este incontestabil că vulnerabilitatea unui stat întotdeauna a provocat agresiune din exterior. Costul agresiunii împotriva Republicii Moldova în calitate de membru NATO ar crește, pe când potențialele beneficii ale agresiunii ar deveni mai puțin evidente. În accepția experților, acest lucru ar descuraja comportamentul beligerant, fie direct sau indirect al Federației Ruse, și, în schimb, ar impune autoritățile să caute o strategie de cooperare mai conciliantă cu Republica Moldova[17].

V. Juc susține că „securitatea națională a Republicii Moldova ar putea fi asigurată cel mai eficient, având o dimensiune geopolitică pregnantă, în condițiile integrării euroatlantice”. Fără îndoială, amendarea prevederilor constituționale ce se referă la statutul de neutralitate permanentă, recunoscut de N. Osmochescu ca fiind „o ficțiune”[18], articolele 11(1) și 142(1), „prezintă în sine un proces complex, anevoios și de lungă durată care solicită voință politică, eforturi de caracter instituțional, transformări la nivel conceptual, menținerea dialogului permanent cu partenerii europeni, realizarea studiilor de fezabilitate privind beneficiile și costurile de integrare etc.”[19]. Considerăm fondată supoziția lui V. Juc că „abrogarea statutului de neutralitate permanentă nu presupune expres integrarea euroatlantică a Republicii Moldova, însă calitatea de stat membru al NATO este în măsură cel mai eficient să-i asigure securitatea națională, datorită articolului 5 al Tratatului de la Washington din 4 aprilie 1949”[20], pe când integritatea teritorială, conform opiniei lui A. Burian, prea puțin probabil, din cauza că „transnistria va deveni imediat un fel de regiune Kaliningrad la Marea

Neagră”, „separându-se de Moldova”[21]. S. Nazaria este de altă părere, considerînd că însuși solicitarea de aderare la NATO vine în contradicție cu interesele cardinale ale Republicii Moldova și ale cetățenilor săi[22], opinie care este combătută de Yu. Josanu, catalogînd-o drept una absolut neîntemeiată, remarcînd că interesele securității naționale ale Republicii Moldova presupun cel puțin „o echilibrare” a relațiilor asimetrice cu Federația Rusă prin apropierea de structurile europene[23]. Totodată, aderarea la NATO, potrivit lui Ig. Munteanu, presupune înțelegerea beneficiilor, costurilor și mizei acestei relații strategice întemeiate pe un anumit sistem de valori care fac societatea noastră cu mult mai apropiată de comunitatea europeană decît se crede, în general.

În accepția lui M. Walker, pe lîngă necesitatea de a obține o securitate mai eficientă, Republica Moldova are nevoie de NATO pentru a accelera aderarea sa la UE. Autoritățile Republicii Moldova trebuie să conștientizeze faptul că NATO și UE sunt două părți ale aceleiași monede[24]. De aceeași părere este și R. Art, susținînd că unicul mijloc de fortificare a securității naționale a Republicii Moldova este afilierea la NATO. Dezvoltarea unei cooperări strînse cu NATO în cadrul altor programe de tip PFP nu ar înlocui în niciun caz beneficiile oferite de calitatea de membru deplin NATO. Republica Moldova necesită obținerea statutului de membru NATO pentru a-și asigura securitatea națională. NATO, de-a lungul existenței sale, a asigurat securitatea statelor membre, utilizînd factorul de descurajare, a oferit și oferă securitate fiindcă este o organizație care are drept scop prevenirea agresiunii prin descurajarea ei. Republica Moldova, fiind o putere mică, are nevoie de un garant real al securității care ar descuraja un atac militar din afară și care va consolida instituțiile sale, făcîndu-le mai rezistente în fața agresiunii externe indirecte. Tendința crescîndă de a utiliza forțele militare în contextul geopolitic actual și agresiunea militară contra unui stat membru CSI determină caracterul și mai stringent al acestei necesități, mai ales în condițiile conflictelor militare cu implicarea Federației Ruse în Georgia (2008) și Ucraina (2014)[25].

În opinia noastră, deși Federația Rusă consecvent prezintă NATO ca o organizație care practică o extindere agresivă a hotarelor sale spre Est, NATO nu manifestă un interes deosebit pentru acceptarea Republicii Moldova. Este în interesul Republicii Moldova să beneficieze de oportunitățile oferite de calitatea de stat membru al NATO în vederea fortificării securității naționale, fapt ce trebuie să devină un deziderat pe termen mediu, iar actualmente să-și consolideze capacitățile de asigurare a securității naționale în contextul implementării IPAP-ului actualizat. Republica Moldova are un potențial militar neînsemnat, care nu ar oferi o contribuție considerabilă la capacitățile militare ale NATO, și este, de fapt, un candidat pentru beneficii. Unele state membre NATO sunt, de asemenea, îngrijorate de apariția anumitor costuri politice în legătură cu o posibilă integrare a Republicii Moldova dată fiind opoziția puternică a Federației Ruse. Reflecțiile lui T.Sandler se înscriu în logica convențională, potrivit căreia pînă cînd Ucraina nu va adera la NATO, acceptarea Republicii Moldova va fi mai costisitoare pentru NATO, deoarece Republica Moldova nu va contribui la reducerea hotarelor interioare, necesare de protejat. Dacă Ucraina devine membru NATO, atunci Alianța ar putea avea un interes mai mare să o includă și pe Republica Moldova. Aceasta se explică prin faptul că Republica Moldova, avînd statut de

țară neutră în calitate de stat în interiorul spațiului NATO, va semnifica hotare mai lungi pe care NATO urmează să le apere. Totodată, în acest caz vor exista și considerente geopolitice, deoarece Republica Moldova „neutră” ar putea mai mult să devină un satelit al Federației Ruse, găzduind sub anumite pretexte inventate, fie „pentru menținerea păcii” sau „antiterorism”, o bază militară rusă[26].

Conform lui W. Thompson, orice stat care tinde să acționeze ca actor politic suveran în relațiile internaționale trebuie să întreprindă măsuri pentru propria securitate și să plătească pentru ele. Aceasta este o năzuință costisitoare, și încercînd de a o promova de unul singur este și mai costisitor, decît atunci cînd un stat s-ar afilia la o înțelegere de securitate colectivă. Asigurarea securității naționale și integrității teritoriale de unul singur, pentru statele mici cum este Republica Moldova, este în majoritatea cazurilor o afacere imposibilă, conchide W. Thompson[27]. O. Knudsen abordează noțiunea de neutralitate prin prisma opțiunii de acomodare. Potrivit acesteia, neutralitatea se solicită din partea unui stat vecin pentru a garanta că nu va fi lansat niciun atac asupra „marii puteri” de pe teritoriul statului vecin. Republica Moldova nu este vecinul imediat al Federației Ruse, fiind separată de o suprafață semnificativă a teritoriului ucrainean. Cererea neutralității Republicii Moldova de către Federația Rusă este mai curînd determinată de intenția Federației Ruse de a nu permite Republicii Moldova aderarea la NATO, deoarece ar diminua vulnerabilitățile curente ale Republicii Moldova. Federația Rusă impune neutralitatea Republicii Moldova pentru a preveni plecarea ei sub umbrela protectoare a Occidentului[28]. C. Hemmer și P. Katzenstein sunt de părere că există o explicație suplimentară referitor la faptul de ce Federația Rusă ar dori să prevină aderarea Republicii Moldova la NATO și UE. Federația Rusă dorește să mențină regionalismul cu rădăcini sovietice, ce atașează Republica Moldova de Federația Rusă prin legături economice, sociale și politice. Aderarea la NATO va diminua treptat influența acestui regionalism, integrînd Republica Moldova în regiunile occidentale. Regiunile în calitate de construcții politice nu sunt stabilite de geografie, deși sunt descrise în termeni geografici. Însă, chiar și regiunile firești și nealterabile sunt produsul creării politice și sunt susceptibile tentativelor de reconstruire[29].

Așadar, Republica Moldova este o putere mică cu un potențial politic, militar și economic redus, lipsită de suficientă capacitate de a se impune în relațiile internaționale, securitatea națională a căreia este diminuată dacă nu se regăsește într-o coaliție de state cu o pondere majoră în sistemul internațional de securitate și dacă nu are vreo importanță pentru realizarea intereselor geopolitice/geostrategice ale unor mari puteri în spațiul pontic. Din acest punct de vedere, securitatea națională a Republicii Moldova se dovedește a fi eminentamente vulnerabilă la amenințările și riscurile care sunt furnizate în urma impactului intereselor geopolitice ale marilor puteri asupra regiunii Mării Negre, dar și asupra zonei-tampon în care este poziționată. De asemenea, un rol substanțial în valorificarea oportunității de fortificare a securității naționale îl va juca și locul pe care îl va ocupa Republica Moldova în aranjamentele securității regionale, ce ar contribui în final și la modificarea statutului Republicii Moldova din cel de consumator în furnizor de securitate regională în spațiul pontic.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ionescu M. Securitate și stabilitate în bazinul Mării Negre în epoca post-Război Rece. În: Marea Neagră de la „Iacul bizantin” la provocările secolului XXI. București, 2006, p.367.
2. Calopăreanu Gh. Implicații de securitate ale extinderii NATO și UE la Marea Neagră. În: Impact Strategic, 2011, nr. 1 (38), p. 65.
3. Minchev Og. Interese și strategii fundamentale pentru regiunea Mării Negre. În: Monitor Strategic, 2006, nr. 3-4, p. 12-18.
4. Chifu I. Complexe de securitate și concepte regionale. Regiunea Extinsă a Mării Negre. Integrarea instituțională și capacitatea administrativă ca soluție pentru securitate regională. În: Impact Strategic, 2011, nr. 2 (39), p. 19-20.
5. Neacșu M-C., Neaguț S. Zona Mării Negre – o nouă „zonă gri”? În: Impact Strategic, 2013, nr. 2 (47), p. 41-42.
6. Calopăreanu Gh. Op. cit., p. 66.
7. Ibidem, p. 66-69.
8. Neacșu M-C., Neaguț S. Op. cit., p. 42-43.
9. Delanoe I. Amprenta rusă tot mai marcată în Marea Neagră și Mediterană. 2015. <http://www.curentul.ro> (vizitat 14.05.2015).
10. Chifu I. Geopolitica Regiunii Extinse a Mării Negre după criza ucraineană. În: Impact Strategic, 2014, nr. 3 (52), p. 11.
11. Dumitru L.-C. Securitate versus instabilitate în Regiunea Extinsă a Mării Negre. În: Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2014, iunie, p. 38.
12. Brzezinski Z. Marea tablă de șah. Supremația americană și imperativele sale geostrategice. București: Univers Enciclopedic, 2000, p. 59.
13. Neacșu M-C., Neaguț S. Op. cit., p. 44.
14. Mînzărari D. De ce avem nevoie de NATO? Sau de ce existența Moldovei ca stat suveran depinde de aderarea la NATO. În: Discussion Paper, 2009, nr. 3, p. 22.
15. Croitoru V. Geopolitica în sistemul științelor politice. În: Politologie: manual pentru specialitățile nonprofil, 2007, p. 342.
16. Serebrian O. Despre geopolitică. Chișinău: Cartier, 2009, p. 76-77.
17. Leonard M., Popescu N. A Power Audit of EU-Russia Relations. În: European Council on Foreign Relations, 2007, p. 13.
18. Osmochescu N. Neutralitatea permanentă a Republicii Moldova în contextul relațiilor internaționale contemporane. În: Academia de Administrare Publică – 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova. Materialele conferinței internaționale științifico-practice. Chișinău: AAP, 2008, vol. 2, p. 182-183.
19. Juc V. Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice. Chișinău: Tipografia-Sirius, 2011, p. 207.
20. Ibidem, p. 208.
21. Burian A. Geopolitica lumii contemporane. Chișinău: Tipogr. Centrală, 2003, p. 357.
22. Назария С. История международных отношений и внешней политики великих держав в новейшее время. Курс лекций. Кишинёв: Центральная Типография, 2007, p. 630.
23. Josanu Yu. Securitatea națională a Republicii Moldova prin prisma securității europene. În: Academia de Administrare Publică – 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova. Materialele conferinței internaționale științifico-practice. Chișinău: AAP, 2008, vol. 2, p. 200-201.
24. Walker M. Variable Geography: America's Mental Maps of a Greater Europe. În: International Affairs, vol. 76, 2000, nr. 3, p. 459-474.
25. Art R. J. American Foreign Policy and the Fungibility of Force. În: Security Studies, vol.5, 1996, nr. 4, p. 28.
26. Sandler T. Alliance Formation, Alliance Expansion and the Core. În: The Journal of Conflict Resolution, vol. 43, 1999, nr. 6, p. 727-747.
27. Thompson W. R. Democracy and Peace: Putting the Cart Before the Horse? În: International Organization, vol. 50, 1996, nr. 1, p. 616-617.
28. Knudsen O. F. Did Accommodation Work? Two Soviet Neighbors 1964-1988. În: Journal of Peace Research, vol. 29, 1992, nr. 1, p. 63-65.
29. Hemmer C., Katzenstein P. J. Why is There no NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism and the Origins of Multilateralism. În: International Organization, vol. 56, 2002, nr. 3, p. 575.

ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ И ОБРАЗОВАНИЕ

GLOBAL PROCESSES AND EDUCATION

Аркадий УРСУЛ, академик,
профессор Московского Государственного Университета,

Ион РУСАНДУ, доктор философии,
Институт Юридических и Политических Исследований

Summary

In article the global processes leading fundamental transformations in area of education are discussed. The special attention is given global revolution in science which begins with its cardinal globalization and orientation to have a possibility of transition to stability progress and following noospheragenез. Process of education globalization, as well as development of new type of education – global education is discussed. Cardinal revolutionary modifications of world education which vector is directed from its modern forms to education for stable progress and formation of noosphera orientation global education are assumed.

It is marked at macrolevel priority education dependence from complete society, and at "microlevel" – is priority-substantial dependence on science is shown. Such bilateral education dependence on properties and characteristics of society as a whole, on the one hand, and its most important part – sciences, on the other hand (which also depends on the whole), attests «double determination» evolutionary processes in education. It is marked, that education should will not only be modernized, but also futurizate, in the certain aspects becomes the advancing education effectively giving a way to the desirable global and noospher-stable future.

Key-words: *science globalization, globalization of education, global knowledge, global education, «stable education», educational global studies, advancing education, temporate integrity, stable progress, education futurization.*

В научной литературе всё чаще высказываются мнения, что мы живем в век глобализации, глобальной революции, вступили в глобальную эпоху и т. п. Термин «глобальный» появляется и в повседневной жизни, выражая новый взгляд на окружающий нас мир – мир, который уже многим представляется глобальным миром. В этой ситуации важно выяснить: как же наука и образование отражают возникшую глобальную ситуацию и ориентацию нашей жизни? Какие процессы и тенденции характерны для научного познания и современного образования, которые не должны оставаться безучастным к происходящим и грядущим глобальным переменам? И действительно, уже с прошлого века наука и образование начали интересоваться глобальными феноменами и появились в основном ближе к концу второй половины XX новые научные и образовательные дисциплины, которые стали ориентироваться на глобальную проблематику, причём у ряда из них появилось своё «глобальное измерение».

Появление и развитие глобалистики и других форм глобальных исследований и сфер образования оказалось неизбежным научным ответом на глобальные вызовы XX и начала XXI века. Осознание важной роли глобализации, глобальных проблем и других общепланетарных старых и новых феноменов и понимание перспектив дальнейшего развертывания совокупной глобальной деятельности стало

важной областью научного поиска и новым направлением развития современного образования. Глобальная проблематика уже выдвигается в лидеры научно-образовательного процесса и становится одним из оснований современной научной картины мира и мировоззрения. Происходит отчетливо выраженный и интенсивный процесс глобализации науки и образования, идут глобально-революционные трансформации и в других сферах деятельности.

Поэтому очень важная задача глобальных исследований состоит в том, чтобы выяснить их положение и роль не только в современной, но главное – в будущей науке, для чего важно увидеть и осознать мегатренды её эволюции, обретающие глобальные измерения и перспективы. Не менее, если не более важная задача заключается в том, чтобы выяснить роль глобальных процессов в обществе и природе, в их взаимодействии, их эволюции и коэволюции. Осознание и исследование глобальных феноменов важно и для дальнейшего создания высоких глобальных гуманитарных и социальных технологий, используемых в образовании, международной деятельности, глобальной политике и глобальной экономике, для формирования глобального технологического уклада информационного общества с устойчивым развитием.

Поэтому дальнейшая разработка ускоряющейся глобальной ориентации науки имеет не только научно-исследовательский, но и образовательный контекст. Научно-исследовательский ракурс состоит в том, чтобы в существенно более глубокой степени осознать, разработать и на перспективу предвидеть пути наиболее эффективного развития глобальных исследований и, в частности, глобалистики как новой и фундаментальной области междисциплинарных исследований, влияющей на процесс глобализации всей науки в целом глобальную деятельность мирового сообщества. Образовательный аспект тесно связан с научно-исследовательским и ориентирован на внедрение в учебный процесс новых знаний, полученных в ходе проводимых исследований глобальной проблематики. Это выражается как в создании специальных учебных дисциплин и курсов, так и в формировании «глобального» задела в уже реализуемых традиционных дисциплинах, связывая предметы и методы их исследования с формирующимся глобальным знанием и ориентируя их на новые, уже планетарные горизонты развития.

Современное образование весьма слабо связано с решением насущных и особенно глобальных проблем, многие из которых не просто бросают вызов, но и угрожают гибели человечеству и разрушением биосферы. Довольно часто говорят об отставании образования от практики, хотя имеют в виду в основном те формы практик, которые характерны для нынешней модели цивилизационного развития. Дальнейшее усиление связи образования с такими ориентированными на прошлое формами практик в этой модели ведет, как это ни покажется странным, к дальнейшему углублению глобального кризиса как цивилизации, так и дальнейшего отставания её консервативного образования.

Решать глобальные и другие проблемы с помощью современного, но всё более «отстающего» образования просто невозможно. Оно «отторгается» от активного

участия в поиске эффективных решений в уже формирующейся антикризисной глобальной деятельности и не способствует выживанию человечества. Поэтому начало XXI в. ознаменовалось интенсивным поиском новых моделей, форм и парадигм образования, которые могли бы удовлетворять потребности не только нынешних, но и будущих поколений землян и всего человечества, поставившего цель своего выживания и сохранения окружающей природной среды.

На будущие формы и модели образования (и, прежде всего, на формирование модели образования для устойчивого развития) будет влиять эволюция цивилизации. Но и образование должно опережающими темпами способствовать тем формам социального развития, которые в наибольшей степени будут реализовывать эффективную стратегию выживания человечества и сохранения биосферы. Всё это свидетельствует о необходимости новой оценки роли образования в современном мире, которая во многом уже отличается от традиционных взглядов и принятых стереотипов.

Появившись в осевое время образование, уже не только как социальный процесс, но и как особый институт, охватило большинство населения планеты и уже в XXI веке может достигнуть нового состояния и качества, реализуя спасительную для всего человечества функцию. Постепенно в ходе движения цивилизации к глобальной устойчивости образовательная деятельность начнёт активно стимулировать это движение, уводя цивилизацию с опасного пути неустойчивого развития.

Важно отличать понятия глобализации знаний и глобального знания, как и понятия «глобализация образования» и «глобальное образование», которые иногда отождествляют [1]. Глобализация образования относится больше к процессу обретения им целостности, взаимодействия и объединения различных национально-государственных и региональных систем образования в будущую единую мировую систему образования. А термин «глобальное образование» используется для характеристики качественно-содержательных трансформаций в мировом образовательном процессе, предметное поле которого в основном «наполняется» глобальным знанием и мировоззрением, и иным содержанием, появляющимся в результате развития глобалистики и глобальных исследований. Эти новые процессы и мегатренды образования важно осознать и исследовать, поскольку они будут играть существенную роль в эволюции мирового образования в ближайшие десятилетия и в более отдаленной перспективе.

Ещё в далеком 1938 году М. Хальбакс в предисловии к “Эволюции педагогики во Франции” Эмиля Дюргейна писал следующее: “Образование – это самое эффективное средство с помощью которого государство формирует людей по своему подобию”. [2]

Сегодня образование, по мнению Н.Н. Пахомова и Ю.Б. Тупталова, “превратилось в одну из мировых проблем, взаимосвязанную с другими глобальными проблемами современности и в растущей мере определяющей саму возможность выживания человека и человеческого рода” [3, с. 3]. Можно даже утверждать, что в мире в целом сложилась такая ситуация, когда именно от развития глобального

образования в будущем зависит судьба цивилизации. «Выживание через образование» – это своего рода девиз, лозунг принципиально новых, даже революционно-инновационных процессов в мировом образовании.

Как культура в целом, так и её составляющие – наука и образование имеют свои эволюционные (революционные) этапы. Однако если для науки эти этапы характеризуются в основном внутренне-содержательными факторами (научные революции, смена парадигм, типов рациональности и т.п.), то образование в значительно большей степени связано с этапами развития общества, хотя и учитывает влияние науки и внутренние особенности образовательного процесса.

Тот факт, что в содержание современного образования как в определённой степени постиндустриального образования должны вкладываться результаты современной (в основном постнеклассической науки), остаются за пределами «социально-педагогического» подхода. Однако, образование находится в основном между обществом и наукой, находясь в фокусе «двойной детерминации», и нам этот факт придётся не только учитывать, но и превратить в основополагающий принцип исследования перспектив образования. Продолжая это «научно-социальное» видение, мы основное внимание далее будем обращать не на прошлые трансформации образования, а на возможные его эволюционные формы (модели) в будущем. Однако ясно, что и наука должна будет ассимилировать новое видение перспектив социальной эволюции и социоприродного взаимодействия, поэтому внутренние характеристики ее развития должны быть существенно больше связаны с внешне-социальными и даже социоприродными процессами и факторами.

Основная идея предлагаемого эволюционного подхода к исследованию перспектив мирового образования заключается в том, что в образовании будут происходить глобальные трансформации, которые тесно сопряжены с эволюционными изменениями всего цивилизационного процесса и взаимодействия общества и природы. Это будет не какая-то одна – «конечная» модель образования XXI века, которая будет по инерции продолжаться, а эволюционный ряд моделей, парадигм, форм и стратегий образовательных процессов и систем, способствующих становлению новой цивилизации, обеспечивающей выживание человечества и сохранение биосферы.

Глобализация образовательного пространства (а также, как будет показано далее, его футуризация) обретение им планетарной целостности и единства не может не быть сопряжена с содержательно-качественными изменениями, отображающими глобальный характер эволюции современного человечества и осознание им своего места в мироздании. Формирование контуров глобально-целостного мира, так или иначе, проявляется и в образовательной сфере, которая «копирует» упомянутые глобально-цивилизационные устремления, становясь не просто очередной тенденцией единого глобального развития, а его особенно важным «катализатором».

Не только глобализация социума и социоприродной сферы, но и глобализация науки будет оказывать все более существенное влияние на глобализацию образования и формирование нового типа – глобального образования, которое будет

эволюционировать в определенном направлении. Основная идея предлагаемого эволюционного подхода к исследованию перспектив мирового образования в глобальном измерении, заключается в том, что в образовании будут происходить трансформации, которые тесно сопряжены с эволюционными изменениями всего цивилизационного процесса и взаимодействия общества и природы, а также соответствующих форм научного знания. На будущие формы и модели образования будет влиять и эволюция цивилизации, и эволюция науки, а само образование должно не просто запоздало отражать происходящие изменения, а опережающими темпами способствовать тем формам социального и социоприродного развития, которые в наибольшей степени будут реализовывать стратегию выживания человечества и сохранения биосферы.

Сам термин “глобальное образование” (которому здесь уделяется основное внимание) и первые педагогические концепции этого нового типа образования возникли в 70-е годы прошлого века в США как “образовательный ответ” на глобальные вызовы и отчетливо видимую перспективу жизни во взаимосвязанном мире на планете. В 1970 г. был создан Американский форум для глобального образования (The American Forum for Global Education), представляющий собой негосударственную организацию, курирующую развертывание глобального образования в США и за их пределами. По инициативе этого форума в 1995 г. в Нью-Йорке ЮНЕСКО провела международную конференцию “Мосты в будущее” (Bridges to the Future), которая определила основные направления развития глобального образования в XXI в., целью которого является подготовка человека к жизни в опасном, динамичном и взаимосвязанном мире, готового к решению обостряющихся глобальных проблем.

Сейчас глобальное образование видится в новом, по сравнению с упомянутыми годами прошлого столетия виде, когда эта модель образования была предложена американскими педагогами Д.У. Боткиным [4-5] и Р. Хенви [6-7]. Эти модели глобального образования исходят из представления мира как единого целого, а человечества – как огромной взаимосвязанной глобальной общины, где жизнедеятельность и благополучие каждого человека зависят от всех других людей. Эти первоначальные варианты глобального образования, базирующиеся на принципах глобализма, холизма, гуманизма и междисциплинарного подхода, в определенной степени представляются как одно из направлений интеграции единого мирового образовательного пространства, открывающие новые глобальные перспективы развития.

Д.У. Боткин (один из соавторов седьмого доклада Римскому клубу) в предлагаемой им модели глобально-ориентированного образования и инновационного обучения полагает, что традиционное образование направлено на бессознательное приспособление к действительности. Между тем важно перейти к сознательному предвидению на основе инновационного подхода. В инновационном подходе должны быть соединены сопричастность и предвосхищение. Это последнее означает способность предвидеть события и их последствия, принимать решения, разделяя за них ответственность, связывая прошлое с настоящим и будущим, предлагать

новые возможности и альтернативы. Сопричастность предполагает возможность и способность к диалогу, взаимопониманию, сотрудничеству, сопереживанию, совершенствованию коммуникативных навыков и умений.

Р. Хенви считает необходимым, чтобы как можно больше людей усвоило элементы глобального видения мира. Он свою модель глобального образования базирует на ряде принципов (планетарных измерений): формирование объективного миропонимания, изучение состояния планеты, кросскультурная грамотность, понимание динамики мировых процессов, осознание возможностей выбора.

Глобальное образование появилось на той же «глобальной волне», что и другие интеллектуально-духовные глобальные феномены. В самый начальный период это было относительно еще не дифференцированное и слабо развитое глобальное мировоззрение (первые варианты глобализма, мондиализма и т.д.) и знание проявилось и в педагогических науках в виде упомянутых первых концепций глобального образования. Здесь не так отчетливо выражена эволюционная последовательность – вначале глобальное знание, а затем на его базе – становление глобального образования (хотя и у В.И. Вернадского это произошло практически одновременно).

На первый взгляд создается даже впечатление, что появление глобального образования предшествовало широким глобальным исследованиям и появлению их ожидаемого результата – глобального знания. Особенно это было характерно для ряда зарубежных, прежде всего американских вузов, в которых шло преподавание совокупности традиционных гуманитарных учебных курсов, но их систематизирующим «брендом», или «лейблом», стали объединительные термины «глобализм» и «глобальный». Здесь определяющим фактором отнесения формы образования к «глобальному образованию» является использование глобального мировоззрения, т.е. глобализма, но чаще в его атлантическом варианте.

В дальнейшем знание о глобальных феноменах в основном было связано с глобальными проблемами, поэтому глобальное образование в своей содержательной части в определённый период отражало это понимание [8-9]. В дальнейшем, когда сдвиг акцентов произошёл в пользу глобализации, то проблематику глобального образования стали связывать в основном с глобализацией [10]. Как видим, существует явная зависимость трактовки глобального образования как от понимания наукой глобальных феноменов, так и их приоритета в развитии цивилизации. Конечно, более адекватное понимание глобального образования, которое можно считать современным, имеет смысл связывать с более широкой гаммой глобальных процессов и систем, как с глобальными исследованиями, так и с глобальными процессами в обществе и природе.

Важно обратить внимание на проблему использования глобального знания в образовании, которое является результатом уже проведенных глобальных исследований. Ведь любые концепции глобального образования, так или иначе, будут основываться на глобальном знании, на тех его формах, которые уже получены и преобладают в современной науке. И хотя нельзя отрицать, что и в ходе образовательного процесса также может генерироваться новое, в том числе и глобальное знание, тем не

менее, преобладающая часть этого знания появляется в результате предшествующего научного поиска, которое носит отчетливо выраженный инновационно-междисциплинарный характер. Глобальное знание отображает реальные глобальные процессы и, вместе с тем, должно их предвидеть и прогнозировать, направляя глобальное мышление и формирующуюся глобальную деятельность, в том числе и в образовательном ракурсе, в желаемом для человека и человечества направлении.

Глобальное знание – это не просто ещё одно новое дисциплинарное, но главным образом интегративно-общенаучное знание, получаемое в результате исследования глобальных процессов и глобальной эволюции, которое в перспективе станет фундаментальной платформой развития всей науки и образования XXI века. Такая новая форма знания необходима не только для науки, но и для многих других сфер практической деятельности, наполняющихся глобальным и даже космическим содержанием [11-12]. И прежде всего для образования, которое постепенно становится, используя уже полученное глобальное знание (и отчасти создавая новое, особенно в плане педагогики), принципиально новым типом современного и будущего образования – глобальным и даже космическим образованием [13-15].

Рассмотрение проблем глобального образования уже на начальном этапе его становления привело специалистов в области педагогики к мнению о том, что оно предусматривает воспитание у учащихся интереса и уважения к культурам народов мира, достижение понимания общемирового универсального начала в этих культурах, внимания к глобальным событиям, осознание их характера и предвидения последствий, использование системного подхода к изучению мировых процессов.

Но, наряду с формально-организационными и технологическими аспектами, относящимися больше к проблеме глобализации образования, развивалась и концептуально-содержательная сторона глобального образования. И, прежде всего, речь идет о преподавании глобалистики и глобальных исследований, а также концепции (стратегии) устойчивого развития как уже развертывающегося глобального процесса (пока главным образом в высшей школе).

В последнее время проблемы глобализации образования и становления глобального образования связывались с перспективами развития открытого и дистанционного образования, прежде всего с использованием сети Интернет. Этой же цели служит транснациональное (трансграничное) образование, когда, например, студенты, проживающие в одной стране, получают образовательные услуги дистанционным и иным способом в вузах других стран (они получают статус международного студента). Эта форма международного образования, обеспечивающая свободное передвижение студентов или преподавателей из одной страны в другую, адаптацию мировой системы образования к новым «глобальным условиям», которые предполагают преодоление государственных границ и образование единого образовательного пространства. В основном эти же цели преследует и программа «Глобальное образование», представляющая возможность гражданам России получить образование в ведущих университетах мира.

Транснациональное образование особое влияние оказывает на формирование Европейского пространства высшего образования и способствует глобализации систем национального образования. Уже принят Кодекс профессиональной практики при предоставлении транснационального образования. Реализуя идею глобализации в образовательной сфере, идут процессы взаимодействия национальных систем образования, универсализации ряда образовательных требований, характеристик и параметров и формирования глобальной системы образования.

Глобализацию образования и развитие глобального образования можно считать устойчивой тенденцией последних десятилетий и достижимой позитивной перспективой дальнейшей трансформации предметного поля образовательного процесса, который не только обретает свою планетарную общность и целостность, но и обнаруживает реальную и потенциальную возможности глобально-содержательной эволюции. Эти возможности, как упоминалось, реализуются вначале на пути превращения современного образования (в том числе ныне существующих экспериментальных вариантов глобального образования) в образование для такого принятого мировым сообществом глобального процесса как устойчивое развитие (УР), затем предполагается его эволюция в ноосферное образование в процессе последующего становления сферы разума через глобальный переход к УР. Это, по меньшей мере, следующие предвидимые этапы наиболее крупных глобально-эволюционных трансформаций мирового образования в рассматриваемом здесь общепланетарном направлении развития [16-18].

Эволюция этих моделей глобального образования окажется в ведении образовательной глобалистики как междисциплинарной области, связывающей глобалистику и науки об образовании. Среди общих и наиболее важных глобальных трансформаций образования, которые будет изучать образовательная глобалистика – такие процессы как глобализация образования и становление глобального образования. Если исследуется педагогический аспект глобального образования, то речь в этом случае может идти о педагогической глобалистике, либо даже «глобальной педагогике». Отнесение предмета исследования к образовательной глобалистике или же к педагогической глобалистике (а может быть, и к глобальной педагогике) зависит от конкретного содержания проблематики научного поиска. Это проблема развития современной системы науки и образования, где специализация обрела явно утрированные формы (особенно в нашей стране), которые уже мешают междисциплинарным исследованиям и дальнейшей интеграции научно-образовательного пространства.

Эволюционное видение глобальных процессов – это естественный шаг в их познании, и такой подход помогает в более эффективном их использовании в становлении глобальной деятельности и особенно – глобального образования и управления. Важно сформировать такую теорию глобальных процессов, в которой можно было бы не просто описывать объективно-стихийно происходящее в мире в глобальном измерении, но и ориентировать, если это зависит от субъективного фактора, глобальные процессы в нужном для человечества прогрессивно-поступа-

тельном направлении. Ведь ряд глобальных процессов имеют, хотя и объективную, но стихийно-хаотическую составляющую, как например, глобализация и важно на них воздействовать с помощью формируемого глобального управления.

Сейчас важно подвести итоги как глобализации образования, так и практического развития глобального образования в десятках стран мира, где уже возникли первые «ростки» этого типа образования, способствующего обретению планетарного единства образовательного пространства. В нашей стране глобальное образование до недавнего времени развертывалось в рамках в основном исследовательской деятельности (концепция глобальной перспективы и др.). Практическая деятельность в других направлениях глобального образования реализовалась в экспериментальных образовательных проектах по развитию глобального мышления активно действующих «граждан мира» (в основном в рамках ассоциированных школ и ряда кафедр ЮНЕСКО).

То весьма аморфно-синкретическое глобальное мировоззрение и глобальное знание, которое использовалось в первых педагогических концепциях глобального образования, существенно отличается от его современного представления. Важно продолжить позитивные тенденции и направления развития глобального образования как в плане расширения преподавания результатов глобальных исследований, включив в предметное поле образовательной деятельности как новые глобальные феномены, так и концепцию и стратегию УР (особенно в их ноосферной ориентации).

Глобализация и интеграция образовательного пространства [19-24], обретение им планетарной целостности и единства не может не быть сопряжено с содержательно-качественными изменениями, отображающими глобальный характер эволюции современного человечества и осознание им своего места в мироздании. Формирование контуров глобально-целостного мира, так или иначе, проявляется и в образовательной сфере, которая пока с некоторым отставанием «копирует» упомянутые глобально-цивилизационные устремления.

Однако ясно, что образование не должно оставаться на периферии глобального развития в качестве традиционно-отстающей составляющей этого процесса, а стать его особенно важным опережающим «катализатором». Более того, можно считать, что без специальным образом организованного образования и просвещения человечество в принципе не сможет перейти к устойчивому развитию и последующим за ним формам цивилизационного процесса, гарантирующим его выживание и неопределенно долгое существование.

В этом плане необходимы принципиально новые концептуально-методологические представления и подходы к исследованию эволюционных процессов в образовании. И одним из них является концепция футуризации образования и опережающего образования, имеющие для глобального образования особое значение, поскольку превращает отстающее от жизни образование в опережающий фактор цивилизационного развития.

Глобализация образования и становление глобального образования прежде всего представляется как процесс расширения образовательного пространства и появления в нём новых связей, новых свойств и характеристик. Причём в этом представлении доминируют пространственные измерения, обретая шарообразно-глобальную форму своего существования, а на временном измерении внимание почти не акцентируется, оно незаметно уходит на периферию научного поиска. Однако в действительности темпоральные характеристики играют едва ли не решающую, по крайней мере, важную роль в будущих трансформациях цивилизационного процесса, особенно, если речь идёт об УР.

Антикризисные ответы на глобальные вызовы ведут к трансформациям развития цивилизации и уже начинают существенно влиять на ожидаемые формы и модели образования XXI века. Образование в принципе, как уже подчёркивалось, должно способствовать тем формам социального развития и социоприродного взаимодействия, которые более эффективно будут реализовывать стратегию выживания человечества и сохранения биосферы, обеспечивать наше общее устойчивое будущее.

Можно уже сейчас предположить, что во временном аспекте глобализация образования и глобальное образование находятся по разные стороны своих темпоральных характеристик. Глобализация образования сопряжена со многими трудностями и сложностями, как и все ныне происходящие процессы интеграции, порой вызывая обратные процессы дифференциации и обособления. И хотя становление и развитие глобального образования достаточно тесно сопряжено с глобализацией образования, тем не менее, темпы его развития оказались существенно выше по сравнению с глобализацией. И это положение тем более подтверждает и развитие науки, в которой интеграция существенно отстает от динамики дифференциации и трансдисциплинарных процессов.

В какой-то мере, образование, находясь между наукой и обществом, отображает в своем развитии рассматриваемую тенденцию. Наиболее быстрая динамика характерна для трансдисциплинарных процессов в науке, а значит, в силу вышесказанного, и в образовании. Движение глобального знания в сфере образования, прежде всего проявляясь в форме глобального образования, представляется трансдисциплинарным процессом и именно он отвечает за наиболее существенные глобально-революционные трансформации в образовании.

Появление инновационно-опережающих процессов в глобальном образовании приведет к существенной его футуризации и становлению новой темпоральной формы образования – опережающего образования. Последнее будет не только быстрее развиваться относительно глобальной практической деятельности, но и акцентировать внимание на будущем в самом содержании обучения, развития и воспитания, исходить из принципа темпоральной целостности (системно-эволюционной взаимосвязи прошлого, настоящего и будущего). В этом смысле в ходе последующей эволюции глобального образования произойдет сдвиг акцентов от модернизации образования к его футуризации, а также становление глобально-ноосферного об-

разования через образование для устойчивого развития и развертывание «умного образования» как современного прообраза будущего ноосферного образования.

Трансляция устаревшего «образовательного знания» от предыдущих поколений к нынешним поколениям, на что в основном ориентировано современное образование, отнюдь не означает, что оно помогает решать насущные проблемы сегодняшнего дня, а тем более – завтрашнего дня. Причина этой ситуации заключается в том, что уже имеющиеся знания, умения и достижения культуры, циркулирующие в образовании, оказываются не просто устаревшими, а в принципе являются отражением и выражением принципиально иной модели (формы) цивилизационного развития – модели неустойчивого развития – НУР.

Необходимо использовать информационные механизмы темпоральной оптимизации, включающий в себя ускоренную футуризацию образования и становление опережающего образования. Эти два процесса в образовании очень тесно коррелируются с процессами глобализации образования и формированием глобального образования. Глобализация ассоциируется с футуризацией, а становление опережающего образования - с формированием глобального образования. Тем самым формируется новый более целостный пространственно-временной «каркас» образования XXI века. Образовательный процесс должен постепенно и во все большей степени становится инновационно-опережающим и вместе с тем – глобальным процессом и все ускоряющимися темпами включать то, что пока еще не существует, но появится или может появиться в будущем.

Такой задачи, вполне понятно, в полной мере педагогические науки и другие науки, изучающие образовательный процесс, еще не ставили. Это для традиционного мышления педагога может показаться даже абсурдным, своего рода нонсенсом. Как учить тому, чего еще нет и почему новое знание должно появляться в образовании? Однако неуместность такого вопроса рассеивается, если внимательно исследовать процесс вхождения будущего и нового в образовательный процесс [25].

Если трансляция устаревшего знания в образовательном процессе не помогает переходу к устойчивому и глобальному будущему, значит надо кардинальным образом менять этот процесс, делая его во все большей степени инновационным, адаптируя его к грядущим переменам, нарушая традиционную линейность и консервативность педагогического мышления. Ведь для выживания человечества, его перехода к УР важно активнее включать опережающие факторы и механизмы этого процесса, предвидеть и прогнозировать будущее. И если уже понятно, что необходим инновационный переход от НУР к УР, то важно в образовательном процессе объединить все уже существующие и возможные формы и тенденции, которые могут решить эту основную проблему цивилизационного развития начала третьего тысячелетия.

В образовательном процессе должна передаваться информация не только от прошлых поколений к нынешним, но и информация от пока не существующих будущих поколений к настоящим (в форме виртуальных моделей исследования будущего), а также информация о будущем, исходящая уже от нынешних поколений и их представлений о будущем. В этой предлагаемой инновационно-информационной

виртуальной модели образовательного процесса прошлое, настоящее и будущее будут соединены в единую системно-темпоральную целостность. Однако, возникает следующий вопрос: как получить эту новую информацию из будущего и о будущем?

Заметим, что подобная информационно-образовательная виртуальная модель противоречит не только традиционной педагогической науке, но и вообще современной науке, которая опирается в своей основе на факты, практику, истину и другие подобные понятия и другие формы познавательной деятельности, которые составляют фундамент научно-исследовательского процесса. Совершенно очевидно, что знания о будущем не могут содержать истины и фактов, которые проверяются практикой, реализующейся лишь в прошлом и настоящем. Будущее в этом смысле отторгнуто от официальной (фактологической) науки, хотя предсказание и прогнозирование признается функцией теоретического уровня познания. Но, если внимательно приглядеться к тому, что пишется в этом случае об исследовании будущего, то в основном речь идёт о линейном видении темпорального процесса (экстраполяции эволюционно-исторических тенденций в будущее). В связи с этим важно обратить внимание на то, что знание и истина оказываются отнюдь не совпадающими понятиями, поскольку вероятностное знание о будущем истинным не является.

Это означает, что в исследовании будущего и его внедрении в образовательный процесс должны будут реализовываться новые принципы, способы и формы освоения грядущего. Одна из наиболее активно развивающихся форм – это моделирование того, что может произойти в будущем, т.е. опережающее моделирование в разных его формах и, особенно с помощью новых информационных технологий. Это тот способ вхождения будущего в инновационно-образовательный процесс, который сопряжен с информационными процессами и прежде всего с информатизацией, поскольку только на информационном уровне можно строить и изучать модели будущего как нормативные (типа стратегии УР), так и исследовательские прогнозы и предсказания. Здесь возможны как линейные выходы в будущее из прошлого и настоящего, так и нелинейно-инновационные прорывы вплоть до того, что могут создаваться модели, не имеющие прототипов в прошлом или аналогов в настоящем.

Таким образом, образование находится между двумя наиболее существенно воздействующими на него факторами – обществом и его частью – наукой, которые по разному влияют в определённые периоды времени. Появление образования как специально выделенного социального института и процесса было вызвано потребностями общества и оно фактически возникло вместе с элементами научных знаний.

Мировой образовательный процесс оказался чреват противоречием, проявившимся в двух основных аспектах. Во-первых, образование нередко мыслимое как передача знаний, ценностей, культуры и т.д. от прошлых поколений к настоящим, оказалось неспособным удовлетворить потребности современной жизни.

Во-вторых, современное образование вступило в противоречие не только с настоящим, но и с будущим. Не обеспечивая социальные потребности живущих в наше время поколений людей, мировая образовательная система фактически игнорирует будущее, находя свое «комфортабельное» существование в «воспоминаниях о прошлом» и обучении прошлому. Образовательные институты, системы и про-

цессы не ориентированы на будущее, на создание того его образа, который обеспечит выживание человеческого рода в настоящем, а тем более в будущем, особенно отдаленном. Система знаний и ценностей, функционирующая в образовании, не адаптирована к тому будущему, которого мы хотим [26]. Такая система будет все больше отставать от настоящего и, тем более, не позволит решать проблемы выхода из углубляющегося глобального кризиса, не позволяет после обучения человеку адекватно реагировать и жить в быстро меняющихся условиях. Образование как один из важнейших глобальных процессов должно в своем современном развитии «предвидеть» и определенным опережающим образом удовлетворять потребности грядущих поколений людей, которые еще не появились и не участвуют в принятии решений своими предками.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Ключарев Г.А. Глобализация образования // Глобалистика. Энциклопедия. – М.: Радуга. 2003.
2. Цитата по 50/50 Опыт словаря нового мышления. Москва, Издательство “Прогресс”, 1989, стр. 164.
3. Философия образования для XXI века. – М., 1992.
4. Botkin J., Elmanjra M., Malitza M. No limits to Learning. Bridging the Human Gap. A Report to the Club of Rome. – Oxford, 1979.
5. Боткин Д.У. Инновационное обучение, микрокомпьютеры и интуиция. Перспективы // Вопросы образования. 1983. №1.
6. Hanvey R.G.. An Attainable Global Perspective. – NY, 1976.
7. Хенви Р. Достижимая глобальная перспектива / Пер. с англ. – Рязань, 1994.
8. Образование будущего: глобальные проблемы – локальные решения: технология диагностики образовательных процессов / Ред. А.П. Лиферов, Н.А. Степанов. – М.: Педагогический поиск, 1997.
9. Дроздова Г.Г. Идеи глобального образования и школа Чувашской республики. – Чебоксары, 1995.
10. Черникова Н. В. Концепции глобального образования и особенности их реализации в практике российских школ: дис. ... канд. пед. наук. – Ростов н/Д, 2005.
11. Урсул А.Д. От глобальных к космическим процессам // Пространство и время. 2012, №2.
12. Ursul A.D., Ursul T.A. Cosmoglobalistics: Interrelation of Global and Cosmic Processes. В: Philosophy&Cosmology. – 2014. – Т. 12.
13. Алифанов О.М. и др. Цели и задачи национальной программы космического образования России. В. Полет. – 2000. – № 5.
14. Матусевич Т.В. Космическое образование: современный философско-педагогический дискурс. В. Философия и космология. – 2013. – Т. 1.- №1.
15. Базалук О.А. Космическое образование: новые реалии. В. Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях: коллективная монография / Под ред. О. А. Базалука. – К.: МФКО, – Т.3. 2013.
16. Урсул А.Д., Урсул Т.А. Глобально-эволюционный подход к перспективам образования. В. Социально-гуманитарные знания. – 2011, № 1.
17. Урсул А.Д., Урсул Т.А. Эволюционные парадигмы и модели образования XXI века. В. Современное образование. – 2012, №1.
18. Ильин И.В., Урсул А.Д., Урсул Т.А. На пути к образовательной глобалистике. В. Вестник Московского университета. Сер. XXVII. Глобалистика и геополитика. – 2014, № 1-2.
19. Теория и практика глобального образования / Я.М. Колкер, Е.С. Устинова, И.М. Шеина, С.А. Долгинцева, А.П. Лиферов и др. – Рязань: РГПУ, 1994.
20. Лиферов А.П. Глобальное образование – путь к интеграции мирового образовательного пространства. – М.: Педагогический поиск. 1997.
21. Лиферов А.П. Интеграционные тенденции в мировом образовании. В. Педагогика. – 2009, №6.
22. Глобализация и образование. Сб. обзоров / Отв. ред. Л. Зарецкая. – М.: ИНИОН, 2001.
23. Глобальное образование в России: достижения, опыт, перспективы. Материалы V международной научно-практ. конференции. – СПб.: СПб ГУПМ, 2003.
24. Глобальное образование: проблемы и решения. Дайджест / Авт.-сост. И.Ю. Алексашина. – СПб.: СпецЛит, 2002.
25. Урсул А.Д. От модернизации к футуризации образования: инновационно-опережающие процессы в интересах устойчивого развития // Безопасность Евразии. – 2008, №3.
26. Итоговый документ Рио+20 «Будущее, которого мы хотим». URL: <http://www.un.org/ru/sustainablefuture>.

EXTREMISM: DEFINITION, TYPES AND ESSENTIAL CHARACTERISTICS

Cristina EJOV, *Ph.D. in political sciences,*
Moldova State University

Rezumat

În articol se încearcă de a reflecta din punct de vedere științific esența extremismului. Sînt analizate principalele abordări privind conceptualizarea și formele de manifestare a extremismului. Autorul delimitează conceptele de extremism, terorism și radicalism. În viziunea autorului terorismul este forma superioară de exprimare al extremismului, iar extremismul al radicalismului.

Cuvinte-cheie: *extremism, fenomen, terorism, radicalism. concept, societate.*

At the beginning of the 21st century, extremism became not only a threat to the national security of independent states, but also a worldwide problem. The modern world comes before mankind with new challenges and threats in the form of diverse extremism types, to which adequate responses the international systems, but also national political regimes in particular, have not been ready to answer. UN Secretary-General Ban Ki-moon in his opening speech at the 13th UN Crime Congress in Doha, Qatar, in April 2015 notes that extremism and terrorism represent a global problem, which is necessary to combat with the common efforts. “No one can deal with it alone, no country, however powerful it may be. No organization, including the UN can not do it by yourself. So we need to unite all our wisdom and resources,” - said Ban Ki-moon [10]. UN Secretary-General also underlined “that there will always be crime and there will always be extremists. But we must work to stop crime and extremism being seen as attractive or necessary options – especially by youth. That is why we are focused on equitable, sustainable development” [5].

Since extremism has a destructive influence on the development of society, the urgent task is the need of discovering its essence; developing an internationally recognized concept of “extremism”, as effectively countering this phenomenon is impossible without a deep knowledge of it. It is important to note that extremism does not have a universally accepted definition and that in the experts’ community different understanding of this phenomenon is presented, and there are ongoing heated discussions about the correctness of the formulation of this phenomenon.

The term “extremism” (from the lat. *extremus* - extreme, last) means an attachment, in politics and ideas, to views and actions that belong to extremes (edges) [24, p. 400]. If the phenomenon of “extremism” has been known since ancient times, the term “extremism” does not have a multi-century history. It has been used in the political press in England, since the mid- XIX century. In the U.S., this concept originated during the Civil War (1861-1865). In France, it started to be used during World War I (1914-1918) [17, p. 13].

According to the Russian researcher S. Fridinskiy, the term has been actively used to refer to the followers of extreme views, characterizing for example, from the beginning of the twentieth century, what at that time were considered to be the representatives of the left wing party, «Indian National Congress», who were consistent supporters of the struggle to achieve complete independence of India [9].

The American researcher at the University of South Florida, Randy Borum, in his article "Radicalization into violent extremism: a review of social science theories", brings the following definition of extremism, taken from Palgrave Macmillan dictionary of political thought "Extremism can be used to refer to political ideologies that oppose a society's core values and principles. In the context of liberal democracies this could be applied to any ideology that advocates racial or religious supremacy and/or opposes the core principles of democracy and universal human rights. The term can also be used to describe the methods through which political actors attempt to realize their aims, that is, by using means that 'show disregard for the life, liberty, and human rights of others'" [2].

American scholars Dr. Peter T. Coleman from Columbia University and Dr. Andrea Bartoli from George Mason University consider that extremism is a complex phenomenon, although its complexity is often hard to see. Most simply, it can be defined as activities (*beliefs, attitudes, feelings, actions, strategies*) of a character moved away far from the ordinary. In conflict settings it manifests itself as a severe form of conflict engagement. However, the labeling of activities, people, and groups as "extremist", and the definition of what is "ordinary" in any setting is always a subjective and political matter [3].

Russian experts in the field of political psychology A. Derkach, V. Jukov, L. Laptev consider, that extremism generates socio-economic crises, deformation of political institutions, a sharp decrease of living standards, deterioration of social perspectives of a significant part of the population, dominance of feelings not rational in society, moods of hatred, passiveness, social and personal unfulfillment, incompleteness state of being, fear of the future, government suppression of opposition, nonconformity. The social basis of extremism consists of marginal and specific layers of the society, representatives of nationalistic, religious movements, those who are not contempt with the current political realities, the intelligence, the youth, students, the military [11, p.387].

Russian researcher Morozov I. understands extremism, in the most general outlines, as the tendency of an actor (active participant in a process) to occupy an extreme single-minded position in relation to his opponent, founded on promotion of personal interests, ideas, convictions, position that denies compromise and does not take into account the interests of the opposing side [20, p. 22].

According to the Russian scientist Olshansky D. extremism, on the political dimension, opposes the prevailing social structures and political institutions, trying to undermine their stability, weaken and overthrow them in order to achieve their goals - usually by force. Extremism denies any nonconformity [22, p. 173].

For the Russian lawyer Kornilov T. extremism is a product of fragmentation of society that has no common ideology, common values and goals. It occurs where there is inequality and contrasting interests of social groups on aspects such as economic, social, spiritual, racial, inter-religious and other. Escalation of extremist attitudes in society occurs during periods of historical, geopolitical, socio-economic, socio-cultural, informational aggravation (inflammation, exacerbation), as well as other contradictions in societies [17].

It is worth to mention the definition given by E. Ulezko: under extremism in its political or ethno-confessional expression we should understand the political activities ai-

med at undermining the foundations of the state system, incitation of ethnic or religious hatred, but the concept of “armed extremism” should be interpreted as armed activities directed towards the achievement of political goals [29].

According to the above mentioned definitions, extremism is mainly understood as an ideology that prescribes mandatory imposition of own principles, intolerance to view different from those dictated by ideology and justification for suppression of the ideological opponents.

Interesting observation to the definition of extremism was made by Russian professor Sergheev S. The researcher, considers that on the theoretical aspect the problem of defining extremism depends in the end, on what a society considers is the norm, and what is deviation from that norm. That is why extremism in democratic societies is seen as those individuals or groups who support the removal and substitution of the democratic regime with an authoritarian one, but in authoritarian and totalitarian societies the opposite [25].

Worth taking into attention is the opinion of the Russian researcher Tukumova E. on her analysis of definitions of extremism. The author, based on criteria of appreciation and understanding of such a difficult concept as extremism, has divided the experts community into two groups. The first group of experts conventionally named the “conservatives” and in general is represented by the scientific and academic sector, also including numerous functionaries of the security and law enforcement institutions that view extremism exclusively as a purely negative and socially dangerous phenomenon [26, p. 11].

The second group of researchers conventionally named as the “liberals”, it aims to address this problem in a more differentiated way, and they are inclined to think that, based on a common definition of the concept extremism, this phenomenon cannot be defined as merely negative. As a confirmation of the second viewpoint Tukumov E. brings up the opinion of the expert to the Russian institute of human rights, Lev Levinson. He considers that, the ambiguity of extremism is caused, especially because of the inclusion of a wide scope of actions of different subjects of this phenomenon. Therefore ban of extremism is meaningless. Extremism is not a crime; it includes “Greenpeace” and also the peace marches, shortly, everything that goes beyond conventional [26, p.12].

In our view a successful analysis of definitions of extremism was carried by the Russian researcher Vorontzovym S. The researcher has formulated the following features of extremism:

- Presence of an existential idea, different than the present one carried out in the state or society at the moment;
- Intolerance to the supporters of other political, economic, ethnic, or confessional views;
- Achievement of extremist goals by violating the current legal norms;
- Publicity and mass propagation of extremist views;
- Ideological foundations for justification of force use against any person, not agreeing to the extremist’ convictions;
- Prevalence of emotional methods of expressing the extremist ideas;
- Demonstrative ignorance of accepted moral norms and moral rights in a society.

In attempts to define the phenomenon of extremism we shall consider also the judicial definitions of extremism [9].

International law definition of extremism is given in 3rd *paragraph*., 1st *part*, *art 1* of the Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism, and Extremism: Extremism “is an act aimed at seizing or keeping power through the use of violence or changing violently the constitutional regime of a State, as well as a violent encroachment upon public security, including organization, for the above purposes, of illegal armed formations and participation in them, criminally prosecuted in conformity with the national laws of the Parties [28].

States – Members of the Commonwealth of Independent States (CIS) view the fight against terrorism and extremism as one of the main tasks for assuring their national security. In connection with this on 14th May 2009 on the 32nd Plenary meeting of the Inter - Parliamentary Assembly of the states – participants of CIS, was adopted a Model-law on combating extremism, legal and organizational foundations of combating extremist activity, but also responsibilities to those carrying out its combating [19].

In Art. 1 of the Model-law on combating extremism the concepts of extremism activity and extremism itself are separated amongst them. So, by extremism in the Model-law we understand “the infringement of constitutional order and security of the state, as well as violation of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens, due to the ongoing denial of legal and (or) other accepted norms and rules of social behavior”. Extremist activity is formulated generally basing on the extensive understanding of this concept, and concretely as “activities of public or religious associations, media or other organization, individual planning in organization, preparation or execution of actions” listed above in art.1, of the same Model-law.

The UN General Assembly on 21-22 April 2015 held a high-level meeting on combating extremism. During the meeting, UN Secretary-General Ban Ki-moon remind that in September 2015 is going to present “a comprehensive plan of Action to Prevent Violent Extremism.” According to him, radicalized points of view flourish when there is no good governance when there is inequality in society, injustice, corruption and infringement of certain groups of people. “These problems must be solved simultaneously with efforts to fight terrorism,” - underlined the UN Secretary-General.

In Republic of Moldova the law countering extremism activity was adopted on 21st February 2003 [14]. In accordance with Article 1, of this law “extremism is the position, the doctrine of some political currents that are based on extreme theories, ideas or opinions that seek to impose of their program through violence or drastic measures.” In the concept of extremist activity is included: a) “activities of public or religious associations, media or other organization, individual planning in organization, preparation or execution of actions aimed at:

- Forced change of the constitutional order and the violation of the integrity of the Republic of Moldova;
- Undermining the security of the Republic of Moldova ;
- Seizure of state power or unauthorized self-appropriation of official authority;
- The creation of illegal armed formations (groups);
- Carrying out terrorist activity;
- Incitement to racial, ethnic or religious hatred, and social friction related to violence or incitement to violence;

- Humiliation of national dignity;
- Provocation of riots, acts of hooliganism or vandalism motivated (fueled) by ideological, political, racial, national or religious hatred or enmity, or by hatred or hostility toward a social group;
- Propaganda of exclusivity, superiority or inferiority of citizens on the basis of their religion or race, nationality, ethnic origin, language, religion, sex, opinion, political affiliation, property or social origin;
- b) propaganda and public display of nazi symbols or attributes, or display of the nazi symbols or attributes up to the point of their mixing with other symbols.
- c) funding or other assistance towards the implementation of activities or acts referred in paragraphs a) and b), also including through the provision of finance, real estate, training, printing and logistics, telephone, facsimile and other means of communication and other logistical (technical-material) assistance, including information services;
- d) public incitement to commit acts or activities referred to in paragraphs a), b) and c) [14].

After having done a comprehensive analysis various definitions of extremism, we came to the conclusion that under extremism should be understood political activities aimed to undermine the foundations of the political system, inciting ethnic or religious hatred, and expressed in the use of force and aggression in achieving political goals.

According to the view of several scientists, extremism – is a complicated and non-ordinary form of expressing hatred and enmity. One cannot disapprove this view.

- Reasons and conditions, under which extremism is born, could be considered:
- Inter-religious and Inter-faith contradictions
- Ethnic and ethno-cultural contradictions
- Interracial contradictions
- Political contradictions (between forces fighting to acquire power in a state)
- Intra-national (amongst states, international) contradictions.
- Interclass contradictions
- Economic-Market differences (between different sectors of the modern economy and the various global players in today's market)
- Ideological differences (between the followers of different ideologies and doctrines, offering various forms and methods of resolving all social contradictions) [12, p. 24].

According to the opinion of the Russian researcher Fridinskii S., extremism as an ideology, way of thinking and actions is characterized by the following features:

- denial of discord and intolerance to the supporters of other views (political, economic, religious, etc.)
- attempts to ideologically justify the use of force not only against active adversaries, but also against other persons that oppose the convictions of extremists.
- appeal to some popular ideological or religious teachings, claiming to their “true” interpretation or «deeper elaboration» at the same time denying some factual foundations of these teachings.
- prevalence of emotional techniques on influencing the propaganda process of the extremist ideas;

- appeal at the same time to prejudices of people, not to their logical reasoning.
- creation of a charismatic image of the leader of an extremist movements, the tendency to portray these leaders as “infallible”, and all their orders not subjected to judgment [27, p. 15].

In the middle of the 20th century, the term “extremism” was often used along terms such as “radicalism” and “terrorism”, which makes the need to distinguish between these concepts.

Radicalism would mean breaking away from an already recognized tradition, specifically its root changing [11, p.382]. Radical (from lat. *radix* – root) – supporter of root and decisive actions. The concept of “radicalism” defines the socio-political ideas and actions aimed at key and decisive changes of the existent social and political institutions and norms. In a broader sense, the concept of political radicalism is seen as a special socio-cultural phenomenon, caused by specific historical, social, economic, and religious factors in the development of a state, aimed at changing it at a fast pace.

Radicalism is not linked directly with any specific ideology. On the political dimension there is a difference made between left and right, between revolutionary and reformatory, and also there are anarchical types of radicalism.

The Russian researcher Olshansky D., justly points out, that in contrast to extremism, radicalism is focused on the content of one or other sides of ideas, but not on the methods of carrying them out. Radicalism can be entirely based “on ideas”, and not on actions unlike extremism. Extremism, primarily focuses itself on the methods and ways of fighting, pushing the ideas on the second level [22, p.167].

Radicalism is usually referred in relation to ideologically, politically and socially extreme-oriented organizations, parties or party factions, political movements and groups, individual leaders, etc., assessing the ideological direction and extent of expression of such inclinations. Regarding, extremism it is usually assessed the degree of the extreme methods of implementing certain aspirations.

Socio-psychological ground for the growth of radicalism is the overall state of uncertainty and instability. On this ground there is a bloom of ultra-left and ultra-right ideas, followed by concrete actions. It is worth mentioning, that radicalism develops into extremism if there is use of violent methods and means, in a political fight.

The Russian expert in the field of left-extremism, Morozov I. sees radicalism as the intention of actors towards a radical transformation of the existing reality in a particular field of activity. Extremism from his point of view, is seen as actions (physical or informational-propagandist), whereas radicalism seen as ideas, conglomerate of believes and theories, needing, according to their elaborators and followers, a full realization. Political radicalism – the founding principle of extremist ideology, according to which the current political system is perceived as absolutely unacceptable, unfair, not capable of effective modernization and evolution, and thus, should be destroyed in the shortest amount of time or immediately. Depending on the level of argumentation of flaws of the system and the need for their destruction, we distinguish the following main political extremist ideologies; they may be as different as: left-wing radical, right-wing, ethno-radical (racism), Theo-radical (religious fanaticism) [20].

Terrorism (from lat. *terror* - fear, horror) can be defined as “a systematic, socially or politically motivated, having ideologically justified, uses of violence or threat of using violence, by which the intimidation of individuals controls their behavior in a positive direction for terrorists and contributes to achievement of the goal pursued by terrorists” [23, p. 11].

Differences between extremism and terrorism, in our view, are better outlined by the Russian expert G. Mirskii: “Extremism and terrorism – are two close phenomena, though an automatic (direct) link between the two is not existent: if we consider that every terrorist - is an extremist, then it would be wrong to assume that every extremist is a terrorist. Indeed, extremism as a certain mindset logically leads to the justification of terror, but not necessarily reaches to that point [18, p. 68].

According to the view of the Russian philosopher N. Afanasiev, extremism has its own social practices [6, p. 210]. Different to terrorism from these practices is, that a terrorist finishes with a logical end, the case of social destabilization of society, unlike and extremist who'd stop half way through it. Where an extremist throws stones, a terrorist would start throwing bombs. Where extremists block streets, railway lines and roads, a terrorist would take hostages. Where an extremist threatens by using death, a terrorist would use death. Extremists in certain cases may turn into terrorists, because the terrorists recruit their staff from among extremists. For terrorists, the armed struggle becomes more important than the process of ideological justification [6, p. 211].

From our point of view, terrorism is a further continuation of extremism. Usually, terrorism is defined as an edged form of extremism. Principle oriented differences, between extremism and terrorism consists in the human lives factor. When an extremist from threatening to use violence switches to killing of innocent citizens, he becomes a terrorist. For example in the Preamble of the Declaration on Measures to Eliminate International Terrorism, adopted on the 9th of December 1994 by Resolution No. 49/60 at the 84th Plenary Meeting of the UN General Assembly, we see expressed a deep concern that in more regions of the world more often acts of terrorism based on intolerance or extremism, are being committed.

The next important theoretical approach for determining the nature of extremism is by underlying various types of it. The following types of extremism can be seen: political, national and religious. These types have received a more wide circulation, however on the practical level all of them are interlinked and, following the theory, do not exist in a pure, separated manner. Often in order to show a specific type of extremism, we see underlined as well the term of youth extremism.

Under political extremism experts understand the tendency of an actor – supporter of a radical ideology, to take an extreme, decisive position against a political opponent on the subjects of government power organization, state structure, the functioning of the political system, by any means to realize its own interests, to impose to other participants in the political process, their views and beliefs as being the only ones available, not having an alternative, not involving a consensual approach in relations with the political positions of the its opponent [20].

Political extremism is split into left and right. The most recent proposals are ecological and anti-globalization extremism. Left extremist are anarchists, Marxists, Trotskyists and etc. Right extremists stand against Bourgeois societies, criticizing it for the decline of moral values, “mass culture”, and absence of order [22, p.173].

Ecological extremism opposes scientific and technological progress, manifesting itself through the use of extreme measures against all that seems to them as environmentally hazardous production. So it is considered that «Green Peace» is an extremist international organization [22, p.174].

Anti-globalists oppose the globalization processes, but more specifically the trans-national corporation that have the aim, according to them, of enslaving the developing countries of the world.

Nationalist extremism stands for slogans such as protection of “own people”, its economic interests, cultural values, being usually against the representatives of other nationalities, living on the same territory. An example of nationalist extremism is the skin-heads movement. It originated in the '60s of the 20th century. Literary meaning of the term is “shaved head”. The first exponents of this movement were young people of the working class quarters of London, representatives of hard physical labor, who initially stood against the use of cheap labor force origination from the 3rd world countries. In the '70s of the 20th century, the skin-heads stood this time with the ideas of “racial purity” and “confiscation of working places from the emigrants who came there”. This movement has quickly received wide support in other parts of the world. From the mid. '90s of the 20th century it became present on the territory of the Russian Federation as well [30].

Nationalist extremism and terrorism linked to separatism acts from a position to protect the interests “of one’s own nation”, it similarly rejects the rights of other ethnic groups. Nationalism is the ideological basis of terrorism worldwide.

Association of terrorism and separatism are described by the American scientists Ch. Russell, L. Banker, and B. Miller of the Institute on International Terrorism at the University of New York, in their research, “Terrorism: Theory and Practice.” According to their view not rarely terrorist movements are carried under separatist slogans, they are “provoking overreaction by the government (the announcement of military high-alert, etc.), in order to compel a government or its agencies to not allow excesses and thereby alienating the population , and thus to ultimately discredit the government in the eyes of its citizens [1, p.15].

The main goal of separatism is change of the current existing state structure, violation of territorial integrity of a country, secession of certain territorial units from the state structure, formation of own independent state. Separatism is accompanied by aggressive ideological propaganda, such as declaring the existing authorities as occupiers, violators of human rights, etc. Most often, separatism has a nationalist basis. Nationalist terrorism is a fight against the infringement of the rights of individual nations and ethnic groups , and looks to achieve its aims by threatening of displacing the other nations, of getting rid of her power, and sometimes of grabbing her property and land. As G. Nodia noted justly, “The nation requires self-determination not as an exclusive privilege, but as a means of implementing the general premise that every nation must own state.” However, achievement of national sovereignty is expressed by granting rights to autonomy in some or other areas within those existing states [21, p. 94].

By religious extremism it is understood a social-political movement, aiming at influencing the process of society development, based on religious-legal norms and doctrinal

dogmas. Religious extremism is not any different than any other form of ideological violence and manifests itself through intolerance towards exponents of other denominations or indeed hatred within the same denomination. The main goal of the religious extremists is recognition of his religion as the leading one, and suppression of other denominations.

Extremists positioned on most extremes make as their goal the creation of a separate state, of which legal norms will be substituted with the norms of a common religion, for its entire population. This is typical to different religious driven systems. The famous Dutch researcher in radicalism and fundamentalism J. Jansen notes, that “a dominant religion can preach as its greatest virtue - love to thy neighbor. Religion of a group, which for centuries has become marginalized, may, on the other hand, preach that God has exclusively and explicitly chose them, those who follow his commandments. This group may believe that it plays a central role in the history of God and his universe. In a society where laws are more theoretical, the main religion can proclaim that God’s laws are the only right way. Islamic fundamentalism is both politics and religion. He has a dual nature. Analyzing it as only a movement with a political nature, would be a mistake, as fundamentalism is also religion at the same time [4, p. 106].

It must be observed that religious extremism practically never manifested or manifests itself in a “pure way”. The objects of aggressive religious extremists are the modern political institutions and power structures of a state, they are presented as “not right”, as only they, according to extremists, are the only obstacle on the way of establishing foundations of a new religious order.

Religious terrorism is an extreme form of expressing religious extremism; this is a strategy and tactics elaborated by religious groups, consisting of systematic, organized and religiously justified use of terrorist acts in order to achieve the goals set.

In the history of mankind religion served as the earliest basis for terrorist ideologies. Religion, according to E. Durkheim, carries an “excessive and catchall character”; religion is the most primitive of all social phenomena. Namely, out of religion arose morals, rights, science, art, political ideas, etc. Mix between religion and politics quite often has lead to aggression against innocent victims [13, p.58].

As an example of one of the oldest terrorist religious organizations are the Sicarii, a well organized sect of fanatics, active during 66 – 73 AD in Palestine, against Roman rule, standing for the creation of a Judean state. About the actions of the Sicarii, we come to know from the works of the ancient historian Josephus Flavius, author of “Judean war”, so the Sicarii were attacking their enemies usually during daytime, especially on celebration days, when in Jerusalem were a lot of people gathered [16, p. 83]. The Sicarii’s favorite weapon was a dagger or a short sword, which they hid under their clothes, and in the crowds they were killing statesmen that were unpleasant to them. The Roman historian Tacitus mentions that the Sicarii burned granaries and were disabling the water system in Jerusalem. These were extremist and anti-Roman nationalist, who saw as their opponents at the same time those moderate Egyptian or Palestinian Diasporas or Jews that stood for peace with the Rome. The basis of the ideology of Sicarii was outlined in the so-called “fourth philosophy.” It consisted of service to God, without the mediation of priests. According to the conclusion of Josephus, Sicarii were “ordinary mercenary fighters” seeing the joy in

martyrdom, and believing that after the overthrow of the Romans, God will come to his people and save them from suffering [16, p. 85].

A number of theoretical organizations, preponderantly religious-fanatical ones, were active even in Middle Ages. In the XI – XIII centuries in Persia, Syria, Lebanon, were active the so called assassins, they were after followers of Islam (of Sunni rite), crusaders and Christians. The word “assassin” in many languages is a synonym for the word “killer”. The term “assassin”, originates from the arabic word “hashishIn” – “the one who smokes hashish”. The founder of this organization was imam Hassan ibn Shabbat (in other sources – Hassan Sabbah), “sheikh of the mountain”, settled in the mountainous fortress of Almut and was spreading terror on his opponents by organizing acts of terrorism, carried out by his pupils – fedai. They were fanatical – Muslims, chosen from precarious social background and physically strong youth. Fedai were educated under full obedience to “the sheikh of the mountain”, viewing him as the one sent by Allah, and were ready to execute any order. Consequently, the youth were exposed to special psychological procedures including uses of hypnosis and hashish. Their weapon was a dagger; they were convinced that, they will be going to heaven if they obey orders of Shabbat. Sectarians welcomed martyrdom and death for the sake of their ideas and firmly believed in the establishment of a new world order.

Islamic extremism is one kind of religious extremism present in the world today. When solving problems aimed to counter religious extremism, we should be more cautious with the use of terminology. For example, terms “Islamic” and “Muslim” should not be used in conjunction with the concepts of “extremism” and “terrorism” in order not to provoke the Muslim community and not create grounds contributing to solidarity with extremists. Therefore, on July, 2006, the EU Commission has approved the “Lexicon on radicalization problems.” It is a regulation, which gets order in the documents and in the works of the European Union the use of politically correct terminology when talking about the radical extremist activity. The provision of this document does not have the status of mandatory requirements. It never appeared in the open press. In this “Lexicon” generally there is recommendation to avoid the use of words such as “jihad” and “fundamentalist”, and instead of the phrase “Islamic terrorists” it should be used the phrase “terrorists hiding behind Islam.” Having considered this, the same time the high-level official circles of the European Union based on the fact that “the terrorist threat in Europe at the moment mainly comes from terrorism based on flawed interpretation of Islam. The concept of “Islamic terrorism” thus is not recognized, and Islam is not considered a terrorist fuelling ideology [15, p. 75].

Based on the analysis of scientific literature, a number of factors, can be seen, that have the most significant impact on the spread of extremist groups and activation of the radical Islamic movement groups, at the current stage:

- ◆ Patronage and funding Islamist groups by individual states;
- ◆ The growth of a global conflict between the socio- political cultures of Islam and the Muslim world against the United States as the leading element of Western culture;
- ◆ Worsening of the internal problems of the Arab countries, associated with low standards of living.

♦ The consequences of the war in Afghanistan, Iraq, the colored revolutions in the Middle East and North Africa, which impacted on a new wave of extremism erupted in several Muslim countries and regions.

Under youth extremism it is understood the attitudes and types of behavior of young people, based on the use of force principle cultivation, aggression towards others that could go up to violence and murder [7]. It includes intolerance towards the ones thinking differently (especially to certain representatives of other youth movements), as well as the desire to create a totalitarian society based on subordination.

Almost all varieties of extremism have certain traits, “violence or the threat of using violence, usually armed one, single-mindedness, one-sided perception of social problems, of finding ways to address them; fanaticism, obsession in efforts aimed to impose their principles, views to opponents; unanalyzed, unquestioning execution of orders, instructions; reliance on feelings, instincts, prejudices, and not the rational, inability to tolerate, compromise, or ignoring them ...”. [11, p. 389].

It should be noted, that in most cases the source of extremist tendencies are not so much only the religious or nationalistic ideas but also:

- ♦ resistance that the state has, towards the right of an ethnic community to own identity and self-determination;
- ♦ punishment against participants of independence, cultural identity, and religious freedom movements;
- ♦ ignorance of extremism and use of unpopular modern responses against extremist manifestations;
- ♦ lack of unifying religious and national-cultural policies, that should into account the characteristics and specificities of a specific ethnic group;
- ♦ extremism, artificially promoted for personal gain of nationalist and religious leaders, criminals and foreign intelligence services, which aims to undermine the state.

Summarizing the above stated, we can conclude that, in terms of political extremism manifests itself against the existing social structures and political institutions, it tries to undermine their stability, weaken and crush them by force in order to achieve their goals. Instruments used to achieve their goals are, loud calls and messages, open demagoguery, riots are organized and acts of civil disobedience. Extremism is a practical continuation of radicalism. In this context, further accumulation of extreme views that are characteristic to radicalism and extremism, lead to terrorism.

REFERENCES

1. Alexander Y., Carlton D., Wilkinson P. Terrorism: theory and practice.-New York: Westview Press, 1979, 280 p.
2. Borum R. Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research. In: Journal of Strategic Security 4, №. 4, 2011, p. 37-62. <http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1140&context=jss>
3. Coleman P. Addressing Extremism [Accesat 27.11.2014] Disponibil: [http:// www.tc.columbia.edu/i/a/document/9386_WhitePaper_2_Extremism_030809.pdf](http://www.tc.columbia.edu/i/a/document/9386_WhitePaper_2_Extremism_030809.pdf).
4. Johannes J.G. Jansen. The Duel nature of Islamic fundamentalism. New York: Cornel University Press, 1977, 224 p.

5. Secretary-General Ban Ki-moon in remarks at the 13th UN Crime Congress in Doha, Qatar, 12 Apr. '15. [Accesat 27.04.2015] Disponibil: <http://www.un.org/sg/>
6. Афанасьев Н. Идеология терроризма. In: Соц-Гуманитарные знания, 2001, №6, p. 205-219.
7. Баева Л. Молодежный экстремизм в современной России. [Accesat 20.12.2014] Disponibil: http://www.aspu.ru/images/File/Publikatzii/Molod_extremizm.pdf
8. Борисов С. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2012. 47 с.
9. Воронцов С. Понятие экстремизма и его сущностные признаки. [Accesat 27.11.2014] Disponibil: <http://edu.tatar.ru/.../понятие%20экстремизма%20и%20его%20сущностные>
10. Генассамблея ООН обсудит 21-22 апреля борьбу с экстремизмом. <http://ru.euronews.com/newswires/3004251-newswire/>
11. Деркача А., Жукова В., Лаптева Л. Политическая психология. Москва: Академический проект, 2001. 858 с.
12. Дибиров А. Современный политический экстремизм: понятие, истоки, причины, идеология, организация, практика, профилактика и противодействие. Махачкала. 2009. 973 с.
13. Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни. In: Социология религии: классические подходы. Хрестоматия. Москва: РАН ИНИОН, 1994, p. 35-69.
14. Закон Республики Молдова «О противодействии экстремистской деятельности» N. 54-XV от 21.02.2003. In: Monitorul oficial al Republicii Moldova Nr. 56-58/245 от 28.03.2003 [Accesat 25.12.2014] Disponibil: http://www.media-azi.md/.../Legea_privind_contracararea_activitatii_extremist...f
15. Захарченко А. Исламские общества внутри Евросоюза? In: Международные процессы, том 5, №2 (14), май-август/2007, p.74-85.
16. Кикотя В. Терроризм. Борьба и проблемы противодействия. Москва: ЮНИТИ, 2004, 592 с.
17. Корнилов С. Международные аспекты противодействия экстремизму. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2011. 25 с.
18. Мирский Г. Экстремизм, терроризм и внутренние конфликты в «третьем мире». In: Мировая экономика и международные отношения. 1988. № 8, p. 68-74.
19. Модельный закон о противодействии экстремизму СНГ. [Accesat 25.12.2014] Disponibil: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=30827
20. Морозов И. Левый экстремизм как политический феномен второй половины XX — начала XXI веков: эволюция стратегии и тактики. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук. Саратов, 2010. 43 с.
21. Нодия Г. Демократия и национализм. In: Век XX и мир, 1994, №7-8, p. 94.
22. Ольшанский Д. Психология терроризма. Санкт-Петербург: Питер, 2002, 288 с.
23. Петрищев В. Заметки о терроризме. Москва: УРСС, 2001, 288 с.
24. Политология: Энциклопедический словарь. Москва, 1993. 698 с.
25. Сергеев С. Исследования экстремизма и радикализма в зарубежных и отечественных социальных науках. <http://kpfu.ru/docs/F110664239/Statya.Ekstremizm.radikalizm.sokr.bibliograf.pdf>
26. Тукумов Е. Религиозно-политический экстремизм как угроза региональной и национальной безопасности стран Центральной Азии Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук. Алмата 2004. 160 с.
27. Фридинский С. Противодействие экстремистской деятельности (экстремизму) в России (социально-правовое и криминологическое исследование). Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2011. 37 с.
28. Шанхайская Конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом. [Accesat 25.12.2014]. Disponibil: <http://www.referent.ru/1/10927>
29. Экстремизм: понятие, виды. Профилактика молодежного экстремизма. [Accesat 27.11.2014] Disponibil: <http://old.zilair.su/sp/sp-berdjash/extrimizm1.pdf>
30. Улезко Э. Экстремизм и терроризм: понятийно-категориальный аппарат исследования явления. [Accesat 27.11.2014] Disponibil: <http://www.kai.ru/info/security/extremism.pdf>

REFLECTAREA ÎN MASS-MEDIA A CAMPANIEI ELECTORALE PENTRU ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 30 NOIEMBRIE 2014 ÎN REPUBLICA MOLDOVA

MEDIA COVERAGE IN A ELECTORAL CAMPAIGN FOR PARLIAMENTARY ELECTIONS IN 30 NOVEMBER 2014 TO REPUBLIC OF MOLDOVA

Constantin SOLOMON, *doctor habilitat în științe politice,
Universitatea de Stat din Moldova*

Summary

The article analyzes media coverage of the electoral campaign for the parliamentary elections of 30 November 2014 the Republic of Moldova. It investigates the impact on the creation of public broadcasting, media coverage of electoral contestants by public and private television and radio stations. Also addressing election coverage by media sources online and print media - newspapers in the country.

It stresses that election coverage in the media has an impact on public opinion if the electoral process is presented and reflected in a balanced and impartial, lime citizens be deprived of the possibility of a conscious vote, informed, and the elections will not be judged wholly free and fair.

Key-words: *electoral campaign, parliamentary elections, mass media, opinion*

Una dintre cele mai convingătoare forme de manifestare a democrației o constituie alegerile organelor puterii. Pentru popor, alegerile reprezintă unicul mijloc eficient de a influența guvernării și de a se face auzit. Pentru formațiunile și liderii politici, alegerile oferă unica posibilitate de a accede la putere, dar sunt și cele care pot scoate concurenții din circuitul politic. Alegerile reprezintă o modalitate de selectare și desemnare a actorilor ce concurează pentru obținerea funcțiilor publice politice.

Articolul 47(1) al Codului Electoral specifică: „Cetățenii Republicii Moldova, partidele și alte organizații social-politice, blocurile electorale, candidații și persoanele de încredere ale candidaților au dreptul de a supune discuțiilor libere și sub toate aspectele programele electorale, calitățile politice, profesionale și personale ale candidaților, precum și de a face agitație electorală în cadrul adunărilor, mitingurilor, întâlnirilor cu alegătorii prin intermediul mijloacelor de informare în masă, prin expunerea de afișe electorale sau prin intermediul altor forme de comunicare”. [1]

Nu poate fi pus la îndoială faptul că în timpul campaniei electorale mass-media are o importanță decisivă. Având la îndemână instrumentele necesare, menite de a asigura egalitatea de șansele politice, mass-media este o sursă foarte importantă de informare despre candidații și problemele puse în discuție, asupra cărora poporul își va spune ultimul cuvânt. Mass-media este formatorul de opinie în timpul campaniei electorale.

La alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014 au participat 24 de concurenți electorali, dintre care 19 partide politice, 1 bloc electoral și 4 candidați independenți. [2]

În Codul bunelor practici în materie electorală al Comisiei de la Veneția pentru democrație prin drept a Consiliului Europei adoptat în 2002, și Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a OSCE din 29 iunie 1990 la care Republica Moldova a aderat la 10 decembrie 1991 sunt stipulate principiile care stau la baza unor alegeri libere și corecte, și anume:

- Asigurarea unui climat de campanie nemarcat de violențe;
- Lipsa tentativelor de intimidare sau împiedicare a candidaților de a-și prezenta programele politice;
- Egalitatea șanselor candidaților electorali, care impune printre altele o atitudine neutră din partea autorităților de stat în ceea ce privește campania electorală;
- Accesul nediscriminatoriu la mass-media al concurenților electorali și reflectarea neutră a alegerilor de către mijloacele de informare în masă;
- Libertatea mass-media;
- Libertatea alegătorilor de a-și forma o opinie;
- Acuratețea listelor electorale;
- Separarea clară între partid și stat, care nu ar permite utilizarea de către cei aflați la guvernare a resurselor publice în interese de partid în cadrul campaniilor electorale.

Codul Electoral a fost modificat după ultimele alegeri, cele mai recente modificări fiind operate în aprilie 2014. Modificările au inclus ridicarea pragurilor de trecere în parlament. Au fost stabilite pragurile electorale 6% pentru partidele politice, 9% pentru un bloc electoral format din două partide politice, 11% pentru un bloc electoral format din trei și mai multe partide și 2% pentru candidații independenți, în baza voturilor valabile exprimate. Implementarea Registrului de Stat al Alegătorului (RSA), oprirea utilizării pașapoartelor de tip sovietic și abrogarea instruirilor obligatorii pentru personalul de votare. Cadrul juridic a oferit o bază adecvată pentru desfășurarea alegerilor democratice.

Campania electorală s-a axat pe chestiuni geopolitice, cum ar fi integrarea în Uniunea Europeană și Uniunea Vamală euro-asiatică, precum și pe figuri politice în parte. Câteva partide majore au făcut campanie pe chestiuni sociale și economice, cum ar fi angajarea în câmpul muncii, pensiile și anticorupția.

O condiție importantă ce influențează perceperea mesajelor electorale este încrederea în organele mass-media. Astfel, în noiembrie 2014, Institutul de Politici Publice a publicat rezultatele unui sondaj de opinie. La întrebarea: „Care este cea mai importantă sursă pentru informarea DVS?”, răspunsurile au fost următoarele: televiziunea – 82% din respondenți; radioul – 39%, internetul – 20%, ziarele – 17%. [3]

În Republica Moldova, mass-media numără 64 de posturi de televiziune (5 cu acoperire națională), 57 stații radio, circa 400 de publicații scrise și numeroase mass-media online. [4]

Mass-media aflată sub jurisdicția Republicii Moldova a reflectat campania electorală pentru alegerile parlamentare în conformitate cu prevederile Constituției Republicii

Moldova, Codului Electoral, Codului Audiovizualului, Legii Presei, Legii cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați și actelor internaționale la care Republica Moldova este parte.

Audiovizualul. Ținând cont de impactul major pe care îl are audiovizualul asupra creării opiniei publice și de credibilitatea mare a acestuia în rândul populației, s-a urmărit identificarea unghiurilor de abordare și modalităților de prezentare a subiectelor relevante.

Televiziunea reprezintă cea mai importantă sursă de informații, în special în afara capitalei. Menționăm că 11 televiziuni din republică au difuzat un număr de știri electorale semnificative, iar televiziunea publică *Moldova 1* a fost una dintre cele mai influente instituții media. În timpul campaniei electorale, 4 televiziuni – *Prime TV*, *Publika TV*, *Canal 2* și *Canal 3*, au mediatizat masiv un singur concurent electoral – Partidul Democrat din Moldova (PDM), plasându-l deseori în context pozitiv și favorizându-l. Totodată, 2 televiziuni – *Accent TV* și *Jurnal TV*, au mediatizat masiv concurentul electoral PDM, plasându-l, preponderent, în context negativ și defavorizându-l, iar *TV 7* și *TV N4* au favorizat într-o anumită măsură concurentul electoral Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM) și pe liderii acestuia. Posturile de televiziune au difuzat împreună 80 de emisiuni cu caracter electoral în cadrul cărora au fost mediatizați 17 concurenți electorali din totalul de 24. Cei mai mulți concurenți electorali au fost mediatizați la *TV 7* (20), iar cei mai puțini – la emisiunea *În profunzime* de la *Pro TV Chișinău* (6). Patru concurenți electorali (PLDM, Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM), Partidul Liberal (PL) și candidatul independent Oleg Cernei) au plasat publicitatea electorală la posturi de televiziune.

În cele mai multe cazuri, moderatorii au avut un comportament adecvat față de concurenții electorali. Totuși, la postul public de televiziune s-au înregistrat abateri în acest sens, moderatorii dezbaterilor electorale de la *Moldova 1* au continuat și în ultimele zile de campanie să ignore principiul echidistanței și al corectitudinii, adoptând o atitudine mai degrabă defavorizată față de concurenții electorali.

Cea mai mare vizibilitate prin intermediul spoturilor electorale a avut-o PDM, iar cea mai mică - Blocul electoral „Alegerea Moldovei-Uniunea Vamală” și Partidul Politic „Forța Poporului” (PPFP).

Adică, în timpul campaniei electorale, televiziunile au continuat politicile editoriale anterioare, iar o parte din posturile de televiziune au continuat să favorizeze anumiți concurenți electorali și/sau să-i defavorizeze pe alții, în detrimentul informării adecvate a electoratului [5].

Radioul. Datorită faptului că alegătorul modern citește mai puțin presa, crește potențialul radioului ca sursă alternativă de informare. În timpul campaniei electorale și, mai ales, în ultima săptămână de campanie, unii radiodifuzori (*Radio Moldova*, *Vocea Basarabiei*) au alocat spațiu pentru reflectarea subiectelor electorale atât în buletinele de știri, cât și în spoturile de educație electorală, dar și dezbaterilor și publicității electorale, iar alții s-au limitat la difuzarea spoturilor de educație electorală și a publicității concurenților în alegeri (*Radio Noroc*, *Radio Plai*). Cele mai multe și diverse știri au fost difuzate de radiodifuzorul public național *Radio Moldova* (207), iar cele mai puține – de postul de *Radio*

Noroc (28). *Radio Moldova* s-a evidențiat și prin difuzarea unui număr mare de spoturi de educație electorală, dar și prin organizarea emisiunilor de dezbateri cu participarea unui număr mare și divers de concurenți electorali.

Posturile de radio au reflectat campania preponderent în materiale simple, rata știrilor conflictuale fiind mică (aproximativ 5%). O mare parte a știrilor controversate au fost dezechilibrate (57%), iar atitudinea autorilor a fost corectă și nepărtinitoare în marea majoritate a cazurilor (97%). Cele mai multe materiale dezechilibrate au fost înregistrate la *Vocea Basarabiei* și *Russkoe Radio* (câte 7 și respectiv 5).

Majoritatea posturilor de radio au citat preponderent funcționari de stat și știrile relevante, excepție făcând *Vocea Basarabiei* și *Radio Moldova* care au asigurat o diversitate mai mare a surselor. Totodată, din punctul de vedere al raportului gender al surselor citate, s-a constatat un dezechilibru masiv în defavoarea surselor de sex feminin (10% versus 90% surse de sex masculin). Una din cauzele principale este faptul că femeile nu dispun de resurse financiare „saci cu bani” cu care pot să vină și să le verse pe masa liderilor de partide. [6]

Radio Moldova, *Vocea Basarabiei* și *Russkoe Radio* au asigurat accesul unui număr mare de concurenți electorali atât în știri, cât și în emisiunile de dezbateri, în timp ce *Radio Noroc* și *Radio Plai* au oferit cuvânt unui număr infim de concurenți și n-au reflectat campania electorală în știri.

Judecând după frecvența și contextul aparițiilor concurenților electorali, se poate afirma că la *Radio Moldova* și *Russkoe Radio* nu s-a constatat favorizarea sau defavorizarea clară a vreunui concurent electoral. Postul de radio *Vocea Basarabiei* a continuat să favorizeze PLDM prin numărul mare de intervenții directe și mențiuni în context pozitiv. Celelalte posturi de radio – *Radio Noroc* și *Radio Plai* – nu au avut suficiente știri referitoare la concurenții electorali pentru a putea fi evaluat comportamentul acestora.

La 7 noiembrie 2014, Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA) a prezentat primul raport de monitorizare a mass-mediei pentru perioada 20-29 octombrie. În baza constatărilor, CCA a emis avertizări publice în adresa a trei posturi de radio pentru acoperirea preferențială a anumitor concurenți.

Mass-media online. Portalurile de asemenea au reflectat pe larg campania electorală. Numărul materialelor cu caracter electoral direct și indirect, publicate de cele 10 portaluri monitorizate de Coaliția civică pentru Alegerile Libere și Corecte, Asociația Presei Independente și Centrul pentru Jurnalism Independent în săptămâna 23-30 noiembrie 2014 a crescut foarte mult, aproape dublându-se față de săptămâna precedentă (1160 știri electorale pe o suprafață de peste 2 milioane de semne).

Printre portalurile cu cele mai multe materiale relevante se numără *Realitatea.md* (152), *Deschide.md* (150), *Politik.md* (135) și *Unimedia.info* (129). [7] A crescut și numărul materialelor de educație electorală, în total fiind publicate 35 de articole de acest fel, cele mai multe pe *Realitatea.md* (11) și *Moldova 24.info* (10).

Tendința de prezentare dezechilibrată a părților în materialele de conflict s-a păstrat la majoritatea portalurilor. Astfel, peste 71% din totalul celor 153 de materiale controversate au citat o singură parte în conflict. Cea mai mare cotă a știrilor dezechilibrate din totalul

materialelor conflictuale au fost înregistrate la *Noi.md* (36 din cele 38 știri care au abordat un conflict au fost dezechilibrate – 94,7%), *Jurnal.md* (94,1%), *Deschide.md* (65%), *Moldova 24.info* (73,9%) și *Moldova.org* (88%, notă: în cazul acestui portal numărul materialelor de conflict a fost mai mic).

Majoritatea materialelor (81,7% din știri, cu excepția materialelor de educație electorală) au fost nepărtinitoare, în celelalte însă poziția autorului a fost evidentă. La *Unimedia.info* au fost nepărtinitoare toate materialele, cu o singură excepție. Portalurile *Omg.md*, *Noi.md*, *Politik.md* și *Jurnal.md* au înregistrat cele mai mari discrepanțe dintre numărul de materiale nepărtinitoare și cele care au transmis opinia/poziția autorului față de subiectul abordat.

În calitate de surse de informație, portalurile online au recurs de cele mai multe ori la politicieni (40,8% din cele 872 de surse), experți (25,8%) și funcționari de stat (16,7%), ponderea cetățenilor simpli fiind mult mai mică.

Ca și în perioadele precedente, știrile electorale au fost puternic dezechilibrate din punctul de vedere al raportului gender, marea majoritate a surselor citate fiind de sex masculin (91,6%). Cel mai bun indicator de reprezentare a genurilor a fost înregistrat de *Jurnal.md* (27 surse feminine sau 21,4% din total). Portalul *Moldova24.info* nu a avut în perioada de referință nicio sursă de gen feminin.

Majoritatea portalurilor au reflectat preponderent subiecte despre partidele parlamentare din coaliția de guvernare și opoziția parlamentară, iar partidele extraparlamentare, la fel ca și candidații independenți, au fost reflectați mai puțin sau deloc.

După spațiul alocat, frecvența și contextul aparițiilor directe și a mențiunilor protagoniștilor, la *Deschide.md* s-a remarcat o ușoară favorizare a PL, iar *Moldova.org* a favorizat ușor Partidul Liberal Reformator (PLR) și PDM prin numărul mai mare de apariții și mențiuni în context pozitiv.

În materialele publicate de portalul *Moldova24.info* este evidentă defavorizarea PLDM, iar *Noi.md* a favorizat concurentul electoral Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM) prin numărul mare de mențiuni, majoritatea în context neutru și pozitiv, dar și o suprafață mare pentru intervenții directe. Totodată, concurenții electorali Partidul Politic Partidul Popular din Republica Moldova (PPRM) și PSRM au fost mai curând defavorizați prin numărul mare al prezentărilor în context negativ.

Jurnal.md a favorizat PLR prin prezentarea aproape exclusivă în context pozitiv și suprafața mare alocată pentru intervențiile directe ale reprezentanților acestui concurent electoral. Ca și pe întreaga perioadă a monitorizării, PDM a apărut aproape de fiecare dată în context negativ (de 53 de ori). În context preponderent negativ, dar mult mai rar decât PDM, a fost prezentat concurentul electoral PPRM, uneori PLDM, PSRM și PCRM.

Omg.md a continuat să mediatizeze doar câțiva concurenți electorali, favorizând masiv concurentul electoral PPRM, prin suprafața alocată aparițiilor directe/citate și apariții în context neutru și pozitiv. În același timp, PDM și PLDM, mai rar PCRM, au fost criticați dur și defavorizați prin prezentarea frecventă în context negativ, iar *Newsmaker.md* a favorizat PPRM, prin mediatizarea frecventă (46 de apariții, inclusiv 10 în context pozitiv și 34 în context neutru) și o suprafață foarte mare pentru intervenții directe.

Politik.md a favorizat concurenții electorali PPRM și PSRM, prin numărul mare de apariții preponderent în context pozitiv și suprafața pentru intervenții directe. La celelalte portaluri nu s-au evidențiat tendințe clare de favorizare sau defavorizare a vreunui concurent electoral.

Presă scrisă. În prezent, pe piața informațională autohtonă activează 12 agenții informaționale, care pot fi considerate principalii furnizori de știri ai presei scrise. Agențiile de presă se prezintă ca un organism integru care dă tonul presei moldovenești, influențând modul de selectare a subiectelor. Doar două agenții de știri - *Moldopress* și *Infotag* au difuzat 600 de știri timp de două luni (28 septembrie-28 noiembrie 2014) cca 60% din ele revenind agenției *Infotag*. Agenția informațională de stat *Moldopress* a difuzat multe știri care i-au pus în lumină pozitivă pe liderii PLDM, PDM, PL, în calitatea lor de președinți ai formațiunilor politice.

În anul 2014 în Republica Moldova s-au editat 230 ziare, inclusiv 45 raionale și de teritoriu, cu un tiraj de peste 32 milioane exemplare. [8]

În perioada campaniei electorale a sporit considerabil interesul cititorilor față de informațiile din presă și s-a majorat tirajul ziarelor care număra peste 40 de milioane de exemplare. De altfel, în această perioadă au fost publicate și suplimente ale unor ziare cu tiraj deosebit de mare.

Numai pe parcursul unei luni (în perioada 28 octombrie-28 noiembrie 2014) presa scrisă, inclusiv agențiile de presă și portalurile web, au publicat în total peste 4560 de materiale, precum și știri, articole de opinie, publicitate electorală, interviuri și alte materiale din categoria programelor electorale, sondaje de opinie etc. Specificăm, concurentul electoral PSRM a difuzat în toată republica ziarul „Socialiștii” (în limbile română și rusă) cu un tiraj de peste 900000 de exemplare. [9]

Ziarele din republică au publicat în campania electorală peste 1000 de articole care au vizat direct sau indirect alegerile. Cele mai multe materiale relevante au apărut în *Moldova Suverană* (84) și *Nezavisimaia Moldova* (72). Menționăm că 75% din articole au fost din categoria știrilor obișnuite, iar 25% au abordat un subiect controversat în contextul electoral. Mai puțin de 15% din articole consacrate temei electorale au fost nepărtinitoare, celelalte au relatat despre alegeri și concurenții electorali prin prisma autorului și opinia acestuia.

Cotidianul *Nezavisimaia Moldova* a continuat să favorizeze masiv PCR, care a fost prezentat aproape exclusiv în context pozitiv. PLDM, PDM, PL, mai rar PSRM și PPRM, dimpotrivă, au fost defavorizați prin prezentarea aproape de fiecare dată în context negativ.

Principiul egalității de gen a fost în mare parte neglijat. În ziarul *Nezavisimaia Moldova* doar 8% din surse au fost femei, iar *Moldova Suverană* nu a citat nicio sursă de gen feminin în articolele despre campania electorală. Una din cauzele principale este faptul că femeile nu dispun de resurse financiare „saci cu bani” cu care pot să vină și să le verse pe masa liderilor de partide. Ziarele *Moldova Suverană* și *Nezavisimaia Moldova* nu s-au preocupat de educația electorală a cititorilor săi, în total fiind publicate în ambele publicații doar 7 materiale de acest gen. Cotidianul *Timpul* a favorizat concurentul electoral PL care

a fost menționat de mai multe ori în context pozitiv, iar PSRM și PCRM, dimpotrivă, au avut cele mai multe apariții în context negativ. *Jurnal de Chișinău* nu a favorizat vreun concurent electoral, iar PSRM și PCRM au fost menționați preponderent în context negativ. *Komsomoliskaia Pravda v Moldova* a scris doar în context neutru, iar *Vesti Gagauzii*, practic, nu s-a referit la concurenții în alegeri.

Cotidianul *Panorama* a favorizat clar concurentul electoral *Partidul Politic Partidul „Renaștere-Vozrojdenie,”* (PPP „Renaștere”), care a apărut în temei în context pozitiv și i s-a oferit un spațiu relativ mare pentru intervenții directe. În schimb PDM a fost defavorizat masiv, prin prezentarea frecventă în context negativ. Totodată, *Ziarul Național* a defavorizat masiv PPRM prin prezentarea frecventă în context negativ (de 15 ori). Concurentul electoral PLDM, dimpotrivă, a fost favorizat, fiind unicul partid prezentat în context pozitiv.

În multe articole din ziare se accentuează faptul că transparența financiară prin care să fie informați alegătorii cu privire la cei care sprijină financiar n-a fost asigurată. Drept confirmare sunt aduse un șir de cazuri de finanțare ilegală a campaniei electorale. Corupția parlamentară a servit drept teren rodnic pentru finanțarea ilegală a partidelor politice, fapt ce antrenează cheltuieli serioase din resurse de stat și împiedică funcționarea normală a instituțiilor democratice. Aceasta are loc din cauza lipsei unei legislații care ar permite un control riguros al finanțării participanților la scrutinele electorale și al securității financiare a statului în special.

Cu patru zile înaintea alegerilor, Comisia Electorală Centrală (CEC) a propus să excludă din campania electorală Partidul Politic „Patria” condus de Renato Usatîi. Decizia CEC a venit în urma unei sesizări a Inspectoratului General de Poliție care a acuzat acest partid că ar fi folosit în campania electorală resurse financiare din străinătate - 430 000 de euro. [10] Renato Usatîi însă a declarat că toate aceste acușări sunt „fabricate politic” și înscenate de către angajații Inspectoratului General de Poliție.

Majoritatea partidelor politice, lansate în cursa electorală pentru parlamentarele din 30 noiembrie 2014, și-au făcut public sloganurile electorale cu care au mers în campanie. Unele au promovat combaterea corupției, altele au ținut să-și exprime poziția privind vectorul politicii externe sau chiar să-și scoată în prim-plan liderii.

Cele mai multe partide au promovat dezvoltarea Republicii Moldova. PDM s-a lansat în campanie cu sloganul „Creștem Moldova!” [11]. PPP „Renaștere” – cu sloganul „Să renaștem Moldova împreună!”, PPRM – cu sloganul „E timpul să întoarcem Moldova poporului!”. [12] PSRM și-a exprimat opțiunile pentru Rusia în sloganul „Moldova are nevoie de altceva!” [13]

PLR și Partidul Politic „Patria” au avut mesaje de luptă cu corupția. Sloganul de campanie al PLR a fost „Pentru Moldova fără oligarhi!”, iar al Partidului Politic „Patria” – „Moldova fără corupție!”. Cu un slogan similar a mers în campanie și Mișcarea Populară Antimafie – „Nicio obligațiune în afara interesului public!”

PLDM a promovat apropierea de Uniunea Europeană – „Înainte, spre un viitor european!”, iar PL a adăugat și aderarea la NATO – „Cu PL în familia NATO și UE!” Partidul Național Liberal (PNL) a transmis un mesaj proeuropean, dar și unionist – „În Europa –

prin România!”, iar PCRМ și-a promovat nu doar denumirea, ci și numele liderului lor prin intermediul sloganului – „Doar PCRМ! Doar Voronin!” [14]

Toate sloganurile reprezintă rezultatele unei activități migăloase a partidelor pe parcursul a câtorva ani. Și PDM, și PLDM, și PLR, și PL, și PSRM, și PCRМ și-au testat aceste mesaje prin măsurarea opiniilor, opțiunilor, așteptărilor, atitudinilor electorilor fideli, dar ele, totodată, reflectau și intenția partidelor de a-și lărgi aria votanților lor.

Sloganurile electorale au fost adresate în mare parte acelor cetățeni care nu se orientează în procesele politice din Republica Moldova. Această categorie de cetățeni nu cunoaște cine se află în spatele liderului, prin ce s-a manifestat echipa aceasta în trecut, care au fost pozițiile respectivului concurent electoral pe diferite probleme cu care s-a confruntat societatea noastră până în prezent. Ele permit totuși alegătorului să se identifice cu o anumită formațiune politică. Aceste mesaje trebuie percepute critic, întrucât țara nu se guvernează prin sloganuri, cu atât mai mult că e vorba de coaliții aflate la putere. Adică, alegătorul trebuie să aibă o percepere critică față de tot ce ni se pune la dispoziție de către concurenții electorali ca să nu fie sensibil față de sloganul formațiunii pentru care va opta la alegeri.

În mesajele partidelor democratice din mass-media a fost promovată pe larg ideea integrării europene, care reprezintă o prioritate a politicii interne și externe a Republicii Moldova. Platformele electorale ale partidelor democratice, în special, PLDM, PDM, PL, PLR și altele subliniază „Cursul spre Europa”. Implementarea reformelor interne în domeniul consolidării democrației și statului de drept, în conformitate cu standardele europene, reprezintă o condiție de maximă importanță pentru integrarea europeană.

De remarcat, în context, că cea mai reușită campanie mediatică de promovare a ideii de integrare europeană au desfășurat-o în timpul campaniei electorale posturile publice *Moldova 1*, *Radio Moldova*, *Vocea Basarabiei*, posturile TV private cu acoperire națională *Prime TV*, *2 Plus* precum și posturile *Publika TV* și *Jurnal TV*.

Ziarele cele mai insistente în reflectarea problemei integrării europene au fost *Timpul*, *Jurnal de Chișinău* și *Ziarul de Gardă*.

Menționăm, însă, că opțiunea europeană spune mult și nimic electoratului autohton. Pe fondul unei sărăcii generale a cetățenilor moldoveni, mult mai concrete și atractive devin mesajele și sloganurile referitoare la salarii, pensii, fiscalitate, ocrotirea sănătății, învățământ, indemnizații pentru nașterea, creșterea și îngrijirea copiilor și altele.

De altfel, alegătorii nu apreciază activitatea unui partid după vectorul politicii externe al acestuia, după promisiuni goale, ci după nivelul de trai. Dacă în timpul URSS, 80% din cetățeni alcătuiau clasa de mijloc și care trăiau bine, aveau locuri de muncă, salariu, acces la învățământ gratuit etc., în prezent clasa de mijloc alcătuiește doar 8-10%, cetățeni care trăiesc normal nu se gândesc ce va fi mâine, deoarece sunt asigurați. Actualmente, 80-85% sunt oameni care cu greu supraviețuiesc și care au grija cum se vor alimenta a doua zi, nemaivorbind de condițiile de viață.

În conformitate cu rezultatele alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2014, PSRM a obținut 25 de mandate, PLDM – 23, PCRМ – 21, PDM – 19 și PL – 13. [15]

În Republica Moldova au avut loc deja 9 scrutine ale alegerilor parlamentare (1990, 1994, 1998, 2001, 2005, aprilie 2009, iulie 2009, 2010, 2014). Cu toate că în această perioadă a crescut activitatea socială și politică a oamenilor, a sporit semnificativ interesul lor față de problemele politice și de stat, atitudinea negativă a alegătorilor față de parlamentari continuă să mai persiste.

În perioada campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014 au fost utilizate și alte tipuri de activități de agitație electorală: „de la ușă la ușă”, agitația telefonică, autovehicule cu publicitate audio și vizuală, întâlniri cu alegătorii, concerte și manifestări pentru tineri, publicitate stradală și altele.

Reflectarea campaniei electorale în mass-media are un impact puternic asupra opiniei publice, și dacă procesul electoral nu este prezentat și reflectat în mod echilibrat și imparțial, cetățenii vor fi lipsiți de posibilitatea unui vot conștient, informat, iar alegerile nu vor putea fi considerate pe deplin libere și corecte.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Codul Electoral. Chișinău, 2010, p. 54.
2. Alegerile parlamentare în Moldova din 30 noiembrie 2014. În: www.alegeri.md (vizitat 10.03.2015).
3. Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice, noiembrie 2014, p. 28.
4. Biroul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului, Misiunea de Observare a alegătorilor. În: Raport interimar 24 octombrie – 11 noiembrie 2014 privind alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014. Chișinău, 2014, p.6.
5. Monitorizarea mass-media în campania electorală pentru alegerile parlamentare 2014. Concluzii generale. Raport nr. 6, 23-30 noiembrie 2014, p. 4.
6. Alegeri 2014: cât de reprezentativi sunt reprezentanții poporului? Interviu postului de Radio Europa Liberă cu analistul politic Igor Boțan din 15 noiembrie 2014 // <http://www.alegeri.md/?p=2088> (vizitat 10.01.2015).
7. Monitorizarea mass-media în campania electorală pentru alegerile parlamentare 2014. Raport nr.6, 23-30 noiembrie 2014. În: www.alegeliber.md, www.media-azi.md, www.apel.md (vizitat 10.01.2015).
8. Datele au fost furnizate de Camera Națională a Cărții din Republica Moldova la 15 decembrie 2014.
9. Datele au fost calculate de către autor conform tirajului.
10. www.publika.md/cum-a-reacționat-renato-usatii-când-a-auzit-că-partidul-patria-a-fost-exclus-din-cursa-electorală_2170191.html (vizitat 10.01.2015).
11. Partidul Democrat din Moldova în campania electorală. În: Săptămâna, 21 noiembrie 2014, p. 8.
12. Partidele în competiția electorală, la nivel de sloganuri. În: Jurnal de Chișinău, 28 octombrie 2014, p. 2.
13. Platforma electorală a PSRM. În: Socialiștii, 18 octombrie 2014, p. 10-16.
14. Partidele în competiția electorală, la nivel de sloganuri. În: Jurnal de Chișinău, 28 octombrie 2014.
15. CEC a prezentat totalurile alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2014. În: <http://www.moldpres.md/news/2014/12/05/14001727> (vizitat 10.01.2015).

**PUTEREA VERSUS OPOZIȚIA POLITICĂ:
ALEGERILE LOCALE GENERALE DIN IUNIE 2015**

**POWER VERSUS POLITICAL OPPOSITION:
GENERAL LOCAL ELECTIONS OF JUNE 2015**

**Ion RUSANDU, doctor în filosofie,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

Summary

In this article is analyzed the results of local elections in the context of relations between governing and opposition parties. Article is rich in factual data on election results data compared to those in 2011. The article concludes with some generalizations essential to the importance of local elections in the context of power - opposition.

Key-words: *power, opposition, political opposition, political party, local elections, general elections, the electorate*

Dezvoltarea democratică, constituirea statului de drept sunt esențiale pentru dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova. Procesul de democratizare în Republica Moldova este unul complicat și, nu în ultimul rînd, este legat de maturitatea elitei politice atît guvernatoare, cît și a celor din opoziție, ce este mult mai important, oportunitatea puterii și a opoziției de a conlucra, avînd în vedere problemele majore cu care se confruntă la ora actuală statul și societatea.

Aici ne vom referi la o concluzie cu privire la situația social-politică făcută de către Florin Niță încă în 2009 (după alegerile din 29 iulie 2009) și care, în opinia noastră, este valabilă și actuală pînă la această oră. Autorul consideră că mișcările pro-democratice sunt greu de antrenat și de susținut în spațiul ex-sovietic, în special în locurile unde populația rusofonă reprezintă un procent considerabil din populație, dependența energetică și comercială față de Federația Rusă este foarte puternică, puterea politică trebuie împărțită cu actorii loiali Moscovei, iar guvernele fie nu pot, fie nu vor să recurgă la reforme politice și economice fundamentale. În acest sens, nevoia de compromis între forțele politice reformatoare în Republica Moldova este foarte mare, fiindcă nici Rusia, nici Uniunea Europeană nu par a fi destul de influente pentru a tranșa situația în favoarea lor, dar nici destul de slabe pentru a nu-și exercita puterea de veto. Este important de știut însă că orice eșec al unei eventuale guvernări a partidelor de opoziție va avea un impact negativ nu numai asupra credibilității politice a forțelor pro-occidentale din Republica Moldova, dar și asupra credibilității Uniunii Europene de a susține procese de democratizare în vecinătatea ei estică [1].

Vorbind despre relațiile dintre putere și opoziția politică, vom menționa că ele au fost și sunt foarte complicate, multidimensionale și multivectoriale și se schimbă odată cu timpul politic. Totodată, vom menționa că nu s-a finalizat instituționalizarea opoziției politice, care ar stabili și ordona relațiile dintre putere și opoziția politică. Acest aspect este foarte important dat fiind faptul că în prezent relația dintre putere și opoziție s-a deplasat de la forță și constrîngere spre comunicare, discurs pentru a găsi soluții politice și econo-

mice¹. Totodată, numai în așa mod se poate de perceput cum se formează astăzi puterea, dar și faptul că ea își pierde din autoritate, în schimb se întărește opoziția. Aici vom remarca că pentru științele politice apare o nouă abordare și o nouă metodă de cercetare bazată atât pe aspectul conflictual, cât și pe cel al discursului.

Devenind parte legitimată ca instituție importantă a sistemului politic, opoziția politică se manifestă ca un mijloc eficient al rezolvărilor civilizate ale diferendurilor/contradicțiilor dintre interesele diferitor categorii sociale expuse la nivel politic.

Cercetătorul englez E. Kolinsky menționează că *oposiția* este un termen care se referă la dreptul minorității să critice majoritatea, să efectueze controlul și să caute susținerea populară/ electorală pentru apărarea opiniilor alternative [2].

În același timp, după cum au arătat Ghiță Ionescu și Isabel de Madariaga în studiul lor, numai într-un regim democratic opoziția politică poate să se instituționalizeze devenind cunoscută și legitimată [3].

În contextul celor expuse, un rol important cu privire la relațiile dintre putere și opoziția politică și coraportul de forță asupra proceselor politice îl au alegerile ținute la intervale egale și bazate pe decizia majorității. La rîndul lor, alegerile locale, fiind un proces al obiectivității/ realizării voinței politice a populației locale spațiată, au un rol important în democratizarea proceselor politice. Esența lor constă în transformarea democrației directe în cea reprezentativă în autoadministrarea locală. În linii mari, esența sau natura puterii, atît la reprezentanții puterii, cît și la cei din opoziție este de aceeași sorginte, anume alegerile, care sunt unica forma politică în democrație ca posibilitate reală.

Alegerilor locale din Republica Moldova le sunt proprii următoarele semnificații:

1. Alegerile sunt una dintre cele mai principale instituții ale democrației directe, manifestare directă a voinței populației și luare a deciziilor privind persoanele care vor administra în viitorii patru ani o localitate sau alta;
2. Alegerile prin sine reprezintă domeniul unde se unesc nemijlocit democrația directă și cea reprezentativă;
3. Alegerile, în conformitate cu normele de drept, sunt forma de realizare a drepturilor constituționale, libertății cetățenilor, cum ar fi dreptul de participare în gestionarea treburilor statale nemijlocit și prin intermediul reprezentanților;
4. Alegerile asigură evidențierea problemelor social-economice, spirituale care ar trebui soluționate de către aleșii locali.

Contextul actual al alegerilor din iunie 2015 este unul major. În primul rînd, aceste alegeri pot fi considerate un test atît pentru partidele guvernatoare, cît și pentru viitorul european al Republicii Moldova. Totodată, dacă utilizăm termenii din domeniul învățămîntului universitar, aceste alegeri pot fi considerate ca o sesiune suplimentară după șocul care l-au avut partidele proeuropene (Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM), Partidul Democrat (PD) și Partidul Liberal (PL)) la alegerile locale parlamentare

¹ Ferrero G. menționa că opoziția este un organ al suveranității populare la fel de important ca și guvernarea și, a suprima opoziția înseamnă să suprimi suveranitatea populară.

din 30 noiembrie 2014 din partea partidelor din opoziție și din partea Partidului Socialist din Republica Moldova (PSRM).

Alegerile locale generale din iunie 2015 au adus în vizorul cercetătorilor câteva momente semnificative care merită să fie analizate - de la rezultatul favorabil pentru partidele proeuropene pînă la absenteismul alegătorilor și coalițiile bizare postelectorale la nivelul consiliilor raionale². Rezultatele alegerilor locale din iunie 2015 au răsturnat pronosticurile sondajelor sociologice cu privire la o rată scăzută a numărului de votanți pentru PLDM și PD. Însă, conform rezultatelor obținute de aceste partide și Partidul Liberal putem constata că partidele sus-numite și-au păstrat controlul asupra raioanelor țării.

Tabelul 1. Rezultatele alegerilor locale pe țară

Concurenți electorali	Consilii raionale și municipale		Consilii orașănești și satești	
	Voturi	Mandate	Voturi	Mandate
Partidul Democrat din Moldova	226,205 17,59%	258 23,12%	232,120 21,86%	286 31,92%
Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	131,549 10,23%	138 12,37%	116,331 10,95 %	77 8,59%
Partidul Socialist din Moldova	822 0,06%		502 0,05%	
Partidul Legii și Dreptății	1,013 0,08%			
Partidul Popular Creștin Democrat	419 0,03%		156 0,01%	
Partidul Liberal	162,370 12,62%	92 8,24%	86,825 8,18%	52 5,80%
Partidul Socialiștilor din Republica Moldova	213,041 16,56%	159 14,25%	130,908 12,33%	52 5,80%
Mișcarea „Ravnopravie”	439 0,03%		6,079 0,57%	1 0,11%
Partidul Verde Ecologist	1,293 0,10%		932 0,09%	
Partidul Nostru	143,387 11,51%	135 12,10%	87,090 8,20%	43 4,80%
Partidul Național Liberal	9,206 0,72%		4,670 0,44%	2 0,22%
Partidul Liberal Democrat din Moldova	235,113 18,28%	259 23,21%	236,097 22,23%	285 31,81%
Partidul „Patrioții Moldovei”	388 0,03%		99 0,01%	
Partidul „Casa Noastră-Moldova”	1,378 0,11%		1,421 0,13%	1 0,11%
Mișcarea Populară Antimafie	4,362 0,36%		2,164 0,20%	
Partidul Popular din Republica Moldova	7,997 0,62%		6,268 0,59%	1 0,11%

² Datele care au fost utilizate pe parcursul articolului au fost preluate din mass-media și Comisia Electorală Centrală.

Concurenți electorali	Consilii raionale și municipale		Consilii orașănești și satești	
	Voturi	Mandate	Voturi	Mandate
Partidul „Democrația Acasă”	4,054 0,62%		441 0,04%	
Partidul Regiunilor din Moldova	346 0,03%		822 0,08%	
Partidul Popular Socialist din Moldova			131 0,01%	
Partidul „Renaștere”	985 0,08%		847 0,08%	
Blocul electoral „Platforma Populara Europeană din Moldova – Iurie Leancă”	97,879 7,61%	67 6,00%	62,690 5,90%	27 3,01%
Blocul electoral „Lista Poporului”	2,737 0,21%	2 0,18%	1,861 0,18%	
Candidați independenți	40,985 3,19%	6 0,54%	83,597 7,875	69 7,70%

Sursa : <http://www.e-democracy.md/elections/local/2015/>

Astfel, observăm că PLDM și PD au obținut cele mai multe mandate de primari și consilieri locali. O scădere ușoară a avut la alegerile recente Partidul Liberal comparativ cu cele din anul 2011. Scăderea este de 4 % la nivel de țară, însă PL a obținut un rezultat mai bun numai la nivelul municipiului Chișinău.

Tabelul 2. Alegerile Consiliului municipal Chișinău

Concurenți electorali	Voturi	%	Mandate
Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	14,901	5,14	3
Partidul Liberal	85,693	29,54	17
Partidul Socialiștilor din Republica Moldova	91,983	31,71	19
Partidul Liberal Democrat din Moldova	10,487	3,62	2
Blocul electoral „Platforma Populara Europeană din Moldova – Iurie Leancă”	33,511	11,55	6
Partidul Nostru	18,358	6,33	3
Partidul Democrat din Moldova	7,941	2,74	1

Sursa : <http://www.e-democracy.md/elections/local/2015/>

Un rezultat relativ bun pentru un „novice” este cazul Blocului Electoral „Iurie Leancă”, însă cumulul de vot nu este îndeajuns pentru ca acest partid să fie o alternativă partidelor proeuropene de la guvernare (faptul că au fost mai mulți susținători în municipiul Chișinău se datorează în primul rând raitingului personal al lui Oazu Nantoi).

Un eveniment deloc minor din punct de vedere constituțional e dreptul omului ce s-a produs în cadrul acestor alegeri: pentru prima dată în Republica Moldova trei femei de etnie romă au fost alese în consiliile locale. Fiind la capitolul gender, vom constata că la nivel de țară, în comparație cu alegerile locale din 2011, s-a mărit numărul de femei alese în funcția de primar de localitate. Astfel, la alegerile din iunie 2015 au acces la funcția de primar 183 de femei, ceea ce este cu 17 % mai mult decât la alegerile locale din anul 2011.

Din analiza rezultatelor alegerilor din iunie 2015 se mai poate constata, și aceasta este important, că Partidul Socialist și Partidul Politic Partidul Nostru și-au consolidat pozițiile datorită scăderii dramatice a simpatizanților Partidului Comunist din Republica Moldova (PCRM), care, comparativ cu anul 2011, au pierdut aproape 30 % din susținători. În același timp vom menționa că, deși PSRM s-a situat pe locul trei (după PLDM și PD) după numărul de consilieri nu va putea influența situația la nivel de țară, dat fiind faptul că rezultatul pe care l-au obținut partidele proeuropene le permit lor formarea coalițiilor majoritare practic la nivel de țară, cu unele excepții. Totodată, trebuie să constatăm că și în cadrul partidelor proeuropene s-au regăsit imediat niște „fisuri” cu privire la constituirea coalițiilor la nivel local. Astfel, deși PLDM a acumulat cele mai multe mandate de consilieri raionali și într-o totală disonanță cu afirmațiile liderilor partidelor proeuropene (și viceversa ale celor din partidele de opoziție) că nu vor face coaliții cu oponenții lor, observăm că în cele 30 de raioane în care s-au ales deja președinții consiliilor raionale s-au făcut coaliții bizare a partidelor proeuropene cu cele din opoziție pentru a-și promova candidații săi. Or, astfel de coaliții s-au produs și după semnarea Acordului de constituire a Alianței pentru Integrare Europeană (AIE 3) din 23 iulie 2015. Astfel, la Ungheni, datorită coaliției dintre PD, PCRM, PL și PSRM, președinte a fost ales reprezentantul PD, iar PLDM avînd cei mai mulți consilieri, 10 s-au abținut de la vot. În raionul Cantemir, locul PSRM a fost ocupat de PPEM. La Edineț, președintele raionului a fost ales în formula anterioară: PDM, PL, PCRM și PSRM. Nu vom găsi astfel de explicații în operele clasicilor (R. Dahl, A. Lijphart, D. Sartori, G. Ionescu ș.a.) care s-au dedicat problemelor relațiilor dintre putere și opoziție, partide aflate în opoziție, care sunt legitățile politice, politologice ce duc la un astfel de comportament politic. Probabil, vom găsi răspuns la capitolul cheltuieli financiare (oficiale depuse la Comisia Electorală Centrală) în timpul campaniei electorale pentru alegerile locale din iunie 2015. Astfel, pe primul loc la acest capitol se află PD, care a investit în campania sa 23684420,36 lei, urmat de PSRM cu 1451398,99 lei, Partidul Nostru - 11583557,35 lei, PCRM – 8252556,58 lei, PLDM – 6013458,77 lei etc.

Rezultatele alegerile din iulie 2015 au arătat că în comparație cu alegerile locale din 2011 s-a mărit procentul absenteiștilor. Comparativ cu alegerile precedente, nu au ieșit la votare circa 10 % din alegători. Posibil, cauza acestui absenteism se datorează dezamăgirii profunde în partidele aflate la guvernare și la regăsirea PCRM în cadrul susținătorilor PLDM și PD în cazul desemnării noului guvern. Această dezamăgire este direct legată de acel enorm prejudiciu – miliardul furat din rețeaua bancară! Alte aspecte sunt legate de lipsa reformelor în domeniul justiției și incapacitatea guvernanților de a îmbunătăți calitatea vieții populației țării. Cel mai îngrijorător fapt cu privire la absenteism se referă că au ignorat alegerile mai ales tineretul, adică viitorii probabili adepți ai proeuropenismului.

Alegerile locale generale din iunie 2015 au generat, în opinia noastră, niște procese majore care au cuprins tot eșichierul politic din Republica Moldova. Astfel, se observă că pe segmentul de stînga s-au ivit două partide noi care iau practic locul PCRM, este vorba de PSRM și PPPN. Din această constatare reiese încă un fenomen legat de voința

electoratului care și-a dat opțiunea sa nu numai pentru partidele deja „tradiționaliste” parlamentare, dar și pentru alte partide, gen PPEM ș.a. Acest fapt ține, în viziunea noastră, de așa-numitul „frame”, termen care se definește ca scheme interpretative, ce le permit indivizilor să localizeze, să perceapă, să identifice și să determine evenimente la care direct sau tangențial ei participă [4].

Studiul nostru cu privire la alegerile locale generale din iunie 2015 ne permite să concluzionăm următoarele:

√ În primul rînd, alegerile locale generale din iunie 2015 s-au desfășurat în condițiile crizei politice și economice profunde și pe fundalul unui scandal financiar-bancar.

√ În al doilea rînd, partidele proeuropene și-au păstrat controlul asupra majorității raioanelor țării. Rezultatele alegerilor le-au acordat acestor partide posibilitatea de a forma Alianța pentru Integrare Europeană (AIE 3).

√ În al treilea rînd, alegerile locale au fost marcate de factorul geopolitic, în acest sens alegerile primarilor din Chișinău și Bălți sunt elocvente. În același timp, vectorul propus a devenit foarte segmentat. Avem în vedere faptul că în trecutul nu prea îndepărtat aveau un singur jucător puternic pe acest segment – PCRM, acum acest partid este înghesuit de PSRM și PPPN.

√ În al patrulea rînd, alegerile locale din iunie 2015 s-au evidențiat printr-un absentism din partea tineretului, cauzele fiind multiple: de la neîncrederea în funcționalitatea instituțiilor statului pînă la corupția cu cotă majoră la toate nivelurile, neimplementarea reformelor în domeniul justiției. Deci, absentismul are loc, pe de o parte, pe fundalul aspirațiilor prodemocratice și proeuropene, a creșterii culturii politice a populației, iar pe de altă parte, se observă o neîncredere față de guvernare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Niță Florian. Alegeri în Republica Moldova: patru scenarii pesimiste și cum pot ele fi evitate. În: http://www.crpe.ro/wp-content/uploads/2009/08/CRPE-Policu_Brief_nr.1_Alegeri_in_Republica_Moldova (vizitat 10.07.2015)
2. Opposition în Western Europe. Ed. By E. Kolinsky. London-Sitdney, 1987, p. 366.
3. Ionescu Ghiță. Isabel de Mdariaga. Opoziția. Trecutul și prezentul unei instituții politice. București, Humanitas, 1992, 367 p.
4. Snow D. Rochord E. B. Worden S. Benford R. Frame Alignment Processes, Micromobilation and Movement Participation. În: American Sociological Review, 1986. Vol. 51, nr. 4. p. 464.

THE HUMAN SECURITY APPROACH IN THE ANALYSIS OF FUNDAMENTALISM: POLITICAL, CULTURAL AND BIOETHICAL ASPECTS

Serghei SPRINCEAN, PhD in political sciences
Institute of Legal and Political Research of ASM

Alina KRASNOVA, superior scientific researcher
North Caucasus Scientific Center of Southern Federal University,
Rostov-on-Don, Russian Federation

Rezumat

În articol este analizat multiaspectual fenomenul fundamentalismului. În condițiile modificării paradigmei securității naționale și internaționale, punându-se accentul mai cu seamă pe securitatea individului uman ce primează în fața intereselor comunității, fenomenul fundamentalismului în coraport cu cel al dogmatismului și fanatismului religios este investigat dintr-o nouă perspectivă - a securității umane. Această abordare specifică securității umane este utilizată în lucrare pentru a reliefa numeroase aspecte ale fenomenului în cauză, precum cel politologic, culturologic și bioetic, ce ies în evidență prin aplicabilitatea lor practică, în contextul necesității profilaxiei și combaterii fenomenului fundamentalismului, precum și a cauzelor și condițiilor de escaladare și agravare a acestuia în societatea contemporană a riscului, cu scopul asigurării unui nivel satisfăcător al securității și confortului persoanei umane în comunitate.

Cuvinte-cheie: *fundamentalism, securitate umană, dogmatism, globalizare, bioetică, fanatism.*

The fundamentalism is regarded, in modern science, as a complicated and ambiguous phenomenon of contemporary society of risks, in the context of fulminant development of theories and practices of security in last century. In spite of the fact that this notion is widely spread, it has not yet been given a clear definition and there is no agreement on this question, then certain phenomena can fit to this notion. For example, according to the Russian well-known researcher of fundamentalism C.B. Filatov, the notion of such contemporary phenomenon can be defined by the processes which occurred at the end of XIX – beginning of XX centuries in the USA, where this notion is originated [1, p.108]. In that period of time, the most conservative part of American protestants had formulated five basic principles of the Christian faith in their Manifest, which were later published under the general title “The Fundamentals. A Testimony to the Truth” [2]. Thus, the actual concept emerged from the English word “fundamentals”. The big majority of investigators of social-political processes believe that, in spite of the recent history of the concept of fundamentalism, this phenomenon often occurred in the history of humanity, so it had a much earlier manifestation, characterizing the eras of transitions (Thurow [3], Ulyakhin [4], Gurevich [5] etc.). Most of the contemporary researchers use this notion in studying phenomena in other religions, not only in Abrahamic ones (Judaism, Christianity, Islam), but also in Hinduism and Buddhism. Moreover, modern understanding of religious fundamentalism has achieved quite a wide spectrum of meanings and applications, so that nowadays it became impossible to restrict it to a certain phenomenon, rather it is a whole

range of phenomena, which differ in form and level of expression and undertones. According to I.V. Kudryashova: “the argument about defining the regarded phenomenon does not only have a linguistic meaning. Fundamentalism, religious revival, puritanism, renaissance, integrism, revivalism, religious radicalism, millenarianism etc. - each of these notions points out on one certain aspect of the phenomenon.” [6, p.66].

It seems important for our research to remark the notion of dogmatism or legalism (as it is often called in Christian, or, at least, in Russian orthodox environment) to be similar to fundamentalism and expressing one of its essential aspects. Dogmatism (Greek *δόγμα* – opinion, school of thought, decision) – is, among other meanings, “a style of thinking, which is characterized by the tendency to make claims without discussion, to use rigid unchangeable notions, schemes and formula in analysis of reality, not taking into account certain situations and changing conditions. Dogmatism is characterized by the fear of independence and constant attempts to support one’s reasoning referring to authority and tradition” [7, p.62]. In the context of our research, dogmatism emphasizes one important detail, it relies on the specific authority, established once and for all principles. It does not leave space for the unique and the individual, it does not assume complicated moral questions and difficult ethical situations. Dogmatism is based on given clichés of moral and ethical norms, which are raised to the level of indisputable principles that are supposed to be suitable for everyone, in every situation. Legalism, which is practically a synonym of dogmatism, nevertheless has that undertone, which assumes a set of once and for all established religious and ethical laws, which have to be indisputably and strictly obeyed, regardless of specific situations. Such laws are also used as frames, imposed in any situation, and become the origin of judgement for an individual who does not follow these patterns, regardless of the reasons. This aspect of fundamentalism expresses its ideological background, based on literal interpretation of religious texts, literal understanding of religious truths, meticulous execution of religious traditions and rituals, in which its followers often see the return to the roots.

In general, the nature of religious fundamentalism has reactionary core, appealing to return to the basics, it occurs as a reaction to the tendency of modernization, to the appearance of new social-political formations. Any established structure attempts to preserve and securitize its authenticity, even by blocking the new progressive tendencies. And, if there is more pressure in society, which adopts a new pattern, but, in the same time, being influenced by strong conservatism of certain social layers, the more widespread and abundant becomes the phenomenon of religious fundamentalism in culture, politics or other social spheres, affecting, in the end, human security.

René Girard points out that it is common for religious consciousness to attempt to preserve the established order, and in perspective to do this it produces rituals, which can be called the rituals of stability or immobility. And this is an attribute of primitive as well as of modern religions and general social mythology. On the opposite, the changes trigger anxiety, as they are unpredictable by definition, which causes a corresponding reaction in the religious society: ”the word “conservative” is too weak to express the spirit of im-

mobility, the horror of progression, characteristic of societies that live under the pressure of the sacred. The social-religious order is presented as a priceless benefit, an unwitting benefaction, which, at any moment, can be taken away” [8, p.374]. Thus, fundamentalism is that reactionary force, active in human society in the period of its modernization, it is the answer to the secular tendencies, due which religion loses control over a significant part of spheres of vital social activity, which causes significant anxiety in religious consciousness of individuals. This is confirmed by the images encountered in the statements of fundamentalist part of society: “God’s wrath”, “God’s punishment”, close “coming of Antichrist”, Devil’s machinations, which, according to the type of labelling, are assigned to different observed phenomena. I.e. the assessment of social and natural phenomena is given from the position of the extramundane, the transcendental, and the sacred. From this fact follows one more aspect of the core of fundamentalism, which is a transformational wherefore for society. In Shmuel Noah Eisenstadt’s opinion, fundamentalism occurs when and where “a great significance is assigned to reconstruction of the earthly world on the basis of transcendental understanding” [9, p.40]. Any manifestations of fundamentalism in the history of humanity confirm that it becomes the force, which actively participates in political and social life of society, and this would be unthinkable, if it did not rest on the idea, that an individual has an obligation to reform the surrounding world according to the image and likeness of the divine, the heavenly, the transcendental. This idea empowers fundamentalism with the right of a dynamic political activity, for interference in all spheres of life, including the family and personal life of every individual in society, affecting their personal security and safe perception. Thus, “the specific feature of its modern variety is the conviction in the primacy of politics, even if it is directed by the totally religious worldview” [6, p.67]. In the consequence, apart from politicization, many features of fundamentalism (and not only of modern one) are similar with nationalism, ideologizm, totalitarianism, extremism, fanaticism, etc.

Fanaticism, or zealousness, is also a particular manifestation of dogmatism, according to the dictionary of ethics [10, p.78]. The essence of fanaticism is in the unshakable adherence of the individual to certain beliefs, which has an emotional character (readiness to self-sacrifice, intolerance to opposite ideas, to criticism), the passionate dedication to ideas. “A fanatic is an “idealist” in that special meaning of this word, that the idea or the ideal for him is more important than a human being; he is able to see in a person only a means for the implementation of the idea; any ideal for him turns into an idol” [11, p.510]. In the phenomenon of fanaticism there is always a problem of substituting of the existing moral principles with the surrogates of the moral, when, by means of distortion, the ethical serving to justify immoral actions is fitted within the frame of the actual idea. In connection with the given facts, a logical question appears: how does a reactionary reforming force, contained by religious fundamentalism, affect the safety and human security in the modern world? In our view, this is not a trivial question, and it is quite useful for modern transitional society, and is, without doubt, debatable, as it is difficult to give a simple answer to it. In this article we will talk about the effect of the fundamentalist processes on

the safety and security of life in the contemporary society. There is no doubt that we live in the era of transition, and, practically, all spheres of social life are more or less in the state of crisis. The cultural crisis of our days is in many ways initiated and supported by the process of globalization, one of the significant aspects of which is the process of formation of a single world space, not only in the economic and political sense, but in the cultural meaning too. Therefore, this cannot but affect the cultural and national identity of people of different countries – there is a process of erosion of cultural, primarily national and religious boundaries, which, in its turn, leads to the occurrence of reactionary forces, confronting these processes. As we already mentioned earlier, religious fanaticism is reactionary by nature, and it appears as a response to emergence of the new forms of cooperation in society, as a reaction to any form of modernization. The modern process of globalization is in fact one of such patterns, to which religious fundamentalism responds and which is beginning to actively resist [12, p.176].

As P.S. Gurevich fairly points out that fundamentalism as a cultural phenomenon, is always in a close dialectical relationship with modernism, these two forces support the development of humanity in the state of essential balance. “If there was not an incessant, desperate chase of the innovations in culture, fundamentalism would not be manifested in such directive forms. To the same extent, modernism draws its strength in confronting any orthodoxy, preservationism, social statics” [5, p.155]. In Russia for instance, religious fundamentalism as a counterweight to modernistic religious trends, primarily leans on tradition, orthodox religious guidelines, meanings, symbols, rituals. However, this also reveals the ambivalence of fundamentalism – taking as a basis a certain orthodox tradition, religious fundamentalists have in mind something else under the disguise of returning to the basics, to the roots. Often literal interpretation of religious truths, as well as picking out from the tradition separate understandable, useful, beneficial guidelines, symbols and rituals, lead to the appearance of an absolutely new phenomenon, which is not, in its essence, a simple reconstruction of the past. This is why, in spite of the fact that fundamentalism is based on modern orthodoxy, it is not identical to traditionalism, and moreover, it often goes a long way from tradition, revealing its heretical nature. This statement is also confirmed by the fact that in one orthodox tradition there can simultaneously exist several, sometimes even contrary in their creed, fundamentalist movements. For example, the situation in modern Russian orthodoxy, where both, the representatives of the Catacomb orthodoxy, who left the Russian Orthodox Church in the Soviet times and call themselves the only bearers of true faith, and Orthodox communists, who believe that communism is a social order set by God and arbitrarily canonized I.V. Stalin. Both groups think of themselves as about truly Russian Orthodox.

Thus, one of the contradictions of religious fundamentalism lies in its pretense to revive tradition from one side, and in its transgression from traditional orthodoxy on the other side. According to Shmuel Noah Eisenstadt, one more contradiction of religious fundamentalism consists in its ideological nature. Fundamentalism, in its essence, constructs a utopic ideology, though, in this case, the utopia is directed not towards the future

but towards the past – a certain past state of society is idealized, and fundamentalists try to recreate it. “The key feature of the fundamentalist “reaction” to modernization, or to the analogical situation in previous periods of time, is the actual construction of the totally closed sectarian-utopic worldview and the legitimization of such vision in the notions and images of the ideological tradition” [9, p.36]. This ideology, in its essence, is based on selecting the isolated religious forms, which are recognized as truthful and authentic, whereas other forms are cast aside as younger, distorted layers, and this separation is typified as the “pure” and the “impure”. It is not surprising then, that these images are reflected even in the language used in such environment - “purity of faith”, “the true believers” and “ungodly sinners” (talking about religious people), etc. And this separation is done in a very concise, unambiguous fashion, so any ambivalence and semitones are not allowed. As the result, we have an ideology, claiming totality as well as cultural reformation of society in accordance with its principles. This fact reveals one more discrepancy of religious fundamentalism – its confrontation with modernism from, on one side, and with its rather modernistic feature – aiming to reform society according to constructed totalistic and totalitarian ideology, on the other.

In this way, fundamentalism is intolerant to the processes of cultural modernization of society, and due to its heretic nature, as we had shown, it becomes in opposition to traditional orthodoxy, in spite of the fact that it seems to defend it. All this leads to the fact, that often the fundamentalist movements take a radical form and lead to destabilization not only in the sphere of religion, but also in culture and politics. This religious fundamentalism differs from traditionalism, which, on the opposite brings stability, rootedness to society, helps national and cultural identification, strengthening patriotism and ethical values. The breach between religious fundamentalism and orthodox tradition is in its very foundation - theology, which was successfully proved by V.N. Ulyakhin [4, p.132]. On the example of Christian fundamentalism he has shown that the task set by Christian fundamentalism to reconstruct the theology of an earlier period in its certain elemental, untarnished form, in practice turns out impossible. Often such attempts lead to serious hermeneutic mistakes - the works of the first centuries of our era are interpreted and understood in the modern context, because their primary context has been lost and this is why an absolutely new understanding emerges, which is built in the construction of a new fundamentalist ideology. Therefore, the relation of religious fundamentalism to religious traditionalism turns out as very mediocre and far from the established.

Nevertheless, in the diversity of varieties of modern religious fundamentalism one can meet absolutely different movements, radically tuned, as well as those following the way of peaceful transformations [13, p.98]. The modern cultural situation in the world causes apprehension of many scholars – culturologists in Russia as well as abroad. Patrick Joseph Buchanan points out that liberal cultural revolution in the West generates counter-culture in the form of fundamentalism, which, in its turn, does not let the Western civilization to die out completely [14, p.32]. The Russian researcher B.I. Dobrenkov writes that Russia must form its cultural and national identity in conditions of the West’s aggres-

sive obtrusion of its liberal mass culture, otherwise the Russian civilization will be destroyed in its cultural roots, which will inevitably lead to its external destruction [15, p.174]. All this testifies that a certain share of fundamentalism is necessary for preserving the cultural core of civilizations, otherwise the processes of modernization, liberalization and globalization will wipe off its fundamental elements. But, according to principles of bioethics and of human security theory, positive effects of fundamentalism are only an illusion expressed by an aggression which can stimulate the society to be more efficient and organized to overpass external menaces as well as the global crisis [16, 17].

As we have already mentioned, interference of religious fundamentalism in politics is quite active, and it is based on the idea that there is a certain divine plan, according to which human society must be arranged. Following this theocratic idea, fundamentalists believe in the primacy of politics and aim to enter in different structures for gaining political power with a purpose to realize their beliefs in practice, they create political parties, national and legal organizations, young people's movements, etc. In fact, it usually turns out that religious fundamentalism actively resists to the liberal political forces, and in this respect, it is easy to observe the parallel of ontological confrontation between fundamentalism and modernism.

In the political confrontation between religious fundamentalism with the liberal tendencies it is also easy to remark its ideological nature – every religious fundamentalist movement finally generates its own ideological component, with which it goes out to the political arena and defends its ideology in practice, actively trying to implement it in political life. And often, the important ideological component concerns the question of nationality and ethnicity, which is actively used by different religious fundamentalist movements as being important not only from the cultural but also from the political point of view. The level of radicalism depends on the acuteness of political and ethnical conflicts in society, as well as on how a particular movement can solve the question of boundaries and ways of interfering of religion in political life, conforming to human security reasons. In this context, is evident that the radical branch of Islamic fundamentalism, which generated the contemporary phenomenon of terrorism at the world scale, destabilizing the geopolitical situation in the Planet and attempting to human security at global level, can be very relevant. The examples of solving of political and the national problems by the fundamentalist movements of other world religions are less evident but probably more illustrative. For the ideologists of Russian Orthodox fundamentalism “all modern political forms – democracy, legal state, market economy, civil society etc., all destruct the idea of the Russian Orthodox state and are devil's invention mainly aiming to destroy Russia. The tool here is pretending to be the aggressive West under the guidance of the USA. The state unity of Russia under the autocratic rule, obeying only the moral law and evicting philandering and lawlessness is the only ethical and true political arrangement. Only in such conditions it is possible to get rid of the liberal distemper and save Russia” [18, p.143]. So, according to a part of Russian Orthodox fundamentalists, the best state arrangement for contemporary Russia is monarchist totalitarianism. And such state arrangement is as-

cribed as a mission to save Russia through fundamentalism, disregarding the imperative of human security and the wellbeing of individuals. In other words, the political factor is given such a big significance, that it exceeds even the actual religious sense of the act of salvation. Though, in this case it is about salvation not only in the ethical, physical and political meaning, but in the religious sense as well. And in this case, for the Russian Orthodox fundamentalists-monarchists, the future mission of Russia consists in saving of the rest of humanity, despite to existing international norms of human security. So, they claim that only Russia and Russian orthodoxy has preserved the true “pure” faith and, therefore, God has laid upon it the mission of salvation of humanity, with the price of insecurity and discomfort of a few individuals. And this movement sees the rest of the world (especially the West) as enemies, claims that there is the world conspiracy against Russia, and hence, proclaims the fake necessity of fighting with this world evil, forgetting about people and about their wellbeing.

The other example is religious fundamentalism in the modern state of Israel. The right-wing ultra-nationalistic parties of Judaism such as “Gush Emunim”, “Herut”, “Chabad” not only proclaim themselves the bearers and representatives of the purity of the Judaist faith, but are also active nationalistic and political groups. They provide a rather solid religious-ideological justification for the Israeli war in Palestine that Israel is obliged to wage war for the territories given to Jews by God as the Promised Land. “In particular, the leaders of “Gush Emunim” composed a doctrine (or, in modern language, a mythologem) about the victory of the army of Israel due to the blessing from heaven, about the following from this victory permission and even obligation of Israelis to retain the Arabic territories, occupied in the course of war. This doctrine was met with understanding and sympathy by many citizens of Israel” [19, p.178]. A huge influence of the Orthodox Judaism and its radical fundamentalist branches is provided by its characteristic of close intertwining of its religion with the political and nationalist questions. Nevertheless, this same peculiarity provides for the multiplicity and the extent of radical movements inside the Orthodox Judaism.

Thus, having looked at the examples above, it's possible to say with reasonable confidence, that religious fundamentalism destabilizes the political situation in the world, upsetting international norms of assuring human security, especially in its radical manifestation, to an extent it serves as an origin of military conflicts and as a basis of the occurrence of local internal and external political conflicts. On the other side, from the point of view of realist approach in security studies [20, p.53], moderate fundamentalist processes inside orthodox world religions as an example, on the opposite, serve to strengthen external and internal political forces of particular countries, allowing to preserve apparent stability on the political arena. Extending realist security theory denied by human security approach, the Israel Orthodox Judaism serves to improve the state consolidation, fortifying the national idea, the formation of the cultural identity of the citizens but in Russia, cooperation of the State with the Russian Orthodox Church also has a role in strengthening the Russian nationhood, the formation of patriotism and the moral foundations of the

Russian society, and helps to fortify the position of the Russian state in foreign policy. But, from human security approach, any type of fundamentalism, especially the radical and fanatical, is an attempt of destabilization of the wellbeing and comfort of the citizen, which is the main reason of human security policies [21, p.203]. In political context of amplification of fundamentalism, the personal and human security usually is the first violated, even with officially declared purpose of national security reason [22, p.9]. So, from the perspective of human security theory, the social interests can't dominate personal human reasons and interests. In the consequence, the presented facts confirmed the hypothesis that only moderate religious traditionalism, which differs from fundamentalism, aids the security of the contemporary society based on primacy of individual rights over social priorities, in contrast with radical fundamentalism, which destabilizes the world community.

Religious fundamentalism, as we have already mentioned, is founded on very rigid ideological principles, which displays its deeply conservative nature, including the field of bioethics [23, p.17]. Nevertheless this conservatism, in its turn, being based on the rigid dogmatic and religious settings, provides concrete frames for science and scientific research. The return to the origins of faith, which on the whole becomes the return to the origins of human existence, often includes the attitude to nature as well. As the political settings of religious fundamentalism guide to the particular "divinely established" order, so it's bioethical set up dictates the theocratic explanation of the natural set up of the world setting and the place of the human in it [24, p.319]. Thus the famous "monkey process" in the state of Tennessee in 1925-1926, initiated by the protestant fundamentalists, clearly demonstrates this phenomenon. In the Russian Orthodox and Catholic fundamentalism this is demonstrated by the movements of creationists in defying the theory of evolution as well as the knowledge of the modern science (physics, astrophysics, biology, geology, etc.) and proclaiming as the only correct theory the theory of creation of the world by God in six days, perceived literally.

This state of things does not concern only Christian fundamentalism. In Russia, for example, there are neo-pagan fundamentalist movements, calling to return to the origins of the national Slavic paganism. These groups deny all the technical, cultural, civilizational and technological achievements of the modern science and industry, seeing them as sources of modern diseases and the threat for harmony of individuals and of the universe, causing ecological catastrophes. They create special closed ecological settlements, where they can have natural economy and lead the life-style that corresponds to their beliefs. This kind of fundamentalism is rarely radical, nevertheless these groups become politically active and openly preach their ideas in mass media.

Analyzing fundamentalism from the perspective of bioethical patterns, it worth to mention that this phenomenon can be correlated with social-biological ethical model, in which the natural reasons dictates moral norms. From this perspective, moderate fundamentalism can be justified by human natural necessity to expose his appurtenance to a family, to a national and ethnic group or to a religious and confessional community, contributing to development of such purely human virtues as solidarity with people, (family, national or religious) pride, self-respect, benevolence, charity etc.

But from another angle of personalist model in bioethics, even the moderate form of fundamentalism is in clear contradiction with the bioethical principles of biocentrism, coevolution, equity, non-maleficence and beneficence, because of exclusivist nature of this phenomenon. In such case, fundamentalism appears to be unjustifiable according to the necessity to respect other people, nature, all live beings in the biosphere at the same level as the respect for yourself. Or, to be fundamentalist, means by excellence to emphasize different own features, comparing with other communities and people in the way to expose your alleged superiority.

Thus, here we also see that religious fundamentalism reveals its reactionary nature in the bioethical aspect. The down-side of the progressive tendencies of modernism is in that they can have insufficient consideration for the side-effects of the technological and industrial development, in connection with which we can see acute problems of ecological, medical, technological nature in the modern world. Religious fundamentalism here, once again becomes the voice that expresses the alternative side of events, it expresses anxieties and doubts, so that it plays the role of the restraining factor in the bioethical questions of the modern society. Together with this, it also postulates the other extreme – religious fundamentalism is more inclined to see the extreme danger to establishing the theocratic social order in modern science in general and most of all, in human sciences, then it is inclined to defy any scientific theoretical and practical activity.

Conclusion

The phenomenon of fundamentalism in contemporary society can refer to social, religious, confessional, economic, political, cultural or environmental processes and events, which can happen in different geostrategic regions in the world, is inter-dependent with other contemporary social and political processes, being characterized by complexity and multi-dimensioning, determining the appearance of a row of risks and menaces towards the individual, national, regional or even global security.

Human security, from the perspective of defining of its basic components: liberty of necessities and liberty of fear, strongly supports the fulfilling of the most important political objectives and purposes of bioethics. The question of fundamentalism is directly referring to the problem of human individual fears and concerns. First component of human security paradigm is the liberty of necessities, which become an achievable goal, as a state where the specific needs of human being (physiological, spiritual and social political) will not impede anymore his personal progress as a source of insecurity, impoverishment and pauperization. The second component of human security paradigm concerns the freedom of fear is, moreover a psycho-emotional state of the human being, allowing him to be exempted of worry and dread of future as a natural outcome of implementation of sustainable and rational, equitable and participative policies and strategies. In applicative aspect, bioethics through its methodological-conceptual content as well as the human security, contribute to the solving of worldwide major problems as internationalization and losing of control over such phenomena as fundamentalism and terrorism, for counteract to negative effects of global crisis.

Tangentially with bioethical and human security problematic, in the way of better defending social equity, human rights and for more efficient social-political pleading for eliminations of human risks in the context of global changes, appears the necessity to promote the prophylaxis of fundamentalism, especially as a justification for terrorism, as an stringent imperative in contemporary society, which encompasses the deepening and spreading of such elements of social life of individuals as independence, liberty and freedom of belief, solidarity, respect and consideration for others, along with participatory principle in the frame of complex social and political decisional processes or in those of determining of internal policies in such fields as confessional life, social assistance, development of linguistic, ethnic or other type of minorities' issues.

In the same time, the prophylaxis of fundamentalism in contemporary society is composed of such elements as facilitation of communication in society between different confessional, ethnic and religious groups, grow of social-economical welfare of population, increasing of the life level in society, achieving a high level of social, political and economic self-sufficiency of different religious and ethnic groups in the social structure, establishing of internal civic peace or territorial integrity in conditions of empowering the force of decision and execution of policies of state central and local authorities, edifying of state of law, besides the deepening of inside and outside state sovereignty and independence, springing from the nature, values, historical experience, potential and character of social communities. All these elements of prophylaxis of fundamentalism in contemporary society, comparing with bioethical imperatives and objective of edifying of sustainable system of promotion of human security, represent complimentary components in the pan-statist and pan-national strategies for passing over the multidimensional global crisis.

REFERENCES

1. Филатов С.Б. Возвращение к основам (протестантский фундаментализм). In: Фундаментализм. Москва: Институт востоковедения РАН - Издательство "Крафт+", 2003, с. 107-126.
2. The Fundamentals: A Testimony to the Truth. Chicago: Testimony Pub. Co. 1910. 928 p.
3. Туроу Л. Будущее капитализма. Как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир. / Пер. с англ. А.И. Федорова. Новосибирск: Сибирский хронограф, 1999. 430 с.
4. Кудряшова И.В. Фундаментализм в пространстве современного мира. In: Политические исследования, №1 (66), 2002, р. 66-77.
5. Уляхин В.Н. Фундаментализм в православии: теория и практика. In: Фундаментализм. Москва: Институт востоковедения РАН - Издательство "Крафт+", 2003, р. 127-164.
6. Гуревич П.С. Фундаментализм и модернизм как культурные ориентации. In: Общественные науки и современность, №4, 1995. Москва: Наука, р. 154-162.
7. Зорин В.И. Философский толковый словарь «Евразийская мудрость от А до Я». Алматы: Создік-Словарь, 2002. 407 с.
8. Жирар Р. Насилие и священное. Москва: Новое литературное обозрение, 2010. 448 с.
9. Айзенштадт С. Фундаментализм: феноменологические наблюдения и сравнительные характеристики. In: Человек, № 6, Москва: Наука. 1994, р. 33-44.
10. Словарь по этике. / Под ред. И.С. Кона. Москва: Политиздат, 1981. 430 с.
11. Этика: Энциклопедический словарь. / Под ред. Р.Г. Апресяна и А.А. Гусейнова. Москва: Гардарики, 2001. 671 с.

___ **The human security approach in the analysis of fundamentalism: political, cultural and bioethical aspects**

12. Keohane R. Power and governance in a partially globalized world. London: Routledge, 2002. 298 p.
13. Juc V. Dimensiunea confesională a politicii internaționale: istorie și actualitate. In: *Administrarea Publică*. 2010, nr 4, p. 95-108.
14. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада. Москва: ООО "Издательство АСТ; Санкт Петербург: Terra Fantastica, 2004. 444 [4] с.
15. Добренков В.И., Агапов П.В. Война и безопасность в России в XXI веке. Москва: Академический проект; Альма Матер, 2011. 218 с.
16. Potter V.R. Global bioethics. Building on the Leopold Legacy. Michigan: Michigan State University Press, 1988. 203 p.
17. Moreno J. D. Bioethics and the National Security State. In: *The Journal of Law, Medicine & Ethics*. Volume 32, Issue 2, June 2004, p. 198–208.
18. Костюк К.Н. Православный фундаментализм. In: *Политические исследования*, №5 (58), 2000, с. 133-153.
19. Волков А.Б. Израиль: ортодоксальный иудаизм. In: *Фундаментализм*. Москва: Институт востоковедения РАН - Издательство "Крафт+", 2003, p. 178-189.
20. Morgenthau H. *Politics Among Nations*, 5th ed., New York: A. Knopf, 1972. 973 p.
21. Buzan B. *Popoarele, statele si teama. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după războiul rece*. Chișinău: Cartier, 2000. 386 p.
22. Țirdea T.N. Problema asigurării securității umane din perspectiva principiului biosferocentrist și paradigmei noosferice: analiza teoretico-metodologică. In: *Bioetica, Filosofia și Medicina în strategia de asigurare a securității / Materialele Conf. a XIII-a Științ. Internaț., USMF, 26-27 martie 2008*. Red. resp. T.N.Țirdea. Chișinău: CEP Medicina, 2008, p. 8-13.
23. Jones G. *Bioethics. When the challenges of life become too difficult*. Adelaide: ATF Press, 2007. 255 p.
24. Engelhardt T. H., jr. *Fundamentele bioeticii creștine: Perspectiva ortodoxă*. Sibiu: Deisis, 2005. 507 p.

**THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MAIN LAWS
OF THE RUSSIAN EMPIRE OF 1906 AND THE CONSTITUTION
OF THE RUSSIAN FEDERATION OF 1993:
ON THE HISTORY OF CONSTITUTIONALIZATION
OF RUSSIAN AUTHORITIES**

**Vladimir KOCHETKOV, Ph.D. in Philosophy,
Civil Defense Academy of EMERCOM, Russian Federation**

Rezumat

În articol sunt analizate obiectivele și rezultatele tentativelor de a imprima înveliș constituțional puterii de stat din Rusia în anii 1906 și 1993. În baza textelor acestor Legi fundamentale și a doctrinei de drept care corespundeau perioadelor respective, se determină că instituționalizarea unor structuri constituționale nu s-a soldat cu implementarea valorilor și principiilor constituționale în viața publică și în activitatea statului. Motivul constă în faptul că arhetipurile puterii ruse – autocrația conducătorului statului și distincția dintre conducerea de vîrf și cea de jos – nu permit imprimarea unui înveliș constituțional, creîndu-se mai multe aparențe și iluzii. Pentru a imprima constituționalitate puterii din Rusia, este necesar, bazîndu-se pe concepțiile axiologice ale constituționalismului, propus de către autor, de a depăși arhetipurile ei și, ca urmare, de a implementa valorile constituționale în dreptul Federației Ruse.

Cuvinte-cheie: *Constituție, constituționalitate, sentimentul dreptății, arhetipul puterii, Legile fundamentale din 1906, Constituția din 1993, analiză comparativă.*

The path from oppression to freedom is long and thorny. And it is connected not only with the power of social classes interested in maintaining the old order. But the fact that one or another form of dependence of an individual, for example, personal (from family, clan or tribe), or the need for protection (from stronger or from hostile natural or social environment) is an organic and natural to the human society from the historical point of view. And throughout all of human history, as a rule, the freedom of the few has always been the top of the pyramid of lack of freedom of the majority. These established forms of such kind of dependencies (of legal consciousness and law enforcement) I call the archetypes of power.

Only in the era of Modernity there were two theoretical paradigms that explain the so-called „natural” social situation and suggest the ways to change it. The first (it was later called constitutionalism) paradigm was based on the fact that the development of the human mind through the recognition of natural, political, social and cultural rights of every human being allows to build a political system in which everyone is able freely and without damage to the others to realize his conception of the good (right and subjectively desired) life. Such recognition of everyone’s right to private and public autonomy required constitutionalization of power and its archetypes. The second paradigm (in practice implemented by the National Socialists and the Communists) was based on the imperfection of human nature and, therefore, considered that it was necessary to eliminate freedom of the few and through the introduce the equality in a lack of freedom of each to realize the ideal of organic society as a kind of human hive, where every individual happiness

consists in the realization of their duties for the benefit of the whole (the party, nation, race). By the end of the twentieth century it became evident that constitutionalism as a system internally interconnected values and the rule of law can achieve a higher level of development of individuals and society. While this interpretation was given by the price of that two highly culturally European countries - Russia and Germany - during the last century abandoned constitutionalism and became a testing ground for the totalitarian practices.

In history, there are two attempts to carry out constitutionalization of Russian authorities. The first occurred as a result of the revolution of 1905 and was formalized with the adoption of the Basic Laws of the Russian Empire in 1906. However, as we show below, the archetypes of Russian power seriously distorted the axiological meaning of this constitution, which led, ultimately, to the 1917 crash. A second attempt was made in 1993 with the adoption of the Constitution of the Russian Federation. However, today's Russia, which arose on the ruins of the Soviet Union, all twenty years of its history balances between freedom and unfreedom, and still the majority of the population, has the impression that freedom leads to chaos and disintegration of the state. It seems that a comparative analysis of these attempts through the prism of archetypes of Russian power will allow identifying reliable ways of implementation of constitutional principles in the fabric of Russian life.

In this paper, constitutionalism is understood as a special public-legal ethics (a form of legal consciousness), as well as deduced from its initial values (archetypes) political practice that considers possible and necessary to build on a rational basis a system of government, that is the legal order of the relationship between the citizen and power (between citizens, and between sovereign states as well). This form of legal consciousness is based on the recognition of the equal dignity of every freely self-determine (sovereign) subject of society (individual, group of citizens, the nation as a whole) or even the international community of states. This intention is realized through the recognition of the inalienable natural predicated (which is the guarantee of freedom of the mind and will that is not contradictory to the rules of conduct within a given society) rights (freedom to do / not to do anything) of a citizen (associations of citizens, nations, states), subject to recognition of the latest (last) and fair repetition of all the rational rules of public, state and interstate life. In other words, constitutionalism is a certain theoretical paradigm of legal consciousness, solving the problem of the development of principles of fair constitution of social life that allow the implementation of private and public autonomy for all social actors. You can also say that it is a certain way of rationalizing the legal sense (core values) of the people. For constitutionalism, the category of „freedom”, „justice” and „human dignity” are the basic interrelated fundamental values.

In this regard, it must be emphasized that the constitution as a political-philosophical document of higher legal force without a constitutionalism as a certain form of legal consciousness becomes, as a rule, the fig leaf of the ruling minority dominating the majority. In this case, the power elite through the adoption of the Constitution simply legitimize their rule to the international community, just as the dawn of the European states, each tribal leader of barbarians wanted to get the royal crown from the Pope. In today's world, the existence of the constitution is a sign of sovereign governments, and therefore,

recognition by other rulers as legitimate and equal. But the presence of the constitution, unfortunately, does not testify to the sovereignty of the people, on the recognition of the dignity of each individual through a real guarantee of his rights and freedoms. It does not indicate the presence of constitutionalism in this country as a certain form of legal consciousness as well.

Constitutionalism as a form of legal consciousness becomes to dominate when a constitutional question has arisen on the agenda of public life. The latter can be defined as a cognitive dissonance between the rational expression of the values of freedom, justice and human dignity and the lack of real conditions for their implementation. Constitutional question interconnects the lack of opportunities for realization of the right to private and public autonomy with the features of existing government institutions, and thus undermines the legitimacy of the existing political and legal order. Depending on the way of addressing the constitutional question, the level of rationalization and implementation of the values of constitutionalism in public law and political practice, we can distinguish true and pseudo constitutionalism, as well as its various national forms. In other words, distinguishing genuine or pseudo constitutionalism, we consider the problem of the implementation of the constitutional basic archetypes (freedom, justice, dignity and sovereignty of the people, etc.) in the system of state and law. Speaking of one or another form of national constitutionalism, we analyze the process of reception of the constitutional public law institutions in a particular system of state law and the characteristics of the rationalization of the constitutional archetypes in the legal doctrine. Of course, constitutionalism as an international political, legal and cultural phenomenon is much broader than a constitutional law of a state. But among all the nations that have chosen constitutionalism as a doctrine of state-building, political institutions meet the following requirements:

- Ensuring the protection of fundamental human and civil rights;
- The rule of law and limiting the scope of discretion of the government;
- Formal equality of all before the law;
- Separation of state power;
- Implementation of legislative power body of popular representation;
- Responsibility of the executive to the supreme legislative body of popular representation.

Let's see how it can apply such basic theoretical principles in the analysis of addressing and solution of the constitutional question in the Russian Empire in the early twentieth century, when the background of failures in the Japanese-Russian War in 1904 began a crisis of legitimacy of the autocracy. Basic constitutional ideas of the time were limitation of the autocracy and the introduction of representative government, the declaration of political and civil rights of citizens, the rule of law and universal suffrage, that is, i.e. the establishment of real democracy in a form of constitutional monarchy. The Russian constitutionalists have attempted to understand and justify these ideas in the theory of the „constitutional state”. Under these, they understood such a polity, in which the representatives of the people elected to the bicameral parliament, obtaining the exclusive

right to make laws, to control over a variety of legal mechanisms of executive power and to maintain the independence of the court, which alone can provide real protection of the rights and freedoms of citizens. But at the same time the leading element of this concept was the presence of Parliament. For example, according to V.M. Hessen, „the domination of the legislature in a constitutional state is a consequence of its representative character. The law, as an expression of the general will, dominates the „private” wills of public authorities” [1, 72]. The rule of law was reduced to submission of executive power to law understood in a formal sense as a normative act (a bill) passed by the body of popular representation. Because of this, the Russian constitutionalists of early twentieth century recognized for the Constitution pseudo-constitutionalism of the Main Laws of 1906, and were unable to substantially develop a theoretical alternative to it and to bring it to the citizens. As a result, as we know, the Russian people in October 1917 rejected the Main laws of 1906, together with the constitutional way of development.

They also believed that a constitutional state was developed in the natural-historical way. And that the task of the social science is to explain this need to the power elite and unreasonable people. As noted in this regard S.A. Korf, „the fact of common occurrence a constitutional form of a state system clearly indicates that it does not have any local or accidental phenomenon, but it is a special stage of development of statehood, also causes some commonplace social factors; in all countries, reaching a certain stage of culture, influenced by the growing national consciousness of public education, there comes a time when the people show a desire, in one form or another, to be involved in the implementation of public authority, most often in the legislation. Internal incentive factor throughout this dissatisfaction visited the personal status of a citizen in the state, in other words, the insecurity of his personal rights against the encroachments of the almighty power of the state” [2, p. 49-50]. In other words, in spite of the historical facts, which show the duration of the reception process of constitutional institutions in different countries, the Russian constitutionalists in the early twentieth century in general were somehow convinced that in Russia, this process will be short-lived and successful.

However, if you use the method of analysis of the phenomenon of constitutionalism in the unity of the historical and logical aspects, you will get a different picture. From the historical point of view, a constitutional state is a product of the natural development of the Anglo-Saxon peoples, reached its peak in the United States Constitution in 1787 and the Bill of Rights in 1791. The XVIII century Britain and the United States in the XIX century became a model for the understanding of the subject for the leading intellectuals in other countries. In other words, the constitutional state was formed first in England and then rationalized (conceptualized and analyzed) in the United States. The success of these countries in international competition, as well as a series of bourgeois revolutions in the XIX century showed the inefficiency of the Old Regime and prompted their elite to reform through the constitutionalization of its power.

From a logical point of view the prerequisites of the theory of constitutionalism are to be found in the principles of English common law, which are based on the resolution of a legal

dispute with the premise of the existence of justice standing above any authority, as well as in private law (theory of property). As is known, in the field of civil turnover a person has absolute freedom that is the power, over the thing¹. With the development of commodity-money relations from the XII century in England the principles of civil turnover became universal, and hence the individual having power over things (i.e. money) needed for the monarch, ceases to be only an object to the authorities. He seeks to extend the principle of equality of arms from civil circulation on the public sphere where the power dominates. At first, he simply bribes from power, and so the individual rights arise. Then he for his contribution in the form of taxes is entitled to influence the government - so there are the first parliaments and civil (political) rights based on property qualification as well. And only the social struggle, cross-cutting XIX-XX century, has extended these and other rights to the rest of the nation (first to men who have reached a certain age, and then to women).

Justifying the thesis of popular sovereignty and of popular sense of justice as a source of legislation in a constitutional state, the Russian scientists of the time completely ignored the fact that a certain sense of justice of the Russian people did not allow to understand the logic of constitutional law. That led the Russian constitutionalists of that time to the incomprehension of the interests of the peasantry, the interests of the workers on the issue of social rights, the interests of national minorities on the issue of the federalization of the Russian Empire. As we remember, the answers to these questions gave the Bolsheviks in October 1917, but those responses were radically different from the theory of constitutionalism.

Distinguishing the constitutional and the rule-of-law state, they, basing on the priority of the legislature and the formal definition of the law, professed the principle of the rule of bills. Although in the form of bills, as we know, can be dressed an arbitrariness not only law. Ignoring the differences between the bill as rationalized will of the government, and the law, as rationalized justice, they deprive themselves of the legal criterion of distinction of law from unlawful regulation. Theoretically, this collision could be solved by a Supreme Court based on the interpretation of the rules and spirit of the constitution. But this question has not been worked out in detail in their theories. And they did not mind what to do in case of pseudo-constitutionalism, and where to look for the legal basis to assess such unfair laws.²

And last but not least. Reducing the doctrine of constitutionalism to the theory of the constitutional state, they significantly impoverished this paradigm. Believing that the protection of the rights and freedoms of citizens is an immanent purpose of the constitutional state, they ignored that the recognition of the value of human rights should

¹ The thoughtful reader may argue that the institution of private property as *jus utendi et abutendi* was developed in more detail in the ancient Roman private law, but it turned out to be quite compatible with unlimited arbitrariness of imperial power, and therefore, by itself, this institution does not guarantee anything and does not provide anything. Unlike the peculiarity of the English common law is that a legal identity of a person cannot be reduced to private property, and is based on its private and public autonomy, supported by an independent system of justice, in which involves equal social actors.

² It seems that this is why the famous Vyborg Manifesto of 1906 to the Russian people, signed by almost all the staff overlocked Duma, calling for the acts of civil disobedience, found no response among the masses.

take place both by the citizens, and members of the ruling elite. As rightly observed by B.A. Kistyakovsky „legal ideas cannot simply” borrow „in the minds of every nation they must get some kind of color and shade of your own” [3, p. 113]. According to him, sides of this ideal - the person, disciplined law and the person, empowerment and freely use them, - were equally alien to the sense of justice of the Russian people and the elite. But it is clear that without everybody`s (and, above all, members` of the elite) desire to follow honestly all the rules of the constitutional state, any, even the most remarkable and theoretically well-developed legal institutions of the constitutional state will be dead. And even worse, they will undermine the legitimacy of the state, which will contribute to the rise to power of the most radical opponents of freedom.

If we turn to the analysis of the text of the Main Laws of 1906, we can conclude that the first Russian constitution essentially simulates an introduction of the basic principles of constitutionalism into public life. According to A.N. Zakharov, „the reforms of 1905-1906 years did not change the fundamentals of well-known public authorities; they have established a procedure of the execution of their will” [4, p. 115]. After all, according to the legal doctrine of the time, the archetypes of Russian power were the autocracy of head of state and distinction of supreme and subordinate rule. Let`s verify what changed with the adoption of the Main Laws in 1906 seeing from the point of view of constitutionalism and from the point of view of archetypes of Russian power. So, instead of a bicameral legislature of popular representation were two equal legislative assemblies - the State Council and the State Duma, with very limited competency in the field of lawmaking. At Zakharov`s fair valuation, „legislative reform, in the sense of involvement of elected representatives of the population and the establishment of a formal concept of law, were the basis of the current changes in our political system. Henceforth, the formal concept of law was precisely established, and sign of such is a definition of internal content of the law as a bilateral agreement of the State Duma - the House of the people`s interests, and the State Council - State Chamber of experience and adoption of the bill by the Emperor” [4, p. 176-177]. In this case, in fact, a legislative initiative was in the hands of the executive. In addition, the State Duma deputies and members of the State Council had very little authority in the control of the executive branch. The budget process has been constructed in such a way that the people`s representatives were not able to affect really on the formation and distribution of the budget. Nor there was in the „first Russian constitution” no legal mechanism to prosecute ministers, and deputies themselves had very limited immunity.

In addition, the most important archetype of Russian power - unlimited autocracy of the head of state - was also saved and fleshed out in the first Russian constitution. In this regard, P.E. Kazansky was even convinced that „it is impossible to discern any difference between the formulas of imperial power in the old Main Law [1892 - V.K.] and in the new laws [1906 - V.K.]. Both of them agree that the Emperor obtains the fullness of state power” [5, p. 47].

The same can be said about the distinction between the supreme and subordinate rule. At the time, N.M. Korkunov justified its value as follows: „The difference between the supreme and subordinate rule is a quite common value for all states, regardless of

differences in their devices. In each state, whether it is a monarchy or a republic, the rule is manifested not only in the enforcement of existing laws, but also in the publication of new laws to abolish the old and in the resolution of issues that are not defined in advance by law. This free, not defined in its content by the previously published legitimate, exercise rule is not due to feature authorities, and especially the purposes of ruling and therefore does not depend on the form of government or another" [6, p. 7]. From the above passage clearly shows the following. If constitutionalism sees its task to rationalize the organization of public life on the basis of the laws created by the people through their representatives, and therefore, the deviation from the law or the need to control when the gaps of the law, is exceptional (or of extraordinary nature), then the archetypes of Russian power, despite the declared commitment to the management of the state on the basis of laws, characterized by lack of desire to rationalize (normalized) the ways of ruling, and therefore extraordinary control over public life becomes required and permanent.

An accurate understanding of the archetype of the „supreme rule" from the autocratic point of view we can find in Korkunov`s works: „The competence of the supreme rule is not determined by any positive principles, but only, so to speak, in the negative form. And the supreme rule requires some statutory provisions. And the supreme rule has no right to interfere in the resolution of cases to be under judicial authority. But apart from these two restrictions the supreme rule is absolutely free. It has not separate tasks, defined in advance, but it is given the general power of government" [7, p. 257]. That`s why during the implementation of the Main Laws of 1906 their norms were frequently violated by the monarch and the government. Rights and freedoms enshrined in their articles, but not secured by special legislation, regulated by „temporary regulations". This is due to the fact that „the concept of the constitution does not entail the abolition of autocratic power, but only defines its essence. On the one hand, it can be understood as a basic property of our Supreme power, and on the other hand - as a direct power of will-expression, established in general terms in its Main laws and immediate application in this area, or do not mention it, but being able to express themselves extraordinary moment in the life of the state" [5, p. 279-280].

Next. Despite the fact that the principle of separation of powers was formally organized in the Main Law of 1906, in fact, the people`s representatives for the emperor and his entourage did not recognize any independent significance. Zakharov is justified as follows: „Our Constitution is limited, especially, the very concept of law, but not the free will of the supreme power, both in law and in other areas of ruling. However, one should not lose sight of that legislative chamber determine only the content of the law, but it does not create law" [5, p. 286]. Only the emperor gave the force to law. In addition, as stated in Article 10 of the Main Laws of 1906: „The power of management in its entirety belongs to the Emperor within the whole of the Russian state. In the fields of the Supreme rule He acts directly; in the affairs of the subordinate rule a certain degree of his authority entrusted by law, to places and persons acting in his name and at his command" [8].

The prophets of Russian autocracy believed, „according to the general meaning of our Constitution, by its bestowed nature, we must conclude that all the powers rest in the

person of the emperor and find their expression in delegating to known institutions” [5, p. 122]. As it is known, who delegate, and can be adjusted. Therefore, in the case of the slightest disobedience the State Duma is dissolved, than electoral laws were simultaneously changed by the decree of Emperor. All those nonconstitutional acts were justified by the fact that the autocrat had the supreme power that could be implemented directly. This happened as long as the Russian ruling elite of the time formed a compliant and controlled State Duma, however, by this time the days of the autocracy were numbered.

The pseudo-constitutionalism manifested not only in the field of law-making, when the legislative initiative was with the Emperor and his ministers, and some areas of legal regulation – i.e. the structure of the army and navy, the state of emergency - have been withdrawn from the jurisdiction of the body of popular representation, but also in public administration (lack of mechanisms accountability of the executive to the legislative branch, the ability to control the country on the basis of emergency decrees, uncontrolled budget process). It was also in the sphere of judicial protection, i.e. the lack of mechanisms for judicial protection of public subjective rights of citizens, the spread of the practice of giving civilians the military court.

Thus, the archetypes of Russian power contributed to Russian ruling elite`s belief that it was possible to reduce the implementation of the constitutional archetypes to the reception of some constitutional institutions, that led to the loss of any legitimacy in the eyes of society. One of monarchists of that time A.I. Gutchkov described the situation to the beginning of 1917 in such words: „The historical drama, which we are now experiencing, is that we are forced to defend the monarchy against the monarch, the church against the church hierarchy, the army against its leaders, the authority of government from the carriers of this power” [9, p. 18]. It was the practice of pseudo-constitutionalism led to the collapse of the Russian Empire in 1917, and the theory of constitutional state in the form in which it was developed by leading lawyers, was not possible to resolve the constitutional question at the time.

A similar situation with the implementation of the principles of constitutionalism in political and legal institutions after the adoption of the 1993 Constitution, which at first sight meets the most stringent criteria of liberalism and democracy, exists in modern Russia. However, according to V.V. Lapaeva, „the specifics of the current historical moment lies in the fact that the official legal doctrine has been restated in the Constitution, was humanistic but legal positivism (Legalism) is still dominant in the Russian law (both in theory and in practice), and it is inherited from the Soviet period” [10, p. 13]. In our opinion, the reasons that, in the apt remark of O.E. Kutafin we have in our country, the so-called „pseudo-constitutionalism”³ instead of freedom and democracy, are to be found in the archetypes of Russian power – the autocracy of the head of state and the distinction between the supreme and subordinate rule. Moreover, they are implicitly contained in the

³ „Talking about the modern Russian constitutionalism - writes the well-known Russian lawyer - cannot be overlooked that it is largely alleged nature of constitutionalism, as is fragile, the possibility of reversal, apparent transition probability constitutional in origin and political terminology phenomena into its opposite – authoritarianism” [11, p. 7] .

formulas of the Constitution of 1993, although Chapters 1 and 2 is fixed as the basis of the constitutional system some basic constitutional archetypes, such as the priority of human rights, popular sovereignty, democracy, separation of powers. However, the detailed mechanism of functioning of the Russian Democratic Federative Republic is described in Chapter 3, „The federal structure”, Chapter 4, „President of the Russian Federation”, Chapter 5, „The Federal Assembly,” Chapter 6, „Government” and Chapter 7, „The judicial power”. And, as experience has shown this unclear or no meaningful definition of constitutional values (archetypes) has created for the Russian ruling elite a potential for distortion of these principles for the sake of their selfish interests. For example, the principles of the rule-of-law-state and the supremacy of law were reformulated in the principle of „vertical of power”, that in its turn violated the principle of federalism as well. The concept of „sovereign democracy” completely emasculated political diversity and distorted the principle of separation of powers. Moreover, such „creative” interpretation of the constitutional order was supported by the Constitutional Court of the Russian Federation. Its decisions are based more on a literal interpretation of the text of the Basic Law of 1993, according to the formula, if it is not explicitly stated in the Constitution, it can be all that it seems to the powers to be appropriate.

Let us illustrate this situation by the analysis of Article 1, Article 10, Article 11 of the Constitution in their logical connection with Articles 80-93, 94-109, 110-117 and 118-129, which describes the principles of the executive, legislative and judicial powers in the Russian Federation. In other words, let’s see how the principle of separation of powers is implemented in modern Russia.

Thus, according to Art. 11 of the Constitution, all the state power is implemented by the President, the Federal Assembly, the Government and the courts of the Russian Federation. Obviously, such a simple enumeration of powers indicates that there are for more powers in this country than three ones known worldwide. Moreover, as it follows from the text of Art. 94, the Federal Assembly - the parliament - is a representative and legislative body, and according to article 110, part 1, the executive power is exercised by the government. What is the place of the President in this design? And how the legitimation of each branches of power in Russia takes place? According to h. 1, Art. 80 The President of the Russian Federation is the head of state. What does it all mean? According to the position of the Constitutional Court: „... while remaining outside the traditionally being isolated three branches of a single state power - legislative, executive and judicial - the president is integrating the Russian state and is endowed by the Constitution of significant rule-making power, controlling the executive branch and making a few quasi-judicial functions as an arbitrator in disputes between public authorities, it is legally and factually „present” in all power, determines the efficiency and effectiveness of all the institutions of state power in the Russian Federation” [12, p. 679; 13].

In order to provide unprecedented in world history opportunities for the Russian president, he is endowed with a comprehensive staffing authority in the formation of the Government, the Presidential Administration, the federal body of judges and management of higher courts, heads of executive authorities of the Russian Federation,

the Prosecutor's Office, the Investigative Committee, the Central Bank, and many others economic structures. It also makes key appointments in the systems of defense and security, law enforcement agencies. In addition, the President has the right to preside over meetings of the Government (Art. 83), and in fact the set of constitutional competence help him meeting the leadership of the government. In the Constitution there is no direct definition of the government as the highest executive power in the country, headed by the Prime Minister (vv. 10, 11, 110-117). Prime Minister only defines the main activities of the government and organizes its work (st.113), but it does not even have a formula that the President leads the Government. On the contrary the determination of the main directions of domestic and foreign policy is again constitutional powers of the President (Part 3 of Art. 80). This authority he realizes through the Message to branches of powers of the Russian Federation, through the signing / failure to sign the laws passed by the Federal Assembly, through the publication of decrees and orders.

For even more „coordination” and „integration” of all branches of power, President, in addition to legal and staff-appointment influence, and has a so-called political reserve - the right to dissolve the State Duma (lower house of the Federal Assembly, the only organ of state power in Russia, which is formally independent from the President) in the case of its disobedience, and the right unmotivated resignation of the Government and the heads of federal subjects. It turns out that in modern Russia in terms of its powers, the President is the king that the Russian people elect every 6 years.

As in this regard what is the situation with the Federal Assembly of the Russian Federation? According to Art. 94 of the Constitution, it is the parliament of the Russian Federation, i.e. representative and legislative body. The only essentially constitutional means to ensure compliance by the Federal Assembly functions representing the interests of the multinational people of Russia and the expression of his will in the form of a law, are the order of his election, as well as control functions of the parliament. Since Parliament is bicameral in Russia, the Constitution provides that the State Duma consists of 450 deputies who are elected for a term of 5 years, and the Federation Council composed of representatives of the subjects of the Russian Federation (one from the representative and one from executive bodies of state power of each subject).

In fact, the fundamental question, namely, a specific procedure for the formation of the Federal Assembly is given in the hands of the political situation. That, strictly speaking, and the subsequent events have showed. The procedure for forming of the chambers of the Russian parliament repeatedly revised until so-called „vertical of power” was built, which, in fact, abolished the separation of powers in the country. For example, the procedure for forming the Federation Council has been revised five times. First, its members were chosen, then it included *ex officio* governors and legislatures of the subjects of the Federation, now finally it includes two representatives of the subjects of the Federation, one is nominated by the executive and one – by legislative branches of each subject. On the order of formation of the lower house of the Federal Assembly - the State Duma, the situation is somewhat different. Since art. 96 straightly points to the fact that the State Duma is elected for five years, it turns out that part 1 of this article establishes the

important principle of its operation - periodic update of its composition. After forming representative bodies, citizens exercise the right to participate in managing state affairs. But the way the elections to the State Duma is not directly stated in the Constitution, which allows authorities to determine it. As openly said the Constitutional Court of the Russian Federation in Determination of 20.11.1995 № 77-A: „The choice of option and its consolidation in the electoral law depends on the specific socio-political conditions and is a matter of political expediency”. Deputies of the State Duma four convocations (1993-1995, 1995-1999, 1999-2003, 2003-2007) were elected on a mixed system: 225 deputies - in single-member constituencies formed in the regions of Russia (so called majoritarian system); other 225 deputies - the federal electoral district in proportion to the number of votes cast for federal lists of candidates nominated by electoral associations or blocks (this is a proportional system). In elections in 2011, the deputies were elected only in the federal electoral district in proportion to the number of votes cast for federal lists of candidates for the State Duma. At present, there is a return to a mixed system of elections of deputies of the lower chamber. In addition, the issue of control of representative (legislative) power over the executive branch in the Russian Constitution remains unresolved because it does not provide for ministerial responsibility to Parliament. Thus, the overall balance of powers seriously distorted in favor of the President and the branch of executive power that he generates and fully controls.

In this situation, a crucial role may be played by third - judicial - power. In Russia, according to Art. 118 of the Constitution, justice shall be administered only by court. And „the administration of justice is a special kind exercise of public authority Applying the general legal regulation (rule of law) to the specific circumstances of the case, the judge gives his own interpretation of the rules, decide within his discretion”. At this interpretation of justice, which is set out in the Decision of the Constitutional Court of the Russian Federation of 25.01.2001, the №1-P, the role of individual judges is critical to the functioning of a democratic system. That is why, perhaps, the appointment of the heads of the higher courts, their deputies is a staff and political resource of the President, and the representative body only approves nominations. Although according to the article 120 of the Constitution, judges are independent and subject only to the Constitution and the law, and the status of judges is very high and well provided, however, the process of empowerment is not transparent and is completely dependent on so-called vertical of power. That's why dealing with a case a judge comes from the identification of the interests of the people with the position of the executive branch; although everyone knows that the interests of the government and the people are the same only when a country falls in big trouble. In „peaceful” times, the interest of power is domination over the people, to limit freedom of citizens and ignoring the principles of justice. Those who do not share the „state” ideology do not stay long in the ranks of the judiciary. Only the fear of losing their high material and social status can be attributed to support the Constitutional Court and other courts the cancel of the election of governors, changes in the order of the formation of the Federal Assembly, the elimination of the disobedient political parties, suspension from

participation in the elections unwanted politicians, *de facto* ban of referendums, meetings and demonstrations. This also explains why Russian citizens do not believe judges and the last hope for the triumph of justice is only European Court of Human Rights.

Thus, the Russian Constitution of 1993 and the whole practice of its implementation to date strongly suggests reproduction of the archetypes of Russian power, i.e. autocracy of the head of the state and the distinction between the supreme and subordinate power, that does not allow to implement the declared values of constitutionalism in the fabric of social life. Despite the proclamation of the separation of powers, in fact, the government, parliament and the courts only assist the President in the implementation of the executive, legislative and judicial power, and do not limit its power in no way. On the one hand, the Russian President is the head of state - the autocrat, because he does not depend on anyone. And on the other hand, he is the bearer of the Supreme power of the Russian Federation, because no one has the control of the President. As you know, the legitimacy and legality of government in the modern world depends on two things. The first is the ability of the ruling elite to create space for private and public autonomy for all citizens. And second obligation of a modern state is to ensure the material (economic) conditions for the implementation of the principles of freedom and justice in the fabric of social life. The only way to achieve this in the contemporary Russian situation is the constitutionalization of power through a positive detailed implementation of declared values. Only this will eliminate the traditional archetypes of Russian power.

REFERENCES

1. Гессен В.М. Основы конституционного права. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. 496 с.
2. Корф С.А. Русское государственное право. Часть I. Санкт-Петербург [б.и.], 1915. 316 с.
3. Кистяковский Б.А. В защиту права. (Интеллигенция и правосознание). In: Вехи; Интеллигенция в России: Сб. ст. 1909-1910. Москва: Молодая гвардия, 1991, р. 113-133.
4. Захаров Н.А. Система русской государственной власти: юридическое исследование. Новочеркасск: Типография Ф. Туникова, 1912. 312 с.
5. Казанский П.Е. Власть Всероссийского Императора. Москва: Изд-во „ФонДИВ”, 2007. 597 с.
6. Коркунов Н.М. Русское государственное право. Т. II. Изд. 6-е. Санкт-Петербург: Типография Стасюлевича, 1909. 748 с.
7. Коркунов Н.М. Указ и закон. Санкт-Петербург [б.и.], 1894. 508 с.
8. Высочайше утвержденные «Основные государственные законы» от 23 апреля 1906 г. In: Собрание узаконений. Санкт-Петербург [б.и.], 1906. Отд. 1. № 98. Ст. 603. [on-line] <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/apr1906.htm> (Accessed 13.01.2015).
9. Гучков А.И. Речи по вопросам государственной обороны и об общей политике. 1908-1917 гг. Пг.: Новое время, 1917. 130 с.
10. Лапаева В.В. Типы правопонимания: правовая теория и практика. *Монография*. Москва: Российская академия правосудия, 2012. 579 с.
11. Кутафин О.Е. Российский конституционализм. Москва: Норма, 2008. 544 с.
12. Комментарии к Конституции Российской Федерации / Под. ред. В.Д. Зорькина, Л.В.Лазарева. Москва: Эксмо, 2009. 1056 с.
13. Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12.12.1993) с учетом поправок, внесенных Законами Российской Федерации о поправках к Конституции Российской Федерации от 30.12.2008 № 6-ФКЗ, от 30.12.2008 № 7-ФКЗ, от 05.02.2014 № 2-ФКЗ. In: Собрание законодательства Российской Федерации, 03.03.2014. № 9, ст. 851. [on-line] <http://jurizdat.ru/editions/official/lcrf/archive/2014/9.htm> (Accessed 13.01.2015).

OPȚIUNILE SOCIOPOLITICE ALE CETĂȚENILOR REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PERSPECTIVEI DE ADERARE LA UNIUNEA EUROPEANĂ

SOCIOPOLITICAL OPTIONS OF CITIZENS FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE PERSPECTIVE OF ACCESSION TO EUROPEAN UNION

Victor MOCANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Politice și Juridice al AȘM,

Ion MOCANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Politice și Juridice al AȘM

Summary

In this study we present and analyze the results of a national research conducted in the Republic of Moldova from 1 to 18 November 2014, on domestic, political and social situation assessments pro-European guidelines versus pro-Eurasian guidelines. For it has developed an operational scheme which covers such indicators as the direction of development of events in society, people's concerns, social status or options the pro-European versus pro-Asian that associate these guidelines.

The conclusion is that trust in social institutions is correlated with trust in political institutions and their leaders. The population believes that endless quarrels in the Chamber of Parliament, blocking the tribunes, the violence of the people chosen are incompatible with the political culture. These events arouse political apathy of voters.

Key-words: *research, democracy, society, European Union, political culture, orientation, sociopolitical, institution.*

In literatura de specialitate se subliniază relațiile de suport pentru democrație, pe care le are la un nivel înalt al dezvoltării economice, împreună cu alți factori. Astfel, între democrație, dezvoltare economică, nivelul de educație și de informare a populației se stabilesc relații reciproce și se produc schimbări de orientări valorice [1].

În studiul de față vom prezenta și analiza rezultatelor unei cercetări naționale desfășurate în Republica Moldova în perioada 1-18 noiembrie 2014 privind evaluările situației sociale politice interne și orientările pro-europene *versus* orientările pro-euroasiatice. Pentru aceasta s-a elaborat o schemă operațională, care cuprinde indicatori precum: direcția de desfășurare a evenimentelor în societate, îngrijorările populației, statusul social, respectiv opțiunile pro-europene *versus* cele pro-asiatice și cu ce se asociază aceste orientări.

Cercetarea s-a desfășurat pe un eșantion stratificat, probabilist, multistadial de 1591 persoane cu vârsta de la 18 ani. Eșantionul este reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, exclusiv regiunea transnistreană, cu o eroare maximală de $\pm 2,6\%$. Criteriile de stratificare ale localităților: 13 regiuni geografice, mediu rezidențial urban-rural, mărimea localităților urbane (3 dimensiuni), tipul localităților rurale (3 ca-

tegorii). Volumele straturilor au fost calculate proporțional cu numărul de alegători din fiecare strat în baza datelor oferite de Biroul Național de Statistică. În cadrul straturilor ajustate au fost selectate 72 de localități în baza unui tabel cu numere aleatorii. Fiecare localitate selectată a fost împărțită în subdiviziuni aproximativ egale. Pentru fiecare din aceste localități s-a stabilit un număr al punctelor de eșantionare, extrase tot pe baza unui tabel cu numere aleatorii. Numărul maxim de interviuri efectuate într-un punct de eșantionare a fost de șase. Familiile în care s-au realizat interviurile au fost selectate prin metoda rutei aleatoare, cu un pas statistic prestabilit. În cazurile în care în gospodăriile selectate existau mai multe persoane adulte, s-a solicitat spre interviu persoana care și-a sărbătorit ultima ziua de naștere.

Autoevaluarea nivelului de trai al cetățenilor Republicii Moldova în comparație cu societățile Europei Centrale și de Est

Identificarea cu o clasă socială sau alta este influențată atât de caracteristici personale ale stilului de viață, cât și de percepția mai generală a stratificării sociale din societate. Relevanța autopozitionării în funcție de reperele de clasă socială derivă tocmai din conotațiile simbolice și politice ale conceptului, astfel polarizarea socială reală se traduce în acțiune politică și prin intermediul polarizării sociale percepute, pe care o putem analiza din perspectiva faptului ce cred cetățenii despre propria apartenență de clasă și cum se distribuie aceste autopozitionări. Pentru a studia reprezentările pe care cetățenii Republicii Moldova le au despre stratificarea socială a țării, subiecții intervievați în cadrul cercetării noastre au fost întrebați: În societate există grupuri/straturi cu statut social diferit? Dvs. din care grup social faceți parte? Distribuția răspunsurilor subiecților o prezentăm în *Tabelul 1*.

Tabelul 1. Autosituarea în ierarhia socială

Stratificare socială: grupul social	%
Din grupul/stratul social superior	1,1%
Înalt	2,4%
Mediu	12,6%
Mai aproape de mediu	39,6%
Scăzut	29,1%
Foarte scăzut	15,1%

Datorită numărului foarte mic de persoane care considerau că aparțin grupului social superior (1,1%), am analizat primele două straturi împreună.

În cercetare doar 3,5% dintre intervievați s-au autoidentificat cu grupul/stratul social superior și înalt, 13% - cu grupul/stratul social mediu, 40% - cu grupul/stratul social mai aproape de mediu, 29% - cu grupul/stratul social scăzut, 15% - cu grupul/stratul social foarte scăzut, care se află la limita supraviețuirii.

Datele din *Tabelul 1* ilustrează tendințele procesului de stratificare socială aflat în curs de afirmare, dar care evoluează într-un spațiu social slab conturat. Cercetările de profil scot în evidență importanța clasei sociale mijlocii, „actor care creează dezvoltare socială,

prin investiția în educație și într-o etică a muncii de calitate” [2]. După două decenii de tranziție, în Republica Moldova se conturează o nouă stratificare socială. Numai 4% din cei chestionați se autoidentifică cu grupul / stratul social cel mai de sus (cei foarte bogați, care au tot ce le trebuie, fără restricții de consum), în timp ce 15% dintre subiecți consideră că aparțin grupului social cel mai sărac. Cei mai mulți dintre oameni (40%) se plasează în grupul social mai aproape de mijloc.

În studiul de față am încercat să folosim datele cantitative pentru a identifica factorii care determină variația răspunsurilor și i-am întrebat pe respondenți: Cum apreciați veniturile actuale ale familiei Dvs.? Distribuția răspunsurilor subiecților o prezentăm în Fig. 1.

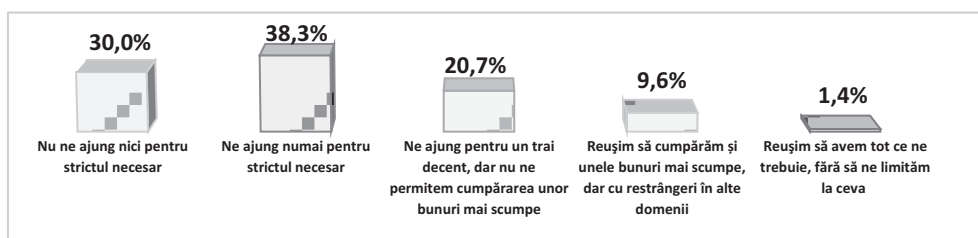

Fig. 1. Autoevaluarea nivelului de trai

Observăm că pentru 30% din populație veniturile disponibile nu sunt suficiente nici pentru strictul necesar, iar 38% reușesc să acopere doar strictul necesar pentru trai. Fiecare a cincea persoană consideră că veniturile le ajung pentru un trai decent, dar nu le permit cumpărarea unor bunuri mai scumpe. 10% reușesc să cumpere și unele bunuri mai scumpe, dar cu restrângeri în alte domenii, și doar 1 la sută dintre intervievați pot să-și procure tot ce le trebuie, fără să se limiteze în ceva.

Analizând rezultatele cercetării, observăm că marea majoritate dintre respondenții care s-au identificat cu stratul social „mai aproape de mediu” dispun de venituri care nu le ajung nici pentru strictul necesar sau le ajung numai pentru strictul necesar, adică trăiesc la limita supraviețuirii. Astfel, cu certitudine putem să atribuim acest grup social clasei de jos și nicidecum clasei de mijloc. Aceste rezultate confirmă încă o dată faptul că în lipsa unei clase de mijloc consistente societatea moldovenească rămâne a fi una instabilă.

În cercetările realizate la Institutul de Cercetare a Calității Vieții a Academiei Române, autoidentificarea cu clasa mijlocie se situează la o valoare de circa 1/3 din populație, în timp ce 2/3 se autoidentifică drept țărani sau muncitori și doar 1% consideră că aparțin clasei de sus. Percepția despre locul în societate este dependentă de educație și ocupație: cu cât numărul de ani de școală formală absolviți crește, iar ocupația necesită aptitudini și cunoștințe mai complexe, cu atât este mai probabilă autopozitionarea în straturi sociale mai înalte [2].

În studiile asupra claselor sociale, sociologii români evidențiază faptul că delimitarea și definirea „frontierelor” și a conținutului fiecărei clase sociale în parte este un proces dificil. Dacă la nivelul societăților occidentale situația este relativ simplă, deoarece există o relație puternică între educație, ocupație, venituri, proprietate, mod și stil de viață etc., care facilitează identificarea claselor sociale, în societățile Europei Centrale și de Est această

relație nu mai este foarte clară. Spre exemplu, raportându-ne strict la societatea românească, multe dintre ocupațiile intelectuale nu se asociază cu venituri ridicate, după cum un nivel de educație scăzut sau ocupații manuale nu înseamnă neapărat venituri modeste. De asemenea, venituri foarte ridicate, deținerea unor bunuri și proprietăți de mare valoare, un nivel de educație cel mult mediu nu te situează în elita societății [1]. Din studiul recent desfășurat de către Asociația Sociologilor și Demografilor reiese că această tendință este specifică și pentru Republica Moldova.

Referitor la temerile populației, nominalizăm problemele de care cel mai des populația este îngrijorată: creșterea prețurilor la produsele alimentare și resursele energetice (59%), salariile și pensiile mici (49%) și corupția funcționarilor de toate nivelurile (31%). Anume problemele respective formează clasamentul primelor trei poziții conform numărului de respondenți care le-au evidențiat. La fel, o problemă extrem de importantă este șomajul. Aproape 1/4 din persoanele chestionate (27%) sunt preocupate, într-o anumită măsură, de dificultățile găsirii unui loc de muncă sau de eventualitatea pierderii acestuia. Pentru 6% din cetățenii intervievați această problemă este de prioritate. Problema șomajului este mai actuală în rândul bărbaților decât în cel al femeilor. Pe poziția a cincia s-a situat îngrijorarea privind viitorul copiilor, 19% din cei chestionați au menționat-o în calitate de problemă. Toate celelalte probleme ale vieții au fost menționate mult mai rar. 17% din populație este alarmată de expulzarea gasterbaiterilor moldoveni care lucrează în Federația Rusă, 16% – de blocarea exporturilor moldovenești pe piața Federației Ruse, 12% – de criminalitate, încălcarea drepturilor omului, 11% – de emigrarea în masă a cetățenilor peste hotarele țării și de eventualitatea suspendării furnizării gazelor din Rusia, 9% – de boli și posibilele epidemii, 8% – de tensionarea relațiilor interetnice din republică și funcționarea limbilor, 7% – de pericolul ca protestele opoziției să nu declanșeze ciocniri violente de stradă și de evenimentele din Ucraina, 6% – de pierderea independenței Republicii Moldova, 5% – de calamități naturale, câte 3% – de pierderea regiunii transnistrene și de referendumul consultativ desfășurat în Găgăuzia.

Aceste rezultate confirmă ceea ce se știa și din cercetările anterioare, și anume faptul că marea majoritate a populației de mult timp este alertată de situația economică și asigurarea cu bunuri de primă necesitate. Această situație generală de îngrijorare apare în orice modalitate de formulare a întrebărilor. În mod constant, în prim-plan rezultă sărăcia, insuficiența materială și corupția funcționarilor publici la toate nivelurile. Pe baza celor relatate, putem conchide că cea mai mare parte a populației este preocupată preponderent de problemele subzistenței, de salariile mici și prețurile mari la resursele energetice și de hrană.

Cea mai joasă estimare dată de către cetățeni este mărimea salariului. Sondajul a demonstrat că doar 23% dintre intervievați sunt satisfăcuți de remunerarea muncii lor. Sunt mici indicii nivelului de satisfacție a populației vizavi de caracterul muncii și a condițiilor de muncă – câte 35%. Respondenții sunt satisfăcuți în cea mai mare măsură de studiile obținute (51%) și de sănătatea proprie (49%). Doar 43% din respondenți sunt satisfăcuți, mai mult sau mai puțin, de serviciul pe care îl au. Numărul atât de mic de persoane mulțumite de propriul loc de muncă poate fi explicat prin faptul că majoritatea dintre ele nu lucrează, nu sunt antrenate în procesul de producție.

Tabelul 2. Îngrijorările populației

Care sunt lucrurile ce Vă îngrijorează cel mai mult în prezent? (Nu mai mult de trei răspunsuri)	În primul rând	În al doilea rând	În al treilea rând	% din total populație	Rangul problemei
Creșterea prețurilor la produsele alimentare și la serviciile comunale	31,3	20,0	7,6	58,9	I
Salariile mici. Pensii și indemnizații mici pentru bătrâni și invalizi	19,1	19,4	10,2	48,8	II
Corupția funcționarilor de toate nivelurile	15,2	9,1	6,8	31,2	III
Șomajul	5,8	13,2	7,8	26,8	IV
Viitorul copiilor	4,4	4,8	9,9	19,1	V
Expulzarea gasterbaiterilor moldoveni care lucrează în Federația Rusă	4,4	4,4	7,9	16,7	VI
Blocarea exporturilor moldovenești pe piața Federației Ruse (ca în cazul embargoului la vinuri)	4,8	5,8	5,2	15,8	VII
Criminalitatea, infracțiunile, lipsa de securitate	2,3	4,5	4,8	11,6	VIII
Emigrarea masivă a populației peste hotare.	1,4	3,6	6,4	11,4	IX
Suspendarea furnizării gazelor din Rusia	2,2	3,4	5,8	11,4	IX
Boala, epidemii	1,5	2,6	4,6	8,7	X
Tensionarea relațiilor interetnice din republică, funcționarea limbilor	1,9	2,4	4,0	8,2	XI
Pericolul ca protestele opoziției să ducă la ciocniri violente de stradă	1,4	1,4	4,0	6,7	XII
Evenimentele din Ucraina	1,0	2,2	3,4	6,6	XIII
Dispariția Republicii Moldova ca stat independent	1,2	1,3	4,0	6,4	XIV
Calamitățile naturale	1,0	0,9	2,6	4,6	XIV
Pierderea regiunii transnistrene	0,3	0,7	2,4	3,4	XV
Referendumul desfășurat în Gagauzia	0,2	0,2	2,4	2,7	XVI

Numărul persoanelor satisfăcute de locul lor de muncă este mai mic decât cel de la sfârșitul anilor '80. În acea perioadă, dintre persoanele care lucrau erau într-un fel sau altul satisfăcuți de munca lor 68% din chestionați. În cercetarea de față avem doar 43%. Indicele privind satisfacția de rezultatul muncii, deși este pozitiv (+0,20), nu este mare. Micșorarea numărului celor satisfăcuți de munca lor este cauzat de salariile mici și condițiile nesatisfăcătoare de muncă. Majoritatea celor mulțumiți de munca lor sunt cei cu salarii mari. Acest indice sporește odată cu creșterea nivelului de studii. Astfel, dintre respondenții cu studii medii sau medii incomplete doar 28% într-un fel sau altul sunt satisfăcuți de munca lor, iar printre cei cu studii superioare acest indice crește până la 58%.

Luând în vedere factorii nefavorabili care influențează sănătatea, constatăm că există un număr mare de persoane care consideră că sănătatea lor este rea sau foarte rea – 18%, aceasta înseamnă aproximativ fiecare al cincilea. Este evident că odată cu vârsta și cu diminuarea veniturilor se înrăutățește sănătatea cetățenilor. Printre reprezentanții clasei de jos numai 6% consideră că sănătatea lor este „bună” și „foarte bună” și nimeni din clasa de sus nu o califică „rea” și „foarte rea”.

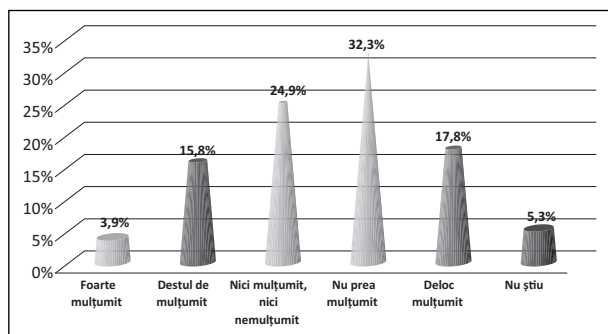

Fig. 2. Cât de mulțumit sunteți de felul în care trăiți?

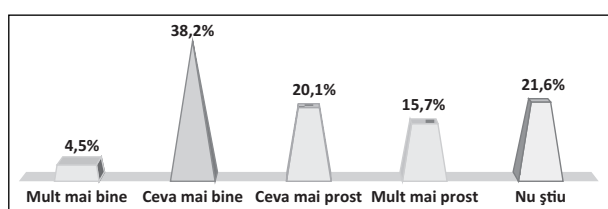

Fig. 3. Cum credeți că veți trăi Dvs. și familia Dvs. peste un an?

Circa $\frac{1}{4}$ dintre respondenți nu este în stare să răspundă dacă este sau nu mulțumit de modul de viață. Prevalează acei care nu sunt satisfăcuți de viața lor – 50%, și doar fiecare a cincia persoană a notat că este mai mult sau mai puțin mulțumită de felul cum trăiește. Persoanele tinere instruite, cele cu o situație materială bună, apreciază mai înalt nivelul propriu de viață.

Respondenților li s-a propus o întrebare de pronostic cu privire la caracterul modificărilor situației economice a propriei familii peste un an de zile. Aproape fiecare al patrulea respondent (21%) consideră că peste un an familia lor va trăi mai bine, 5% - mult mai bine. Doar 20% din cei chestionați sunt

de părere că familiile lor vor trăi mai rău, 16% - foarte rău. Deși 22 la sută din respondenți n-au fost în stare să dea un răspuns clar la întrebarea privind modul în care se va schimba viața familiilor lor peste un an, totuși în rândul celor care au răspuns cu certitudine se observă un număr impunător de persoane optimiste, o parte considerabilă de persoane care speră la mai bine. Speranțele unei vieți mai bune a familiilor lor în viitor sunt proprii mai mult bărbaților, persoanelor cu studii superioare, tinerilor și, bineînțeles, celor a căror situație materială este bună deja astăzi. Respondenții nu sunt îndeajuns de coerente în gândirea lor: o mare parte dintre aceștia consideră că țara se dezvoltă pe un fâgaș greșit, însă speră la un viitor mai bun. Mai mult de jumătate dintre intervievați (53%) nu au venituri de la membrii familiei sau de la alte rude care lucrează în străinătate. Pentru 39% din cei chestionați aceste venituri sunt importante sau foarte importante, iar pentru 7% acest suport material este nesemnificativ. Întrebările despre venituri provoacă, de obicei, o tăcere și întrebarea de față a avut același efect.

La momentul actual, 32% dintre cei chestionați au menționat că unul din membrii familiei lucrează în străinătate; 13% afirmă că unul din membrii familiei a lucrat mai înainte în străinătate; 8% vor să plece și să lucreze peste hotare; membrii familiei a 9% dintre cei chestionați au asemenea planuri pe viitor. Majoritatea respondenților (55%) n-ar părăsi Republica Moldova pentru nimic în lume, 18% ar pleca să locuiască permanent în una din țările din Occident, 13% ar pleca în oricare altă țară din lume și doar 7% ar prefera să plece în una din țările CSI. Este clar că tinerii, spre deosebire de cei în vârstă, sunt predispuși mai mult spre o emigrare la muncă. Astfel, doresc să plece la muncă peste hotare 19% dintre respondenții de până la 25 de ani, 7% - dintre cei de 50-59 și 2% - dintre cei care au trecut pragul 60 de ani. 4 din 10 respondenți consideră că cei care au plecat să lucreze peste

hotarele țării acordă un mare ajutor Republicii Moldova de acolo, din străinătate. În același timp, 16% au menționat că ei prezintă o problemă mare pentru țara de unde au plecat. În cercetare a fost introdus un set de întrebări privind diferite aspecte ale vieții cetățenilor. Respondenții le-au evaluat astfel: circa ½ din respondenți (48%) nu sunt satisfăcuți de veniturile pe care le obține familia lor, doar 19% sau fiecare a cincea persoană este într-o măsură mai mică sau mai mare mulțumită de venituri. 1/3 au spus că nu sunt nici satisfăcuți, nici nesatisfăcuți de veniturile disponibile. În cadrul cercetării, 4 din 10 respondenți susțin că viața oamenilor din localitatea lor a devenit mai proastă comparativ cu cea de acum un an, 11% o apreciază mai bună, iar 45% n-au sesizat nici un fel de schimbări.

Evaluarea stării sociale și politice interne din Republica Moldova

Din cercetarea sociologică pe teren a rezultat o evaluare puternic negativă a stării sociale și politice. Astfel, 57% din respondenți consideră că evenimentele din interiorul țării se desfășoară într-o direcție incorectă, 29% – într-o direcție corectă, 14% nu știu sau nu răspund. O apreciere mult mai negativă a direcției în care se dezvoltă țara au dat-o reprezentanții minorităților naționale: ucrainenii (71%), rușii, bulgarii (67%) și persoanele cu o situație materială precară (64%). Moldovenii/românii, respondenții cu studii superioare, dar și cei care s-au autoidentificat cu grupul social superior, apreciază evenimentele din interiorul țării mult mai pozitiv.

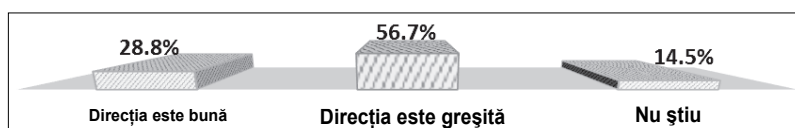

Fig. 4 Credeți că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau într-o direcție greșită?

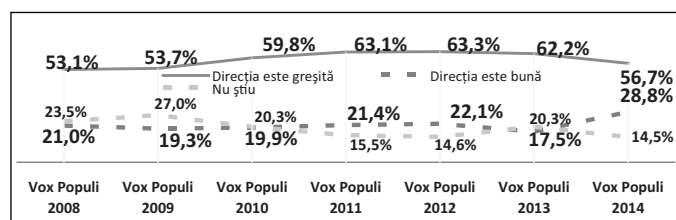

Fig. 5 Credeți că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau într-o direcție greșită

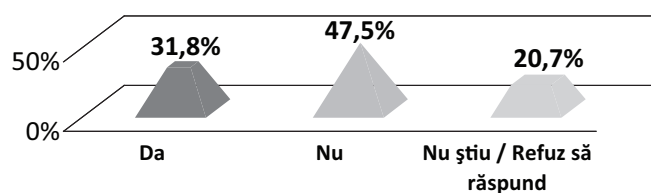

Fig. 6 Considerați că reformele din țara noastră contribuie la democratizarea societății?

rea democrației, 47% sunt de părere că reformele nu înlesnesc evoluția acesteia, iar 1/5 nu și-a format punctul de vedere la acest subiect.

Din diagrama de mai sus observăm că numărul respondenților care apreciază pozitiv direcția de dezvoltare a țării pe parcursul ultimilor 5 ani a crescut cu aproximativ 10 puncte procentuale, pe când majoritatea rămâne nesatisfăcută – 57%. Aceste rezultate le explicăm în primul rând prin insatisfacția populației de procesul implementării reformelor în Republică. Doar circa 1/3 din cetățeni consideră că reformele efectuate contribuie într-o măsură mare sau foarte mare la dezvoltarea

Este interesant de reținut viziunea populației asupra reformelor. 2/3 apreciază că reformele nu sunt eficiente și doar 16% le apreciază pozitiv, în timp ce 18% nu au răspuns. Se dorește ca acestea să se concretizeze în schimbări reale (69%), să fie discutate și rezultatele lor să fie orientate spre cetățeni (67%), să nu servească intereselor personale (52%). Cât privește implementarea reformelor, o parte din populație consideră că trebuie urmărite standardele europene (28%), alții (19%) cer ca standardele să corespundă celor din Federația Rusă iar majoritatea intervievaților (53%) nu au o viziune clară privind tema dată.

În cadrul cercetării, 89% dintre respondenți au apreciat negativ schimbările care s-au produs pe parcursul ultimilor doi ani în soluționarea conflictului transnistrean, 83% – în combaterea corupției, 69% – în domeniul politicii interne. Cele mai vizibile schimbări au fost sesizate în domeniul științei - 49%, culturii – 48%, educației – 42%, în sfera economică a orașului – 41% și în domeniul politicii externe - 38%. În anul 2014 îngrijorările populației rămân neschimbate în comparație cu perioada 2009 - 2013. 81 % dintre respondenți sunt convinși că corupția este larg răspândită în organele de conducere ale țării, doar 11% n-au fost de acord cu aceasta, 8% nu și-au format o opinie în acest sens.

Tabelul 3. Percepția schimbărilor produse în viața societății pe parcursul ultimilor trei ani

Cum apreciați schimbările care s-au produs în viața societății pe parcursul ultimilor trei ani?	Foarte bune	bune	rele	foarte rele	Aprecieri pozitive Total	Rangul
În știință	2,5	46,4	35,1	15,8	48,9	I
În cultură	2,9	45,1	38,3	13,7	48,0	II
În învățământ	3,9	37,8	39,2	19,1	41,7	III
În sfera economică a orașului	3,8	36,8	42,6	16,8	40,6	IV
În sfera politicii externe	5,9	32,2	44,5	20,4	38,1	V
În medicină	3,0	32,2	44,5	20,4	35,2	VI
În sfera economică a satului	1,4	32,3	44,9	21,3	33,7	VII
În sfera politicii interne	2,0	28,9	48,3	20,8	30,9	VIII
Combaterea corupției	2,5	14,6	39,9	42,9	17,1	IX
Soluționarea conflictului transnistrean	1,3	9,7	48,9	40,2	11,0	X

Considerăm că, pentru a dezvolta cu succes domeniile social-economic și cultural-educativ este necesar să fie soluționată criza identitară. În acest scop, noi le-am adresat respondenților două întrebări ce țin de devotamentul lor față de țară și cu ce se identifică ei cel mai mult. Doar ¼ dintre respondenți (24,5%) se identifică cel mai mult cu țara sa Republica Moldova. Cei mai mult cetățenii se identifică cu naționalitatea - 28%, cu credința religioasă – 21%, cu orașul/satul natal - 13%. Este important că fiecare al șaptelea cetățean nu s-a determinat la acest capitol (vezi *Tabelul 4*).

Tabelul 4. Relația dintre percepția privind propria identificare și autopoziționarea într-o clasă socială

Cu ce vă identificați cel mai mult?	Total	Clasa de jos 1 Foarte scăzut	2 Scăzut	3 Mai aproape de mediu	Clasa de mijloc 4 Mediu	Clasa de sus 5
Naționalitatea	27,8%	22,8	23,1	31,9	31,8	28,6
Credința religioasă	21,4%	23,2	26,8	18,6	17,9	14,3
Țara Republica Moldova	24,5%	17,0	22,2	27,1	30,3	25,0
Orașul/ satul	13,1%	15,4	12,5	12,9	10,0	23,2
Nu știu	13,1%	21,6	15,3	9,5	10,0	8,9

În dependență de naționalitate, se identifică cel mai mult cu Republica Moldova 26% de moldoveni/români, 22% de ruși, 19% de ucraineni, 10% dintre bulgari și doar 6% dintre găgăuzii investigați. Un nivel jos de identificare cu țara sa am depistat la persoanele cu studii general obligatorii (21%) și primare sau fără studii (14%), dar și la cele care se autopozitionează în stratul social inferior (17%). În cadrul cercetării, doar 16% dintre persoanele intervievate au menționat că devotamentul față de țara sa este de neclintit, 27% din respondenți au declarat că sunt devotați țării, dar uneori sunt de acord cu interesele altor țări, care nu coincid cu interesele țării, 38% sunt devotați țării doar numai atunci când consideră că se află pe calea cea dreaptă de dezvoltare. Devotamentul față de țara sa, la 7% din intervievați este la fel ca și față de oricare altă țară, 5% nu simt devotament față de țara sa și nu sunt de acord cu interesele ei, le plac alte țări, 7% nu și-au format o părere clară în această privință (vezi *Tabelul 5*).

Tabelul 5. Relația dintre percepția privind propriul devotament față de Țară, naționalitate și autopozitionarea într-un grup social

Cât de devotați sunteți țării Dumneavoastră?		Devotamentul meu este de neclintit – aceasta este țara mea, chiar dacă se află sau nu pe calea cea dreaptă de dezvoltare	Sunt foarte devotați țării, dar uneori sunt de acord cu interesele altor țări, care nu coincid cu interesele țării mele	Sunt devotați țării, dar numai atunci când consider că se află pe calea cea dreaptă de dezvoltare	Devotamentul față de țara mea este la fel ca și față de oricare altă țară	Nu simt devotament față de țara mea și nu sunt de acord cu interesele ei	Nu știu
TOTAL		16,0%	27,0%	37,8%	7,2%	4,8%	7,1%
Naționalitatea	Moldovean/Român	18.0%	26.6%	40.0%	6.4%	3.7%	5.3%
	Ucrainean	9.4%	30.9%	33.8%	10.1%	11.5%	4.3%
	Rus	7.9%	22.2%	39.7%	12.7%	11.1%	6.3%
	Găgăuz	9.5%	30.2%	9.5%	6.3%	3.2%	41.3
	Bulgar	20.0%	30.0%	20.0%	10.0%	-	20.0
Stratificare socială	Superior/înalt	28.6%	35.7%	17.9%	10.7%	7.1%	-
	Mediu	20.4%	26.9%	40.3%	5.0%	1.5%	6.0%
	Mai aproape de mediu	13.8%	28.4%	41.1%	8.6%	2.7%	5.4%
	Scăzut	13.8%	27.0%	39.5%	5.8%	8.0%	5.8%
	Foarte scăzut	19.1%	21.6%	28.6%	7.5%	6.6%	16.6

Cei mai devotați țării, după cum era și de așteptat, sunt moldovenii/românii (18%), dar și cei care se autoidentifică cu grupurile sociale superior (29%) și mediu (20%).

Referitor la mass-media. Sursa cea mai importantă de informare a populației (au fost solicitate 3 răspunsuri conform gradului de importanță) rămâne televiziunea – 89%, pe locul doi se situează rețeaua Internet cu 46%, pe locul trei – radioul cu 33%. Urmează, conform ordinii în descreștere: presa scrisă – 30%, familia – 26%, prietenii și vecinii – 23%, colegii de serviciu – 21%, zvonurile – 12%, sondajele de opinie – 4%, biblioteca – 3%.

Peste 1/3 dintre intervieuați (38%) consideră că populația Republicii Moldova are acces într-o măsură mare la informație, 9% – într-o măsură foarte mare. Totodată, 38% din respondenți opinează că accesul este limitat, iar 4 la sută că n-au acces deloc la informație.

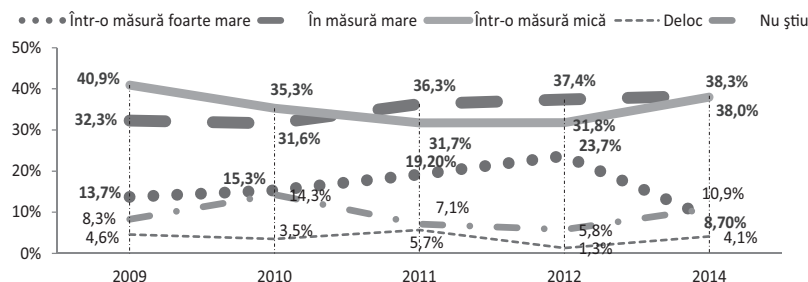

Fig. 7. Aprecierea de către respondenți a măsurii în care populația Republicii Moldova are acces liber la informație

Din diagrama de mai sus observăm că pe parcursul ultimilor doi ani numărul intervieuaților care consideră că au acces într-o măsură foarte mare la informație a scăzut cu 15%, iar la celelalte componente numărul lor practic a rămas constant.

Majoritatea respondenților (60%) s-a arătat satisfăcută de posibilitatea de a fi informată corect din presă, 45% – de posibilitatea de a-și exprima liber opiniile, 40% – de accesul la educație și servicii de sănătate, 23% – de securitatea în spațiul public și siguranța domiciliului, 21% – de respectul autorităților publice față de cetățean, 18% – de egalitatea în fața legii și dreptul la justiție corectă, 17% – de condiții egale în activitatea de business, 16% – de drepturi și garanții sociale la nivel suficient, 15% – de încrederea în viitorul copiilor.

Încrederea în instituțiile sociale. În literatura sociologică, prin instituții se subînțelege un sistem de relații sociale, organizat pe baza unor valori comune și în care se utilizează anumite procedee în vederea satisfacerii anumitor valori sociale, fundamentale și ale unei colectivități sociale [3]. Instituțiile sociale reprezintă un grup de persoane angajate în vederea rezolvării unor probleme importante pentru comunitate, ele elaborează și reprezintă sisteme de comportamente și relații ce reglementează viața și activitatea indivizilor. Instituțiile politice se ocupă de cucerirea, menținerea și exercitarea puterii. Instituțiile politice asigură funcțiile instituțiilor sociale. În categoria instituțiilor politice intră Parlamentul, guvernele, președinția, partidele politice. Rezultatele cercetărilor noastre ne demonstrează că interesul față de politică în rândul locuitorilor din Republica Moldova continuă să fie destul de scăzut. Doar 27% din cei chestionați au menționat că sunt interesați de politică, 7% sunt foarte interesați, 47% se interesează puțin de politică, iar alte 17% nu se interesează deloc. Prin urmare, numărul persoanelor care nu se interesează de politică este cu mult mai avansat decât a celor interesați.

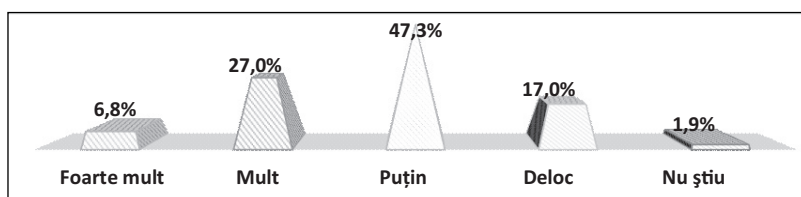

Fig. 8 Vă rugăm să ne spuneți în ce măsură Dvs. sunteți interesat de politică?

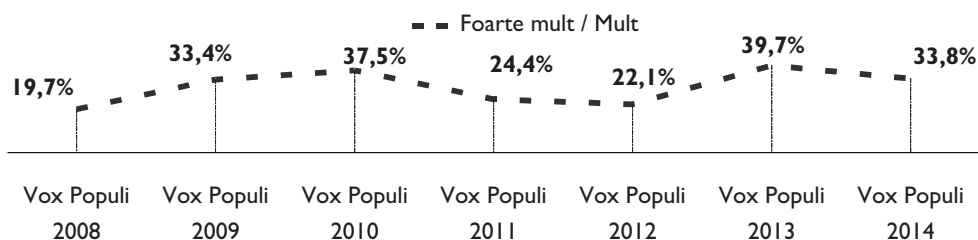

Fig.9 Distribuția persoanelor interesate de politică 2008-2014

Din diagrama de mai sus observăm că numărul respondenților interesați mult sau foarte mult de politică a scăzut în ajunul alegerilor pentru Parlamentul Republicii Moldova cu aproximativ 6 puncte procentuale. Această scădere este explicată de către respondenți, pe de o parte prin faptul că partidele din Coaliția pentru Europa își doresc să obțină cu orice preț un rezultat pozitiv în actualul scrutin parlamentar, iar pe de alta, că ei își doresc ”să vadă fețe noi la guvernare” și schimbări spre bine în economia țării. În linii mari, cercetarea a demonstrat că opțiunile politice ale cetățenilor sunt independente de auto-identificarea cu o anumită clasă socială, de părerea lor despre structura actuală a societății. Autosituarea în ierarhia socială arată că cei mai interesați de politică sunt reprezentanții claselor de sus (73%) și de mijloc (45%).

Doar fiecare al zecelea interviuat a fost de părerea că în Republica Moldova nimănui nu-i este frică să-și exprime deschis convingerile politice, 26% au opinat că majorității îi este frică, 34 % - că multora le este frică, 25% - că unora le este frică, 5% din respondenți nu și-au format o opinie în acest sens. Populația manifestă cea mai mare încredere în biserică (ca și în anii precedenți), deși numărul respondenților care au dovedit foarte multă încredere și oarecare încredere în biserică în anul 2014 (62%) a scăzut în comparație cu perioada 2010-2013, când încrederea în biserică, într-o măsură mai mare sau mai mică, era de 82%. Motivația poate fi în implicarea bisericii în manifestări politice (vizita la Chișinău a Patriarhului Bisericii Ruse Kirill și declarațiile Preasfinției Sale vizavi de opțiunea europeană a Republicii Moldova, luarea de cuvânt în fața ”poporului transnistrean” ș.a.). Evaluarea încrederii în instituțiile sociale și politice ale statului pe categorii este prezentată în *Tablelul 6*.

Cercetarea a confirmat din nou nivelul scăzut de încredere a populației în diferite instituții sociale și politice. În biserică au încredere, într-o măsură mai mare sau mai mică, 62% din respondenți (respectiv 29% și 33%). Nu au încredere în lăcașele sfinte 9% din cei chestionați. Pe locul doi la acest compartiment s-a plasat presa. Cred în cuvântul scris 48% din cei intervievați (6% au încredere totală și 42% – într-o anumită măsură). Pe locul trei, conform nivelului de încredere, se află primăria din localitatea natală. Au confirmat acest lucru 44% din respondenți, dintre care 6% au încredere totală, iar ceilalți 38% – într-o anumită măsură. Pe locul patru se află armata. Susțin acest deziderat 34% din respondenți, dintre care doar 5% au încredere totală, iar ceilalți 29% – într-o anumită măsură.

Tabelul 6. Încrederea populației în instituțiile sociale și politice ale RM în anul 2014

Câtă încredere aveți în ...?	Foarte multă încredere	oarecare încredere	nu prea am încredere	nu am deloc încredere	Nu știu	Aprecieri pozitive Total	Raitingul
Biserică	28,9	32,9	20,4	8,9	8,8	61,8	I
Mass-media	6,2	41,5	25,5	16,7	10,1	47,7	II
Primărie	6,4	37,5	32,2	16,8	7,0	43,9	III
Armată	4,8	29,5	30,2	22,2	13,3	34,3	IV
Guvern	5,3	22,9	36,1	29,4	6,2	28,2	V
Organizații internaționale cu sediul în RM	7,9	19,4	28,7	19,9	24,1	27,3	VI
Organizații neguvernamentale	4,6	22,5	28,7	20,4	23,8	27,1	VII
Comisia Electorală Centrală	3,8	22,5	30,3	23,9	19,5	26,3	VIII
Parlament	3,0	19,1	38,7	32,1	7,2	22,1	IX
Poliție	5,3	16,7	38,2	32,4	7,4	22,0	X
Sistemul bancar	4,0	15,1	37,0	29,2	14,6	19,1	XI
Președintele țării	4,4	14,2	29,5	43,9	8,0	18,6	XII
Partide politice	2,1	16,1	33,6	38,1	10,1	18,2	XIII
Sindicate	3,0	14,9	34,7	25,3	22,1	17,9	XIV
Justiție	2,9	13,1	34,2	41,4	8,5	16,0	XV
Patronate	1,8	11,8	32,7	21,4	32,3	13,6	XVI

28% din populație au încredere în Guvern, 27% – în organizațiile internaționale cu sediul în RM și în organizațiile neguvernamentale, 26% – în Comisia Electorală Centrală, 22% – în Parlamentul țării și în poliție, 19% – în sistemul bancar și Președintele țării. Cea mai mică încredere a populației le revine partidelor politice și sindicatelor (18%) – justiției (16%) și patronatelor (14%). În contextul dat, vom sublinia că partidele politice și justiția inspiră încredere doar într-o anumită măsură – situație îngrijorătoare pentru societatea moldovenească, totodată, aproape nimeni nu și-a exprimat încrederea totală în acestea. Circa o jumătate din respondenți (47%) apreciază negativ desfășurarea în Gagauzia a referendumului consultativ privind vectorul de dezvoltare externă a Republicii Moldova, fiecare al cincilea îl apreciază pozitiv, 11 la sută sunt indiferenți de rezultatele scrutinului, iar 21% nu și-au format o opinie la acest subiect. În același timp, 4 din 10 respondenți consideră că referendumul desfășurat în Gagauzia poate fi repetat și în alte regiuni ale țării, 29% dintre ei nu sunt de acord cu aceasta, iar fiecare al patrulea interviuat este indiferent sau nu și-a expus părerea.

O jumătate din populația țării crede că e necesar ca Republica Moldova să existe ca stat unitar, 17% opinează că Republica Moldova trebuie să fie stat federativ și doar 3 la sută se pronunță pentru confederație. Circa 1/3 nu s-a putut pronunța asupra formei de organizare statală a Republicii Moldova. 42% dintre respondenți consideră că forma de guvernământ cea mai adecvată pentru Republica Moldova este republica prezidențială, mai puțini – 26% opinează în favoarea republicii parlamentare, iar fiecare a zecea persoana-

nă interviuată se pronunță pentru republica semiprezidențială. E necesar de menționat că fiecare a cincia persoană nu are o părere în acest sens.

Sistemele și mecanismele electorale asigură buna funcționare a unei democrații. Există o serie de relații latente între sistemul electoral și dezvoltarea economică, socială, politică care evidențiază calitatea sistemului electoral în raport cu calitatea vieții. În prezent, în Republica Moldova avem un sistem electoral proporțional care se organizează pe bază de listă de partid la nivelul unei singure circumscripții electorale ce reprezintă 101 mandate. După cum consideră unii cercetători, acest sistem nu este făcut să avantajeze alegătorii, ci este unul venit să reprezinte cât mai efectiv voința partidelor politice.

Cercetările ne dovedesc că ”amendarea sistemului electoral actual prin înlocuirea cu unul mixt pentru a asigura, pe de o parte, prezența aleșilor din teritoriu, iar pe de alta, de a consolida partidele, va stimula creșterea potențialului liderilor politici, va dezvolta competența, capacitatea de comunicare, controlul social asupra politicului [4]. Cercetarea atitudinii populației în 2014 față de alegeri și sistemul electoral ne dovedește că mai mult de jumătate dintre respondenți (51,1%) consideră că fraudele electorale influențează mult rezultatul final al alegerilor, 19,9% – foarte mult, fiecare a patra persoană interviuată – puțin, și doar 3 la sută consideră că fraudele electorale nu influențează deloc rezultatul final al alegerilor.

În concluzie, încrederea în instituțiile sociale este în corelație cu încrederea față de instituțiile politice și liderii lor. Populația consideră că certurile interminabile în sala de ședințe a Parlamentului, blocarea tribunii, violența manifestată de aleșii poporului sunt incompatibile cu cultura politică. Aceste manifestări trezesc apatia politică a alegătorilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Zamfir Cătălin, Stănescu Simona (coordonatori): Enciclopedia dezvoltării sociale. Iași: Editura Polirom, 2007.
2. Larionescu Maria, Mărginean Ioan, Neagu Gabriela: Construirea clasei mijlocii în România. București: Editura Enciclopedică, 2007.
3. Mihăilescu Ioan. Sociologie generală concepte fundamentale și studii de caz. Iași: Editura Polirom, 2003.
4. Mocanu Ion. Activismul electoral în Republica Moldova: abordare sociologică. Chișinău: Print-Caro, 2013.

SPERANȚA DE VIAȚĂ SĂNĂTOASĂ – INDICATORUL INTEGRAL DE EVALUARE A SĂNĂTĂȚII POPULAȚIEI

HEALTHY LIFE EXPECTANCY AS AN INTEGRATED INDICATOR OF POPULATION HEALTH ASSESSMENT

Olga GAGAUZ, *doctor habilitat în sociologie,*
Cristina AVRAM, *cercetător științific,*
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM

Summary

Earlier studies on long-term mortality trends by cause in Moldova showed the stagnation in life expectancy at birth over the last half century at the expense of a considerable decline in infant and child mortality on the one hand and a continuing mortality crisis among the adult population on the other. However, the health status of the population and number of years lived in good health, which represent an important decisive factor for policy makers, have not yet been studied for this country. In this article, the healthy life expectancy in terms of either good or poor health was estimated based on the Household Budget Survey data about the self-perceived health for 2013 and the abridged life tables, by applying the Sullivan method. Some results of the study show that at age 65-69 years, Moldovan males are expected to live on average 12 years, while only 8 years will be spent in „very good and good” and “fair” health status. Moldovan females of the same age group have an average life expectancy of 16 years, of which 9 years will be spent in “very good and good” and “fair” health status. The healthy life expectancy is higher for women than men, for the population from urban area than rural area, and the poor health state increases with age.

Key-words: *healthy life expectancy, self-perceived health, Sullivan method.*

Țările europene au obținut progrese semnificative în materie de sănătate a populației, acest proces fiind marcat de reducerea continuă a mortalității și creșterea speranței de viață la naștere, deși există mari inegalități în acest aspect, atât între țările europene, cât și în interiorul acestora. După 1990, speranța de viață la naștere în Uniunea Europeană (UE) a crescut în medie cu circa cinci ani și a ajuns la 79.2 ani, deși diferența dintre țările cu cele mai mari și cele mici valori ale acestui indicator oscilează în jur de opt ani. În două treimi din țările UE speranța de viață la naștere depășește 80 de ani. În topul acestui grup sunt Spania, Italia și Franța. Valorile sub 80 de ani ale speranței de viață se înregistrează în țările din Europa Centrală și de Est, precum și în cele trei Țări Baltice [7].

Republica Moldova ocupă unul din ultimele locuri în clasamentul european la indicatorul speranța de viață la naștere, ce constituia 71,8 ani în 2013 pentru ambele sexe, iar după anul 1990 a crescut cu aproximativ 4 ani. Pe parcursul ultimelor trei decenii, valorile acestui indicator în țările occidentale este în continuă creștere, de exemplu, în Franța a crescut de la 8 ani la bărbați și 9 ani la femei în 1980, până la 14 și 12 ani, respectiv, în 2012 [12].

Speranța de viață la naștere pentru anii calendaristici măsoară cât timp, în medie, oamenii vor trăi, dacă ratele specifice de mortalitate pe vârste vor rămâne la nivelul anului respectiv. Cu toate că rata de deces la vârste diferite nu poate fi cunoscută din timp și în

cazul în care acestea sunt în scădere, durata de viață reală va fi, în medie, mai mare decât speranța de viață calculată în baza ratelor specifice de mortalitate curente.

În trecut, creșterea speranței de viață la naștere a fost considerată un indicator relativ precis de semnalare a îmbunătățirii sănătății populației. Mai târziu, când speranța de viață la naștere a depășit 70 de ani, au apărut discuții cu privire la faptul dacă prelungirea vieții umane nu este doar adăugarea de ani petrecuți în stare de sănătate rea, asociate cu boală/maladii cronice. Menținerea unei corelații statistice între mortalitate și morbiditate a început să slăbească în țările avansate, ceea ce a contribuit la dezvoltarea cadrului teoretic cu privire la dinamica conexiunilor dintre creșterea speranței de viață și starea de sănătate a indivizilor. În acest sens au fost formulate trei teorii (scenarii) ale relației istorice dintre mortalitate și morbiditate: 1) teoria comprimării morbidității/dizabilității (J. Fries), care susține că reducerea intensității mortalității este însoțită de o îmbunătățire a stării de sănătate [3, 4, 5]; 2) teoria extinderii morbidității/dizabilității dezvoltată de E. Gruenberg [6], M. Kramer [9], S. Olshansky și alții [11], care argumentează că anii suplimentari apăruiți din creșterea speranței de viață la vârstele înaintate sunt petrecute în principal în stare precară de sănătate; 3) teoria echilibrului dinamic (K. Manton) susține ideea că ponderea anilor suplimentari de viață petrecuți în morbiditate din totalul anilor suplimentari de viață nici nu crește și nici nu scade, iar prevalența crescută a morbidității se referă preponderent la stări de sănătate mai puțin severe [10].

B. Sanders [15] a înaintat conceptul speranței de viață sănătoasă, care a fost introdus în circuitul științific de către D. Sullivan [16] prin publicarea primului exemplu de calculare a acestuia. Acest indicator măsoară numărul de ani trăiți în stare bună de sănătate, fiind calculat în baza tabelor de mortalitate, prin îmbinarea metodelor demografice clasice și a datelor din sondajele sociologice ce includ întrebări cu privire la autoaprecierea stării de sănătate. Astfel, metodologia propusă permite generarea estimărilor speranței de viață în diferite stări de sănătate, indicatorul a fost numit “speranța de viață sănătoasă” (Health-adjusted life expectancy/Healthy Life Expectancy - HALE) sau speranța de viață fără limitări și dizabilități (Disability Free Life Expectancy - DFLE).

În prezent, acest indicator este utilizat pe larg și promovat de OMS și subdiviziunile europene ale acesteia în calitate de instrument pentru monitorizarea situației în domeniul sănătății populației în diferite țări, dinamica acesteia și elaborarea recomandărilor practice ce țin de ameliorarea sănătății populației și perfecționarea sistemelor de ocrotire a sănătății.

Conform estimărilor OMS pentru anul 2012, speranța de viață sănătoasă în Republica Moldova constituia 63 de ani, având valoare similară cu Ucraina, însă cu trei ani mai mică decât în România și cu 10 ani decât în Italia și Franța (*Fig. 1*).

În prezent, conceptul speranța de viață sănătoasă este utilizat în cercetările științifice, oferind un spectru larg de informații cu privire la dinamica acestui indicator în diferite țări, diferențele înregistrate pe medii de reședință, în funcție de grupurile sociodemografice etc. În Republica Moldova, până în prezent nu au fost realizate cercetări în acest domeniu, de asemenea, țara nu a constituit obiectul de investigație pentru cercetători străini.

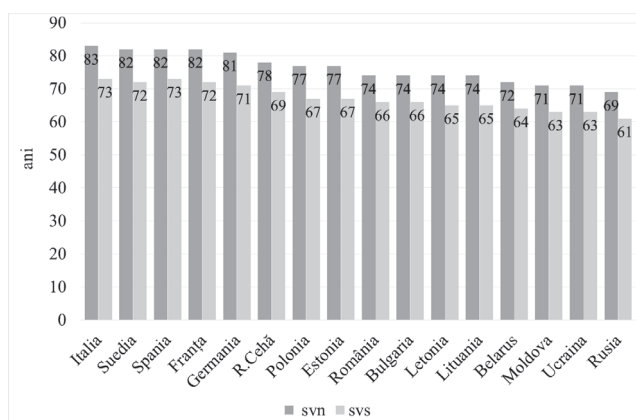

Fig. 1. Speranța de viață la naștere (svn) și speranța de viață sănătoasă (svs) în unele țări europene, anul 2012

Sursa: OMS, <http://apps.who.int/gho/data/view.main.680?lang=en>.

Cercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice realizat de BNS, care conține informații cu privire la autoaprecierea sănătății (anul 2013). Întrebarea din chestionar ”În general, cum apreciați starea sănătății dvs?” include cinci variante de răspuns: 1-foarte bună, 2-bună, 3-satisfăcătoare, 4-reă și 5-foarte rea. Trebuie de menționat, această întrebare simplă este utilizată în anchetele sociologie din întreaga lume după anii 1950, când a cunoscut dezvoltare cercetările ce țin de prognozarea mortalității și apariția tulburărilor funcționale severe. Informația despre starea de sănătate a populației prin utilizarea acestei întrebări este colectată în mod regulat în cadrul cercetărilor internaționale și naționale majore, cum ar fi World Values Survey și European Values Survey, NHANES (National Health and Nutrition Examination Survey) în SUA și SHARE în Europa. Întrebarea este recomandată și pentru utilizare ca instrument standard în anchetele ce țin de sănătate în Europa și în întreaga lume [2].

Răspunsurile respondenților la această întrebare au fost divizate în două părți: speranța de viață sănătoasă fiind calculată în baza autoaprecierilor stării de sănătate foarte bună, bună și satisfăcătoare, respectiv speranța de viață în stare de sănătate rea a cuprins autoaprecierile sănătății ca rea și foarte rea. A fost utilizată și gruparea în trei părți: 1) aprecierea sănătății ca foarte bună și bună, 2) satisfăcătoare, 3) rea și foarte rea, respectiv, speranța de viață în funcție de starea sănătății a fost măsurată în numărul de ani trăiți într-o stare de sănătate foarte bună și bună, satisfăcătoare, rea și foarte rea. Calculele au fost realizate pentru grupe cincinale de vârstă începând cu 15-19 ani și încheind cu grupa 75 de ani și peste.

Evident că cel mai important factor determinant al stării de sănătate este de vârstă, ce la rândul său condiționează faptul cât de bine oamenii își evaluează propria sănătate. Pe măsura îmbătrânirii, declarațiile respondenților cu privire la sănătate capătă o conotație negativă, proporția celor care își apreciază starea lor de sănătate ca rea și foarte rea începe să fie mai semnificativă. Cu toate acestea, până la vârsta cuprinsă între 60-64 de ani circa

80% din bărbați își apreciază subiectiv sănătatea lor în termeni pozitivi (ca foarte bună/bună sau satisfăcătoare), după vârsta de 65 de ani proporția celor care au declarat starea de sănătatea ca rea și foarte rea se majorează substanțial, constituind circa o treime în grupul de vârstă 65-69 de ani și 43,7% în cel de 75 de ani și peste (Fig. 2).

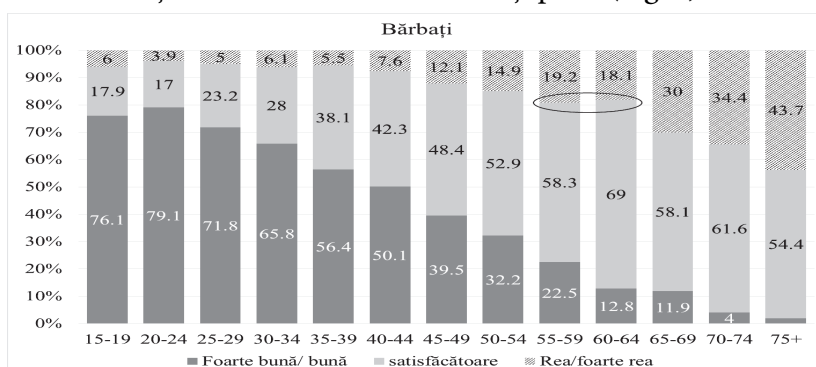

Fig. 2. Autoaprecierea sănătății pe grupe de vârstă, bărbați, 2013

Sursa: BNS, Cercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice.

În comparație cu bărbații, la femeii aprecierile pozitive ale propriei sănătăți au un grad mai scăzut, proporția similară (circa 80%) a femeilor cu aprecieri pozitive a sănătății (ca foarte bună/bună sau satisfăcătoare) se înregistrează în vârsta cuprinsă între 55-59 de ani (cu cinci ani mai devreme decât bărbați). Astfel, după vârsta de 60 de ani proporția celor care își apreciază sănătatea ca rea și foarte rea este în creștere semnificativă, constituind o treime în grupul de vârstă 65-69 de ani și 53,4% în vârstă de 75 de ani și peste (Fig. 3).

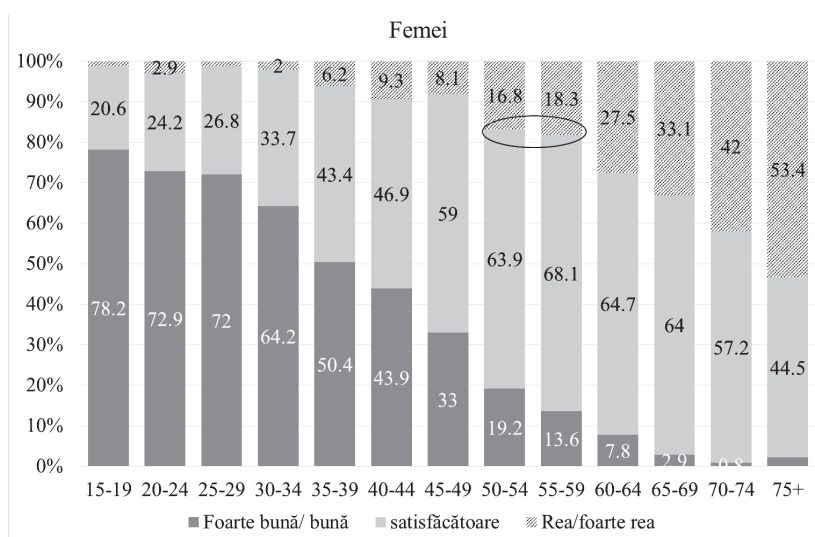

Fig. 3. Autoaprecierea sănătății pe grupe de vârstă, femei, 2013

Sursa: BNS, Cercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice.

Autoaprecierea sănătății de către populația țărilor europene este semnificativ mai înaltă. De exemplu, în Republica Cehă doar 27% dintre bărbați și 25% dintre femeii cu vârste cuprinse între 75-79 de ani descriu starea lor de sănătate ca rea și foarte rea [14].

Rezultatele obținute prin aplicarea metodei lui D. Sullivan demonstrează că speranța de viață în grupul de vârstă 15-19 ani constituie 57,7 ani pentru totalul populației, din care 48,8 vor fi trăiți în stare de sănătate foarte bună, bună și satisfăcătoare (84,7% din timp). Deși proporția anilor trăiți într-o stare de sănătate bună pe medii de reședință urban/rural nu diferă semnificativ (respectiv, 84,8% și 84,5%), valorile speranței de viață și speranței de viață sănătoasă în mediul rural sunt mai mici, constituind 55,5 și 46,9 ani *versus* 59,8 și 50,7 în mediul urban. Vârsta este un factor determinant al stării de sănătate, iar de vârstă depinde modul în care este evaluată sănătatea. Odată cu înaintarea în vârstă problemele de sănătate se întesesc, determinând scăderea semnificativă a timpului trăit în stare de sănătate bună, în special în grupele de vârstă după 60 de ani, doar circa jumătate din anii rămași de viață vor fi trăiți într-o stare de sănătate bună (Tabelul 1).

Tabelul 1. Speranța de viață și speranța de viață sănătoasă, pe medii de reședință, anul 2013

Vârsta	Total populație			Mediu urban			Mediul rural		
	SV*	SVS*	SVS/SV, în %	SV	SVS	SVS/SV, în %	SV	SVS	SVS/SV, în %
15-19	58.1	49.2	84.6	60.7	51.4	84.7	56.6	47.7	84.3
20-24	53.2	44.5	83.5	55.8	46.7	83.7	51.7	42.9	83.0
25-29	48.4	39.8	82.2	50.9	41.9	82.3	46.9	38.3	81.7
30-34	43.6	35.1	80.5	46.1	37.2	80.6	42.1	33.7	80.0
35-39	38.9	30.5	78.4	41.3	32.5	78.6	37.5	29.2	78.0
40-44	34.3	26.1	76.1	36.8	28.1	76.3	32.9	24.9	75.7
45-49	29.9	22.0	73.5	32.2	23.8	73.8	28.6	20.9	73.0
50-54	25.8	18.1	70.3	28.0	19.8	70.8	24.5	17.1	69.6
55-59	21.9	14.7	67.1	23.9	16.2	68.0	20.7	13.7	66.0
60-64	18.2	11.5	63.0	20.1	12.9	64.3	17.3	10.6	61.7
65-69	15.1	8.8	58.3	16.9	9.9	59.0	14.3	8.2	57.4
70-74	12.0	6.5	53.9	13.6	7.2	53.0	11.2	6.1	54.1
75+	9.6	4.8	49.6	11.1	5.2	46.9	8.9	4.6	51.9

*SV– speranța de viață; SVS – speranța de viață sănătoasă;

Sursa: calculele autorilor în baza datelor BNS, Cercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice (2013).

În funcție de sexe, se înregistrează discrepanțe semnificative, speranța de viață la bărbați (53 ani la vârsta 15-19 ani) este estimată a fi mai scăzută decât la femei (61,1 ani la vârsta 15-19 ani), deși femeile au o viziune mai critică asupra sănătății proprii. Chiar și în cele mai tinere grupuri de vârstă (15-19 și 20-24 de ani) proporția timpului estimat trăit într-o stare de sănătate bună și foarte bună la femei este remarcabil mai scăzută decât la bărbați: 37-33% *versus* 46-43%. Totodată, conform autoaprecierilor stării de sănătate, timpul trăit într-o stare satisfăcătoare de sănătate se estimează pentru aceleași grupuri de vârstă a fi mai mare pentru femei - 46-48% și mai mic pentru bărbați - 40-42%. Femeile vor trăi peste 65 de ani, mai mult decât bărbații, dar într-o stare de sănătate rea și foarte rea - circa 50% din timp. Având speranța de viață mai scăzută după vârsta de 65 de ani, circa 60% din timp bărbații vor trăi într-o stare de sănătate satisfăcătoare (Fig.4)

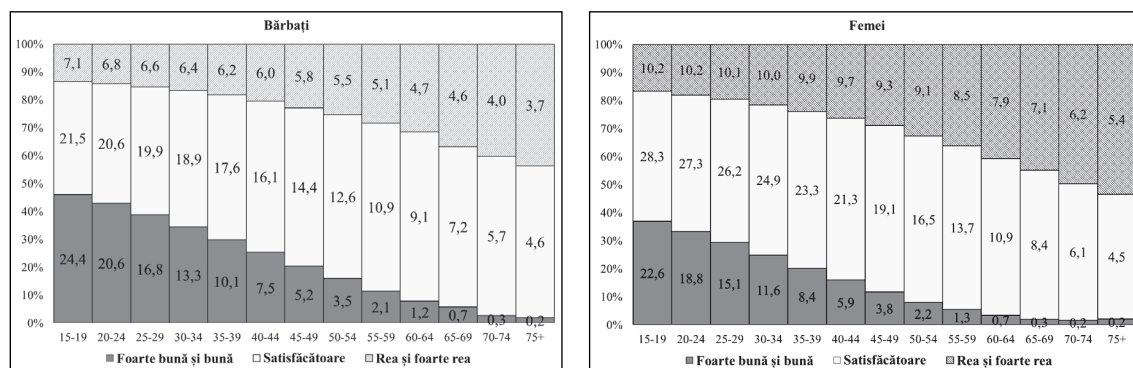

Fig. 4. Anii și proporția timpului trăiți într-o stare de sănătate diferită, pe sexe, populația totală, 2013

Sursa: calculele autorilor în baza datelor BNS, Cercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice (2013).

Bărbații mai frecvent își apreciază propria lor sănătate ca fiind bună și foarte bună, pe când femeile mai degrabă își apreciază sănătatea ca fiind satisfăcătoare, rea sau foarte rea. Astfel, ceea ce ține de aprecierea sănătății ca fiind în stare satisfăcătoare, discrepanța dintre femei și bărbați este mare, dar cu cât persoanele avansează în vârstă, cu atât valorile acestui indicator se apropie.

Pe medii de reședință urban/rural de asemenea se înregistrează un decalaj semnificativ în ceea ce privește speranța de viață și speranța de viață sănătoasă (Fig.5). Cu speranța de viață la vârstă de 15-19 ani estimată la 56,5 ani pentru bărbații din mediul urban și 52,7 ani pentru cei din mediul rural numărul de ani trăiți într-o stare de sănătate bună și foarte bună are valori similare (*urban_svs*, *rural_svs*), cu toate că proporția acestora în speranța de viață este diferită. Începând cu grupul de vârstă de 60-64 de ani, numărul și proporția anilor trăiți în stare bună și foarte bună sunt minime. Numărul anilor trăiți în stare de sănătate rea și foarte rea (*urban_svn*, *rural_svn*) se modifică foarte puțin în funcție de vârstă bărbaților cu diferențe nesemnificative pe medii sociale, pe când proporția acestora crește cu înaintare în vârstă, obținând proporții similare între 70 și 74 de ani (circa 36%).

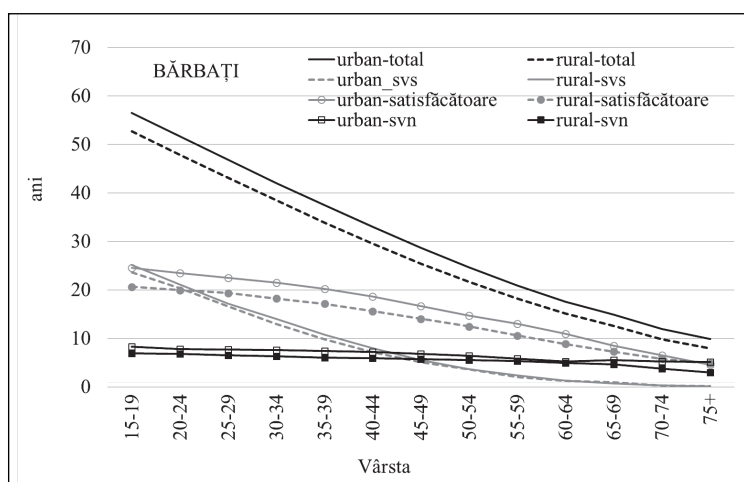

Fig. 5. Anii trăiți într-o stare de sănătate diferită, bărbați, urban/rural, 2013

Sursa: calculele autorilor în baza datelor BNS, Cercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice (2013)

Faptul că bărbații din mediu urban își apreciază sănătatea mai critic a determinat proporția mai crescută a anilor trăiți într-o stare de sănătate satisfăcătoare, care începând cu vârsta de 30-34 de ani obține valori mai mari de 50%, pe când la bărbații din mediul rural această proporție se estimează în vârstă de 35-39 de ani, deci cu un lag de cinci ani. La bărbații din mediul urban numărul de ani trăiți în stare de sănătate satisfăcătoare în structura speranței de viață domină în toate grupurile de vârstă, pe când la cei din mediul rural în grupurile de vârstă tânără 15-19 și 20-24 de ani predomină proporția anilor trăiți în stare de sănătate bună și foarte bună și doar începând cu vârsta de 25-29 se majorează proporția timpului trăit în starea de sănătate satisfăcătoare. Remarcabil este faptul că numărul și proporția anilor estimați că vor fi trăiți în stare de sănătate rea și foarte rea pentru bărbații din mediul rural în vârstă de 70-74 și 75 și peste au valori semnificativ mai mici decât pentru bărbații din mediul rural, diferența constituind, respectiv, 6 și 15%.

Analiza situației pe medii de reședință în cadrul populației feminine demonstrează tendințe similare pentru bărbați (Fig.6). Astfel, numărul anilor trăiți în stare de sănătate bună și foarte bună are valori similare, iar proporția acestora în structura speranței de viață pentru diferite grupuri de vârstă înregistrează diferențe minime (până la 2%). Ca și în cazul bărbaților, femeile din mediul urban mai des își apreciază sănătatea ca fiind satisfăcătoare, respectiv numărul și proporția anilor trăiți în stare de sănătate satisfăcătoare este mai mare, decalajul constituind până la 5%. Atât la femeile din mediul urban, cât și la cele din mediul rural pentru vârsta între 15 și 70 de ani predomină ponderea anilor estimați care vor fi trăiți într-o stare de sănătate satisfăcătoare, constituind către sfârșitul perioadei menționate, respectiv, 54,1% și 52,4%. Anii trăiți în stare de sănătate rea și foarte rea au avut valori aproape constante și s-au schimbat puțin în vârstele înaintate. Evident că, odată cu înaintarea în vârstă și cu scăderea speranței de viață, ponderea numărului de ani trăiți în stare de sănătate rea și foarte rea crește, constituind peste 50% din timpul trăit.

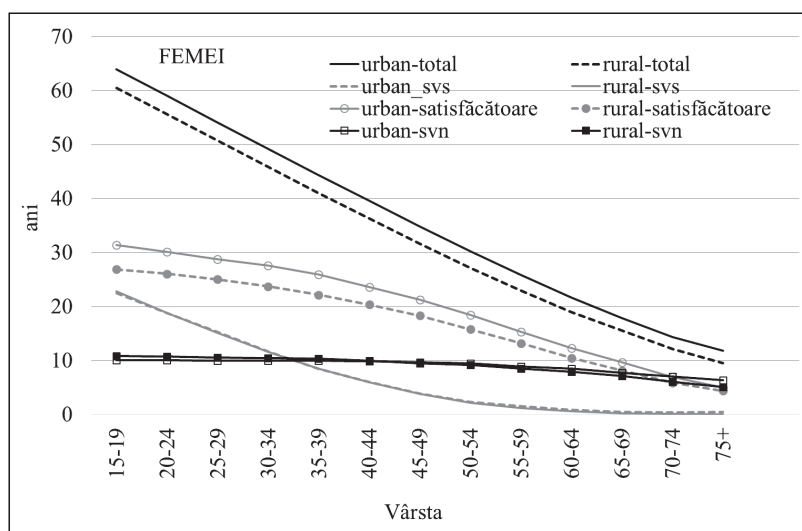

Fig. 6. Anii trăiți într-o stare de sănătate diferită, femeii, urban/rural, 2013

Sursa: calculele autorilor în baza datelor BNS, Cercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice (2013).

Speranța de viață sănătoasă nu identifică cauzele unei sănătăți rele sau a unor vieți mai scurte, ci creează o imagine generală a statutului sănătății populației. Analiza situației actuale de sănătate a populației a relevat fenomene similare observate și în alte țări, în special în ceea ce privește diferențele în speranța de viață sănătoasă între bărbați și femei. Bărbații au durată de viață mai scurtă, dar anii suplimentari ai vieții femeilor sunt petrecuți în principal în stare de sănătate rea și foarte rea, iar indicatorul starea de sănătate bună corelează negativ cu vârsta la ambele sexe.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Andreev E. McKee M. Shkolnikov V. Health expectancy in the Russian Federation: a new perspective on the health divide in Europe. *Bulletin of the World Health Organization*, 2003, pp.778-788.
2. Creating a coherent set of indicators to monitor health across Europe The Euro-REVES 2 project. http://eurpub.oxfordjournals.org/content/eurpub/13/suppl_3/6.full.pdf
3. Fries J. F. Aging, Natural Death, and the Compression of Morbidity. *N Engl J Med*, 1980, pp. 130-135.
4. Fries J. F. The Compression of Morbidity: Near or Far? *Milbank Memorial Fund Quarterly*, 1989, pp. 208-232.
5. Fries J. F. Reducing Disability in Older Age. *JAMA*, 2002, pp. 3164-3166.
6. Gruenberg, E. M. The Failures of Success. *Milbank Memorial Fund Quarterly/Health Society*, 1977, pp. 3-24.
7. Health at a Glance: Europe 2014. OECD. http://ec.europa.eu/health/reports/docs/health_glance_2014_en.pdf
8. Health Expectancy Calculation by the Sullivan Method: EHEMU Technical report 2006_3. http://www.eurohex.eu/pdf/Sullivan_guide_final_jun2007.pdf
9. Kramer M. The Rising Pandemic of Mental Disorders and Associated Chronic Diseases and Disabilities. *Acta Psychiatrica Scandinavica* 62 (Supplement 285), 1980, p. 282-297.
10. Manton K. G. Changing Concepts of Morbidity and Mortality in the Elderly Population. *Milbank Memorial Fund Quarterly / Health Society*, 1982, pp. 183-244.
11. Olshansky S. J. Rudberg, M. A. Carnes, B. A. Cassel C. K., Brody J. Trading Off Longer for Worsening Health: The Expansion of Morbidity Hypothesis. *Journal of Aging and Health*, 1991, pp. 194-216.
12. Penina O. Vallin J. Forty-Five Years of Cause-Specific Mortality Trends in Moldova. *European Population Conference 2014*. Budapest, Hungary, 2014.
13. Robine J-M. Jagger C. Van Oyen H. Cambois E. Increasing healthy life expectancy and reducing longevity gaps between European countries. http://www.eurohex.eu/pdf/HLY_report_chapt%203.pdf
14. Rychtarikova J. Healthy life expectancy in the current Czech population. [http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/jitka_rychtarikova:_healthy_life_expectancy_in_the_current_czech_population_/\\$File/cz_demography06.pdf](http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/jitka_rychtarikova:_healthy_life_expectancy_in_the_current_czech_population_/$File/cz_demography06.pdf)
15. Sanders B. S. Measuring community health levels. *Am J Public Health*, 1964.
16. Sullivan D. F. A single index of mortality and morbidity. *HSMHA Health Reports*, 1971.

SITUAȚIA DEMOGRAFICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNELE ȚĂRI EUROPENE

DEMOGRAPHIC SITUATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND SOME EUROPEAN COUNTRIES

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI, *doctor în sociologie,*
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM

Summary

In this article was analyzed the demographic situation in the 11 countries of South-Eastern and Central Europe (Moldova, Ukraine, Russia, Belarus, Romania, Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Estonia, Latvia, Lithuania). The deep socio-economic changes after '89 years have contributed to the outbreak of demographic decline in these countries - low fertility, aging advanced, intense emigration etc.

Key-words: *population, life expectancy, fertility, ageing, the average age of the population, projection demographic.*

European Demographic Data Sheet reprezintă o sursă importantă de informații cu privire la evoluția principalelor procese demografice în 49 de țări europene, SUA și Japonia, în elaborarea acestuia fiind utilizată o metodologie unică și include dinamica prospectivă a populației.

În articolul dat au fost utilizate cele mai recente date ale ediției European Demographic Data Sheet 2014 privind situația demografică din 11 țări din Europa de Sud-Est și Centrală (Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Belarus, România, Bulgaria, Cehia, Ungaria, Estonia, Letonia și Lituania). Căderea socialismului după 1989 a afectat fiecare dintre aceste state din punct de vedere politic, economic și social, reformându-se cu dificultate. Transformările socioeconomice profunde au afectat populația impunând-o să se adapteze din mers la noile condiții ale societății. Totodată, au apărut și noi oportunități de ordin divers pentru populație, care au început a fi exploatate – libertate politică, libertate economică, libertatea de a călători, libertatea de a face studii etc. Însă o bună parte din aceste șanse, fiind utilizate de către populație la scară largă, s-au corelat negativ cu evoluția demografică, contribuind la declanșarea declinului demografic în majoritatea acestor țări.

Cunoscutul demograf T. Sobotka, preocupându-se de analiza situației demografice din Europa Centrală și de Est, a subliniat că în anii 80 ai sec. XX „între această parte a Europei și cea Vestică și Nordică existau deosebiri semnificative în ceea ce privește evoluția demografică. Astfel, pentru Europa Centrală și de Est erau caracteristice: familia și căsătoria universală, formarea familiei la vârstă precoce, sarcini neplanificate, mortalitate înaltă, migrație internațională restrânsă, ritm redus de îmbătrânire a populației, politici familiale pronataliste dar cu efect limitat, practicarea largă a avortului. Printre puținele similitudini se regăseau: creșterea lentă a numărului populației, rata de fertilitate sub nivel de înlocuire a generațiilor și norma de doi copii în familie” [1]. Actualmente, am putea menționa că deja asemănările s-au multiplicat, iar o bună parte din comportamentele demografice ale populației din Europa Centrală și de Est au fost racordate cu cele din Europa de Vest. La

unele aspecte, tendințele demografice din prima categorie de țări chiar le devansează pe cele din a doua categorie, spre exemplu, ritmul de îmbătrânire, care este cu mult mai înalt în Europa Centrală și Sudică decât în cea Vestică și Nordică.

În ansamblu se estimează că populația Uniunii Europene va înregistra o creștere de la 505.2 mil. în 2013 la 536.3 mln. de locuitori. Astfel, țările economic dezvoltate vor înregistra creștere în mare parte din contul fluxurilor migraționale, pe când țările cu economiile în tranziție se vor confrunta în continuare cu scăderea numărului populației din cauza emigrărilor masive și fertilității reduse.

Din cele 11 țări analizate, toate se vor confrunta cu declin demografic, cu excepția Cehiei. Astfel, populația se va reduce în Rusia cu 10,5 mln, în Ucraina cu 8 mln, în România cu 4,1 mln., în Bulgaria cu 1,8 mln., în Belarus cu 1,5 mln, în Moldova și Ungaria cu câte 1,2 mln, în Lituania cu 0,7 mln, în Letonia cu 0,5 mln și în Estonia cu 0,1 mln. Singura țară în care se estimează creșterea numărului populației este Republica Cehă, unde numărul populației se va mări cu 1,1 mln. Situația dată se explică prin faptul că Republica Cehă își va spori numărul populației în mare parte din contul imigrărilor. Astfel, pentru perioada 2013-2030, s-a estimat că populația Cehiei va înregistra schimbări relative pozitive în dinamica populației cu 7% ca urmare a imigrărilor. În prezent, Republica Cehă atrage migranți din țările în care calitatea capitalului uman este compatibilă cu propriul potențial, în special din Ucraina, Moldova, Kazahstan. Imigranților din aceste țări, în mod preferențial, li se acordă cetățenia cehă, deci cetățenia UE.

Din cele 11 țări, în șase dintre ele se estimează că în anul 2030 vor înregistra pierderi ale populației din contul migrației. Republica Moldova va avea cel mai mult de pierdut, estimându-se cifra de 11% din populația țării. Celelalte țări vor înregistra pierderi mai reduse din cauza emigrărilor – Lituania – 3,7%, România 1,3%, Letonia – 1,8, Bulgaria – 1 și Belarus – 0,8. Prognoza European Demographic Data Sheet corelează cu prognozele privind dinamica populației realizate de către Centrul de Cercetări Demografice ale INCE [2, p.13].

La etapa actuală, Republica Moldova a rămas cu mult în urmă după speranța de viață la naștere față de țările Uniunii Europene. Astfel, în anul 2012, speranța de viață la naștere pentru femei în Republica Moldova era de 75 de ani, iar pentru bărbați - de 67.2 ani. În Belarus, Ucraina și Rusia speranța de viață pentru bărbați este mai redusă decât în țara noastră, fiind de 66.6, 66 și respectiv 64.6 ani. La femei speranța de viață la naștere este mai înaltă decât în Republica Moldova, înregistrându-se valorile 77.6 ani în Belarus și 75.9 ani în Ucraina și Rusia (*Fig. 1*).

În Letonia și Lituania, speranța de viață la bărbați variază între 68-69 de ani. Valori ale speranței de viață pentru bărbați la naștere de peste 70 de ani se înregistrează în Bulgaria (70.9), România (71), Estonia (71.4), Ungaria (71.6). În fruntea clasamentului se află Cehia - cu 75.1 ani. În Ungaria, Bulgaria, România, Letonia și Lituania speranța de viață la naștere pentru femei variază între 78-79 de ani. Cele mai înalte valori ale speranței de viață la naștere pentru femei se înregistrează în Estonia și Cehia - cu 81.5 și respectiv 81.2 ani.

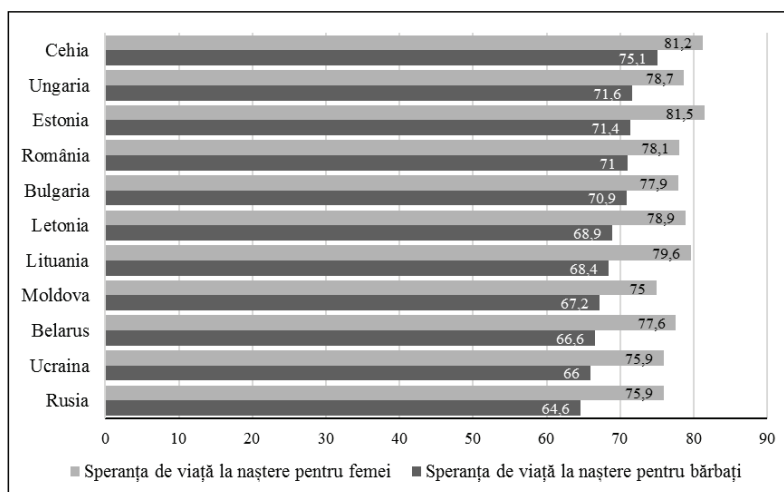

Fig. 1. Speranța de viață la naștere în anul 2012

Sursa: http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/DS2014/VID_DataSheet2014_print.pdf

Femeile trăiesc mai mult decât bărbații cu 6 ani în Cehia, cu 7 ani în Ungaria, România și Bulgaria, cu 8 ani în Moldova, cu 10 ani în Estonia, Letonia și Ucraina, cu 11 ani în Lituania, Belarus și Rusia. Potrivit cercetătorilor din domeniu, acest decalaj se datorează nivelului mai înalt al mortalității premature a bărbaților. Actualmente, în Republica Moldova, probabilitatea de a deceda la vârsta de 65 de ani pentru un bărbat care a ajuns la vârsta de 20 de ani constituie 40%, ceea ce este de două ori mai mare față de țările dezvoltate. Consecințele mortalității înalte pentru orice țară sunt multiple: se intensifică procesul depopulării populației, are loc devalorizarea investițiilor în învățământ și pregătirea cadrelor calificate, se reține creșterea economică, se micșorează posibilitățile de asigurare a pensionarilor [3].

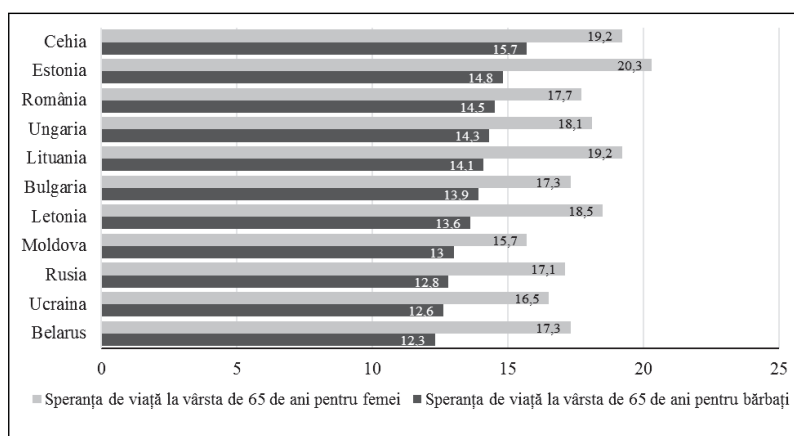

Fig. 2. Speranța de viață la vârsta de 65 de ani în anul 2012

Sursa: http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/DS2014/VID_DataSheet2014_print.pdf

Speranța de viață la vârsta de 65 de ani este un indicator sintetic, care reflectă concret influența condițiilor de viață ale populației asupra numărului de ani pe care îi mai poate trăi o persoană. În ceea ce privește acest indicator, Republica Moldova se regăsește pe

aceeași poziție ca și la speranța de viață la naștere. Astfel, în anul 2012, speranța de viață pentru bărbații cu vârsta de 65 de ani era de 13 ani, iar pentru femei - de 15.7 ani. Rusia, Ucraina și Belarus se găsesc în urma Republicii Moldova după speranța de viață la bărbații trecuți de 65, dar înaintea noastră după speranța de viață la femeile trecute de 65 de ani, din considerentul că acesta este mai mare cu 1-2 ani. În celelalte țări, speranța de viață la vârsta de 65 de ani pentru bărbați balansează între 13-14 ani, cu excepția Cehiei, unde valoarea indicatorului dat este de 15.7 ani. La femeile cu vârsta de peste 65 de ani cea mai înaltă speranță de viață s-a atestat în Estonia - cu 20.3 ani. În Cehia, România, Ungaria, Lituania, Bulgaria și Letonia speranța de viață la femeile cu vârsta de 65 de ani variază între 17-19 ani.

Studiile în domeniu au relevat că un nivel de instruire înalt corelează pozitiv cu creșterea speranței de viață. Astfel, bărbații și femeile cu nivel de educație ridicat au o speranță de viață mai mare cu câțiva ani și în condiții de sănătate mai bune. De exemplu, în unele țări din Europa Centrală și de Est, bărbații de 65 de ani cu un nivel ridicat de educație au șanse de a trăi cu patru până la șapte ani mai mult decât cei cu un nivel scăzut de educație [4]. În acest context, subliniem că o îmbunătățire a condițiilor de viață, și mai ales a nivelului serviciilor medicale specifice oferite acestei categorii de populație, ar duce implicit la o creștere a speranței de viață la 65 de ani. În general, speranța de viață a unei populații constituie un valoros indicator de caracterizare a nivelului de dezvoltare economică și socială atins de această populație.

Fertilitatea, alături de speranța de viață, constituie unul din principalii indicatori demografici care determină dinamica populației. În anul 2012, în Republica Moldova, rata fertilității era de 1.26 copii, fiind cea mai redusă din totalul celor 11 țări analizate. Pe a doua poziție s-a plasat Ungaria - cu 1.34, urmată de Letonia - cu 1.44 și Cehia - cu 1.45. În Bulgaria, România, Ucraina, Estonia și Lituania în mediu la o femeie cu vârsta de 15-49 de ani îi revine 1.5-1.6 copii. În Rusia și Belarus s-au înregistrat cele mai înalte valori ale ratei de fertilitate - cu 1.69 și respectiv 1.79 născuți-vii.

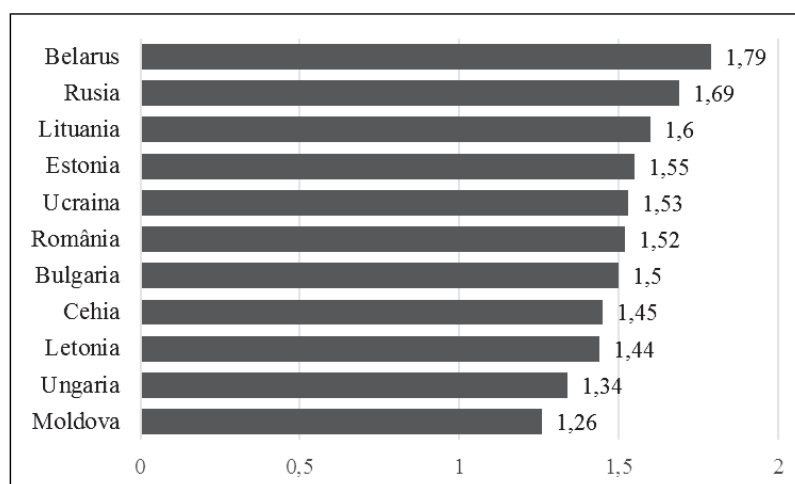

Fig. 3. Rata totală de fertilitate în anul 2012

Sursa: http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/DS2014/VID_DataSheet2014_print.pdf

În prezent, rata totală de fertilitate nici la o țară nu atinge minimul necesar pentru asigurarea ratei de înlocuire (2,1). Cercetătorii în domeniu explică această situație prin schimbările intervenite la nivel de familie și comportament reproductiv odată cu cea de a doua tranziție demografică. Inițial, această etapă a tranziției demografice s-a început a manifesta încă din anii 60 ai secolului trecut în SUA, Canda și Țările Scandinave prin reducerea natalității la femeile cu vârsta de 20 de ani și creșterea vârstei la prima căsătorie. În anii 70, la acest proces s-au alipit țările din Europa de Nord, Australia, Japonia, Ungaria, Cehia și țările care constituiau Iugoslavia. Începând cu 1980, acest proces a început a se manifesta în Spania, Grecia, Portugalia, Polonia, Bulgaria, Slovacia. În Moldova, Rusia, Ucraina, Belarus, Țările Baltice, Țările Caucaziene a început în anii 90. În cadrul acestei etape s-a trecut de la modelul familiei cu doi copii la modelul familiei cu un sigur copil și la renunțarea de către unele cupluri de a mai avea copii în general.

În evoluția fertilității în Europa de Sud și Centrală (Cehia, Germania de Est, Bulgaria, Rusia, Letonia, Polonia, România, Estonia, Ucraina), demograful T. Sobotka a delimitat în perioada 1985-2012, trei etape distincte: 1) 1990 – declinul fertilității; 2) 2000 - redresarea parțială a fertilității și 3) 2008-2012 - reacții diverse care urmare a recesiunii economice [1].

Cercetătorii ruși mai explică nivelul actual redus al fertilității prin faptul că, actualmente, marea majoritatea a populației alege pentru a aduce pe lume un copil perioadă optimă a ciclului vieții umane, care corespunde la realitățile vieții moderne, cum ar fi: cerințele de învățământ superior și nivelul de bunăstare materială, participarea reciprocă a soților în formarea veniturilor familiei și a responsabilităților familiale etc. [5].

Situația cu privire la Republica Moldova este total inversă dacă analizăm numărul de născuți-vii ce revin la o femeie din generația anului 1972. Astfel, Republica Moldova se clasează în fruntea clasamentului cu un număr de 1.86, urmată de Estonia – cu 1.85 și România - cu 1.83. Situația dată demonstrează că schimbările în evoluția fertilității din țara noastră sunt recente, modificându-se percepțiile cu privire la reproducere. În contextul dat este necesar să subliniem că, în conformitate cu opinia unor cercetători autohtoni, indicatorii fertilității pentru Republica Moldova subestimează semnificația nivelului fertilității și provoacă distorsiunea tabloului cu privire la structura fertilității, dat fiind faptul că numărul de nașteri se raportează la populația totală, incluzând și migranții care lipsesc din țară mai mult de un an (numărătorul este supraestimat) [6, p.18]. Respectiv, valoarea fertilității ar putea să fie mai mare decât cea calculată.

Valori mai reduse de 1.8 născuți-vii s-au înregistrat în Ucraina, Rusia și Lituania, cu aproximativ 1.74-1.78. În Bulgaria, Cehia, Belarus, Ungaria și Letonia la o femeie din generația anului 1972 reveneau 1.5-1.6 copii.

Referindu-ne la situația din Cehia, subliniem că studiile în domeniu au evidențiat că numărul femeilor, în special a celor cu studii superioare, fără copii este destul de mare din cauza dificultăților de a combina viața profesională cu creșterea copiilor. Opinia publică dominantă promovează ideea că cea mai bună soluție pentru creșterea și îngrijirea copilului este utilizarea concediilor de maternitate (până la trei ani). La mijlocul anilor 2000, aproximativ 92% din femeile care aveau copii mici din Republica Cehă au stat în concediu de maternitate de cel puțin doi ani de la nașterea unui copil. Astfel, apare teama

că maternitatea izolează individul și subminează competențele profesionale chiar și în rândul tinerilor fără studii superioare. Pentru țările postcomuniste, inclusiv și Cehia, în primul deceniu de transformări socioeconomice, incertitudinea economică a fost unul din principalele motive care au dus la scăderea bruscă a ratei fertilității [7, p.23].

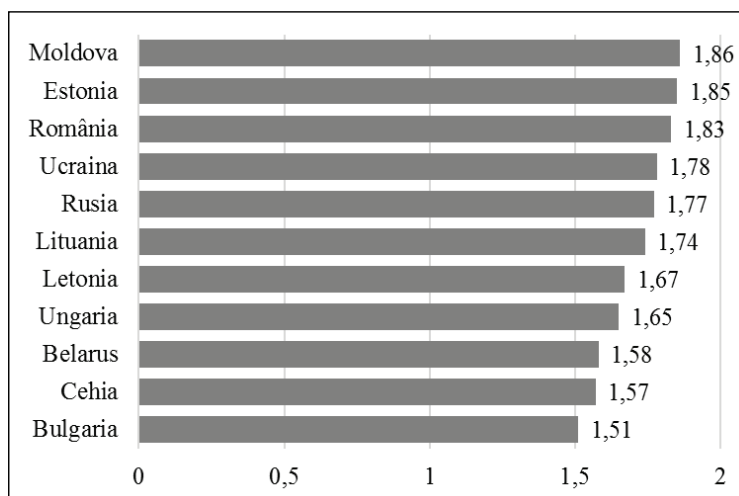

Fig. 4. Fertilitatea descendentă a generației feminine născută în anul 1972

Sursa: http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/DS2014/VID_DataSheet2014_print.pdf

În 2012, vârsta medie la prima naștere în Republica Moldova a fost de 25 de ani. Valori relativ mai mici decât în țara noastră s-au înregistrat în Ungaria (24,9 ani), Letonia (24,5 ani) și Bulgaria (24,3 ani). În Estonia, Ucraina, România, Cehia și Belarus vârsta medie la prima naștere variază între 25-26 de ani. Cele mai mari valori ale vârstei medii la prima naștere se atestă în Rusia și Lituania cu 27,7 ani și respectiv 27,9 ani. În concluzie la acest compartiment, menționăm că în toate aceste țări s-a instalat modelul reproductiv târziu. În pofida acestui fapt, fertilitatea trebuie să fie în continuare elementul central al politicilor familiale în scopul stimulării ei (Fig. 5).

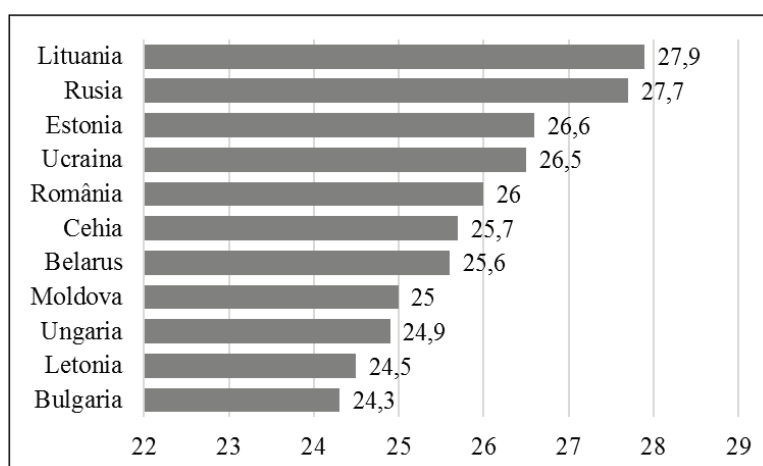

Fig. 5. Vârsta medie a mamei la prima naștere în anul 2012

Sursa: http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/DS2014/VID_DataSheet2014_print.pdf

Îmbătrânirea rapidă a populației Republicii Moldova poate fi considerată una dintre cele mai îngrijorătoare tendințe demografice. În 2013, din cele 11 țări analizate Republica Moldova deținea ponderea cea mai redusă a persoanelor cu vârsta de peste 65 de ani în anul 2013 cu 9,9%. Spre deosebire de țara noastră acest indice este mai mare: în Rusia (cu 3%), în Belarus (cu 4%), în Ucraina (cu 5%), în România (cu 6%), în Cehia și Ungaria (cu 7%), în Estonia și Lituania (cu 8%). Cele mai mari valori ale greutății populației cu vârsta de peste 65 de ani se atestă în Letonia și Bulgaria cu 18,85 și respectiv 19,2%.

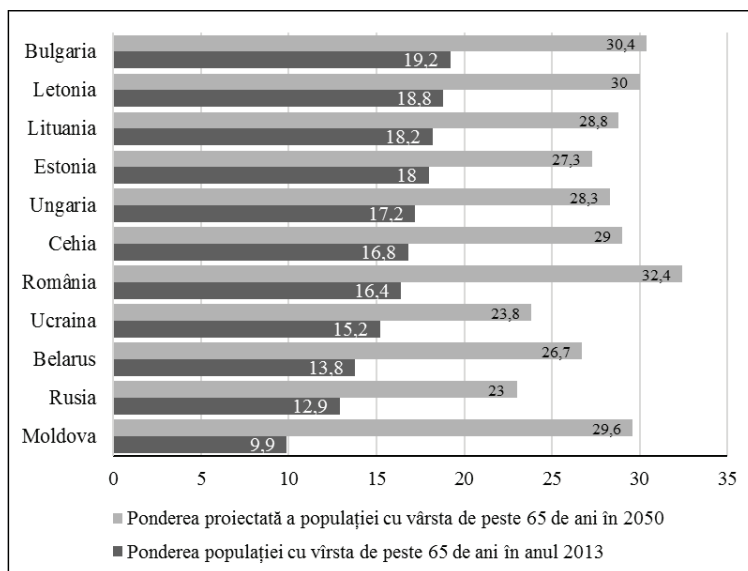

Fig. 6. Ponderea populației cu vârsta de peste 65 de ani în anul 2013 și ponderea proiectată în anul 2050

Sursa: http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/DS2014/VID_DataSheet2014_print.pdf

Deși, în prezent Moldova este într-o poziție puțin mai bună decât alte state europene, viteza de îmbătrânire prevăzută pentru următoarele decenii va fi mult mai mare. Proiectările elaborate pentru evoluția numărului populației de peste 65 de ani în anul 2050 pentru Republica Moldova demonstrează că ponderea categoriei date de populație va fi triplă decât este în prezent (29,6%). Valori nu cu mult mai mari decât a Republicii Moldova se prognozează că se vor înregistra în Letonia (30%) și Bulgaria (30,4%). România va fi țara cu cea mai mare pondere a populației cu vârsta de peste 65 de ani, adică cu o treime din populația țării. În Belarus, Estonia, Ungaria, Lituania și Cehia ponderea populației cu vârsta de peste 65 de ani va varia între 26-29%. Cele mai mici valori ale greutății populației cu vârsta de peste 65 de ani se vor atesta în Ucraina și Rusia - cu 23,8% și respectiv 23%.

Majorarea ponderii populației cu vârsta de peste 65 de ani ridică probleme privind restructurarea politicilor sociale. Îmbătrânirea forței de muncă accentuează dificultăți deosebit de previzibile privind dezvoltarea: costul pensiilor, echilibrul vârstelor pe piața forței de muncă, strategiile în domeniul educației și formării, locuințele și condițiile de trai, serviciile sociale și îngrijirile medicale etc. Astfel, se impune schimbarea radicală

a viziunilor de perspectivă. Din considerentul că populația tânără de astăzi va deveni populație vârstnică de mâine, politicile de perspectivă asumate trebuie să vizeze populația actuală de tineri și persoanele de vârstă medie.

Conexiunea dintre speranța de viață și procesul de îmbătrânire este foarte importantă, deoarece contribuie la sesizarea vitezei cu care se accentuează procesul de îmbătrânire [8]. Deși actualmente Republica Moldova înregistrează cea mai redusă pondere a populației cu speranța de viață de 15 ani și mai puțin (11,5%), în 2050 se estimează că-și va dubla proporția până la 22,7%, fiind cea mai mare din cele 11 țări (*Tabelul 1*). Pentru restul țărilor se preconizează o creștere a proporției populației cu speranța de viață de 15 ani și mai puțin cu 3-6%. Acest indicator încă o dată demonstrează că actualmente asistăm la creșterea semnificativă a duratei vieții la categoria de populație la cele mai înaintate vârste. O creștere semnificativă a supraviețuirii la cele mai înaintate vârste, în anumite condiții, poate duce la o schimbare în comportamentul economic al oamenilor (consum mai redus, volum de muncă mai mare). Aceasta nu ar reprezenta altceva decât al "doilea dividend demografic", care, spre deosebire de primul dividend demografic apărut în urma schimbărilor structurale în piramida vârstelor și schimbărilor în ciclul de viață, ține de tranziția epidemiologică [9].

Tabelul 1. Proporția populației cu speranța de viață de 15 ani și mai puțin în 2013 și proporția proiectată a populației cu speranța de viață de 15 ani și mai puțin în anul 2050 (în %)

Țara	Proporția populației cu speranța de viață de 15 ani și mai puțin în 2013	Proporția proiectată a populației cu speranța de viață de 15 ani și mai puțin în 2050
Moldova	11,5	22,7
Bulgaria	18,2	22
Letonia	17,3	20,1
Lituania	16	19,5
Estonia	14,7	17,7
Ungaria	15,3	19,2
Cehia	12,6	15,9
România	14,9	21,8
Ucraina	16,2	19,2
Belarus	14,8	19
Rusia	13,8	17,2

Sursa: http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/DS2014/VID_DataSheet2014_print.pdf

Republica Moldova se află la finele clasamentului și după vârsta medie a populației cu valoarea de 34.8 ani. Pe următoarea poziție, dar la o diferență de aproximativ patru ani, se află Rusia - cu 38.3 ani. În categoria țărilor cu vârsta medie a populației până la 40 de ani se înscrie și Belarus, și Ucraina, cu 39.2 și respectiv 39.7 ani. În Cehia, Estonia, Ungaria și România vârsta medie a populației este de 40-41 de ani. În Lituania, Letonia și Bulgaria vârsta medie a populației depășește 42 de ani (*Fig.8*).

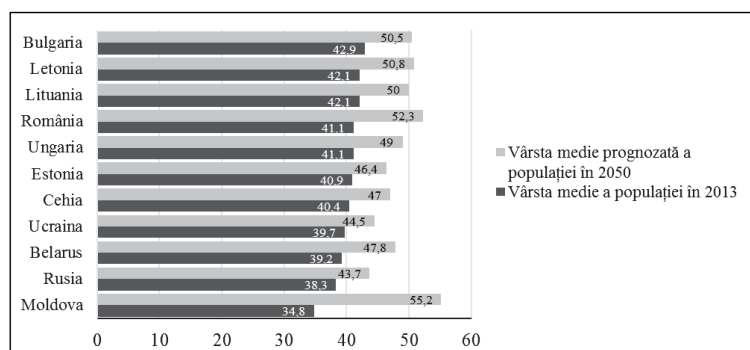

Fig. 8. Vârsta medie a populației în anul 2013 și vârsta medie prognozată pentru anul 2050

Sursa: http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/DS2014/VID_DataSheet2014_print.pdf

Ca urmare firească a procesului de îmbătrânire, vârsta medie a populației va avansa. Astfel, Republica Moldova, în conformitate cu prognozele avansate pentru anul 2050, din cea mai tânără țară va deveni cea mai vârstnică, cu o vârstă medie a populației de 55,2 ani. În Bulgaria, Letonia, Lituania și România vârsta medie prognozată pentru anul 2050 va fi de aproximativ 50-52 de ani. Cele mai reduse valori ale vârstei medii a populației se vor atesta în 2050 în Rusia (43,7 ani) și Ucraina (44,5 ani). În Belarus, Cehia, Estonia și Ungaria vârsta medie prognozată pentru anul 2050 va varia între 46-49 de ani.

Deci, fenomenul de îmbătrânire a populației va avea importante implicații fiscale, economice, sociale și politice, însă cea mai mare provocare va fi reducerea raportului dintre populația aptă de muncă și cea în etate. Raportul de dependență demografică este exprimat în Figura 7, prin raportul dintre numărul persoanelor de vârstă „dependentă” de peste 65 de ani și populația în vârstă de muncă de 20-64 de ani. În 2013, Republica Moldova avea cea mai redusă valoare a raportului de dependență din cele 11 țări analizate. Astfel, la 100 de persoane cu vârsta de 20-64 de ani reveneau 14,9 persoane cu vârsta mai mare de 65 de ani. Pe următoarele poziții s-au clasat Rusia, Belarus și Ucraina la o diferență semnificativă cu 19,6, 21 și respectiv 23,5. În România, Cehia, Ungaria și Estonia, la 100 de persoane cu vârsta de 20-64 de ani reveneau 25-29 de persoane cu vârsta mai mare de 65 de ani. În Lituania și Letonia raportul de dependență este de aproximativ 30 de persoane. Cea mai mare valoare a raportului de dependență s-a atestat în Bulgaria - cu 39,6 persoane cu vârsta de peste 65 de ani la 100 de persoane de 20-64 de ani.

Pentru anul 2050, cel mai înalt raport de dependență a populației 65+/20-64 se va înregistra în România, estimându-se că va atinge valoarea de 62,5. Valori ceva mai mici se preconizează să fie înregistrate în Bulgaria (57,9), Letonia (56,2), Cehia (55,3), Lituania (54,1). Republica Moldova la acest capitol se plasează în mijlocul clasamentului cu valoarea de 53,2. Valori mai mici decât ale Republicii Moldova se estimează că se vor înregistra în Ungaria (52), Estonia (51,50) și Belarus (48,5). Cele mai mici valori ale raportului de dependență a populației 65+/20-64 există probabilitatea, că se vor înregistra în Rusia și Ucraina - cu 40,5 și respectiv 41,9.

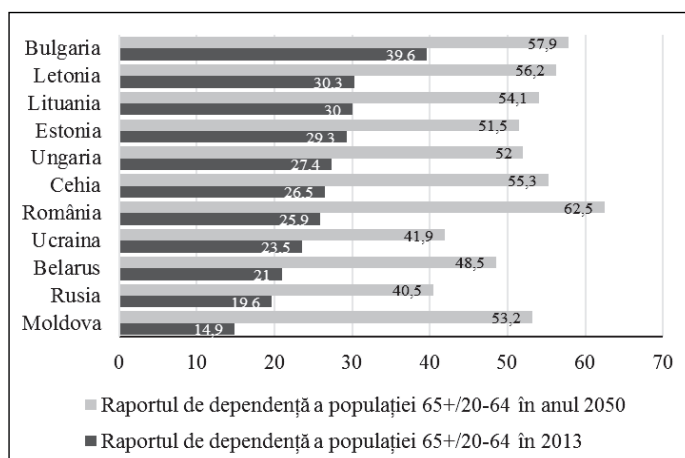

Fig. 7. Raportul de dependență a populației 65+/20-64 în anul 2013 și raportul de dependență a populației 65+/20-64 prognozat pentru anul 2050

Sursa: http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/DS2014/VID_DataSheet2014_print.pdf

Cum am menționat mai sus, către anul 2050, în Republica Moldova, rata dependenței cu vârstnici se va majora de 2,5 ori, depășind la acest indicator statele care dispun de economii cu potențial mult mai avansat de adaptare la îmbătrânirea demografică. Astfel, tinerii de mâine, tot mai puțini, vor avea de susținut nu doar evoluția societății în general, ci și de întreținut mult mai mulți vârstnici. Acest fapt va genera o presiune semnificativă asupra cheltuielilor publice, fapt ce poate provoca tensiuni intergeneraționale. În acest context se accentuează necesitatea promovării măsurilor de extindere a participării persoanelor vârstnice la viața socială și economică.

Prima și cea mai importantă caracteristică calitativă a unei populații este nivelul ei de instruire. Unul din obiectivele Strategiei Europa 2020 este acela ca 40% din persoanele cu vârsta cuprinsă între 30 și 34 de ani să aibă o diplomă de absolvire a unei forme de învățământ superior sau o calificare echivalentă până în anul 2020. Pentru a realiza acest obiectiv de importanță majoră, țările UE și-au stabilit obiective la nivel național privind nivelul de instruire, de a fi atinse până în 2020. Rata scăzută de absolvire în învățământul terțiar sau echivalent, în special în comparație cu nivelurile înregistrate pe plan internațional (datele comparabile privind numărul de absolvenți de învățământ terțiar arată că SUA, Canada, Japonia, Coreea de Sud și Australia sunt mai performante decât Europa), poate afecta competitivitatea și submina potențialul Europei de a genera o creștere inteligentă. Prognozele privind piața europeană a forței de muncă arată că până în 2020, aproximativ 35% din toate locurile de muncă vor necesita diplome de absolvire a învățământului terțiar, însă în 2012 doar 27,6% din piața forței de muncă din UE (persoane cu vârste cuprinse între 25 și 64 de ani) vor dispune de acest nivel de calificare [10].

În toate cele 11 țări femeile cu studii superioare sunt mai numeroase decât bărbații. În Republica Moldova, ponderea populației masculine cu nivel de instruire terțiar este de 22,9%, iar a celei feminine - de 28% (Fig. 9). Ponderea bărbaților cu vârsta de 30-34 de ani cu nivel de instruire superior este mai redusă decât în Republica Moldova în Bulgaria (20,9%), Cehia (20,5) și România (19,7%). În Lituania, Ungaria, Letonia și Belarus

ponderea bărbaților cu vârsta de 30-34 de ani și cu nivel de instruire superior variază între 23-25%. Ponderea bărbaților cu cel mai înalt nivel de instruire se înregistrează în Rusia cu - 28.9% și Estonia cu - 32.6%.

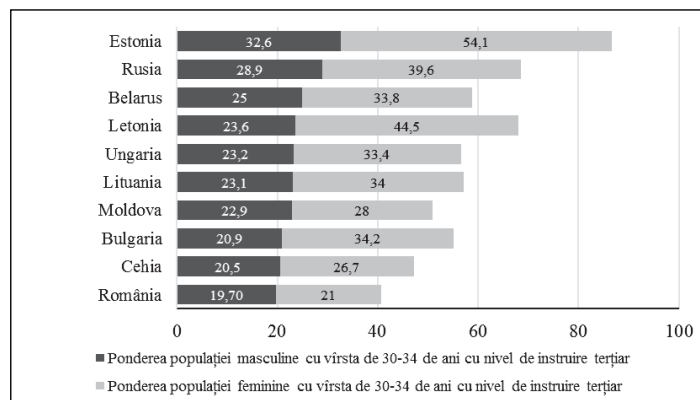

Fig. 9. Pondere populației masculine și feminine cu vârsta de 30-34 de ani cu nivel de instruire terțiar în anul 2011

Sursa: http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/DS2014/VID_DataSheet2014_print.pdf

Cea mai redusă pondere a populației feminine cu vârsta de 30-34 de ani cu nivel de instruire superior se atestă în România - cu 21%. Pe următoarea poziție la acest capitol s-a plasat Cehia - cu 26.7% și pe a treia - Republica Moldova - cu 28%. În Belarus, Ungaria, Lituania și Bulgaria valoarea indicelui dat variază între 33-34%. Cele mai înalte ponderi ale populației feminine cu vârsta de 30-34 de ani cu nivel de instruire superior se înregistrează în Rusia - cu 39.6%, Letonia - cu 44.5% și Estonia - cu 54.1%.

În Fig. 10 sunt prezentate valorile raportului de gen (femei/bărbați) cu privire la educația terțiară. Potrivit explicațiilor autorilor datelor, dacă raportul indică valoarea 1, aceasta reprezintă egalitate între sexe în ceea ce privește nivelul de instruire superioare sau echilibru de gen; valori sub 1 indică avantaj de sex masculin; iar valori peste 1 indică că cota femeilor cu studii superioare este mai mare comparativ cu a bărbaților. Indicele mai mare de 2 semnaleză că proporția femeilor educate terțiare este dublu față de proporția bărbaților.

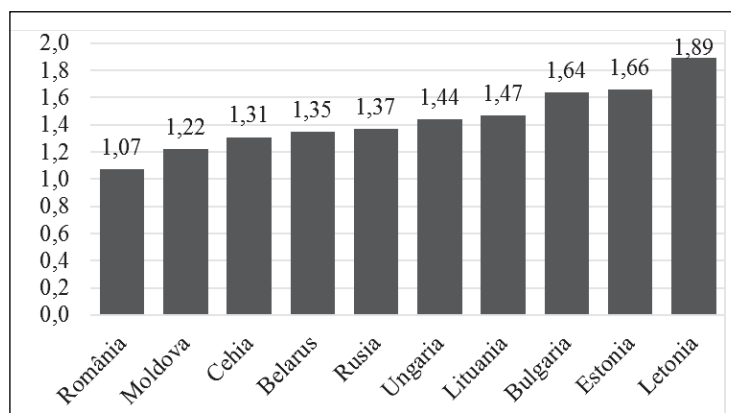

Fig. 10. Raportul de gen (femei/bărbați) privind educația terțiară

Sursa: http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/DS2014/VID_DataSheet2014_print.pdf

Raportul de gen (femei/bărbați) privind educația terțiară în toate țările analizate este în favoarea sexului feminin. La acest capitol, Republica Moldova se plasează pe penultima poziție cu valoarea de 1.22, depășind România, care are valoarea de doar 1.07. Am putea spune că în aceste țări predomină un raport de gen echilibrat privind nivelul de instruire. În Cehia, Belarus și Rusia raportul de gen (femei/bărbați) cu referire la educația terțiară depășește valoarea de 1.3, iar în Ungaria și Lituania depășește valoarea de 1.4. În Bulgaria și Estonia, la un bărbat cu studii superioare îi revine aproximativ 1.6 femei cu studii superioare. Letonia este țara cu cel mai înalt raport de gen (femei/bărbați) privind educația terțiară cu valoarea de 1.89. În plan european, în dependență de domeniul de studii, femeile au studii superioare mai mult în domeniul pedagogiei, sănătății, științelor umanistice și sociale (drept, economie), în timp ce bărbații alcătuiesc majoritatea în rândul celor care studiază matematica și ingineria. Creșterea nivelului de instruire în rândul femeilor a contribuit ca și nivelul lor de salarizare să fie mai ridicat. Astfel, în plan european, între câștigurile femeilor cu vârsta de 30-34 de ani comparativ cu a celor de 50-64 de ani sunt cu mult mai mari [11].

În concluzie menționăm că Moldova, alături de celelalte zece țări, se confruntă cu transformări demografice care vor avea implicații deosebite în viitor. Pe fondul emigrării efectivului de persoane de vârstă reproductivă, menținerii unor valori scăzute ale ratei fertilității, precum și datorită creșterii speranței de viață în majoritatea țărilor din Europa de Sud-Est și Centrală sporește ponderea populației vârstnice (+65 ani). Majorarea acestei categorii de populație implică crearea măsurilor pentru favorizarea îmbătrânirii active, modificarea sistemului de educație, de asigurări sociale, medicale, de pensionare. Nu mai puțin importantă este necesitatea asigurării elaborării și implementării unor măsuri complexe (financiare, de reconciliere, fiscale etc.) de stimulare a fertilității născuților de rangul doi și mai mult. Toate aceste măsuri sunt stringente, fiindcă astfel putem contribui la dezvoltarea economică a țării.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Sobotka T. *Demographic change in Central and Eastern Europe – European trends and national diversity*. era.gv.at/object/event/.../Tomas_Sobotka.pptx
2. *Profilul sociodemografic al Republicii Moldova la 20 de ani după adoptarea Programului de Acțiune de la Cairo*. Centrul de Cercetări Demografice. Chișinău: Editura Centrală, 2014.
3. Penina O. *Dinamica mortalității în Republica Moldova în contextul European*. www.ince.md/ro/engine/download.php?id=243
4. http://ec.europa.eu/health/reports/docs/health_glance_2014_exs_ro.pdf
5. Захаров С. *Перспективы рождаемости в России: второй демографический переход*. http://www.perspektivy.info/rus/ekob/perspektivy_rozhdajemosti_v_rossii_vtoroj_demograficheskij_perehod_2007-01-01.htm
6. Gagauz O. *Impactul restructurării ciclului reproductiv asupra indicatorilor fertilității*. În: Creșterea economică în condițiile globalizării. Chișinău, 2014.
7. Вобеска Я., Бутц В., Рейес Г. *Тенденции народонаселения и ответные меры в области политики в регионе: результаты, политические меры и возможности*. UNFPA, 2013.
8. Sanderson W., Scherbov S. *Faster Increases in Human Life Expectancy Could Lead to Slower Population Aging*. <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0121922>
9. Васин С. *Россия стареет хуже других стран*. <http://demoscope.ru/weekly/2008/0357/tema04.php>
10. http://ec.europa.eu/education/policy/higher-education/attainment_ro.htm
11. http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/DS2014/DS2014_tertiary_education.shtml

INOCULAREA DESCENTRALIZĂRII AXIOLOGICE ÎN CONCEPTUL SOCIETATE BAZATĂ PE CUNOAȘTERE THE AXIOLOGICAL DECENTRALIZATION INOCULATION'S IN THE KNOWLEDGE- BASED SOCIETY CONCEPT

Ana PASCARU, *doctor habilitat în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

This paper include a several thoughts concerning the character of the knowledge- based society concept. In the path to elucidate the challenges of this concept the author relief statements that it is more deeply than have been accessibilities to the scientific and media information. This accounts in investigations means connection the axiological decentralization with insuring the values pylons between all components inside of that concept. At list but not last that the axiological decentralization as if a components in knowledge- based society keep in touch its identifiable concept.

Key-words: *inoculation, axiological decentralization, concept-theory, knowlegd-based society*

Actualmente, realizările excepționale din diferite domenii ale științei au catalizat promovarea ideii conform căreia în formule matematice, biologice sau de alt gen pot fi încadrate și universul sociouman, inclusiv tendințele și procesele manifeste în continuă schimbare din societate. Este suplinit atare demers și de oportunitățile societății bazate pe cunoaștere, conceptul căreia fiind înțeles și probat doar pentru accesul nelimitat la informația științifică și mediatică. Pe parcurs însă se certifică că promovarea ideii în acest cadru mărginește cu sfidarea reperelor procesului cunoașterii a instrumentarului său, inclusiv conceptul, care, fiind esențial în procesul cunoașterii pe măsură ce își realizează obiectivele, domeniul faptelor individuale dat prin intuiție sensibilă este redus și el în mod progresiv. Iar prăpastia care se produce între concepte și lumea lucrurilor individuale [1, p. 252] au catalizat căutările succesive ale cercetătorilor, soldându-se cu operaționalizarea de concepte- teorii sau concept-teorii [1].

În acest context, se atestă că atât conceptul, cât și conceptele-teorii de departe nu acoperă în totalitate realitatea, parte componentă a căreia este și cea socială. Ceea ce nu înseamnă că s-a renunțat la căutări care tind să aducă noi elemente ce acoperă noi dimensiuni ale realității în general și cea socială în particular. Este vorba de faptul că, continuitatea identificării de căi ce facilitează sondarea vecinătăților realității se produce pe palierul conceptelor-teorii. Cu remarca recunoașterii oportunităților care se întrevăd în societatea bazată pe cunoaștere la nivel conceptual drept deschideri către inocularea și de alte componente pentru constituirea concepte-teorii, grație cărora se desemnează și noile fațete ale realității.

Situația invocată în mare este și motivul pentru care în prim-planul investigațional al studiului se inoculează descentralizarea axiologică în calitate de component al conceptului de societate bazată pe cunoaștere, deoarece chiar și cele mai elaborate dintre concepte de departe nu acoperă totalmente realitatea. Este vorba de identificarea inoculărilor ce dau substanță argumentelor privind trecerea acestuia din concept în concept-teorie. Deoarece conceptele-teorii sunt instrumente de recunoaștere a realității și de creare a acesteia, ceea ce înseamnă că, pe de o parte, se transformă ca urmare a experiențelor cognitive, iar pe de altă parte, că stau la baza acestora prin semnificațiile pe care le presupun, prin – dacă ne este permis – „atmosfera spirituală” pe care o emană, adică permit și explică învățarea[1, p539]. Cu remarcă, studierea descentralizării axiologice în cadrul societății bazate pe cunoaștere nu înseamnă că se încearcă să i se retragă calitate de un concept de sine stătător.

Pentru început prospectările s-au îndreptat spre interpretarea asiduității cu care se emfătează metodologia științei și se renunță la filosofie și componentele acesteia. Este vorba de renunțări în lanț până și a componentei filosofia științei responsabilă de asigurarea conexiunilor în cadrul teoriei cunoașterii[2]. Marginalizarea filosofiei în timp s-a multiplicat și diversificat odată cu explozia de rezultate obținute în domeniile reale ale științei, dar și cu concursul unor reprezentanți ai filosofiei. Astfel, dacă în primul caz argumentele reprezentanților științelor reale s-au axat pe evidențierea contribuției nesemnificative a filosofiei în conținutul rezultatelor obținute, atunci în cel de-al doilea caz, deja grație unora dintre reprezentanții filosofiei care cu abnegație au accentuat cerința delimitării metodologiei științei de filosofie și proliferarea *filosofia și metodologia științei* sau *metodologia cercetării pe domenii* etc. Și nu în ultimul rând, încetățenirea ideii potrivit căreia metafizica este cea de la care ar fi benefic să se renunțe cât mai rapid posibil[2]. Altfel spus, suntem martorii renunțărilor în lanț de la fundamentele cunoașterii, cărora filosofia, inclusiv prin descentralizarea axiologică, le asigură continuitatea interconexiunilor, interdependențelor și interacțiunilor.

Astfel, hermeneutica renunțării la metafizică considerată a fi esențială pentru înaintarea în cunoașterea realității sociale din care societatea este parte integrantă, n-a fost confirmat[și de *praxis* . Stare de fapt în care metafizicii i se atribuie doar caracterul unidirecțional chiar dacă asupra noțiunii continuă să planeze interpretări multiple[3]. Or, renunțarea la metafizică nu înseamnă instantaneu și lipsirea ei de *unitate în diversitate*, specifică acesteia. O radiografie succintă a elaborărilor efectuate surprind că și atunci când metafizicii i se impută univocitatea, în mod voit i se retrage diversitatea[2], ceea ce până la urmă nu poate fi acoperit în totalitate prin recurgerea la post metafizică. Cu atât mai mult cu cât numai este o noutate că și o gândire postmetafizică rămâne una seculară. De ce ? Deoarece și termenul *postmetafizic* este un “predicat genealogic”. În această ordine de idei, s-a apelat la suportul clasicelor distincții exhaustive ale lui W. Dilthey privind diferența dintre raționalitatea practică de cea teoretică (din zorii modernității, ca o reminiscență scolastică); înțelegerea proprie științelor spiritului și a explicației, ca formă a cunoașterii obiectiviste; a științelor lumii fizice, deoarece filosoful

german verifică emanciparea științelor față de “ghidul” metodologic sau teleologic pe care îl oferea filosofia [4, pp.28-56].

Consemnăm că abandonarea respectivelor înțelegeri au condus în ultima jumătate de secol la derapări de proporții pe mai multe paliere în dificilul drum al cunoașterii. Drept confirmare, îndemnurile de evadare din metafizică s-au conturat în abandonuri de la fundamente, absoluturi, în timp ce consensul a devenit cea mai înaltă valoare la care se poate aspira. Epistemologia este redusă doar la o hermeneutică (afirmația categorică a lui F. Nietzsche), potrivit căreia „*nu există fapte, ci doar interpretări*” [5]. În aceeași cheie se înscrie și „*gândirea slabă*” a lui G. Vattimo, în care se admite omniprezența interpretării în toate domeniile legate de cunoaștere – în spiritul maximei nietzscheene invocate deja, ea însăși fiind doar o interpretare (gândirea slabă) [6]. Și nu în ultimul rând, completarea tabloului epistemic cu adevărul în calitate de concept hermeneutic și gândirea antimetafizică susținută de M. Heidegger „*a crede că crezi*” [7] etc.

Exemplificările la care s-a recurs nu fac decât să întărească regula conform căreia orice demers de renunțare la fundament conduc la supraevaluări ce sunt raportate de regulă fie la supremația unui domeniu de cercetare, fie la secretizarea acestora și fructificarea lor la nivel de stat și ne semnificativ la repere valorice. Or, în procesul cercetării, teoria cunoașterii constituie repere valorice, începând cu logica conceptualizării și instrumentarul la care se apelează pentru a desemna frontierele adiacente, mai nou- transfrontalitatea acestora până la identificarea gradului de originalitate a studiului întreprins. În lipsa unor atare repere, formulele respective adiționate de profeția istorică în abordarea problemelor sociale au facilitat devastatoarea influență a *istoricismului* în detrimentul *istorismului*. Diferența dintre aceste două abordări este una de principiu, deoarece, dacă în *istorism* evenimentele și fenomenele se studiază în procesul apariției, dezvoltării și pieirii lor, în strânsă legătură cu condițiile istorice concrete care le-au dat naștere, atunci în cea *istoricistă* explicarea fenomenelor care fac obiectul științelor naturii sau al științelor sociale este redus exclusiv prin geneza și evoluția lor. Recurgerea frecventă la istoricism și transformarea ideilor în ideologii care au devenit fundamente ale celor mai nefaste doctrine ce au periclitat condiția umană și mediul comunitar pe parcursul secolului trecut-comunistă și fascistă. Dar și stavilele cu care s-au confruntat ideile promovării societății deschise în care omul este valoarea supremă a oricărei reconstrucții sociale și nici- decum un mijloc [8], la care se mai adaugă noul istorism de la sfârșitul sec. XX- o întruchipare categorică în care se refuză sinteze și analize în egală măsură. Originea noului istorism se datorează unor intelectuali americani dezamăgiți de rigiditatea noii critici (*New criticism*) și deopotrivă sceptici față de ideologia marxistă, dar și dezgustați de vocabularul marxist gen *supraproducție, bază sau consum* [9]. Astfel se explică și de ce se exteriorizează și se multiplică încercările de substituie a societății cu o societate bazată pe cunoaștere care contravin realității sociale [9].

Este un fapt care explică reflecțiile îndreptate spre nuanțarea necesității de inoculare a descentralizării axiologice în conceptul de societate bazată pe cunoaștere, deoarece pedalarea pe accesul nelimitat la informația științifică și cea mediatică de departe

nu acoperă arealul conceptual. Doar în condițiile în care conceptul de societate bazată pe cunoaștere este legat doar de accesul nelimitat la informația științifică și media-tică și ne semnificativ în calitate de concepte- teorii[1]. Calitatea la care subscriem deja își manifestă prezența independent de nivelul de acceptare sau conștientizare a comunității științifice/academice. Este vorba, pe de o parte, de oportunitățile pe care le aduc sistemul informațional și comunicațional privind valorificarea moștenirii și crearea de noi bunuri ce vor deveni valori. Pe de alta, facilitarea accesului la produse și servicii nemaiîntâlnite și condiția instituțiilor societale în susținerea spațiului cultural, inclusiv la capitolul pregătirii mediului profesional propice. Or, deschiderile societății bazate pe cunoaștere depășesc frontierele comunităților care au obținut aceste rezulta-te, unitățile ce le-au produs, până la cele sociale/statale, regionale, continentale, pla-netare. Și nu în ultimul rând, este vorba de identificarea căilor de implementare a me-canismelor care ar regla și responsabiliza deopotrivă toți beneficiarii.

Atestăm că inocularea descentralizării axiologice în societatea bazată pe cunoaș-tere este îndreptățit și din natura riscurilor invocate anterior, dar și din necesitatea reconstrucției demersului științific, demers prin intermediul căruia oportunitățile societății bazate pe cunoaștere degreveză sensibilizarea comunității științifice și a me-diului comunitar asupra consecințelor inerente pe care va trebui să le suporte. Reconstruc-ția demersului științific semnifică atât conjugarea eforturilor cercetătorilor din diferite domenii adiacente filosofiei privind asigurarea unui caracter complex al investigațiilor, cât și actualizarea ideii că filosofia însăși este în proces de reînnoire (impactul schim-bărilor profunde), în speță la capitolul valorificării deschiderilor pentru comunicarea și aprofundarea căutărilor de soluții optime la problemele grave ale unei lumi care pendulează între uniformizare, diversitate dar și divergențe. Desigur, tentativele de în-cadrare a temelor tradiționale în problemele de actualitate majoră sunt multiple, însă în cazul nostru se insistă pe reflectarea implicării filosofiei în perpetuarea *universalității în diversitate* a valorilor asigurate de propriile spații culturale.

Un alt aspect deloc de neglijat ține de descifrarea calității de componentă a descentra-lizării axiologice în conceptul de societate bazată pe cunoaștere privind implicarea în sti-mularea rezultatelor cercetărilor. Astfel, calitatea respectivă a descentralizării axiologice impulsionează inițierea de posibilități privind organizarea cercetării și competitivitatea produsului obținut atât pe orizontală, cât și pe verticală. Este vorba de faptul că, calitatea de parte componentă în societatea bazată pe cunoaștere, descentralizarea axiologică asi-gură valorizarea și a tehnologiilor informaționale și comunicaționale, dar și prezența lor manifestă în aceste deschideri, inclusiv la reconstrucția relațiilor organizațiilor din cerce-tare cu cele din public –privat. În cazul în care ne referim la stimulările descentralizării axiologice, e necesar de reținut că acestea înglobează în știință - de la o diversificare de proporții în problematica cercetării, desemnează constituirea de noi direcții de cercetare până la modificarea domeniilor conturate la intersecția mai multor discipline. De ase-menea, contururile la intersecția mai multor discipline reprezintă doar parte vizibilă a aisbergului, adică a multitudinii de interconectări/interdependențe și interacțiuni mani-

feste în și dintre domeniile științei. Chiar dacă asistăm la tentative de excludere a unui sau altui domeniu din atare ecuație, acestea produc inevitabilul - părțile suportă integral și nu parțial costurile în ascensiune. Este o stare de fapt în legătură cu care comunitatea academică reacționează încă destul de vag. Enunțul respectiv însă de departe nu este unul retoric, deoarece de rând cu evadarea/renunțarea la instrumentarul cercetării conduce și la redirecționarea obiectului cunoașterii, dar și la capacitatea cunoașterii. Altfel spus, cum se vor analiza oportunitățile descentralizării axiologice în calitate de component al societății bazate pe cunoaștere depinde de capacitatea comunității cercetătorilor de a diminua persistența riscurilor inerente.

Dezvoltând subiectul descentralizării axiologice în cadrul conceptului de societate bazată pe cunoaștere, se încearcă punctarea inflexiunii privind înțelegerea necesității, pe de o parte, a perpetuării centrelor valorice existente, pe de altă parte, încadrarea organizațională a centrelor în curs de formare cu cele deja manifeste și elaborarea de reglementări propice privind modul în care acestea vor comunica și purcede la constituirea fondului noilor valori. De ce? Deoarece are loc extinderea arealului de apariție a noi centre, asemenea celor prezente și în medii comunitare tradiționale, dar și în cele de curând apărute pe cupola civilizațională ca urmare a imploziei mega societăților de odinioară[9]. Au loc formarea de centre care nu țin de nici un amplasament geografic concret și sunt încadrate doar în mediul virtual. Cele invocate reprezintă o stare de fapt în devenire, ce necesită și o implicare investigațională pe potrivă. Or, descentralizarea axiologică, în conceptul societății bazate pe cunoaștere, se produce pe fundalul confluențelor ce se constituie la frontierele cu celelalte componente, inclusiv tehnologiile informaționale și comunicaționale[10]. Chiar dacă aceste confluențe sunt în proces de constituire, acest fapt nu stăvilește calitatea lor de oportunități care facilitează apropierea și fructificarea valorilor.

O radiografie asupra modului în care se formează centrele valorice în societate denotă prezența unor diferențe notabile între cea stabilă și cea aflată în curs de dezvoltare. Pentru că, în mare, inconveniențele cu care se confruntă orice nou, adică centrele ce încearcă să se încetățenească într-un mediu social, includ de la sursele financiare și logistice, umane până la relația cu cele deja manifeste. Or, spre deosebire de societatea stabilă, în societatea în curs de dezvoltare inconveniențele sunt completate cu instabilitatea mediului social ca urmare a inerentei crizelor, natura cărora fiind influențată considerabil de factorul extern. Este vorba de faptul că, consecințele acestor crize afectează și reprezentanții mediului academic, la fel ca și ceilalți membri ai societății, chiar dacă o parte din reprezentanții mediului academic încearcă să minimalizeze impactul respectiv, recurgând prin proiecte la fonduri internaționale disponibile. Deoarece în atare condiții construcția centrelor, în special caracterul cercetărilor care se proliferază *rarisim*, se raportează la valorile acțiunii, influențate fiind de împrejurări multiple (crizele economico-sociale, socioculturale) și, nu în ultimul rând, de actorii politici. În consecință, caracterul lor nu arareori denotă a fi unul de formă cu conținut incert, angajament politic sau de satisfacere a unor interese fie din interiorul, fie din exteriorul societății.

Nu mai puțin interes prezintă în acest context și reliefaarea desconcentrării prin descentralizarea axiologică în cadrul societății bazate pe cunoaștere privind semnificantul său în cotidianul societal. Desconcentrarea și descentralizarea nu arareori sunt confundate și percepute drept sinonime nu numai pe palierul societal, dar și investigațional. Or, desconcentrarea din punctul de vedere al teoriei acțiunii nu este altceva decât efectele descentralizării în societate care se multiplică grație deschiderilor societății bazate pe cunoaștere. Descentralizarea are loc doar în raport cu nevoile și necesitățile mediului comunitar și doar finalizate prin intermediul desconcentrării asigură și încetățenește caracterul lor axiologic. Și nu oricum, ci doar în condițiile în care raportul dintre factorul intern și cel extern este unul de paritate și nu de dominație a celui extern așa cum se întâmplă în noile democrații apărute pe harta politică a Europei. Cu atât mai mult cu cât semnificația desconcentrării prin descentralizare în mediul social se îndreaptă fie spre desconcentrarea puterii centrale, fie a serviciilor publice, în timp ce valoarea acțiunii lor rezidă în eficiența de durată a soluțiilor la problemele inerente ale mediului social. Astfel, caracterul valențial al desconcentrării descentralizării în cotidianul societal reprezintă transparență și democratizare a serviciilor publice prin apropierea și implicarea participativă a contribuabililor la procesul decizional în conformitate cu legislația în vigoare. Ceea ce nu înseamnă că desconcentrările și-au îndeplinit misiunea, deoarece nevoile și necesitățile membrilor comunității umane aflate în ascensiune vor impune căutarea și fructificarea de noi fațete. Cu remarcă pentru ambele semnificații, palitra de nevoi și necesități vor rămâne în arealul valorilor general-umane, iar acțiunile se vor încadra în raționalitatea valorilor.

De loc de neglijat și reliefările întreprinse asupra descentralizării axiologice de rând cu celelalte componente din cadrul societății bazată pe cunoaștere privind contribuția la asigurarea balanței dintre ascensiunea nevoi/necesități ale naturii umane și cele ale regenerării naturii (biodiversității) prin intermediul dezvoltării modelelor consumatoare de resurse inepuizabile, cum ar fi inteligența umană, de cunoaștere, inovare, capacitate antreprenorială, asociativă sau creativă, cu atât mai mult cu cât, pe de o parte are loc tendința de transformare a cunoașterii în resursa esențială a existenței pentru depășirea blocajului de înțelegere a problemelor nesoluționate ce aglomerează magistrala cunoașterii datorită metodei *caeteris paribus*. Pe de altă parte, detașarea universului conceptual al societății cunoașterii de modelul transcendental al societății care a progresat doar ca urmare a capacității mereu rafinate de a uza deinstrumentalizarea valorilor cunoașterii în general[11].

Dezavuarea diverselor tentative de substituie a societății bazate pe cunoaștere cu societatea propriu-zis este cu atât mai oportună cu cât deschiderile nu arareori facilitează în exces utilizarea valorilor și bunurile obținute în loc să fie valorificate. Subliniem, inocularea descentralizării axiologice în conceptul de societate bazată pe cunoaștere se încearcă nu atât completarea lui cu o nouă dimensiune, cât proiecția conștientizării fundamentului valoric pe care aceasta îl aduce accesului nelimitat la informația științifică și mediatică. Astfel, prin descentralizarea axiologică se asigură consolidarea reperelor ce diminuează efectele tentativelor reducerii condiției umane

și a comunității în general la un model matematic sau de altă natură. Cu atât mai mult cu cât aceste tentative doar la prima vedere par a fi nevinovate și chiar neobișnuite, dar în spatele lor se ascund simplificări vertiginose a reperelor valorice. Avem de a face cu generalizări disproporționate a reperelor valorice ale comunității și condiției umane, lăsând pe dinafară inerența particularităților nevalorificate, dar manifeste în acțiunile acestor actori sociali. Este vorba de o abordare apriori în aposteriori privind natura colectivității și funcționării acesteia prin intermediul unor mecanisme general acceptate, ceea ce nu înseamnă absolvirea de unele pericole externe. Drept exemplu, adoptarea Strategiei de la Lisabona a Uniunii Europene (2000) și suplinirea acesteia cu strategiile naționale ale tuturor membrilor privind promovarea economiei cunoașterii și implementarea societății informaționale[12], care de departe nu le-a scutit de impactul crizei financiar- bancare declanșată odată cu prăbușirea pieței financiare din SUA(2008).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Biriș I. *Conceptele științei*. București: Editura Academiei Romane, 2010. 364 p.
2. Salavăstru C. *Critica raționalității discursive : o interpretare problematologică a discursului filosofic*. Iași: Editura Polirom, 2001. 216 p.
3. Vattimo G. *Nihilism și postmodernism în filozofie*. Constanța: Editura Pontica, 1993.184 p.
4. Habermas J. *Postmetaphysical Thinking: Philosophical Essays*. Massachusetts: MIT Press, 1994. 241 p.
5. Vattimo G., Rovati P. A. *Gîndirea slabă*. Constanța: Editura Pontica. 1998. 128 p.
6. Vattimo G. *After Christianity*. Format: E-book, 2002.
7. Heidegger M. *Introducere în metafizică*. București: Humanitas, 1999. 280 p.
8. Popper K.R. *Societatea deschisă și dușmanii ei*. Vol. II, p. 93-95; Vol.I, cap. 10, p.194-227; Vol.II, cap. 24, p.244-281. București: Editura Humanitas, 2005.
9. Callagher C. Greenblat S. *Practicing new historicism*.Chicago: Univsersity of Chicago Press,2000. 260 p.
10. Pascaru A. *Corelația civilizațional-culturală în societatea bazată pe cunoaștere*. În : Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2013, nr.2, p. 7-16.
11. Mansell R., Steinmuller W.E. and Montalvo U.D.d. *Opportunities for knowledge- based development: capabilities, infrastructure, investments and policy*. In: Science and public policy. 1998, 26(2), p. 91-100.
12. Dinu M. *Ce este societatea cunoașterii?* www.dinumarin.ro/pdf/articole/24/288
13. *Strategia națională pentru promovarea noii economii și implementarea societății informaționale (România)*. Draft versiunea 2.1. 21 februarie 2002.

ORDINEA SOCIALĂ: ÎNTRE INDIVIDUALISM ȘI PRAGMATISM SOCIAL ORDER: BETWEEN INDIVIDUALISM AND PRAGMATISM

Rodica CIOBANU, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

This article analyzes the dimensions of social order. It starts from the actual conflict in the contemporary world, and it tries to identify sustainable solutions to overcome the current situation. Thus, the undertaken analyses of the topic in the question, highlight the complex dimensions of inter- and multi-disciplinary character. Additionally, the rationale of the conclusions are based on different concepts of contemporary authors and in particular by the opinions expressed by the thinker, journalist, politician, and professor C. Stere.

Key-words: *order, social order, social organization, society, legal order, individualism, pragmatism.*

Subiectul asupra căruia intenționăm să ne expunem în cele ce urmează este unul ce pare că a fost o preocupare majoră a umanității în toate timpurile. Chiar dacă constatăm că în istoria umanității au fost căutate mijloace ce ar asigura ordinea socială, oricum la moment vedem că această preocupare nu și-a pierdut din actualitate, ba chiar mai mult, am putea spune că este o stringență a zilelor de astăzi. Dat fiind creșterea exponențială a diferitor focare, ce în orice moment ar putea duce la dezechilibru social, dezordine, dar și prezența pe harta lumii contemporane a conflictelor de cea mai diversă natură, suntem înclinați să ne orientăm spre identificarea unor posibilități de menținere a unei ordini sociale dezirabile. Această tendință își găsește expresie în multe lucrări ale autorilor contemporani, atât din spațiul românesc, cât și din alte contexte culturale. Astfel, în raport cu această problemă, J.M. Buchanan expune opinia că „conflictul social ar putea să apară chiar și în paradis. Absența totală a conflictului pare posibilă numai într-un context în care indivizii ar fi în întregime izolați unul de altul sau într-un cadru social unde nici un bun nu ar fi rar și unde toate persoanele ar fi de acord asupra setului precis de norme de comportament ce urmează a fi - adoptate și urmate de fiecare. În orice lume pe care ne-o putem imagina, conflictul inter-personal potențial va fi prezent și, de aici, va exista nevoia de a defini și impune drepturile individuale”. [1, p.49-50]

Orice probleme sociale, fie sărăcia, fie criminalitatea etc., toate sunt probleme de organizare socială, de funcționare a instituțiilor social-statale, iar termenii care pot fi folosiți pentru a caracteriza procesul de normare a relațiilor sociale din timpurile noastre adesea fiind: indeterminare, întâmplare, probabilitate, spontaneitate. Semnificația tuturor acestor noțiuni ne trimite la ideea generală de nesiguranță, la prezența unor influențe negative asupra rezultatului final al inacțiunii dreptului și incapacitatea acestuia de a realiza acele scopuri majore pe care și le-a propus cândva în trecut societatea umană prin anumite forme de organizare, forme de guvernare etc.

Astfel, pe de o parte, gândirea oscilează între dorința de ordine, siguranță și conștientizarea incapacității realizării acesteia în cadrul practicii sociale, între idealism și pragmatism. Constatarea că omul este o ființă socială ne face să înțelegem realitatea conflictului la nivel interpersonal, dar și social. Pe de altă parte, recunoașterea acestui adevăr nu ne absolvă de responsabilități, de conștientizarea importanței unor eforturi conjugate în identificarea mijloacelor de asigurare a ordinii sociale. În această direcție, V. Tismăneanu se expune astfel: „A nega nevoia de stabilitate ar fi o eroare majoră: indivizii nu sunt în plutare liberă”. [8, p.81] Ordinea este esențială pentru orice formă de organizare a vieții în comun, cu atât mai mult ea contează pentru organizarea social-statală. Gânditorul român C. Stere, încercând identificarea unor temeuri ale existenței sociale, analizează formele organizării sociale. Acesta consideră că organizarea socială prestată se baza pe „voință și conștiință generală, deprinderea socială, opinia publică, moravuri și obiceiuri, religie”. [7, p. 165] Oamenii trăiesc împreună „pentru că organizarea socială le asigură mijloacele eficiente de a a-și atinge obiectivele individuale și nu pentru că societatea oferă mijlocul de a ajunge la vreo fericire transcendentă comună”. [1, p.21]

Trebuie să menționăm că problema organizării sociale a interesat autorii din cele mai diverse domenii, care au încercat identificarea unor principii ale organizării. De exemplu, M. A. Olsen [6, p. 298-299] consideră că în diferitele forme de organizare socială forța și dominația sunt principiile care creează ordinea socială. Discutând despre formele de organizare socială din perspectiva relațiilor de putere, M.A. Olsen pleacă de la ideea potrivit căreia relațiile de schimb social se realizează în interiorul unei forme de organizare caracterizată prin pattern-uri de interacțiune ce poartă cu ele coerciția și sancțiunea. Orice societate sau comunitate umană are nevoie de reguli care să creeze ordine în interiorul acesteia.

J.M.Buchanan prin expunerile sale ne conduce spre identificarea câtorva etape în organizarea vieții sociale. Acesta vorbește despre două etape ale interacțiunii sociale: una fiind cea de selectare a regulilor; alta referindu-se la acțiunea în cadrul acestor reguli stabilite. În consecință, parcurcând aceste etape, ajungem la acceptarea necesității și importanței ordinii politico-juridice care „este un bun public; dezordinea fiind un rău public”. [1, p.30]

Astfel, ceea ce trece ca un fir prin toate teoriile referitoare la originea statului este că acestea sunt construite în baza necesității organizării vieții în comun a unui număr oarecare de indivizi. Cea mai împărtășită opinie asupra modului în care se organizează o societate fiind cea a contractualismului. Nu putem să vorbim despre stat în absența voinței de a trăi într-o comunitate sau în absența voinței de a domina asupra unei populații oarecare. Așa cum afirmă autorii tratatului Știința politicului, „forma esențială rațional-practică în care operează puterea este statul. Substanța statului (...) prefigurează constant finalitatea sa: construcția matricei instituționale a ordinii sociale.” [2, p.310] Studiile asupra originii statului vin din cadrul celor mai diverse perspective: antropologic-contractualistă (J.-J. Rousseau), istoricist-clasială (materialismul istoric), liberal-contractualistă (J. Locke), teist-politică (M. Gauchet).

De asemenea, toate teoriile cu privire la esența și originea statului se pun în acord asupra faptului că acesta trebuie privit ca o comunitate umană, o societate în care există legi (după expresia lui Montesquieu) și că „originea sa – indiferent dacă o concepem ca un fapt istoric ce a avut loc într-un moment determinat sau dacă o analizăm ca pe o ipoteză abstractă - este fundamental legată de instaurarea ordinii în relațiile dintre oameni” [2, p.320] Pornind de la analiza stării de natură Montesquieu în lucrarea *Despre spiritual legilor* [10] afirmă că din momentul în care oamenii și-au dorit lucruri pe care nu le puteau produce decât prin acțiunea conjugată a mai multora, s-a instalat inegalitatea. Astfel, din muncă s-a născut proprietatea, iar aceasta din urmă a necesitat mijloace de protecție, altele decât forța fiecăruia de a-și apăra bunurile. „Din starea de independență în care trăise în mod natural, omul s-a trezit într-una de dependență față de semenii”. [2, p.311] În acest context, dacă am purcede la analiza contractului social la Rousseau, vom identifica că acesta este cel care pune ordine în relațiile umane, cu prioritate fiind vorba despre o ordine economică, dictată de atenția sporită acordată de gânditor dreptului de proprietate. Modul în care ajung oamenii să facă din raporturile de proprietate fundamentul vieții sociale este explicat de Rousseau în *Discurs asupra originii și fundamentelelor inegalității dintre oameni* [9].

În aceeași direcție este orientată și gândirea lui J. Locke, care în *Al doilea tratat de guvernare civilă* [11] împărtășește ideea unei ordini a siguranței personale și a respectului proprietății. În conținutul Tratatului de știință politică se afirmă că „originea și esența comunității politice rezidă în necesitatea vieții în comun pe care o resimt indivizii care, prin natură, sunt liberi, egali și independenți. Societatea dobândește dreptul de a stabili acțiuni care sunt permise și acțiuni care sunt interzise, precum și pedepsele corespunzătoare fiecărei infracțiuni. Acordul indivizilor cu privire la formarea unei societăți, asupra anumitei forme de organizare presupune și acceptarea automată a faptului că societatea va acționa potrivit voinței majorității” [2, p.315]

Expunându-și opinia asupra esenței formulelor întâlnite asupra contractului social, J.M. Buchanan menționează că autorii acestuia (Althusius, Spinoza, Locke și, încă și mai puternic, Rousseau) au început și au continuat să vorbească despre un contract social între oameni independenți. Autorul menționat este convins că „dintr-un contract între oameni liberi pot decurge toate lucrurile, inclusiv legea fundamentală. Pentru prima dată, omului pare să i se fi oferit o perspectivă de a sări în afara istoriei sale construită prin evoluție. Omul, împreună cu semenii săi, poate schimba întreaga structură a ordinii sociale. Concepția a fost la fel de revoluționară ca și consecința ei, era revoluției democratice” [1, p.208]

De ce oare a fost nevoie de stat? Poate pentru că, așa cum spune și C. Stere, „noua ordine socială a vieții în comun „simte nevoia unei organizații de constrângere” [7, p.166] Astfel, baza ordinii de drept este determinată de „puterea celor tari și primită de nevoie de cei slabi” [7, p.166] Dacă acceptăm această poziție, ce facem atunci cu contractul social, care a pus miza pe libertate, voință și alegere conștientă a acestei forme de organizare socială? Organizarea social-statală este rezultatul unui îndelungat proces istoric. Opinia general acceptată era orientată spre a considera individul în calitate de membru al organizării

social-statale lipsit total de libertăți și drepturi, dat fiind faptul că acesta deliberat a ales starea sa de cetățean, cedând din drepturi și libertăți și asumându-și îndatoriri în numele siguranței, securității.

C. Stere contestă acest fapt citându-l pe Sir John Lubbock. „Acei care au studiat neîndestulător acest subiect își închipuie că sălbaticul are cel puțin acest avantaj asupra omului civilizat, că el se bucură de o libertate personală mult mai mare decât cea compatibilă cu starea noastră de civilizație... Sălbaticul nu este liber nicăieri... viața zilnică a sălbaticului este reglementată prin o mulțime de obiceiuri - tot așa de imperioase ca și legile - complicate și adesea foarte incomode”. [7]

Fiind consecință a dorinței individului de a trăi în comun, statul de mult timp a încetat a mai fi parte a societății civile. Această înstrăinare se manifestă cu atât mai mult cu cât este mai puțin sigură, mai slabă organizarea puterii de stat și cu cât nivelul de încredere a cetățenului în siguranța sa și în autoritatea statală este mai mică. În acest sens, experiența societăților contemporane de la finele sec. XX - începutul sec. XXI ne-a oferit cele mai diverse forme de manifestare a conflictului, experiențe dintre cele mai neplăcute (istoria celor două turnuri gemene World Trade Center (SUA), distruse pe 11 septembrie 2001 și cu 3.000 de victime omenești din peste 60 de țări ale lumii; cazul Charlie Hebdo (Paris, Franța); atacul din 11 martie cu peste 2000 de victime (Madrid, Spania) etc. Astfel, o viziune de ansamblu indică spre o creștere a gradului de nesiguranță și insecuritate, dar și vulnerabilitatea democrațiilor din societățile contemporane. Or, în prezent societatea are nevoie poate mai mult ca oricând de ordine și de securitate.

Pornind de la reflecțiile lui J.M. Buchanan asupra democrațiilor contemporane prin prisma realității americane, vom fi înclinați să dăm dreptate spuselor acestuia. „În ciuda dezmințirilor, structura constituțională americană este în dezordine. (...) De aceea trebuie să ne punem întrebarea: ce tip de ordine socială poate crea omul pentru el însuși, în această etapă a istoriei sale?” Și această dezordine pare că din ce în ce mai mult începe să domine lumea contemporană. În încercarea de identificare a răspunsului la această întrebare nu putem să nu fim în acord cu soluțiile identificate de același autor, care spune: „Pentru a găsi un răspuns trebuie să mergem concomitent pe două căi: una să fie cea care face o analiză profundă a situației din societate la moment: alta să încerce să construiască și să realizeze descrierea unei “societăți bune”, independent de cea care există, dar și de mijloacele prin care s-ar putea asigura realizarea ei”. [1, p.232] Soluțiile nu sunt ușoare, dar nu și imposibile.

Până nu demult, mulți juriști și politologi au fost înclinați să considere că statul este o structură tehnică în care factorul definitoriu îl constituie organizarea politico-juridică, adică existența unui aparat specializat care să asigure respectarea legilor și supunerea față de guvernanți. În ultimul timp, această opinie, din ce în ce mai mult este contestată. Astfel, în *Tratat de știință politică* se afirmă că „statul semnifică mai mult decât o structură tehnică de conducere: el este o realitate umană, geografică, culturală și simbolică, alături de consistența sa politico-juridică. Oamenii sunt cei care dezvoltă relațiile politice și cei care pun în mișcare mecanismele conducerii, organizării, dominației și supunerii; ei joacă ro-

lurile politice specifice vieții în stat”. [2, p.321-322] Referitor la locul pe care îl ocupă omul în statul contemporan, J. M. Buchanan [1, p.207] relatează: „În democrație, omul se consideră ca fiind în mod simultan un participant la guvernare (un cetățean) și un supus, forțat să respecte standardele de comportament pe care se poate să nu le fi selectat el însuși, inclusiv să accepte confiscarea, prin impozitare, a bunurilor pe care el le tratează ca fiind „ale sale”. Pentru omul sfârșitului de secol XX, această bifurcare în atitudinea față de stat este „naturală” în sensul că izvorăște direct din moștenirea sa culturală post-iluministă și post-socialistă. Din punctul nostru de vedere, în anii 1970 e dificil de apreciat importanța schimbării inițiale de viziune, care l-a determinat pe om să se vadă pe sine însuși ca pe o voință independentă.

Prima constatare făcută în acest context este cea care se referă la conștientizarea rolului major al individului pentru orice formă de organizare social-statală. Referindu-se la rolul individului în organizarea socială, C. Stere este înclinat să creadă că greșeala cea mare a fost să limităm definiția ființei umane la capacitățile lui raționale. Atât logica formală, cât și filosofia au afirmat că semnul distinctiv al speciei umane este *cugetarea*: *omul cugetă*. Probabil, trebuie să considerăm relația dintre om și societate una de indeterminare reciprocă. „Izvorul cugetării nu este nicidecum în el, ci în acel mediu social în care dânsul trăiește, în acea atmosferă socială, în care dânsul respiră...”. [7, p.87] În consecință, statul, societatea umană, națiunea nu este o sumă de voințe individuale, ea este mult mai mult „întrăurirea psihică reciprocă a membrilor”. [7, p.82] Viața în comun, faptul social sunt fenomene primare, din care apare gândirea individuală și formațiunile etico-sociale (religia, morala, dreptul). Nici socialul, dar nici individualul nu pot fi tratate în mod separat, doar că trebuie menționat că socialul nu este un „întreg social abstract, ci un cerc social mărginit”. [7, p.86]

Pentru Luc Ferry „omul ar fi, din toate punctele de vedere (etic, juridic, ontologic) un element între celelalte - și de fapt cel mai puțin simpatic, pentru că este cel mai puțin simbiotic în acest univers armonios și ordonat, în care nu încetează, prin lipsa sa de măsură, prin hybris-ul său, să introducă o supărătoare dezordine”. [3, p.23] De aceea, dominată de cei doi factori (biologici și psihologici), viața socială a omului trebuie să depășească limita la aceștia și să purceadă la studii ale organizării sociale pentru a putea identifica anumite principii generale ale organizării vieții sociale în anumite forme sociale (fie aceasta una democratică, sau oricare alta). Oamenii „trebuie să-și folosească inteligența pentru a face ordine în haos, inteligența nu în soluționarea problemelor științifice, ci în sensul mult mai complicat al găsirii și menținerii înțelegerii între ei”. [1, p.17]

Din cele expuse, rezultă că una dintre întrebările de interes major, la care trebuie să identificăm răspunsul pentru a putea realiza ordinea socială, este: Cum poate fi realizată înțelegerea dintre oameni? Cum a fost posibil ca ei să reușească să se înțeleagă în crearea statului, dar odată acesta constituit să nu reușească să-și unească eforturile și capacitățile astfel încât să trăiască în bună înțelegere nici în cadrul unui stat de apartenență, cât și între state. De pe poziția evenimentelor din ziua de azi, tratatul kantian *Spre pacea eternă* [12] pare a fi una dintre multiplele utopii care au încercat să ne convingă asupra posibilității supraviețu-

irii umanității, în convingerea asupra raționalității umane, a dominării simțului datoriei, a comportamentului moral ș.a. Spre deosebire de alte opinii, raționalismul kantian și la acest capitol își dovedește întâietatea. Și spunem acest lucru împărtășind convingerea că raționalitatea teoretică și cea practică vor face ca omul contemporan să conștientizeze importanța revizuirii stării sociale actuale, a rolului acțiunii umane raționale, dar și importanța întreprinderii unor măsuri imediate orientate spre schimbarea mai întâi a stilului de gândire, apoi a regândirii conceptului de interes general și bine comun, în stabilirea priorităților.

J.-W. Lapierre, în *Viața fără stat?* – eseu asupra puterii politice, ne propune o analiză a diferitor grade de complexitate în organizarea sistemului social: „Specia umană nu este singura specie animală care trăiește în societate”. [4, p.7] Autorul identifică nouă trepte în procesul de organizare a vieții sociale și în instituționalizarea puterii politice. Acesta atrage atenția asupra faptului că între aceste trepte de organizare a vieții sociale există o ruptură identificabilă la nivel de mod de organizare și încorporare a inovație sociale. Potrivit autorului, formele în care s-a materializat organizarea politică a imensei mulțimi de colectivități umane diferă atât istoric, cât și geografic, de la societățile fără șefi până la statele de tip contemporan. Fără a le trece în revistă, dar sintetizând, vom menționa că modelul teoretic propus de Lapierre vizează gestionarea violenței și a relațiilor interumane de toate felurile, începând (teoretic, nu și istoric) din societățile fără guvernanți și terminând cu statul modern. În toate aceste sisteme, puterea politică de tip coercitiv este prezentă; diferă doar protagoniștii și mijloacele ei de operare. Pentru Lapierre[4], coerciția este mijlocul de conservare a societății organizate. Coerciția, fiind un atribut al dreptului, este elementul mai des invocat, dar și mai eficient pentru asigurarea organizării sociale. Rezultă că coerciția, responsabilitatea și rațiunea sunt concepte indispensabile pentru omul societății aflat în căutarea ordinii sociale, în tendința de trecere de la dezordine la ordine.

O altă constatare ar putea fi cea prin care stabilim că odată cu organizarea social-statală a fost absolut necesară crearea dreptului, ca instrument, mecanism de menținere a ordinii sociale. Și ce facem în condițiile în care acesta nu mai este eficient? Ordinea înseamnă structurarea raporturilor sociale pe baza normelor, rezultă că formarea statului a reprezentat efortul de impunere a regulilor de organizare și funcționare a societăților globale. [2, p. 320] Probabil că în aceste condiții, odată ce coerciția devine nefuncțională, ar fi cazul să revenim la „rațiunea pură” și „rațiunea practică”, la datoria și responsabilitatea kantiană, la reevaluarea sistemului de valori. Și în aceste condiții prioritar ar fi pragmatismul social în defavoarea individualismului (în sens de interese individuale). În acest sens, C. Stere afirmă că dreptul este o existență necesară și indispensabilă, deoarece acesta „semnalează momente de echilibru nestabil, care se prezintă ca rezultată a diferitelor interese. Dreptul este luptă.” [vezi: 7, p.168] De ce? Fiindcă pentru a dezrădăcina anumite fenomene este nevoie de măsuri radicale, de ciocniri de interese, pentru că interesul este format în timp și strâns legat cu drepturile existente și nu pot fi dezrădăcinate „fără a-i atinge dureros”. „A se atinge de vreo regulă sau vreo instituție de drept, înseamnă a declara război tuturor acestor interese, înseamnă a rupe un polip adânc înfipt în carne.” [vezi: 7; p.170] Aceste afirmații C. Stere le argumentează prin analiza opiniilor expuse de alți gânditori interesați

de această problematică (Ihering, A. Menger, Gumplowicz). Astfel, opinia împărtășită de Ihering în lucrarea *Lupta pentru drept* ne face să înțelegem de ce multe instituții, de mult condamnate de rațiune și de opinia publică, își pot prelungi încă mult timp viața. Acesta consideră că ceea ce le menține este puterea de rezistență a intereselor. Ihering afirmă că „dreptul este un saturn ce își înghite copiii.” [7, p.171] În aceeași direcție este orientată și opinia lui A. Menger, pentru care „orice ordine de drept este un mare sistem de raporturi de putere, sistem format treptat la fiecare popor. Interesele claselor stăpânitoare se transformă cu timpul în drepturi și norme de drept, și celorlalți membri ai statului li se impune să le recunoască ca niște date obiective. (...) când raporturile de putere se schimbă, atunci drepturile și normele de drept pierd baza lor firească și cad din nou în starea de interese și de lupte pentru interese”. [vezi: 7, p.172] Precum și afirmațiile lui Gumplowicz, după care „dreptul se poate naște numai în stat și nici nu se poate închipui decât în stat. În afară de stat nu există nici un fel de drept, fiindcă acesta este un institut eminent politic, el este carne din carnea și sânge din sângele statului. Orice drept este o bucată de stat și conține, ca să zicem așa, o părticică din puterea politică a statului”. [7, p.164]

În aceste condiții ne aflăm în fața unui paradox. Nu-i așa? Am fost obișnuiți să credem că statul funcționează prin intermediul instituțiilor sale, iar cele trei puteri sunt absolut separate, dar ele își pot menține funcționalitatea datorită cooperării și colaborării. Atunci de ce noi ne dorim neimplicare politică, depolitizarea instituțiilor statului, dacă ele de la origini sunt parte integrantă a acesteia? Deoarece, zice C. Stere, „contractul social (...) apare ca un ideal pentru organizarea desăvârșită a raporturilor între cetățeni și stat, și în același timp, ca o normă sau, dacă vrei, ca o ficțiune juridică, menită să servească ca un criteriu pentru a judeca, întrucât într-o organizație politică de fapt, s-a realizat ideea dreptății și a dreptului”. [7, p.233]

Ca atare, susține Stere, sunt inutile cercetările și observațiile efectuate de mulți pe seama triburilor sălbatice, pentru a deduce anumite legități și explicații asupra vieții noastre sociale. O organizare socială democratică poate fi doar produsul conștient al individului. Formarea statului n-a fost un proces de trecere de la libertate și independență individuală „înspre legături sociale tot mai strânse și mai apăsătoare (...) ci de la o lipsă totală chiar de orice individualitate – înspre tot mai mare individualizare (...) înspre o liberare tot mai hotărâtă de sub apăsarea evoluției impersonale și inconștiente, - într-un cuvânt de la gregarism înspre individualism”. [7, p.114]

Revenirea la formele de organizare a vieții în comun în perioadele anterioare, spre exemplu asupra vieții primitive a individului, scoate în evidență un „sistem de asociațiune atât de ingenios, atât de echitabil, un sentiment atât de viu al solidarității umane, unit cu respectul independenței individuale, fapt ce ne conduce să credem că capacitatea omului de a trăi în comun, a colabora, coopera cu ceilalți a făcut ca acesta să se dezvoltă, să progreseze să atingă starea în care este la moment” [7, p.153-156]. Urmărind istoria umanității vedem că ea, prin diversele forme de organizare a tins spre implementarea ideii de cooperare în vederea asigurării securității și conservării în sensul de păstrare și dezvoltare a individului în calitate de membru al grupului și ordinii sociale.

În confirmarea acestui fapt vin cele mai diferite mecanisme utilizate pentru reglementarea relațiilor sociale (obiceiul, religia, morala, legea). „În locul manifestării spontane a conștiinței și voinței generale, fatal a trebuit acum să vie organizarea juridică și politică a statului. (...) Dar doar cooperarea dintre indivizi nu mai este suficientă, ea treptat va lua noi forme. Pentru a se menține coeziunea necesară dintre diferitele elemente sociale, a trebuit să apară o nouă putere, puterea statului”.[7, p153-156] Puterea statului este exprimată prin intermediul instituțiilor ce devin funcționale datorită cooperării și colaborării. „Relațiile de cooperare sunt obligatoriu contractuale și trebuie să reflecte câștigul reciproc al tuturor participanților, cel puțin într-o etapă exanle sau anticipată”. [1, p.24]

Cea de-a treia constatare în direcția realizării ordinii sociale este capacitatea de cooperare, pentru că însăși „organizația politică de stat este un reflex al formelor noi de cooperatiune socială, impusă prin nevoile sociale...prin necesitatea colaborării elementelor sociale eterogene.” [7, p.160] „Cooperarea socială în sensul larg al cuvântului, ca aplicare a forțelor individuale la un punct comun oarecare de activitate omenească, ca o colaborare activă a indivizilor în societate pentru un scop și interes comun – aceste două rezultate: mecanic - nașterea unui prisos de putere, și psihologic, crearea unei sfere deosebite psihice-sunt absolut neseperabile, nefiind decât două fețe ale unui și aceluiși fenomen”. [7, p.104]

Cooperatiunea - cea mai simplă formă a satisfacerii nevoilor. În vederea argumentării acestei afirmații Stere face apel la Ihering, W.Wundt, Marx. Pentru Stere, cooperarea este o „sporire de putere”, este un factor pur social.. „ În lupta pentru existență (...) o societate învinge sau cade în dependență de gradul de „putere mecanică potențială”, pe care a știut să o dezvolte prin cooperatie”. [7, p.98]

Formele de cooperare socială și capacitatea puterilor individuale dintr-o societate de a coopera va determina existența, propagarea sau distrugerea unei grupări sociale. Vor învinge și supraviețui grupările sociale care „vor putea conserva și propaga, care vor putea desfășura un maximum de putere în condițiile date (...) acele în care cooperatiunea socială, adică combinația anumită a puterilor individuale pentru lupta și activitatea comună în interesul comun, va putea da naștere unui prisos de puteri mai mare, unei mai mari puteri.” [7, p.107]

Astfel, vedem că cooperarea mai întâi produce, dă naștere puterii, apoi tot ea este și cea care este capabilă să o mențină. De asemenea, cu referire la conservare, a-și zice că rămâne în vigoarea acel principiu de care se conduce UE „*Unitate prin diversitate*”.

În consecință, odată ce am acceptat conștient forma de organizare socială în baza principiului cooperării, aceasta ar însemna întemeierea unor raporturi sociale raționale. Maturitatea (dacă ajungem la aceasta - zice Stere) este cea care trebuie să aducă la conștiința de sine, și formarea unei proprii individualități, capabilă de a „prelucra criticeste conținutul voinței și conștiinței generale, emancipându-se treptat de sub stăpânirea ei”. [7, p.82]

Astfel, comportamentul social al individului este dictat de o relație bidirecțională dintre voința și conștiința individuală, pe de o parte, și conștiința generală a grupării sociale, pe de alta. Pentru C. Stere voința și conștiința generală nu sunt abstractizări, ci mai degrabă „niște fenomene reale, ce se petrec în orice grupare socială și constituiesc chiar

condițiunea psihologică a vieții sociale”. Copilul nou-născut este crescut într-un mediu social care îi va domina individualitatea. „Astfel voința și conștiința individuală ajung fatal numai o reflectare a voinței și conștiinței generale, a atmosferei psihice sociale”. [7, p.81]

Și în acest caz devine explicabilă analiza făcută de C. Stere sistemului educațional, care trebuie să-și asume total sarcina fărâmării omului conștient, cu voință, adică individualitățile, pentru că „individualitatea omenească este scopul suprem al vieții politice și juridice. Chiar dacă mulți vor replica oricum „odată ce gândirea omenească a recunoscut un adevăr, el este pe jumătate realizat. [7, p.237]

Personalitatea individului este asimilată de colectivitate. Dacă în dreptul roman calitatea de cetățean era superioară celei de om, atunci odată cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, omul a devenit om. Statul, la rândul său, este o „persoană morală”, este individul izolat. Afirmăția lui Ludovic XIV că „Statul sunt eu” este o afirmație absolut justă. Omul nu se poate naște pe sine însuși, în schimb el se poate renaște... aruncând fermentul ideilor noi și al invențiilor de geniu în atmosfera conștiinței generale, contribuind la crearea unei noi lumi intelectuale și morale. [7, p.242]

Într-un final, concludente devin acestui cadru tematic afirmațiile făcute de Ph. Nemo: „Domnia legii este preferabilă domniei unuia dintre cetățeni luat aparte și, în aplicarea aceleiași idei, chiar dacă este mai bine ca anumiți indivizi să dețină autoritatea, trebuie doar să-i instituim ca pe niște gardieni ai legilor și instrumente ale legilor ... A dori domnia legii înseamnă, se pare, a dori domnia exclusivă a divinității și a rațiunii; a dori, dimpotrivă, domnia unui om înseamnă a dori, în același timp, domnia unei fiare sălbatice, căci pofta irațională are, într-adevăr, acest caracter bestial, iar pasiunea alterează caracterul diriguitorilor, fie ei cei mai virtuoși dintre oameni.” [5, p.15]

Două ar fi, probabil, direcțiile în care trebuie să ne orientăm: una, care să pună miza pe educarea omului cetățean conștient și responsabil, și alta – asigurarea unui cadru legal funcțional. Or, afirmăm că principiul răspunderii, ca principiu general al dreptului, apriori are calitatea și capacitatea de organizare socială prin manifestarea acestuia ca mecanism de autoorganizare a sistemului dreptului, care, la rândul său, va determina menținerea ordinii sociale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Buchanan J.M. Limitele libertății. Între anarhie și Leviathan. Iași: Institutul European, 1997.
2. Carpinschi A., Bocancea C. Știința politicului. Iași: Universitatea Al.I. Cuza, 1998.
3. Ferry Luc. Noua ordine ecologică. Timișoara: Augusta, 1999.
4. Lapierre J.-W. Viața fără stat? Iași: Institutul European, 1997.
5. Nemo Ph. Ce este Occidentul? Chișinău: Cartier, 2008.
6. Olsen M. The process of social organization. Power in Social Systems. New York: Holt. Rinehart and Winston. 1978.
7. Stere C. Evoluția individualității și noțiunea de personalitate în drept. Iași: Tipografia H. Goldner, 1987.
8. Tismăneanu V. Fantasma salvării. Iași: Polirom, 1999.
9. Rousseau J.J. Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni. București: Best publishing, 2001.
10. Montesquieu Ch. Despre spiritul legilor. București: Științifică, 1964.
11. Locke J. Al doilea tratat de guvernare civilă. București: Antet, 2011.
12. Kant I. Spre pacea eternă. București: All, 2008.

CONCEPȚII FENOMENOLOGICE ÎN ANALIZA IMAGINII PHENOMENOLOGICAL VIEWS IN THE ANALYSIS OF IMAGE

Andrei PERCIUN, *cercetător științific,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

In this article, we intend to apply the phenomenological concept of Lester Embree, a professor at Florida Atlantic University (USA) for analysis of the photographic image. Besides this fact, the interpretations of Roland Barthes on photography are empathised. Which allowed us to establish the priorities and benefits of the reflective analysis method in order to understand the true essence of photography.

Key-words: *Phenomenology, method, reflective analysis, image, photography, representationalism direct/indirect, experiencing, positionality.*

În articolul de față ne propunem să aplicăm concepția fenomenologică a lui Lester Embree, profesor la Florida Atlantic University (SUA), în vederea analizei imaginii fotografice. Pe lângă asta sunt aduse în prim-plan și interpretările lui Roland Barthes întreprinse asupra fotografiei, fapt ce ne-a permis să stabilim prioritățile și avantajele metodei analizei reflexive în înțelegerea mai amplă a ceea ce este în esență o fotografie.

Roland Barthes își propune în calitate de scop să dezvăluie noema acesteia. Dintr-un punct de vedere tehnic, pur metodologic, diferențierile și apoi clasificările pe care le face în jurul fotografiei sunt inedite. Intenția noastră este cea de a trece prin prisma analizei reflexive unele idei despre fotografie ale lui Barthes. În acest context metoda analizei reflexive, propuse de Embree, ne ajută să îmbrățișăm o înțelegere mai bună a contribuțiilor lui Barthes cu privire la fotografie. Folosind această metodă, putem observa ușor eficiența metodei. Vom aplica în cele ce urmează metodă reflexivă folosită de Lester Embree în cazul unor concepții ce pun în vizorul analizei sale conceptul de imagine. Vom porni de la "Camera obscură" [1] a lui Barthes, care are ca obiectiv găsirea unui conținut noetic al fotografiei. După Barthes, *o fotografie poate fi obiectul a trei practici*, care pot fi totodată emoții și intenții. Aceste practici sunt: 1. *Faire* – adică facerea unei fotografii; 2. *Subir* – când cineva este pozat; 3. *Regarder* – faptul de a privi o fotografie. Nu ne putem opri la aceste trei componente fără să ne întrebăm ce este *obiectul* unei practici. În concepția noastră, obiectul este acel element al experimentării asupra căruia ne focusăm și îl vizăm în intenționalitatea noastră. Mai precis, obiectul fotografiat este și obiectul intenționat.

Oare obiectul este însăși fotografia sau obiectul spre care ea trimite? Să fim mai exacti și să stabilim relevanța și contribuția acestor trei sateliți ce perseverează în apropierea fotografiei. Cea din urmă își asumă aducerea lucrului în raza vederii. În opinia noastră, anume acest lucru adus într-un mod specific de fotografie constituie obiectul practicilor sus-menționate. E firesc că nu luăm în considerație cazurile în care formatul fizic al fotografiei prezintă obiectul interesului fenomenologic. Cel ce face o fotografie este denumit de Barthes Operator. Scopul unui Operator – fotograf este de a face o fotografie bună. Dar ce este o fotografie bună? Prin ce o imagine fotografică devine bună? Oare nu tot prin obiectul arătat prin ea?

Fotografia este o referință la obiect. O fotografie poate să ne placă sau nu, în funcție de obiectul spre care trimite ea. O “fotografie bună” este condiționată de obiectul ce se arată prin ea. Astfel, fotografia devine una dintre modalitățile prin care ne este dat obiectul. Odată ce fotografia este un mod de donare a obiectului, atunci în ce măsură ea poate fi enunțată ca fiind un obiect? Cu scopul de a fi înțeleși mai bine vom repeta că nu excludem posibilitatea în care o imagine fotografică este vizată în calitatea ei de obiect. Cu toate acestea, din perspectiva Operatorului, fotografia este un instrument prin care se poate aduce un obiect vizat în circumstanțe specifice. Produsă de un Operator, fotografia este un mod de transportare și transmitere indirectă a obiectului. În așa, fel Operatorul își etalează intenția de a pune în perspectivă ceea ce vrea să “prindă” prin acționarea declanșatorului.

Continuând după Barthes, în cea de a doua practică a fotografiei, cea a privirii, suntem calificați ca Spectatori: ne aflăm în fața unei imagini fotografice conștientizând, revelând și valorizând conținutul fotografiei în diverse moduri. Aspectul instrumental este cel care trebuie să prevaleze în diferitele tipuri de discurs cu referire la prestața fotografiei și, mai general, la toate imaginile.

Între fotografie și obiect nu se arată niciun fel de clivaj eidetic. Obiectul este dat indirect cu ajutorul fotografiei. Și nu doar dat, dar și experimentat indirect. Uitându-ne la o fotografie, putem cu ușurință depista, identifica, recunoaște obiectul arătat prin ea. În pofida inactualității sale, obiectul din fotografie este prins într-un proces intentiv al conștiinței. Deseori, nu fotografia este obiectul ce ne interesează atunci când o privim, ci lucrul spre care trimite.

Versiunea în care fotografia este examinată sub aspectul ei compozițional sau estetic, iar atenția este focusată pe ambalarea ei fizică, ce se află într-o experimentare directă, este luată în calcul atunci când însăși fotografia devine obiectul cu referire la care se formulează anumite poziționalități concrete. A confunda imaginea ca obiect cu obiectul vizat în aceeași imagine este o confuzie tipică pentru reprezentationalism.

Schema poziționalităților, ceea ce înseamnă felul în care suntem afectați de un lucru atunci când el apare în credință, valorizare, dorință, de exemplu, ca un lucru voit, apreciat și crezut pozitiv, este aplicată celor trei practici ce gravitează în jurul fotografiei. Astfel, putem vorbi despre poziționalitățile Operatorului în momentul în care acesta acționează declanșatorul cu scopul de a prinde și de a pune în valoare un oarecare aspect al obiectului întâlnit într-o experimentare directă sau chiar una indirectă. Într-un fel anume, Operatorul oprește dialectica de schimbare a felului de a fi a unui obiect la un singur sau la câteva aspecte interesante lui. Operatorul este demiurgul ce pune în valoare obiectul, alegând ceea ce este crezut, valorizat, în mare parte, pozitiv și dorit în același timp.

În cazul în care obiectul ce este fotografiat e o persoană, atunci în acest context putem vorbi și despre poziționalitățile *Spectrumului*. Așteptările celui care pozează, însoțite de anumite credințe, dorințe și valorizări, uneori ajung să fie frustrate, adică nerealizate. Barthes descrie pozatul ca o încercare grea, aproape de calvar, ce prinde și apoi arată ceea ce nu este dorit. Această arătare nu este completă și definitivată pentru a coincide cu un “eu” anume. Persoana cu multitudinea fluctuantă a ființei sale în momentul fotografierii

devine un obiect. De aceea Barthes enunță imposibilitatea coincidenței între o imagine și un “eu”. Mai mult ca atât, toate fotografiile luate împreună nu vor coincide cu un “eu” anume. În concepția lui Barthes, “eu” este dinamic și mobil, iar în contrast cu acesta imaginea este greoaie și statică. Imaginea nu poate cuprinde toată “splendoarea” pluridimensională a unei persoane. Nu există o imagine ce ar furniza un corp neutru, care să nu semnifice nimic sau un corp implicat care să semnifice tot ce este o persoană. Fotografia vizează un corp concret implicat într-o situație concretă ce a avut loc în trecut. Barthes afirmă că ființa noastră ce corespunde cu un “eu” anume este pluridimensională, vastă și multiplă în experimentarea lumii. Așadar, nici eul vrut de mine, nici eul apărut ulterior în poză nu epuizează posibilitățile ființei mele. Dar nu putem nega că cel care este arătat în poză sunt eu, dar nu un eu în întregime.

În ordinea acestor idei, împreună cu Barthes, ajungem la constatarea că fotografia transformă subiectul în obiect, iar acest procedeu al obiectivizării este caracteristic fotografiei. Această înseamnă că ceva este luat drept obiect și încadrat într-o fotografie. Obiectivizarea fotografică însă nu epuizează tot spectrul de trăiri în cazul în care se obiectivizează o persoană. Prin extensie, același lucru îl putem spune și despre alte lucruri ce ne pot apărea în mod diferit. Iar experimentarea lor este în mare parte asistată de registrul poziționărilor. Când se spune în limbaj comun că “mă uit la același lucru cu alți ochi”, este o expresie întreținută de imaginea fotografică. Fotografia ne permite să experimentăm un obiect din trecut, care poate fi comparat cu același obiect din prezent, actual nouă, sau nu poate, în virtutea faptului că nu mai există. Cert este că acel obiect a fost, iar drept dovadă este fotografia, care a fost făcută de un *Operator* prezent în preajma obiectului vizat – să nu luăm în considerație cazurile în care fotografiile sunt fabricate – și în care este experimentat direct obiectul. Greutatea și rigiditatea imaginii fotografice produce un obiect invariabil, deplin în momentul captării, însă insuficient în temporalitatea fluctuantă ce continuă și după producerea fotografiei.

Obiectul fotografiat rămâne “înmărmurit” spre deosebire de poziționalitățile ce vizează acel obiect. Despre unul și același obiect se întâmplă să ne schimbăm radical părerea, adică credința, valorizarea și dorința. Obiectul, mai ales cel fotografiat, rămâne intact. Fotografia luată ca un mecanism de obiectivizare schițează o înrudire cu moartea obiectului respectiv. Această temă – a morții – este preluată deseori de Barthes în a sa *Cameră luminoasă*.

Fotografia de tip portret devine, așadar, un adevărat ansamblu de suprapuneri de poziționalitate. Pe lângă asta putem spune că *Operatorul*, *Spectrumul* și *Spectatorul* pot fi una și aceeași persoană în cazul fotografiilor portret și al fenomenului *selfie* contemporan nouă. Acestea sunt interesante din perspectiva intercalării câmpurilor de poziționalitate. După Barthes, în fotografia de tip portret sunt aranjate patru forțe, ceea ce în limbaj fenomenologic s-ar traduce ca diferitele tipuri de poziționalități în experimentarea unui obiect. Vom trece în continuare aceste patru forțe prin prisma poziționalităților.

✓ Prima forță – *cel care cred că sunt*, cuprinde credința justificată sau mai puțin justificată despre faptul cum sunt.

✓ A doua – *cel care aș vrea să creadă că sunt*, descrie dorința cum ar trebui să fie perceput de alții și, nu în ultimul rând, cum mi-ar plăcea să mă vadă alții pe poză. În același timp îmi experimentez propria mea persoană fotografiată într-o anume așteptare, ce este alimentată de poziționalitățile ce au fost deja menționate.

✓ A treia forță și poziționare corespunde cu *cel care crede fotograful că sunt*.

✓ A patra – *cel de care se folosește fotograful pentru a-și exhiba arta*.

Toate aceste patru forțe pot fi produse și dirijate de către una și aceeași persoană. Lucrurile preiau o altă turnură, atunci când fotograful este o persoană aparte cu setul lui original de poziționări crezând ceva despre cel pe care îl fotografiază și dorind ulterior să transmită această poziționalitate a lui celor care vor privi ulterior fotografia făcută de el.

Un exemplu bun ar fi antropologul care fotografiază o persoană dintr-o altă comunitate culturală, deosebită de a lui. Intenția antropologului este de a acorda un material factologic pentru un eventual articol științific despre această cultură. Dorința persoanei indigene acestei culturi va fi “să iasă frumos” în fotografie. Într-un final obținem o fotografie ce trimite la una și aceeași persoană, însă poziționalitățile corelate cu fotografia persoanei respective sunt distincte. De altfel, în privința acestei fotografii vor fi și alte poziționalități venite din partea altor persoane. Precum ceilalți, care nu sunt nici fotografi și nici fotografiați, la fel își rezervă dreptul de a judeca conform propriilor poziționări intențiile celor doi. Deși, acestea pot să-și schimbe și să treacă la altfel de poziționalități.

În acest moment avem la dispoziție cel puțin trei seturi de poziționalități ce converg în unul și același obiect experimentat indirect mediat de fotografie. În a patra forță Barthes menționează utilitatea fotografului. Aceasta poate fi intrinsecă sau extrinsecă și se explică prin recurgera la un obiect drept mijloc pentru a obține altceva. În cazul nostru, fotograful folosește o persoană pentru a-și etala abilitatea lui de fotograf. În majoritatea cazurilor, fotografiile au utilități extrinseci. Pentru Barthes, ceea ce face o fotografie să fie valoroasă este *impresia de viu* pe care o dă. Acest aspect al viului în fotografie este dubios, deoarece o fotografie nu poate ajunge la o astfel de performanță, fiind, prin urmare, un construct pur tehnic din care apare o gamă largă de variații eidetice cu referire la obiectul spre care trimite o fotografie. În acest context, conform opiniei lui Michel Henry, ceea ce relevă viul este autoafectivitatea, procedeul variațiilor operează cu elemente eidetice ce trimit către domeniul viului, însă sub aspectul reflectivității. Ceea ce caută Barthes în fotografie este moartea, pentru că “moartea este eidos-ul acelei Fotografii.” [1, p.19-20]. Cărui fapt oare se datorează această tenebră esență a fotografiei? Barthes consideră că imaginea fotografică ostentativ obiectivizează ceea ce arată. Această obiectivizarea ca structură este apropiată de moarte. La fel în acest context putem vorbi și despre lipsa eului – idee pe care o dezvoltă mai mulți autori printre care și Michel Henry. Am menționat mai devreme că eul nu se poate reduce doar la o imagine sau la mai multe. Eul luat ca obiect într-o fotografie devine “numai o imagine.” În această ordine de idei Barthes ne vorbește despre moartea subiectului, moartea eului în statutul său de obiect al fotografiei.

În continuare vom atinge subiectul Spectatorului care avansează pe traiectoria poziționalităților. Barthes este atras de anumite fotografii ce îi provoacă mici satisfacții.

Aceste emoții apar atunci când întâlnim o imagine fotografică. Fotografii care nu-l prind nicicum îi sunt indiferente. Ne confruntăm aici cu o tipică exprimare a valorizării pozitive și valorizării negative. De aici apare concluzia în care fotografia este văzută de Barthes ca o știință a corpurilor atrăgătoare și respingătoare, o dovadă reușită pentru tipul eseist al analizei pe care o face. Toate emoțiile pozitive, negative, neutre, apatice sau indiferente dintr-un punct de vedere fenomenologic se așază bine în categoria valorizării, care dezlanțuie un proces intetiv propriu conștiinței și care se accesează la întâlnirea directă sau indirectă a unui obiect. Un obiect poate să ne placă sau nu, sau să ne trezească doar indiferență. Barthes denuște *aventură* atracția resimțită față de anumite fotografii. Aceasta din urmă face ca o fotografie să existe sau nu. Barthes, menționându-l pe Sartre [5], susține că fotografiile ce nu-i spun nimic ca privite sunt lipsite de existență: persoanele din fotografie sunt prinse, dar nu sunt afirmate ca existente. Alteori, fotografia îl lasă într-o stare de indiferență încât n-o vede nici măcar ca imagine. Fotografia devine un obiect, iar personajele înfățișate se constituie ca personaje, și asta numai datorită asemănării lor cu ființele umane. Ele stau între percepție, semn și imagine fără să fie una anume [1, p. 23].

Ne vom permite câteva remarci. Ceea ce se arată în fotografie este, de fapt, o vizare indirectă a unui obiect, deoarece obiectul este mediat de o imagine fotografică. Mediată, adică adus în experiență într-un mod indirect și aici apare posibilitatea de a vorbi despre întâlnirile indirecte ale obiectului. Între procesele mentale, altfel spus procesele intetive ale conștiinței, și obiect este interpus un element ce face posibilă experimentarea lui. Așadar, unul și același obiect poate fi experimentat atât direct, cât și indirect. Stratul fizic al imaginii fotografice este trecut cu vederea și de aceea este vizat obiectul și nu niște personaje care seamănă cu ceva recunoscut prin ei. Ființele umane nu se transformă în personaje care să se asemene cu ele și care preiau o existență autonomă. Este implicat unul și același obiect experimentat în diferite moduri, fapt care denotă stratificarea ce distinge experimentarea directă de cea indirectă. La nivel eidetic, obiectul rămâne același chiar dacă este perceput, amintit, așteptat, închipuit, direct sau indirect. În fața Spectatorului în câmpul vizual al fotografiei sunt aduși alți doi termeni ce caracterizează și clasează obiectele fotografiate. Dimensiunea câmpului de obiecte, recunoscută în funcție de educarea culturală, este asumată Studiumului. Acesta ne dezvăluie fenomene comune pe care majoritatea le poate recunoaște, iar datorită angajării într-o educare culturală obiectele fotografiate pot trece printr-un afect mediu, “aproape de dresaj.” Obiectele localizate în Studium au parte de o atenție generală, similară cu un reflex necondiționat. Ceea ce dezmembrează câmpul Studiumului este Punctumul. Acesta “rupe” și “înțeapă”, ceea ce se soldează cu o profundă impresiune a Spectator-ului. Punctumul este mult mai personal și, deci, mai implicat, și nu se generalizează pentru opinia publică. În concepția noastră, acești doi termeni, Studiumul și Punctumul, manifestă diferite modalități de poziționare. Studiumul se regăsește în valorizările și credințele neutre. De fapt, educarea culturală poate se ne induce într-o componentă valorizantă negativă, de exemplu, atunci când stăm în fața unei fotografii ce reprezintă o scenă de război. Pentru Barthes în Studium poți rămâne aproape imparțial, implicat doar la un nivel sumar, fiind învățat să valorizezi negativ ceea ce vezi. Există mai

multe motive din care apar aceste stări comune de implicare imparțială: unul ar fi că ceea ce ți se arată nu te vizează într-un mod personal. Altul ar fi intensitatea cu care îți asumi o anumită poziționalitate. În Studium se implică o intensitate de asumare mai slabă. În schimb, în ce privește Punctumul, acesta dă dovadă de o participare intensă în mai multe poziționări îndreptate către obiectul reprezentat de fotografie. Barthes subliniază că fotografiile în care el găsește acel Punctumul nu sunt emfatic și nu ajung până la nivelul fotografiilor *unare*. Specificul acestor fotografii constă în etalarea supraponderală a elementului la care trebuie de atras atenția. Acest tip de fotografii sunt comode în sensul în care prezintă obiectul într-o lumină accesibilă în vederea minimizării efortului de a dezvălui despre ce este această fotografie. În fotografiile unare accesibilitatea este exagerată până la supradimensionarea obiectului. Barthes dă exemplul fotografiilor de reportaj și a celor pornografice ca forme ale fotografiilor de tip unar.

Pe lângă faptul că fotografia face posibilă experimentarea indirectă a obiectului concret, ea punctează la fel de bine și semnificația lui generală. Folosind limbajul fenomenologic, putem spune că, experimentând unele obiecte concrete prin fotografie, putem extinde domeniul experimentării acestuia până la variația eidetică. Astfel, similaritatea și comunul menținut în diferite cazuri concrete experimentate direct sau indirect este un material brut pentru identificarea unui eidos. Barthes în cazul nostru ne spune că fotografia unui obiect poate fi folosită în calitate de mască (etalon, prototip) pentru alte obiecte din aceeași categorie. De exemplu, fotografia ce prezintă o față de om a cărui viață este legată de un anumit segment social și de o preocupare proprie acestuia – cum ar fi portretul fotografic al unui miner. În expresia feței se pot identifica unele trăsături comune pentru majoritatea oamenilor preocupați de minerit. Din această cauză unele fețe ce apar în fotografie nu trimit doar spre omul concret în carne și oase, dar și spre comunitatea din care face parte. Aceasta ar trebui să fie suficient ca o față-din-fotografie să fie o “mască”.

Rezumând preliminar concepția lui Barthes, vom avea următoarea structură conceptuală a fotografiei:

1. În jurul fotografiei planează practicile *făcutului*, *pozatului* (*fotografiatului*), *privitului*. Remarca noastră cu privire la aceste practici s-a orientat către poziția preluată de fotografie. Barthes afirmă că fotografia este obiectul acestor trei practici. Deși Barthes crede că fotografia este obiectul acestor trei practici, rectificăm această idee reamplasând în calitate de obiect referențialul fotografiei. Fotografia este un instrument de mediere, în care referențialul, obiectul este dat într-o întâlnire indirectă a lui. Funcția fotografică, în acest caz, este doar una metodologică. Cu toate acestea, nu este exclus nici cazul în care obiectul unei experimentări directe este fotografia, mai bine-zis aspectul ei estetic, compozițional, coloristic, material, fizic.

2. Din aceste practici sunt scoși în evidență trei *actori* care iau în considerație fotografia. Aceștia sunt Operatorul, lui îi aparține practica fotografiatului, adică a facerii fotografiei; Spectrumul corespunde cu ceea ce este fotografiat; cel de-al treilea actor care privește obiectele fotografiate este Spectatorul.

3. Schema poziționalităților din analiza reflexivă a lui Embree clarifică și întregeste aspectul pozițional al autorilor acestor trei practici. Astfel, Operatorul, Spectrumul și Spectatorul posedă setul lor propriu de poziționări cu privire la felul în care apare obiectul în fotografie.

4. Spectatorul, poziționat în fața fotografiei, percepe doua elemente componente ale ei: Studiumul și Punctumul. Ceea ce este perceput și rămâne să fie într-o poziționalitate slabă și pasivă se menține într-un mediu comun al Studiumului fiind format într-un mediu sociocultural. Studiumul se întreține la un nivel comun și nu este prea personal. Fotografii în care predomină Studiumul sunt încadrate în tipurile de poziționalitate neutră. Punctumul însă este cel care "înțeapă" și "străpunge" Studiumul. Punctumul este elementul ce atrage și face o fotografie să fie interesantă. Fotografii în care obiectul, tematica sau ideea sunt izbitoare și evidențiate într-un mod emfatic și naiv se numesc unare.

Intenția lui Barthes de a găsi noema fotografiei începe odată cu procesul de obiectivare al acesteia, care prin extensie îl asociază cu conceptul morții. Această asociere sumbră poate să ne inducă într-o confuzie de concepte, dar în pofida acestui fapt Barthes se poate justifica. Iar pentru aceasta vom apela la metoda fenomenologică în interpretarea lui Embree [5].

Implicarea morții se datorează lucrului *acesta* care a fost fotografiat într-o ambianță concretă în trecut. De aici provine și asocierea cu moartea. În momentul în care Spectatorul privește fotografia, în afară de ambalajul ei fizic, el mai percepe și obiectele, lucruri și ființe, la care aceasta se referă. Neavând o prezență actuală, obiectele însă sunt percepute de Spectator fiind mediate de fotografie. Întâlnite indirect, mediate de fotografie, obiectele sunt recunoscute implicit sau explicit. Cu privire la aceste obiecte, Spectatorul deține anumite poziționalități. Poate, de exemplu, să-i placă sau nu un obiect, să-l dorească sau nu, să creadă că i se potrivește sau nu. Să nu excludem și poziționalitatea neutralității în toate aceste trei cazuri. Prezența obiectelor în carne și oase nu este una neconținută. Obiectele pot fi poziționate nu doar într-un regim *live*. Obiectele ce nu au fost întâlnite niciodată într-o experiență directă mai au șanse să fie poziționate. Acestea, fiind întâlnite indirect și fiind "aduse" și mediate de fotografie, sunt poziționate la fel ca și obiectele experimentate direct.

De exemplu, dacă aș privi fotografia în care apare Ernest Hemingway cu motanul lui Snowball, oare aș putea spune ceva despre ei? Pe niciunul niciodată nu i-am întâlnit în carne și oase. Dar asta nu mă împiedică să am variate poziționalități cu privire la aceste două ființe spre care trimite fotografie în cauză. Snowball este o felină, iar acestea în genere îmi sunt dragi și admit că și Snowball mi-ar fi fost drag, chiar aș fi vrut să-l mângâi după ureche. În consecință, poziționalitățile sunt accesibile și pentru obiectele întâlnite indirect.

Datorită variației eidetice obiectele se atrag în subordonarea unui tip generic ce atribuie aceleași proprietăți diferitor cazuri concrete ale acestuia, de aceea ne putem exprima părerea față de obiectele pe care nu le-am întâlnit niciodată în carne și oase, în regim *live*. Fotografia este un caz tipic pentru acest fel de întâlniri în care obiectul nu este actual și, deci, nu este prezent prin prisma celui care ar putea să-l perceapă. Fotografia îl aduce și-l prezintă, dar într-o altă ordine. Să analizăm cazul în care obiectul a fost întâlnit de cineva direct, apoi fotografiat și peste mult timp după această privit de mine în fotografie. În lim-

bajul barthesian voi fi în locul unui Spectator. Să luăm exemplul aceleiași fotografii a lui Hemingway și Snowball. Primul lucru pe care îl pot remarca este că ambii, Hemingway și Snowball, nu mai sunt în viață. Pe lângă asta sunt sigur că niciodată nu m-am întâlnit cu vreunul dintre ei, deoarece ambii au murit înainte de a mă naște. Tot ce cred despre unul și despre altul se bazează pe niște întâlniri indirecte.

Prima remarcă este a obiectului care nu mai este cum a fost. Putem urmări felul în care au evoluat ființele de pe această fotografie până la sfârșitul vieții lor, firește, într-o ordine indirectă, și să ajungem la siguranța actuală a faptului că nu mai sunt. Nu este necesar să ajungem până la decesul ființelor văzute în fotografie, însă comun pentru toate fotografiile ar fi faptul că obiectele ce apar în ele nu mai sunt cum au mai fost. Barthes afirmă că noema fotografiei este comunul “acest-lucru-a-fost-acolo” și din această cauză fotografia poate fi interpretată ca moartea obiectului. Incontestabilă este noema pe care o descoperă Barthes. Într-adevăr, obiectul dintr-o imagine fotografică nu mai poate fi readus în locul și timpul în care a fost fotografiat. Probabil, aceasta îl motivează pe Barthes să declare moarte obiectelor aduse prin fotografie. Moarte în sens de trecute și imposibil de actualizat decât printr-o ordine indirectă, de exemplu, cea a fotografiei. Cum putem fi siguri că obiectul prezentat în fotografie este același obiect pe care ni-l amintim, de exemplu, că a intrat ieri în ospete, sau pe care îl așteptăm să-l vedem diseară la ședința cercului de lectură? Ce ne face să-l recunoaștem și să-l identificăm cu obiectul din fotografie și obiectul amintit, așteptat sau perceput?

Fotografiat, obiectul rămâne același, doar că experimentat diferit, adică indirect pictorial. Semioticienii explică o serie de semne ale obiectului ce sunt distinctive și pertinente pentru acesta, care ne ajută să-l recunoaștem și să-l identificăm în variate apariții ale lui. În parte, deși imaginile sunt semne care prin analogie se referă la obiect, adică printr-o legătură naturală cu el, aceste semne pertinente sunt educabile la nivel cultural și de aceea putem vorbi și despre convenționalitatea semnelor iconice [4]. Variațiile eidetice din fenomenologie dezvăluie noema obiectului, iar închipuirea, sau în limbajul comun imaginația, arată numeroasele moduri de a fi posibile ale obiectului pus în față. Acest lucru ne ajută să admitem temporalitatea obiectului [3], a cărui eidos durează în toate modurile de a fi ale obiectului trecut prin timp. Perceput, amintit, așteptat, închipuit, văzut într-o imagine, auzit din povești, citit într-un text despre el, indicat de anumite semne condiționate convențional, reușim să recunoaștem obiectul în toate modurile lui de apariție.

Fără ezitare vom admite noema fotografiei la care ajunge Barthes. Însă legătura lui “acest-lucru-a-fost-acolo” cu moartea este puțin dusă în exces. Într-adevăr, fotografia este o captare a unui obiect într-un moment din trecut. Captivitatea obiectului într-o clipă trecută presupune prezența, și deci intuirea acestuia, într-o situație consumată deja. Intuirea și prezența obiectului sunt totuși contemporane. Întâlnirea actuală vizează o fotografie care reprezintă un obiect prins într-o situație trecută, adică inactuală. Pentru noi, acum mai puțin contează să aflăm unde este obiectul spre care trimite fotografia, dat fiind că prin fotografie obiectul își încetează cursivitatea și este întrerupt din realizarea altor posibilități de a fi ce se conțin în viitor. În mod natural în lumina variatelor posibilități de

a fi lucrurile se schimbă. Încetarea acestei dinamici ce “umple” și împlinește obiectul este echivalentă cu conservarea obiectului într-o singură adumbrire captată în trecut. Această închidere redundantă poate fi asociată cu moartea. În pofida acestui fapt, fotografia lasă să apară obiectul.

În această ordine de idei, imaginea fotografică se descoperă ca un instrument prin care se condiționează apariția unui lucru și, totodată, lipsa acestuia. Suntem induși în cadrul unei duble adeziuni a apariției și dispariției obiectului. Apariția obiectului din imagine este vădit diferită de apariția acestuia în fața ochilor în carne și oase. Nu putem însă contesta deschiderea fenomenală a obiectului prin imagine. Este o apariție a lui, dar una diferită decât cea directă. Astfel obiectul apare altfel, fiind experimentat indirect. Prin fotografie prezența unui obiect este adusă, însă într-un alt fel de chip, scos din fluxul viu al aparițiilor sale. Fotografia arată obiectul, nu-i dă nici viață, dar nici nu-l omoară. Controversabila apariție a obiectului în imagine rezultă din retragerea ființei într-un alt registru. Ceea ce rămâne se află la un nivel al variațiilor eidetice. Michel Henry în “Cuvânt și religie: Cuvântul lui Dumnezeu” [2] oferă o descriere similară a cuvântului, care asociat cu imaginea este un mod al întâlnirii indirecte. Cuvintele în accepțiunea lui Henry apar ca niște instrumente ce trimit la o esență fenomenologică, la ceva ce este deja aici, menținut și utilizat simbolic. Cuvântul, de altfel ca și imaginea, este o ocurență ce lasă să apară un obiect. În cadrul unor articole anterioare¹ am analizat prestația ontologică a termenului *khôra*, ce apare în contextul concepției lui Platon despre imagine. *Khôra* este utilată cu capacitatea de a condiționa și de a face posibilă arătarea unicului în cadrul multiplului și pluralului. *Khôra* “conturează” lucrurile făcându-le clare și distincte. Acestea conțin, se referă și reprezintă acel eidos în care se găsește esența lor. În așa măsură toate lucrurile trecute prin *khôra* își dezvăluie propria lor origine eidetică, referindu-se la ea chiar prin prezența lor în carne și oase. Astfel, lucrurile trecute prin *khôra* devin un logos ce-și înseamnă eidos-ul. Această prezență face ca lucrul să apară într-un mod diferit decât cel original. Logos-ul și Ființa după Henry sunt într-un raport de co-aparență și nu în unul de reciprocitate. În virtutea faptului că Ființa nu dispune de niciun cuvânt, care să fie propriu, cuvântul este fenomenalitatea ca atare. Ființa nu are nume, nu pentru că ar fi dincolo de toate numele, ci din contră, pentru că există întotdeauna un nume înainte de ea. Din întreaga concepție henryană despre cuvânt, ființă și viață în contextul analizei de față ne interesează în mod deosebit direcția în care se elucidează rolul *fenomenal* al cuvântului, pe care noi îl luăm în asociere cu imaginea, ca două moduri de experimentare indirectă, conceptual înrudite. Așadar, aflăm de la Henry că posibilitatea fenomenologică dispusă să manifeste “venirea în afară a unui Afară” constituie *cuvântul lumii* [2, p. 131]. Procedeu scoaterii în lumină, adică “venirea în afară”, a cuvântului, la fel ca și a imaginii, a unui lucru aflat tot Afară.

¹ Perciun. A. Demersul aristotelic asupra posibilului: contribuții pentru o întemeiere ontologică a imaginii. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2011, nr. 3, p. 19-31; Considerații privind identitatea la Platon în „Cratylus” și la Vilém Flusser în „Imagine și Text”. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice. 2011, nr. 1, p. 19-28; Recursul asemănării asupra conceptului de identitate (*khôra și fundamentarea identității*). În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2010, nr. 2, p. 31-39; Statutul ontologic al imaginii în sistemul filosofic a lui Platon. În: Filozofia antică și importanța acesteia în lumea contemporană. Chișinău: Paragon, 2008, p. 82-90.

În altă ordine de idei, cuvântul transcende un obiect transcendent, arătându-l într-o altă manieră. Deci, cuvântul și imaginea arată arătabilul. Ceea ce ne face să credem că aceste două instrumente dezvăluie lumea în calitatea ei de fenomen.

Cuvântul “se dă arătându-se afară în felul unei imagini” [2, p. 131-132] și se dă totodată ca o irealitate de principiu. Obiectele sunt prezente, dar într-un fel de absență. “Prezente prin aceea că apar, absente prin aceea că, deși apar, ele nu sunt aici. Ce fel de apariție dă, lasă să apară ființarea în ea în așa fel încât, dându-i astfel ființă, i-o retrage totuși în același timp, i-o dă ca nefiind? Ce Logos se săvârșește în felul unei ucideri?” [2, p. 132]. Cuvântul, în așa fel, dă ca nefiind ceea ce spune, retrage ființa din tot ce arată.

În aceste condiții vom atribui și imaginii același procedeu de prezentare absentă, numai că la nivelul vizualului. Obiectul se prezintă în imagine fiind cuprins într-un moment anterior, trecut. De aici și aplicarea lui “acest-lucru-a-fost-acolo” ca noemă a fotografiei. Fiind acolo obiectul cu o mare probabilitate nu mai este cum a fost acolo. De aceea, fotografiindu-l și înhățându-l într-un moment anume, îl etalăm fără să mai fie așa cum a mai fost. Și aceasta trebuie, după Barthes, să ne inducă într-un demers similar cu cel al morții. Însă obiectivarea prin imagine nu decide asupra vieții sau morții aceluia lucru ce este fotografiat. Misiunea pe care o realizează o imagine fotografică este aceea de a prezenta un lucru în calitatea lui de “acest-lucru-a-fost-acolo”, indiferent de faptul dacă acel lucru sau persoană mai este sau nu în viață și dacă am interacționat vreodată cu el.

Nu putem trece cu vederea gafa reprezentanționalistă pe care o comite Barthes atunci când compară fotografia cu imaginile ce se derulează în film. Barthes, referindu-se la Sartre, ne spune că fotografia este completă și plină până la refuz opunându-se puținului-de-imagini pe care îl întâmpină cititorul. În acest sens, imaginea nu lasă goluri vizuale. Imaginile fotografice ce rezultă una din alta și corespund unui flux consecutiv fundamentează cinemaul. Având la bază imagini fotografice, filmul nu este întreținut într-o completitudine închisă, asistată de un dinamism succesiv al mai multor imagini. În cinema referentul întotdeauna alunecă. Barthes suprapune “lumea reală” cu “lumea filmică”, susținând eronat ideea lui Husserl că “experiența va continua să se deruleze în mod constant, în același stil [care îi este] constitutiv” [1, p. 81]. Nu avem niciun dubiu cu privire la faptul că experiența se derulează în mod constant. Barthes eludează persoana, individul, care experimentează și care participă implicit în această experiență. Experiența nu este improprie și neutră, fiind doar o caracteristică a lumii. Experiența se constituie cu participarea proceselor noastre intente îndreptate spre lume. Din această cauză nu putem vorbi de o experiență ce aparține strict doar lumii. Conștient, lumea este experimentată întotdeauna de cineva. Experimentările, după câte am menționat, pot fi directe sau indirecte, însoțite de tot ansamblul de poziționalități. În experimentarea directă obiectul, atât cât îl ținem în atenție și nu-l “scăpăm din fața ochilor”, traversează prin retenție, impresie și protenție. Astfel, Husserl explică felul în care este experimentat timpul. În retenție, impresie și protenție prevalează prezentul, care se transformă într-un prezent recent în retenție și într-un prezent anticipat în protenție. Fluxul timpului menține obiectul într-o retenție, impresie și protenție – toate petrecându-se într-o cursivitate succesivă. Husserl explică printr-o dia-

gramă cum este resimțită temporalitatea lucrurilor. Spre exemplu, putem lua o pisică pe care o avem în față. Explicit retenția, impresia și protenția sunt componente ale prezentului în care un obiect oarecare este dat în carne și oase. Grație retenției și protenției, obiectul decurge într-un flux de succesiuni. Așa îi pot observa continuitatea în care un lucru își schimbă prestanța în fața mea, cum ar fi mersul leneș al unei pisici. Mențin în retenție pasul care l-a făcut o clipă în urmă, prind în percepție pasul pe care-l face acum și anticip în protenție pasul ce urmează să fie făcut. Tot asta se face în prezența mea și a pisicii. Iată pisică dispăre din față mea, de exemplu, fuge după un tomberon, atunci o pot experimenta în memorie prin amintire ca un obiect întâlnit în trecut, dar pot și să mă aștept că pisica de care îmi amintesc va ieși în curând de după tomberon. Atât amintirea, cât și percepția și așteptarea pot avea modalități fictive de experimentare a obiectelor – ceea s-ar numi închipuire (imaginație). Barthes se înșală declarând că fotografia este fără viitor. Sensul lui ar fi că fotografia rămâne, nestingherit, mereu în trecutul retenției, neavând nicio posibilitate de a merge mai departe în impresie și protenție. Ea este conservată în trecut, “[în] timp ce cinematograful este protensiv” [1], spre deosebire de imobilitatea fotografiei. Cinematograful rămâne să fie “normal” ca și viața, spune Barthes.

Nu putem fi de acord cu poziția lui Barthes în cazul acesta. În primul rând, termenii retenției, impresiei și protenției nu pot exista în afara proceselor intetive ale conștiinței, deoarece conștiința se identifică cu aceste procese. De aceea acești trei termeni se află într-un raport indispensabil cu o conștiință care resimte temporalitatea unui lucru. În mod autonom, doar în lume, acești termeni nu au cum exista. Temporalitatea lucrurilor este mereu resimțită de o conștiință. În al doilea rând, nu vedem niciun obstacol de a resimți temporalitatea unei fotografii. Pot sta mai mult în fața unei fotografii și să-i resimt temporalitatea, chiar dacă în ea nu se petrece nimic. Este aceeași fotografie reținută în retenție, percepută în impresie și anticipată în protenție. Într-o altă zi mă pot aștepta că o voi revedea și îmi voi aminti de faptul că am mai văzut-o cândva. Obiectul în carne și oase dispărut din câmpul percepțiilor intetive poate fi în continuare amintit și așteptat.

În al treilea rând, cinematograful nu este o entitate vie în care se întâmplă diferite procese intetive. Cinematograful, în opinia noastră, la fel este o experimentare indirectă a lumii, care se diferențiază printr-o prezentare mai lungă a obiectului. Obiectul experimentat indirect indubitabil este experimentat de *cineva*. În consecință retenția, impresia și protenția nu aparțin filmului, ci conștiinței care se uită la el. Ceea ce îl induce în eroare pe Barthes este cronică evenimentelor și scenelor în care este implicat obiectul filmului. Nu negăm faptul că este diferită de singularitatea și “sărăcia” obiectului pus scenă într-o fotografie. Însă cu toate acestea, nu succesiunea evenimentelor petrecute în film este percepută de spectator în retenție, impresie și protenție [6]. Acestea din urmă nu fac parte din film, ci din procesele firești ale conștiinței care resimte temporalitatea, chiar dacă asta se referă la un obiect real sau fictiv prezentat indirect într-o succesiune imaginii. Barthes afirmă că cinematograful este protensiv, întotdeauna îndreptat spre viitor. Nu filmul, ci spectatorul cu toate experiențele lui se orientează spre viitor, dar și spre trecut. Iar faptul că fotografia este fără viitor este de asemenea o exagerare. După câte am văzut, viitorul este o

parte componentă a protenției și a așteptării, prin urmare, fotografia nu poate avea sau nu viitor. Fotografia experimentată de cineva se încadrează în limitele temporalității, ce este percepută cu privire la fotografie la nivelul primului și celui de al doilea strat.

În primul strat putem resimți temporalitatea prin observarea îngălbenirii hârtiei unei fotografii, iar în cel de al doilea strat ne amintim obiectul la care ea se referă și avem anumite așteptări, credințe, dorințe și valorizări cu privire la el. Prinsă sub o examinare mai durabilă, o fotografie este percepută la nivelul tuturor straturilor afalte în retenție, impresie și protenție. Forma fluxului conștiinței este alcătuită din acești trei termeni. Conținutul ce este reținut, perceput și anticipat se schimbă într-un mod constant. Și în ultimul rând, oricât de prozaic ar suna, filmul nu este “normal ca și viața”. Lumea, viața nu este o reprezentare a ceva original. Prin urmare, lumea nu este un conglomerat de imagini în spatele cărora stau adevăratele entități spre care acestea trimit. Lumea este fenomenală. În ea nu se succed imagini după imagini cum ar fi în film. Lumea ne este dată într-o ordine directă și nu trimite către altceva. Această ridiculă confuzie Embree o numește reprezentationalism. Cu toate acestea, reprezentările au și ele loc în lume sub forma unor experimentări indirecte cum ar fi fotografiile ce se referă la un obiect, dar și aceste reprezentări sunt experimentate deodată direct și ulterior indirect. Deci, mai curând e vorba de o stratificare în experiența lumii, decât lumea văzută ca o reprezentare. Dacă am trăi într-o lume în care totul s-ar petrece într-o derulare perpetuă a unor imagini, atunci această lume ar merita să fie etichetată ca una reprezentationalistă. Chiar dacă ceea ce îmi stă în fața este o reprezentare, îmi asum stratificarea fenomenală a ei. Cu alte cuvinte, mă pot reduce la primul strat al ei, dat nemijlocit într-o întâlnire directă. Acesta ar fi ambalajul material, suprafața fizică, cum ar fi o fotografie pe hârtie sau digitală. În ambele cazuri, oprindu-mă la primul strat, pot să-i apreciez valoarea estetică, tehnică sau compozițională. Dar dacă e vorba de o stratificare, pot trece la cel de-al doilea strat, în care indirect îmi este dat obiectul la care se referă fotografia. Primul strat nu dispare, ci rămâne implicit conținut în fotografie. Embree afirmă că orice întâlnire indirectă este fondată pe una directă și în așa fel e mai ușor să delimitiez stratificările. În primul strat mă focusez pe fotografia propriu-zisă, iar în al doilea strat – pe obiectul spre care ea trimite. Înainte de a fi semn, obiectul rămâne și este în primul rând obiect. Așadar, putem întâlni fotografia ca obiect în cadrul unei întâlniri directe și apoi obiectul la care se referă în cadrul unei întâlniri indirecte.

Teza semiotică a Grupului μ [4] că fiecare lucru este propriul lui semn și că orice poate fi semnul unui lucru nu ia în considerație stratificarea în care se delimitează clar lucrul de semn. Fenomenologic vorbind, orice lucru înainte de fi folosit în calitate de semn în vederea unei autoreprezentări sau însemnări a altui lucru este, în primul rând, obiectul întâlnirii noastre directe.

În cele ce urmează, în contrast cu analiza barthesiană, vom prezenta o descriere fenomenologică a unei fotografii. Înainte de aceasta e bine să diferențiem non-reflexivul de reflexiv. Într-o atitudine non-reflexivă se trec cu vederea modurile de donație și poziționalitate. Echipați cu metoda analizei reflexive vom lua în considerație toate aceste

lucruri. Să urmărim în continuare cum se aplică această metodă de analiză reflexivă asupra unei fotografii concrete. O fotografie analizată reflexiv:

Ceea ce mi se dă este o fotografie alb-negru pe care este reprezentată o femeie pe malul mării și pe care o experimentez preponderent vizual. Cu toate acestea, în dependență de suportul pe care este imprimată și dată, această fotografie poate fi experimentată tactil într-un mod variat. De exemplu, acum pot avea o experimentare tactilă a ei atingând degetele de display-ul laptopului. Deși este alb-negru, experimentată volitiv această fotografie poate fi editată în culori. Atunci va fi un alt suport fizic și un alt substrat ce trimite către unul și același obiect. Obiectele din fotografie îmi sunt date într-o experimentare indirectă a lor. Figura femeii este descentrată fiind amplasată în partea dreaptă a fotografiei. Figura ei este întoarsă astfel încât partea dreaptă a corpului mi se prezintă mai de aproape, adică pe un prim plan. Totodată, somatica femeii este statică. Este desculță și îmbrăcată într-o rochie până la genunchi. În spatele femeii se arată un spațiu deschis în care sunt demarcate două zone. Zona de sus este mai plată și de o nuanță gri mai deschisă. Deși nu există o analogie de culoare, aceasta nu mă împiedică să cred că zona plată din susul fotografiei este cerul. Cam tot așa stau lucrurile și cu zona de jos, care, spre deosebire de cea de sus, este de o nuanță mai întunecată și nu atât de netedă și plată. În pofida acestor factori pot recunoaște și cred pozitiv că această zonă de jos este marea. Pe lângă asta, prezența neregularităților pe mare mă face să cred că acestea sunt valuri, iar valurile pot indica prezența vântului, a cărui cauză pot fi. Prezența vântului se mai recunoaște și prin felul în care se “flutură” rochia și părul femeii. Curios este că într-o experimentare indirectă se pot prinde alte experimentări indirecte. De exemplu, într-o experimentare indirectă de tip pictorial se pot depista unele indicări cu priviri la obiectele reprezentate. Cum ar fi vântul, care, în mod normal, într-o experimentare directă este perceput cu tot corpul printr-o mișcare mai rapidă a aerului ce face posibilă deplasarea și schimbarea de poziție a unor piese vestimentare sau a corpului luat în întregime. Dar dacă componentele experimentării directe lipsesc, atunci cum se vor depista obiectele acesteia într-o fotografie (experimentare indirectă) cu care avem o experimentare vizuală și una tactilă ce este grav restrânsă la suportul fotografiei? În primul rând, într-o experimentare directă se implică și amintirea, prin care pot re-trăi obiectul în absența lui; în amintire sunt actualizate senzațiile ce apar atunci când corpul este expus unei adieri de vânt și ceea ce se întâmplă cu lucrurile din jurul meu când sunt suflate de vânt. Amintirea vântului care îmi apare acum într-o experimentare directă a percepției fotografiei suprapusă simultan cu experimentarea indirectă a femeii care stă în pe malul mării, mă “ajută” să stabilesc asemănări și să identific prin indicări prezența vântului. Ar fi nejustificat să cred că marginea rochiei ce încalcă verticalitatea formei sale normale ar fi un indicator al vântului. De exemplu, mersul pe jos sau pe bicicletă la fel o încalcă, dar observarea faptului că somatica femeii este statică mă justifică să cred că rochia ar trebuie să atârne drept, pentru că corpul fiind static n-o mișcă. Dacă rochia nu este mișcată de vreo acțiune a corpului, atunci faptul că marginile sunt ridicate indică influența unui alt factor precum ar fi vântul. Experimentarea directă a valurilor îmi conferă de asemenea credința că ele pot indica vântul ce era prezent în timpul experimentării directe

a fotografierii femeii care stă pe malul mării. Pe baza acestei fotografii (experimentarea indirectă) îmi este prezentată o ființă umană, a cărei prezență este absentă. Așteptările pe care le am cu privire la ea pot fi calificate într-o manieră “vidă”, deoarece această ființă umană nu mai este în viață. Prin urmare, așteptarea are o conotație negativă, deoarece nu voi mai avea niciodată experimentarea directă de tipul percepției cu această ființă. Cu toate acestea o pot experimenta direct în amintire. Femeia din fotografie este mama mea și, incontestabil, ea reprezintă o valoare pozitivă pentru mine. Această fotografie nu a fost produsă de mine, ci de fratele meu, în 1981, la Marea Neagră, când mama a venit în vizită în timp ce el era la tabără. Această istorie o pot experimenta indirect, spre deosebire de fratele meu, care poate să și-o amintească.

În pofida acestui fapt, am o credință pozitivă și justificată cu privire la valabilitatea celor auzite de la fratele meu. Într-un final, în cadrul acestei analize a însemnărilor lui Barthes despre fotografie, am remarcat câteva erori cauzate de o atitudine exagerată sau reduționistă a autorului. Aceste erori au fost depistate cu ajutorul analizei reflexive care este o metodă fenomenologică dezvoltată de Embree. Nu am avut niciun motiv pentru care am fi afirmat că întreaga concepție barthesiană despre fotografie ar fi eronată. Am punctat doar unele lacune ce ne-au atras atenția. Evoluările la care am ajuns cu sprijinul analizei reflexive s-au raportat la clarificarea, complinirea, clasificarea și delimitarea factorilor ce contribuie la întreținerea unei fotografii. Prin urmare Operatorul, Spectrumul și Spectatorul s-au ales cu un ansamblu de poziționări cu accentul pus pe fotografie. Barthes intuiește linia poziționalităților în cazul Spectatorului în calitatea Studiumului și Punctumul. Acești doi termeni denotă o diferență de poziționalitate cu privire la una și aceeași fotografie. Studiumul combină aspectul general-cultural cu o atitudine neutră. Punctumul însă înțeapă și impune o poziție mai tranșantă și mai personală vizavi de ceea ce se prezintă în fotografie. Totuși, tipurile de poziționalitate ce ne sunt oferite de Embree sunt mai ample, deoarece includ un spectru mai larg, care depășește condițiile personalului implicat și social-culturalului neutrul.

Cu toate acestea, în opinia noastră, exemplul de mai sus în care a fost analizată o fotografie poate fi completat cu o calificare a participanților ce se învârt în jurul fotografiei. Prin urmare, obiectul femeii de pe plajă va fi indicat de Spectrum, Operatorul – de fratele care o fotografia, iar eu – cel care după treizeci și patru de ani mă uit la această fotografie, sunt un Spectator. Încă o contribuție a analizei reflexive aplicată concepției lui Barthes despre fotografie se află în abilitatea celui care analizează o fotografie de a delimita clar straturile ce apar împreună cu ea. Aceste straturi deosebesc obiectele ca întâlnite direct și indirect. Astfel, pe de o parte, ne putem detașa de ambalajul fizic al fotografiei, întâlnit direct, iar, pe de altă parte, suntem capabili să prindem obiectul pe care îl reprezintă fotografia într-o întâlnire indirectă a lui. La fel nu putem lăsa într-o parte și cazurile în care fotografia este percepută ca obiect. În acest caz obiectul reprezentării sale mai puțin este luat în considerație sau chiar deloc. Aici imaginea poate fi constituită ca și celelalte obiecte vizate de conștiință într-o întâlnire directă sau indirectă. Cu alte cuvinte, putem percepe fotografia într-un regim *live* sau putem intui o fotografie a fotografiei, ultima constituind

obiectul interesului nostru. Capacitatea de a discerne straturile în cadrul întâlnirilor noastre scoate în evidență menirea fotografiei și a imaginii în genere. Așadar, imaginea este o experimentare indirectă a obiectului. De aceea imaginea își asumă sarcina de a media între conștiință și obiectul a cărui prezență, în majoritatea cazurilor, este absentă.

Ne aliniem cu poziția lui Barthes cu referire la noema fotografiei care este “acest-lucru-a-fost-acolo”. În afara cazurilor unor fotografii fictive putem fi siguri de faptul că obiectul prezentat într-o fotografie s-a aflat într-o conjunctură concretă într-un timp trecut. Însă acest lucru nu ne justifică să interpretăm fotografia ca fiind oprită mereu în retenție. După cum am văzut, Barthes atribuie forma fluxului conștiinței, prin care este resimțită temporalitatea lucrurilor, cinematografului, astfel animându-l și înzestrându-l cu forma constitutivă a conștiinței. Suntem siguri că această confuzie Barthes n-o face intenționat; aceasta fiind provocată probabil de o utilizare prea vagă a termenilor *retenție*, *impresie* și *pretenție*.

O ultimă remarcă la care am prefera să ne oprim în această concluzie atinge o altă confuzie legată tot de cinematograful. În opinia noastră, cinematograful rămâne un exponent fidel al experimentării indirecte de tip pictorial, chiar dacă îi este propriu un dinamism specific, care îl deosebește de singularitatea redudantă a fotografiei. În pofida celor spuse, atât fotografia, cât și filmul aduc obiectul în absența lui. Barthes însă afirmă că cinematograful, spre deosebire de fotografie, este normal ca și viața. În fine, în opinia noastră, aceasta este o exagerare care ne induce într-o eroare reprezentationalistă. Dacă lumea ar fi compusă dintr-un șir succesiv de imagini care ar trimite și ar aduce obiecte în lipsa prezenței lor în carne și oase, atunci am habita într-o lume iluzorie. Lumea nu este o imagine, în ea se întâlnesc imagini ale ei, ce sunt depistate prin stratificarea întâlnirilor directe și indirecte. De aceea suntem de părerea că în mare parte concepția lui Barthes despre fotografie devine mai fructuoasă, mai eficientă și mai integră prin aplicarea analizei reflexive elaborate de Embree.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Barthes Roland. Camera luminoasă. Însemnări despre fotografie. Cluj: Idea Design & Print, 2010, pp. 19-20.
2. Chretien Jean-Louis; Henry Michel; Jean-Luc Marian; Ricoeur Paul. Fenomenologie și teologie. Iași: Polirom, 1996.
3. Dragomir A. Semițe. București: Humanitas, 2008. 265 p.
4. Eco U. O teoria a semioticii. București: Trei, 2008. 384 p.
5. Embree Lester. Analiză reflexivă. O primă introducere în investigația fenomenologică. Cluj: Casa cărții de știință, 2007. 190 p.
6. Husserl Edmund. Idei privitoare la o fenomenologie pură și la o filozofie fenomenologică. Cartea întâi: introducerea generală în fenomenologia pură. București, 2011. 581 p.
7. Sartre Jean-Paul. Imaginația. București: AION, 1997. 160 p.

ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ В ОТНОШЕНИИ БИОЭТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ

PUBLIC OPINION IN AZERBAIJAN AGAINST BIOETHICAL ISSUES

Вугар МАМЕДОВ, доктор медицинских наук,
Бакинский Государственный Университет, Азербайджан,

Нигяр КАЛАНДАРЛИ,
Бакинский Государственный Университет, Азербайджан

Summary

Development of bioethics in Azerbaijan and public opinion concerning bioethical issues is analyzed in the article. The most significant questions were prepared for public poll and representatives of different layers of society of the country were interrogated. On the basis of results of poll conclusions about perception and relation to a number of bioethical problems in society are made.

Key-words: *bioethics, problems of bioethics, public opinion, Azerbaijan, medical law*

Биоэтика, хотя и появилась как наука, в первую очередь, занимающаяся медицинскими вопросами [1], на сегодняшний день сфера ее деятельности существенно расширилась; выйдя за рамки медицины, биологии, права и философии, сейчас она занимается изучением вопросов защиты жизни, как отдельного индивида, так и всего человечества [2]. Биоэтика тесно взаимосвязана с правом, с медицинским правом [3] и правами человека. Биоэтику называют движением защиты прав человека в здравоохранении, науке и других областях [4], где могут возникнуть угрозы здоровью и жизни человека. Являясь одной из самых молодых и быстро развивающихся научных дисциплин, биоэтика стала индикатором развития общества.

Внимание и отношение общественности к ключевым биоэтическим вопросам имеет исключительное значение [5]. С целью исследования мнения общественности было проведено социологическое исследование [6], репрезентативный анализ итогов которого позволил обозначить общественное мнение в Азербайджане относительно проблем биоэтики в целом и отдельных ее направлений, а также необходимости их нормативно-правового регулирования в Азербайджане [7]. Были опрошены следующие фокус-группы:

- (1) студенты медицинского университета;
- (2) медицинский персонал одного из лечебных учреждений;
- (3) граждане разных возрастов и социального статуса, опрошенных методом прямого интервью по телефону;
- (4) граждане разных возрастов и социального статуса, опрошенных посредством интернет-общения.

В каждой группе были опрошены по 50 чел. В группе студентов примерно одинаковый возрастной состав и социальный статус. Возраст медицинских работников варьировал в интервале 20–60 лет. Респонденты, опрашиваемые на улице и по телефону, – в этой же возрастной шкале; социальный статус – различный.

Ниже представлены диаграммы, отражающие обработанные результаты опроса. Всего были опрошены 200 человек.

В нижеприведенной диаграмме (Рис. 1) показано процентное соотношение работников медицинского учреждения по возрастному составу:

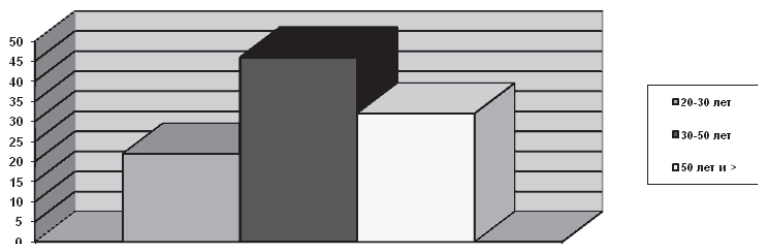

Рис.1.1. Процентное соотношение работников медицинского учреждения по возрастному составу

Эти же респонденты по образовательному цензу имеют следующий процентный состав (диаграмма, Рис. 2):

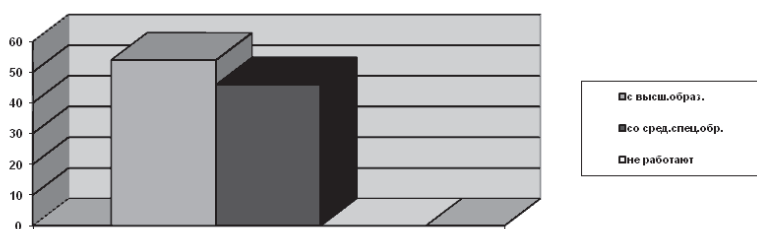

Рис.1.2. Процентное соотношение работников медицинского учреждения по образовательному цензу

Ниже приводимые диаграммы на Рис. 1.3., 1.4., 1.5., 1.6. отражают личные данные респондентов, обследованных с помощью интернет-опроса и телефонного интервью:

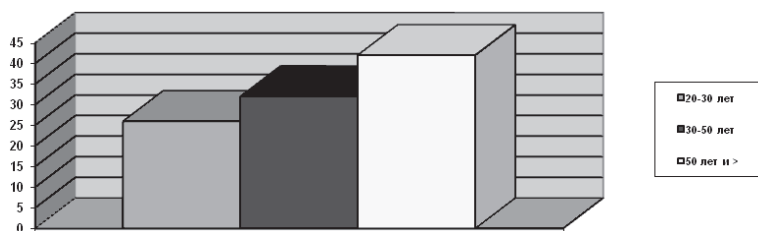

Рис. 1.3. Возрастной ценз респондентов, опрошенных по интернету

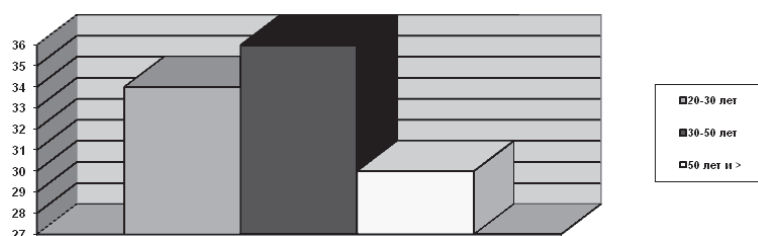

Рис. 1.4. Возрастной ценз респондентов, опрошенных по телефону

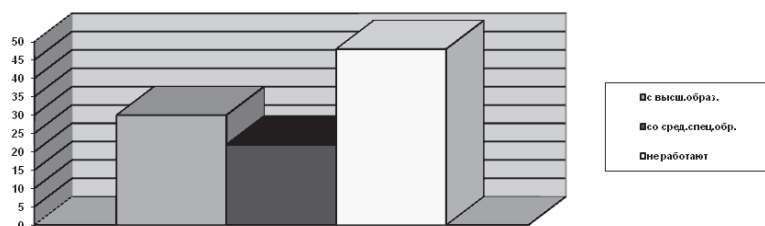

Рис.1.5. Образовательный и социальный ценз респондентов, опрошенных по интернету

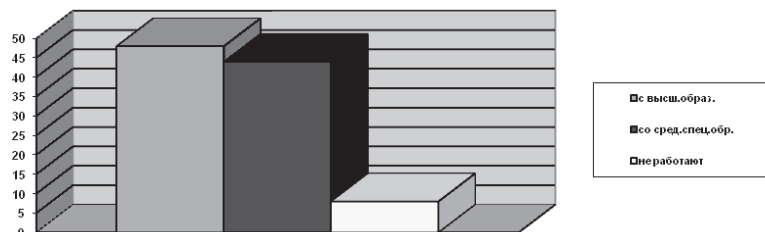

Рис.1.6. Образовательный и социальный ценз респондентов, опрошенных по телефону

Всем согласившимся принять участие в социологическом исследовании были предложены несколько тематических матриц, позволивших определить динамику настроений в обществе в отношении проблем морально-нравственной и этической ситуации в республике. На вопрос „Что такое мораль в Вашем понимании” ответы распределились следующим образом – диаграммы на Рис. 1.7., 1.8., 1.9. и 1.10:

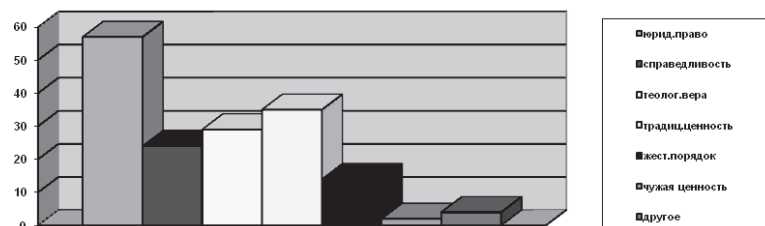

Рис.1.7. Студенты медицинского ВУЗа

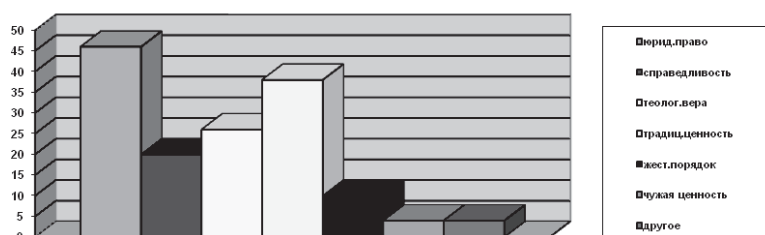

Рис.1.8. Работники медицинского учреждения

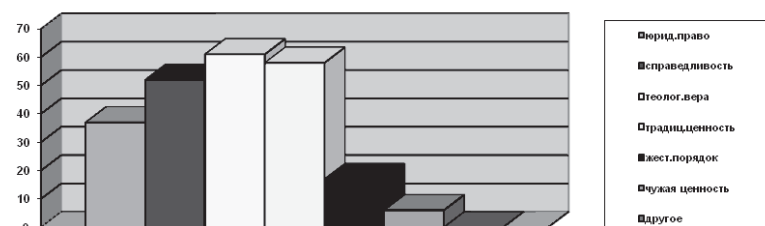

Рис.1.9.1. Респонденты интернет-опроса с высшим образованием

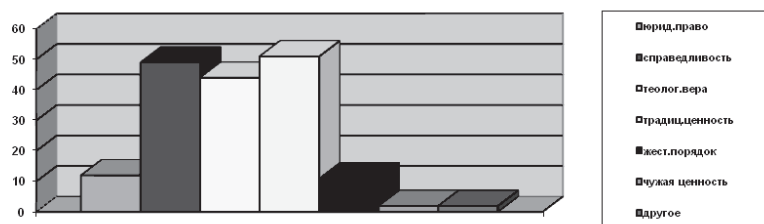

Рис.1.9.2. Респонденты интернет-опроса со средним образованием

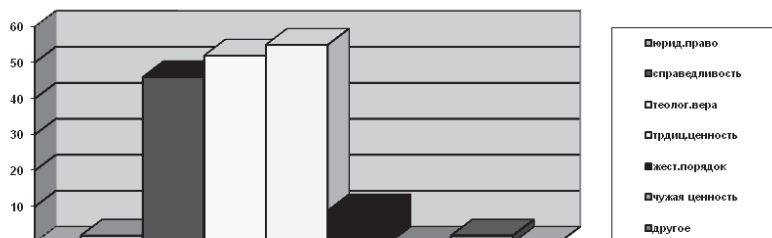

Рис.1.9.3. Неработающие респонденты интернет-опроса

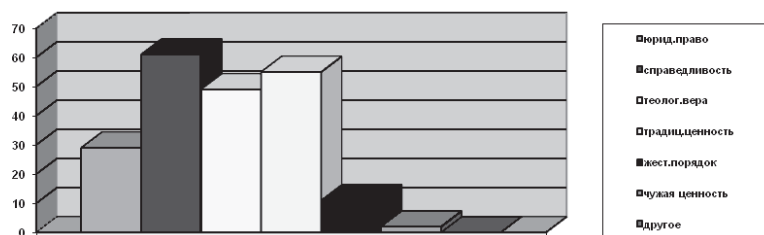

Рис.1.10.1. Респонденты телефонного опроса с высшим образованием

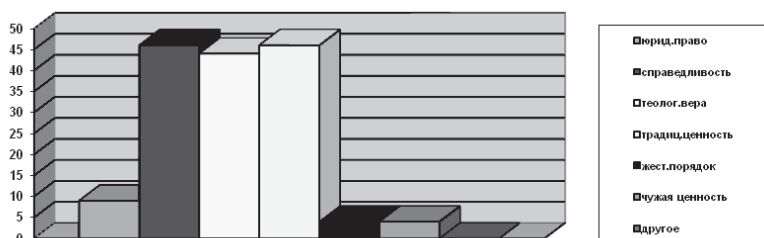

Рис.1.10.2. Респонденты телефонного опроса со средним образованием

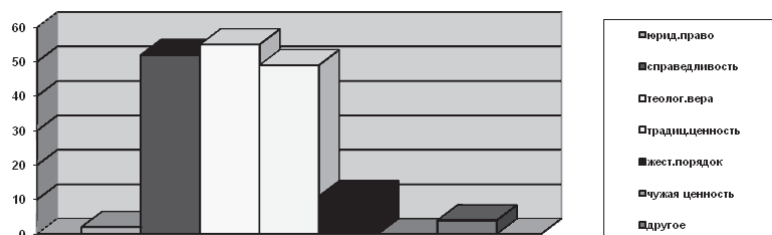

Рис.1.10.3. Неработающие респонденты телефонного опроса

51,5% респондентов телефонного и интернет-опроса выбрали в совокупности ответы „мораль – это религия, традиции и справедливость”. Для четкой формализации поставленной задачи заметим, что условиями исследования позволялось осуществить выбор нескольких из предложенных вариантов ответа, близких по смыслу и духу.

51,4% респондентов из медицинского университета и лечебного учреждения, которые априори являются более просвещенными в области медицинского права, понимают мораль именно с юридической точки зрения. Также 33% опрошенных с высшим образованием из двух других групп выбрали право как основу морали, а из числа безработных и со средним образованием только 6,3 %.

Особо следует отметить, что обозначенная тема оказалась чрезвычайно востребованной и актуальной [8]. В дополнение к предложенным вопросам и в подтверждение своих позиций респонденты апеллировали к обще- и малоизвестным примерам, высказывали свои аргументы и контраргументы. Так или иначе, но преваляло мнение, что ученый не может быть свободным от моральных ценностей [9]. К числу наиболее интересующих гражданское общество вопросов из области биоэтики можно отнести репродукцию человека и ее правовое обеспечение (аборты, технологии искусственного зачатия, клонирование), трансплантологию, право на эвтаназию, состояние окружающей среды, производство продуктов питания и лекарственных препаратов [10].

Ниже приводятся размышления респондентов над вопросами матрицы, в которой на вопрос „Как в Вашем сознании соотносятся этические и моральные принципы с биологическими и медицинскими достижениями, такими как суррогатное материнство, генная инженерия, искусственное оплодотворение, эвтаназия и др.?” предлагалось несколько вариантов ответов, которые условно можно разделить на два блока – положительное и отрицательное отношение (хотя такое разделение неоднозначно – каждый человек, объясняя свою позицию, безусловно, считает ее позитивной), далее – правовой вариант („в основе должно быть право”) и неопределенный („не знаю, что это такое”, „не интересуюсь”). Очевидно, что эту позицию также можно считать негативной. Варианты ответов „помогает решению некоторых проблем со здоровьем” и „за этими технологиями будущее” отнесем к положительным, варианты „противоречит моим религиозным убеждениям” [11] и „нельзя вмешиваться в природу” – к отрицательным.

Как показывают данные опроса, правовому обеспечению реализации био- и медицинских достижений отдают предпочтение студенты, медицинские работники и респонденты телефонного интервью и интернет-опроса, обладающие высшим образованием, наличие которого, очевидно, предполагает большую информированность и больший кругозор (61%). Всего 10% из числа респондентов со средним образованием, а также оказавшихся временно без работы, присоединились к вышеобозначенной группе.

Чрезвычайно высок процент граждан, не знакомых с биоэтическими проблемами и не интересующихся ими (33% из числа опрошенных без образования и без работы и 6% из числа имеющих образование и медицинских профессионалов).

Среди главных задач, определяющих отношение общества к достижениям биологии и медицины и связанным с ними моральным и этическим проблемам, приоритетными являются просвещение и образование. При всем многообразии и больших объемах циркулирующей в мире информации следует выработать критерии объективного и разумного отбора ее адекватного сегмента. Для этого необходимо вести работу и через учебные заведения, и через общественные коммуникационные возможности.

На вопрос о формах просветительской работы и образования респонденты предпринятого репрезентативного исследования распределились следующим образом: в рамках просветительской работы посредством средств массовой информации (СМИ) – 42,7%, через общественные каналы – 38,7%, через систему равноуровневых тренингов, организуемых этическими структурами (комитетами, комиссиями) – 14,1%; системное образование в виде преподавания дисциплин правовой, философско-этической направленности в профильных учебных заведениях, или на юридических, биологических, философских, медицинских факультетах университетов – 33,1%, преподавание во всех без исключения учебных заведениях в виде специального курса – 21,7%, преподавание выборочных тем в рамках учебных дисциплин „Биология”, „Обществоведение”, „Основы безопасности жизнедеятельности человека” в старших классах общеобразовательных школ – 4,4%, и 2,3% респондентов считают, что в просвещении общества в области морально-этических и правовых проблем биоэтики нет необходимости – это является прерогативой профессионалов от естественнонаучного знания.

Очень актуальной проблемой в реальной действительности и в ответах респондентов являются вопросы коммерциализации медицины [12] и корпоративности отрасли. Эти два фактора плюс зависимость от фармакологических компаний ставят медицину и здравоохранение в фокус недовольства „пользователей” услугами „индустрии здоровья”. Голоса респондентов „в пользу” коммерциализации медицины составили 89%, профессиональной корпоративности – 76%, фармацевтического рынка – 92%. В „другие” факты нарушения прав пациентов, которые отметили 8% из числа опрошенных, входят: небрежное отношение к больным, невозможность привлечения к ответственности медперсонала, виновного во врачебных ошибках, бюрократическая волокита, отсутствие коллегиальности в диагностике и принятии сложных медицинских решений и др.

Также, респондентам были предложены вопросы, выясняющие их позицию в отношении таких проблем биоэтики, как эвтаназия [13], генное конструирование, репродуктивные технологии, трансплантология, производство генно-модифицированных продуктов питания и других, порождаемых достижениями научно-технического прогресса в медицине и биологии. В последние годы перечисленные во-

просы, относящиеся к морально-этической стороне жизнедеятельности человека, вызывают все большую озабоченность ученых, специалистов и общества в целом.

Центральное место в списке означенных проблем занимает добровольный уход из жизни, который обрел название „эвтанази” [14]. Государственная политика в Азербайджане в отношении эвтанази однозначна: легализация эвтанази недопустима. Более того, недостаточно продуманные решения по этому вопросу чреваты тяжелыми последствиями как социального, так и гуманитарного характера.

Анализ итогов исследования показал, что основная часть опрошенных придерживается именно этой позиции, и не только в вопросе эвтанази. Значение религиозного фактора в разрешении проблем биоэтики отметили 93% респондентов. „Человек религиозный, верящий в то, что его жизнь принадлежит Богу, убежден в том, что он не имеет права покушаться ни на свое, ни на чужое бытие”. В этой же плоскости находятся ценности национального традиционализма и менталитета – за них высказались 57% респондентов.

В целом отрицательное отношение к использованию современных достижений науки и техники в жизни человека выразили 79% и, напротив, положительное – 44% респондентов. По мнению сторонников первой позиции, для человека и окружающей среды стали не разрешимыми этические последствия стремительного научно-технического прогресса и соответствующих технологических разработок. Они приводят аргументы самоценности человеческой жизни, отсутствия у кого бы то ни было права „бога”. Сторонники второй позиции твердо убеждены в необходимости научных исследований, направленных на продление срока жизни человека и обеспечение максимального уровня качества его здоровья, создание фонда „запасных органов”, развитие обезболивающего сопровождения неизлечимых заболеваний, паллиативной службы, предоставление шанса бесплодным супружеским парам стать родителями и т.п. Моральная ответственность и анализ этических проблем должны стать неотъемлемой частью научно-технического прогресса, биоэтика должна играть главенствующую роль в выборе необходимых решений по возникающим нравственным и этическим вопросам – такова позиция респондентов, позитивно воспринимающих новейшие достижения наук о жизни.

Вместе с тем, и сторонники, и противники развития тех направлений медицины и биологии, которые затрагивают жизнь людей, единодушны во мнении о необходимости узаконить отношение к ним государства (61%). Тем более, что они нередко содержат в себе нарушение прав человека и прав пациента – за эту позицию высказались 22% респондентов. Этот небольшой процент свидетельствует о правовом нигилизме и инфантильности значительной части общества. „Независимо от типа государственного устройства, право на жизнь является самым главным, и от него зависит обеспечение всех остальных прав”.

В вопросе о необходимости правового регулирования проблем биоэтики практически все респонденты убеждены в необходимости законодательного оформления принятия морально-этических решений по вопросам, возникающим в резуль-

тате применения достижений медицины, биологии и других наук о жизни (96%). Из них 14% считают необходимым проведение референдума по ключевым проблемам (эвтаназия, согласие на забор человеческих органов, клонирование и др.), 49% респондентов отдали свои голоса в пользу политических решений и присоединения к международным декларативным и рекомендательным документам, 32% знают о нарушениях прав человека в области биоэтики и ратуют за их соблюдение. Небольшой процент (2%) составляют респонденты, считающие, что нет необходимости в принятии законодательства, достаточно регулирующего фактора религии и национальной традициональности. Такое же число составляют люди, не сумевшие определиться со своей позицией в данном вопросе.

Исследование возрастного фактора показало, что большей информированностью в проблемах биоэтики владеют молодые фокус-группы (от 20 до 50 лет). Аналогичная ситуация с образовательным фактором: люди, имеющие высшее и среднее специальное образование, особенно в медицинской сфере, также отдают предпочтение правовым рычагам и не уповают на религию и менталитет. Данные по исследуемому вопросу представлены в диаграмме на Рис. 1.18.:

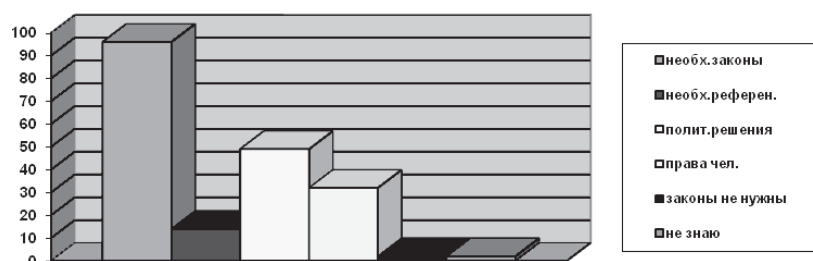

Рис.1.18. Процентное соотношение респондентов по отношению к правовому решению биоэтических вопросов

Главный результат предпринятого исследования – (1) общество знает о морально-этических проблемах в области биоэтики, (2) общество осознает вызовы, угрозы и этические последствия, которые порождает стремительный научно-технический прогресс и научные исследования в медицине, биологии, других науках о жизни, (3) общество понимает необходимость принятия человечеством глобальных мер в связи с нарастающими противоречиями, (4) общество понимает необходимость обеспечения должного уважения достоинства человеческой личности, соблюдения прав и основных свобод человека, (5) общество понимает необходимость международного сотрудничества в области биоэтики, политической воли правительств в создании систем гарантий жизни, здоровья и достоинства человека.

Вместе с тем, значительная часть населения, особенно из старших возрастных групп, привержена национальным традициям и религиозному фактору. Более очевидным стало ожидаемое влияние образовательного ценза на позиции респондентов, их активности и заинтересованности, что еще раз подчеркивает необхо-

димось государственной образовательной политики. Явно выражена правовая инфантильность и неграмотность общества – люди не знают, как можно защитить свои права, поскольку осознают свое правовое бессилие в условиях корпоративности профессиональных сообществ медиков, фармацевтов, производителей некачественных продуктов питания и т.п. Значительное влияние на качество жизни и здоровья людей оказывает нарастающая, зачастую не регламентируемая правом, коммерциализация медицины и услуг смежных отраслей.

Исследование, проведенное на основе репрезентативного выбора, позволило экстраполировать выводы на всю генеральную совокупность под названием „общественное мнение в области биоэтики”. Основной вывод, который позволил сделать опрос – проблемы научно-технического прогресса в медицине, биологии и других науках о жизни, их технического перевооружения становятся все более актуальными и требуют незамедлительного нормативно-правового регулирования. Сохранение био- и культурного разнообразия, представляющего общее наследие человечества, может быть обеспечено только при условии правовых гарантий в области биоэтики.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Биомедицинская этика / Под ред. В. Покровского, Ю. Лопухина. Москва: Медицина, 1997. 223 с.
2. Вековщина С., Кулиниченко В. Биоэтика: начала и основания. Киев: Сфера. 2002. 196 с.
3. Воробьева Л. Медицинское право. Тамбов: Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ. 2010. 80 с.
4. Rothman D.J. Strangers at the bedside: A history of how law and bioethics transformed medical decision making. New York. 1991. 303 с.
5. Гусейнов А. Об идее абсолютной морали. В: Вопросы философии. Москва, 2003, № 3, с. 19–21.
6. Мамедов В. Биоэтика тесно связана с правами человека. В: Интервью газете „Эхо”. Баку, 21.07.2012 г.
7. Мамедов В. Радует отношение наших парламентариев и общественности к теме биоэтики. В: Интервью. Баку, январь 2011 г. [on-line] www.1news.az (Accessed 30.01.2011).
8. Каландарли Н. Проблемы биоэтики в свете Азербайджанского законодательства. В: Сборник материалов Республиканской научной конференции докторантов и молодых ученых. Баку, 2012, с. 354-359.
9. Мамедов В., Мустафаева А., Мамедов Р. Религиозные учения и морально-правовые критерии биоэтики. В: Медицинское право и новые технологии. Баку, 2011, с. 39-44.
10. Мамедов В.К. Степень развития медицинского права является показателем демократичности и развития общества. В: *Azərbaycan Tibb Jurnalı*. Баку, 2011, № 1, с. 5-9.
11. Заблоцкая К., Маловичко Л. „Молитва врача” Маймонида в свете его религиозно-философского учения. В: Медицина в художественных образах. Вып. 2. Донецк: Янтра, 2002, с. 69-79.
12. Силуянова И. Руководство по этико-правовым основам медицинской деятельности. Москва: МЕД пресс-информ, 2008. 224 с.
13. Алиева М. Эвтаназия и проблемы гуманности в медицине. Баку: Абилов, Зейналов и сыновья. 2004. 152 с.
14. Алиева М. Мы выбираем жизнь. Баку: Абилов, Зейналов и сыновья. 2005. 63 с.

SECURITATEA NAȚIONALĂ CA PROBLEMĂ POLITOLOGICĂ NATIONAL SECURITY AS A ISSUE FOR POLITICAL SCIENCES

Victor MORARU, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM,

Sergiu MORARU, *doctorand,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

This article emphasize the importance of considering political mechanisms for a thorough understanding the phenomenon of national security. The focal point is the relation between politics and security problems which is explored through a research in the context of diverse approaches and theories. The definition of security, there are many different viewpoints, denoting situation on the one hand, the lack of a coherent system of thought on security and on the other hand, the incomplete development of the concept itself. The paper exsmines the process of rethinking of national security, were the Copenhagen School (Critical studies) has the considerably role. Substantial national security concepts and paradigms are analyzed own. They highlight the most important issues of national security which forms or should form the objective of political research, including in Republic of Moldova.

Key-words: *Republic of Moldova, political sciences, national security, national security policies, security studies, Copenhagen School.*

Știința politică este preocupată, de rând cu alte probleme de importanță majoră pentru societate, de o astfel de problemă fundamentală ca securitatea națională - o chestiune a cărei intensitate și caracter variază amplu în timp și spațiu, fiind determinată de conjunctura de moment, dar și de viziuni strategice. Este general recunoscut că baza securității naționale este supraviețuirea fizică a cetățeanului, comunităților și statului, păstrarea suveranității și integrității teritoriale a țării, nivelul înalt al potențialului, manifestat în fața pericolelor și amenințărilor, atât externe, cât și interne, asigurarea pentru cetățeni a condițiilor necesare pentru o viață normală, dar și pentru dezvoltare.

Secole la rând, securitatea a reprezentat cea mai importantă preocupare a unei entități politice, fie că este vorba de un imperiu, de un regat sau de un stat-națiune. În același timp, conceptul de securitate a cunoscut de-a lungul anilor modificări vizibile, exprimate, mai ales, prin atitudinea statelor față de modalitățile de transpunere a acestuia în viață, în concordanță cu schimbările care au loc pe plan internațional.

În definitiv, securitatea este expresia stării de normalitate a mediului, o situație în care, fie nu există disfuncționalități majore în elementele sale structurale, fie ele sunt minore și, totodată, se află sub controlul eficace al structurilor responsabile pentru gestionarea lor. La modul practic, așa cum arată experții, securitatea națională își propune următoarele obiective: garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, apărarea statului național, suveran și independent, unitar și indivizibil, consolidarea ordinii de drept și a instituțiilor democratice, asigurarea unui nivel de trai decent al populației, protejarea și promovarea intereselor naționale în context internațional. Aceste obiective pot fi realizate atât prin mijloace politice, juridice,

diplomatice, sociale, militare, de relații publice, informaționale, cât și prin cooperare cu statele și organizațiile politice, economice și de securitate din spațiul zonal, regional și internațional.

Termenul de securitate are o adresabilitate variată și complexă, influențând și afectând toate nivelurile de organizare socială – de la individ, colectivitate, stat, până la mediul internațional. Securitatea are, indubitabil, și un caracter istoric. Cercetătorii remarcă faptul că în definirea conceptului de securitate există numeroase puncte de vedere diferite, situație ce denotă, pe de o parte, lipsa unui sistem coerent de gândire asupra securității, și pe de altă parte, incompleta dezvoltare a conceptului în sine [1].

Ca o valoare fundamentală, securitatea ocupă un loc aparte în ierarhia valorilor oricărei societăți, fapt ce i-a determinat pe mai mulți autori în domeniu să constate că principalele părți componente ale sistemului valorilor politice indispensabile unei societăți le constituie, în primul rând, interesele naționale, securitatea și integritatea [2; 3]. Mai mult decât atât, se constată că securitatea este atributul fiecărui stat independent și suveran [4, p. 91]. De fapt, securitatea națională, după cum consideră Helga Haftendorn, este produsul direct al instituționalizării progresive a statului suveran, începând cu secolul al XVII-lea [5, p. 3]. Respectiv, fiecare stat și-a edificat, pe parcurs, propriile structuri de securitate, în funcție de condițiile specifice, dar și ținând cont de colaborarea cu instituțiile internaționale de securitate și cu partenerii săi strategici.

Fenomenul securității și-a găsit, în timp, o reflectare diferită și amplă în literatura de specialitate. În mod firesc, o parte considerabilă din lucrări se situează în cadrul dezbaterilor ce se referă la securitatea națională contemporană.

Etimologic, termenul de „*securitate*” provine din limba latină, unde *securitas*, *-atis* înseamnă “faptul de a fi la adăpost de orice pericol; sentiment de încredere și de liniște pe care îl dă cuiva absența oricărui pericol” [6]. În *Oxford English Dictionary*, noțiunea de „*securitate*” este definită ca fiind „condiția de a fi protejat sau de a nu fi expus unui pericol, sentimentul de siguranță sau de eliberare în absența pericolului” [7].

În terminologia de specialitate modernă, securitatea este interpretată deseori fie în contextul valorilor, fie în cel al intereselor. În primul caz, considerăm oportună referința la Arnold Wolfers, potrivit căruia, „securitatea, în sens obiectiv, măsoară absența amenințărilor la adresa valorilor dobândite, iar într-un sens subiectiv, absența temerii că asemenea valori vor fi atacate” [8, p. 485].

Analizată din perspectiva intereselor, securitatea „semnifică situația în care o persoană, un grup de persoane, stat, alianțe, în urma unor măsuri specifice adoptate individual sau în înțelegere cu alți actori, capătă certitudinea că existența, integritatea și interesele lor fundamentale nu sunt primejduite” [9]. În această ordine de idei, cercetătorii Alla Roșca și Natalia Albu evidențiază axarea conceptului respectiv pe „politica reactivă, devotată protecției suveranității statale, care reflectă atașamentul față de interesul național”, bazându-se pe afirmația lui Walter Lipmann, care constata că „o națiune este în siguranță în măsura în care nu se află în pericol de a trebui să sacrifice valori esențiale, dacă dorește să evite războiul și, poate, atunci când este provocată, să și le mențină obținând victoria într-un război” [10, p. 212].

Pentru știința politică, exprimată prin studiile de securitate ca o categorie inclusă, prezintă un interes major elucidarea chestiunilor legate de securitatea națională și, implicit, comparativ și complementar, de securitatea internațională. Tocmai științele politice își adjudecă investigațiile care examinează modul în care se realizează securitatea națională în cadrul „ordinii democratice prin exercitarea deplină a drepturilor și libertăților cetățenești, asumarea conștientă

a responsabilităților, perfecționarea capacităților de decizie și de acțiune a statului și prin afirmarea țării ca membru activ al comunității internaționale” [11, p. 12].

În acest context, apare explicabilă tendința observată referitor la faptul că „una din direcțiile științifice de perspectivă și din ce în ce mai populare devine studiul securității în calitate de practică politică” [12, p. 24].

Este productivă, în acest sens, urmarea fâgașului Școlii de la Copenhaga, reprezentanții căreia și-au adus contribuția relevantă la aprofundarea reprezentărilor despre fenomenul securității și interpretările acestuia. Revigorarea direcției științifice respective se producea într-o perioadă când avea loc o regândire a abordărilor clasice ale securității, modelate de școala liberală și cea realistă, când situația internațională, determinată de încheierea Războiului Rece, dicta adoptarea unor noi viziuni și perspective, când studiile referitoare la securitate se împotmoliseră, „plonjând între Scylla oportunistului politic și Charibda irelevanței academice” [13, p. 223].

Școala de la Copenhaga a adus câteva schimbări esențiale și chiar fundamentale în clarificarea parametrilor problematicii securității naționale, inclusiv identificarea a cinci sectoare de bază ale securității (securitatea militară, securitatea mediului, securitatea sferei economice, securitatea societală, securitatea politică), explicarea amenințărilor și vulnerabilităților din perspectiva sectoarelor identificate, tratate în calitate de variabile ale stării de securitate ale statelor, identificarea statului în calitate de subiect primordial al securității, clasificarea naturii securității naționale în dependență de componentele de bază a statelor, dar și de circumstanțele securității regionale. Conceptul securității a fost redefinit, prin extinderea sferelor în care aceasta se manifestă, fiind anulată, astfel, prioritatea absolută a dimensiunii militare a securității. A fost remarcat, de altfel, că pe parcursul mai multor decenii „securitatea era asociată doar cu amenințarea militară” [14, p. 170]. În conformitate cu postulatele noii abordări, exprimate, în special, în lucrările lui Barry Buzan și Ole Waever [15], securitatea se propune a fi privită drept o practică discursivă, îndreptată spre schimbarea configurării priorităților politice. Dezbaterile problemelor securității, în această optică, apare drept o confruntare dintre diverse forțe politice, care tind să impună societății certe reprezentări cu privire la caracterul amenințărilor. Succesul uneia dintre forțele antrenate în competiție comportă perceperea amenințării drept una reală, ceea ce se reflectă în practica politică – în acțiuni legislative și normative, în modificări operate în schema de alocare a resurselor, iar uneori – chiar în acțiuni mai radicale. Acceptarea perspectivei propuse de Școala de la Copenhaga înseamnă recunoașterea faptului că estimarea contextului real și determinarea gradului de prioritate a unei amenințări este determinată de opțiunile / afilierile politice. Or, dacă o anumită perioadă de timp chestiuni ce țin de conflicte, de război și pace, de apărare națională se aflau cu precădere în atenția analiștilor militari, cu timpul, „studiul unor probleme cum ar fi guvernarea securității, cu problemele sale privind coeziunea socială, dar și relația dintre amenințările și vulnerabilitățile militare și cele non-militare, siguranța indivizilor, crizele economice, problemele de mediu sau criminalitatea organizată au intrat, pe bună dreptate, pe agenda securității. Așadar, remarcăm o turnură în câmpul de analiză al studiilor de securitate, acesta depășind abordarea clasică stato-centristă, focalizată în genere, doar pe aspectele militare – ne referim aici practic la studiile strategice – și extinzându-se spre alte sfere, domenii. Putem vorbi astfel despre o evoluție a viziunii și înțelegerii securității, de o dezvoltare sectorială a acesteia spre aspectele economice, politice, societale și de mediu” [16]. În afară de propunerea extinderii abordării pe orizontală, prin focalizarea pe mai multe dimensiuni, noua interpretare a înaintat și necesitatea considerării structurii fenomenului pe verticală, ținând cont, în procesul de analiză, de astfel

de factori ca sporirea numărului actorilor care operează în mediul de securitate și diversificarea acestora (organizații internaționale, decidenți de nivel guvernamental, corporații multinaționale, reprezentanți ai societății civile etc.), toate acestea fiind susceptibile de oportunitatea aprofundării interpretărilor de ordin politologic.

Preceptele Școlii de la Copenhaga contribuie tranșant la afirmarea securității drept problemă politologică prin explicarea modului de „politizare” a problemelor, când soluționarea sau dezbaterea lor se efectuează prin intermediul sistemului politic standard, ca „parte integrantă a politicii publice, care necesită decizii guvernamentale și alocări de resurse; mai rar, alte forme de gestionare generală” [17, p. 23]. Trecerea problemei „politizate” în categoria de „securitizată” are loc atunci când ea necesită tratare prin acțiuni de ordin extraordinar, care depășesc procedurile politice standardizate. Actorul ce-și asumă inițiativa „securitizării” (guvernul, elita politică, societatea civilă etc.) „articulează problema politizată drept amenințare de ordin existențial pentru obiectul referențial (statul, suveranitatea națională, economia)” [18].

Cu toate contradicțiile inerente unei abordări teoretice, „teoria securitizării”, generată de cercetările ce țin de Școala de la Copenhaga, atrage atenția asupra condițiilor în cadrul cărora are loc manifestarea securității, asupra modalităților în care utilizarea forței afectează indivizii, statele, societățile și politicile specifice pe care statele le adoptă în vederea prevenirii sau a participării în acțiuni de contracarare a forței și de menținere a securității. Astfel, se ajunge la percepția securității drept un ansamblu complex de dimensiuni și factori care exprimă „un caracter multiplu (de stare a sistemului social național, de proces social complex etc.)”, reprezentând „gradul de satisfacere a intereselor naționale fundamentale ale unei țări, precum și ansamblul de măsuri luate în conformitate cu o concepție unitară, pentru promovarea intereselor respective și apărarea lor împotriva agresiunilor, pericolelor, amenințărilor și riscurilor de orice natură” [19].

Conceptul de securitate a cunoscut de-a lungul anilor modificări vizibile, exprimate mai ales prin atitudinea față de modalitățile de transpunere a acestuia în viață, în raport cu schimbările care au loc pe plan internațional. Ideea de *securitate națională*, care se înrădăcește pe parcursul acestei evoluții istorice a conceptului de securitate, prezintă un interes deosebit în această privință. Este starea în cadrul căreia într-un stat sunt protejate interesele naționale, într-o accepție largă, incluzând aspectele politice, sociale, economice, militare, ecologice, informaționale, valorice; stare reprezentată de sistemul condițiilor favorabile, interne și internaționale, sociale, militare, diplomatice, politice, informaționale și culturale în care ființează și activează orice comunitate umană. Tendințele de evoluție ale securității naționale pot fi reprezentate pe mai multe dimensiuni relevante. O primă dimensiune a securității se manifestă în zona suveranității naționale și capacității de guvernare a statului. O altă dimensiune a securității ar fi cea demografică, marcată de disparitățile dintre explozia demografică în statele sărace sau în curs de dezvoltare și fenomenul de îmbătrânire a populației din statele dezvoltate, cu efecte asupra fenomenelor migrației și exportului de insecuritate din diferite zone ale globului.

La modul practic, securitatea națională își propune următoarele obiective: garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, apărarea statului național, suveran și independent, unitar și indivizibil, consolidarea ordinii de drept și a instituțiilor democratice, asigurarea unui nivel de trai decent populației, protejarea și promovarea intereselor naționale în lume. Aceste obiective pot fi realizate atât prin mijloace politice, juridice, diplomatice, sociale, militare, informaționale, de relații publice, cât și prin cooperare cu statele și organizațiile politice, economice și de securitate din spațiul zonal, regional și internațional.

După spațiul geografic în care se manifestă, securitatea poate fi: *națională* (când este vorba de teritoriul unui stat), *regională* și *internațională*. Starea de securitate națională și internațională este caracterizată de câțiva indicatori interrelaționați, care fac referire la amenințări, riscuri și vulnerabilități, pe de o parte; instituții și politici de răspuns la aceste vulnerabilități, pe de altă parte. În acest context, principalele amenințări de securitate în lumea contemporană, pot fi deduse dintr-un Raport al Organizației Națiunilor Unite în care se accentuează: „O lume mai sigură: responsabilitatea noastră comună, care identifică următoarele: terorismul internațional; proliferarea armelor de distrugere în masă; conflictele interetnice și interreligioase; rețelele crimei organizate; problemele privind mediul; adâncirea periculoasă a decalajelor de dezvoltare dintre Nord și Sud” [20].

Conceptele, vehiculate în legătură cu problemele securității, sunt, de obicei, marcate politic. Un prim concept, *pacea*, a devenit central în abordarea idealiştilor și a dominat relațiile internaționale, în special în intervalul dintre cele două războaie mondiale. Cel de-al doilea concept, *puterea*, este centrul analizei celei de-a doua mari școli a relațiilor internaționale, *realismul*. Astfel, securitatea a devenit interpretată ca o consecință a puterii, gradul de securitate fiind determinat de acumularea suficient de mare de putere pentru a descuraja un adversar sau a-l putea învinge în cazul angrenării într-un conflict, iar amenințarea cu războiul și războiul în sine reprezentând chintesența securității.

Era informațională a indus schimbări profunde în evoluția riscurilor și în modul în care instituțiile statului trebuie să răspundă provocărilor și oportunităților create de revoluția tehnologică. Societatea se pomenește în fața obligației de a se adapta acestor transformări ale mediului de securitate și să folosească în avantajul său noile instrumente informaționale de acțiune pentru prevenirea și combaterea atât a riscurilor tradiționale de securitate, cât și a noilor amenințări [21, p. 54], spectrul cărora se întinde „de la obișnuit și rutinar, până la drastic și fără precedent” [22, p. 123]. Majoritatea amenințărilor politice, constată specialiștii, sunt îndreptate împotriva ordinii de drept dintr-un stat sau a statutului unui organism internațional. Aceasta se poate realiza prin: presiuni asupra organelor de decizie în favoarea unei anumite politici; răsturnarea guvernului dintr-un stat sau a organelor de conducere colectivă ale unui organism internațional; favorizarea și impunerea secesionismului; distrugerea structurii politice; izolarea politică; suspendarea sau excluderea din structurile de securitate, desființarea organismului de securitate ș. a.” [23, p. 12]. În acest context, este importantă, în viziunea noastră, aserțiunea cu privire la faptul că factorii ce lezează securitatea națională depind, „în cele mai multe cazuri, de decizia politică și mai puțin de obiectivitatea elementelor constitutive ale amenințării respective” [24, p. 12].

Amplificarea în ultimii ani a riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale nu face decât să reconfirme importanța securității ca principala preocupare a unui stat. În acest context, a defini conceptul de „securitate națională” este destul de dificil, și nu din cauza: a) incertitudinii pe care este capabil s-o degajeze în condițiile în care societatea este antrenată în procesul de căutare a propriei identități, inclusiv a componentei sale de politică externă; b) lipsei consensului național în raport cu astfel de parametri fundamentali, cum ar fi: conținutul interesului național, vectorul dezvoltării geopolitice, modelul susținut al sistemului politic; c) ezitării în definirea amenințărilor reale pentru securitatea națională; d) inserției conceptului în cele mai multe domenii ale vieții sociale, cât mai curând, din considerentul că el însuși este susceptibil de a avea o conotație politico-ideologică. Practic, mai mulți cercetători, preocupați de subiectul dat, consemnează în mod expres această circumstanță, evidențiind existența unui tribut plătit angajamentului politic în raport cu interpretarea problemelor securității.

De fapt, este corectă observația, precum că „substanțializarea conceptului securității comportă amestecul în politică, sprijinindu-i pe acei care, într-un anumit context istoric, încearcă să imprime unor certe probleme marca „existențială” [25, p. 34], plasându-le, în felul acesta, în afara spațiului dezbaterii democratice și al controlului democratic. Extrem de actuale sunt, așadar, chestiunile legate de existența contradicțiilor dintre securitate și politică democratică (cea din urmă riscând să fie vulnerabilizată, în anumite contexte), precum și dintre securitate și politizare. Tocmai aceste chestiuni sunt susceptibile de a fi examinate din perspectiva interrelațională, „deoarece politica democratică presupune percepția societății contemporane drept o societate a pluralismului nereducționist, în care procesul de negociere a intereselor private are loc în lipsa unui rezultat anticipat” [26, p. 13].

În pofida multiplelor dezbateri, conceptul de securitate națională persistă a fi, în accepția, de exemplu, a lui Zbigniew Brzezinski, drept unul ambiguu, de multe ori utilizat ca pretext, scuză sau justificare pentru diverse acțiuni cu tentă politică sau strategii mai mult sau mai puțin îndreptățite [27]. Se afirmă că un astfel de concept rămâne a fi unul vag, deseori utilizat ca simplu context [28], ori se susține ca securitatea nu reprezintă un concept fix, însă este una dintre acele noțiuni care se referă, în același timp, la un lucru în sine sau la o stare și un proces sau o serie de procese [29].

Faptul că securitatea se dovedește a fi un domeniu cu greu supus conceptualizării, dar, totodată, puternic politizat, a determinat mulți cercetători să considere că predominarea ideii de securitate națională, în care componenta militară prevalează, reprezintă o abordare simplistă și reducționistă, mult mai oportună fiind o viziune sistemică, care să se bazeze pe relațiile dintre state [30]. Primele cercetări științifice temeinice, abordând, în mod special sau tangențial, conceptul de „securitate națională” se datorează reputațiilor autori de studii geopolitice (H. Morgenthau, E. H. Carr, H. Stanley, K. Waltz), problematica respectivă fiind mai târziu aprofundată substanțial de adepții largirii sferei de definiție a securității și eliminării frontierei dintre securitatea națională și celelalte domenii asupra cărora se extind atribuțiile securității: economia, politica, problemele mediului și sfera societală (B. Buzan, A. Toffler, M. Ward, K. Krausel ș. a). Au urmat apoi și alte aprofundări, de exemplu, cele aparținând așa-numitei „abordări critice” (incluzând, în afară de concepțiile Școlii de la Copenhaga la care ne-am referit mai sus, doctrinele „Welsh School of security studies” și ale Școlii din Paris [31], teoriile „feministe” [32], „postcolonialiste” [33], generate de atitudini polemice în raport cu „eurocentrismul” relațiilor internaționale și al studiilor de securitate), sau cele care abordează securitatea din perspectiva guvernantei (gestiunii, managementului) acesteia - o recentă și cuprinzătoare abordare din sfera studiilor de securitate, care „aduce o nouă viziune asupra mediului de securitate post Război Rece, scoțând în evidență noile vulnerabilități prezente, înțelesul mai larg al conceptului de securitate, propunând totodată metode de gestionare specifice guvernantei: abordarea multi-actor, aplicarea principiilor buneii guvernante în sectorul de securitate etc.” [34].

Pare destul de productivă, după noi, explicarea anumitor aspecte ale securității prin prisma constructivismului social, care se axează pe căutarea căilor de dezvoltare a gândirii pluraliste, non-confrontaționale și susținerea identității multidimensionale, atât la nivel de individ, cât și la cel de grup social și stat, în scopul anihilării conflictelor [35, p. 46]. Demersurile afiliate acestei direcții urmăresc atât facilitarea estimării și securizării vulnerabilităților, riscurilor și amenințărilor, printr-o acțiune multidimensională, unde „implicarea publică (contribuția societății civile) este amplificată progresiv”, precum și rezolvarea problemelor de securitate regionale, subregionale, prin „maximizarea conștientizării necesităților de acțiune, precum și de intervenție colectivă” [36, p. 84].

Examinarea potențialului conflictogen al factorului etnic și cel religios reprezintă o altă pistă de elucidare a securității naționale. Inducerea, prin apartenență confesională și etnică, a unor stări de tensiune, între indivizi, comunități și state, care pot să constituie probleme de securitate națională, impune necesitatea unei atitudini serioase privind abordarea acestora.

Dimensiunea politică a securității naționale este influențată și de procesul de migrație. Experiența demonstrează că nu numai confruntările politice generează fluxuri de migranți și refugiați, dar și refugiații înșiși determină apariția conflictelor de marcă politică. Implicațiile acestei situații asupra dimensiunii politice „pot deveni efecte asupra dimensiunii militare a securității” [37, p. 85], tensiunile dintre țara de origine și cea de destinație fiind susceptibile de o eventuală escaladare.

Conceptul de securitate națională a devenit o preocupare de ordin major și pentru cercetătorii din Republica Moldova. Una din sarcinile trasate pentru această direcție științifică vizează investigarea securității naționale a Republicii Moldova prin identificarea beneficiilor și constrângerilor ce rezultă din situația politică actuală. Prin noțiunea de *securitate națională* a Republicii Moldova se are în vedere, de cele mai multe ori, protecția persoanei, a societății și a statului, a drepturilor și intereselor acestora, stipulate de Constituție și alte legi ale Republicii Moldova. În acest context, securitatea națională poate fi asigurată prin neutralizarea pericolelor și amenințărilor cu care se confruntă sistemul statal și constituțional al țării, funcționarea sistemului politic și a tuturor instituțiilor statale în interesul cetățenilor. Tocmai perspectiva stabilirii și a anihilării amenințărilor, a riscurilor și a vulnerabilităților oferă posibilitatea consolidării securității naționale a statului. Preocupările actuale ale Republicii Moldova în privința consolidării securității sale naționale se axează, așa cum arată cercetările în domeniu, pe „participarea la eforturile internaționale, orientate spre gestionarea amenințărilor și provocărilor contemporane; procesul de integrare în Uniunea Europeană; cooperarea cu NATO; cooperarea în cadrul CSI; consolidarea relațiilor de securitate în bazinul Mării Negre; cooperarea la nivel bilateral în domeniul securității ș. a.” [38, p. 716].

Politicile de securitate națională sunt determinate de diferiți factori, ca: puterea politică, formularea intereselor naționale și procesele politice reale. Contextul extern reprezintă un factor care condiționează politicile de securitate promovate. Astfel, o importanță deosebită o capătă găsirea de noi soluții de asigurare a securității naționale în condițiile globalizării mondiale și în circumstanțele care generează multiplicarea și diversificarea variabilelor: sofisticarea actului decizional, amplificarea contextului de manifestare, interacțiunea scopurilor funcționale, diferențierea distribuirii resurselor ș. a.

În accepția contemporană, examinarea dimensiunii politice a securității, „care vizează atât relația dintre stat și cetățenii săi, cât și aspectele de relații internaționale” reprezintă o premisă pentru contribuție la fortificarea „unei balanțe stabile a prosperității și democrației” [39, p. 10]. Mai mulți politologi și analiști politici din Moldova, printre aceștia fiind Victor Moraru [40], Victor Juc [41], Viorel Cibotaru [42] ș. a., au abordat fenomenul securității, relevând în mod prioritar aspectele de ordin politic. Reformarea sectorului de securitate se află în vizorul mai multor cercetători cunoscuți în domeniu, precum: Alexei Barbăneagră [43], Nicolae Chirtoacă [44], Iu. Pântea [45] etc. În viziunea lui Alexandru Burian [46], concepția securității naționale a statului trebuie să țină cont de interesele naționale, iar într-un sens mai larg - de viziunea de ansamblu a cetățenilor unui sau altui stat în ce privește locul și rolul lui în comunitatea mondială. În același timp, este necesar ca în concepția securității naționale să se țină cont atât de pericolele generate din exterior, menite să constrângă statul, cât și de pericolele din interior, ce afectează starea societății. În aceeași albie de accentuare a consecințelor politice a

acțiunilor întreprinse de autorități în domeniu se înscrie analiza multidimensională a securității naționale, a strategiei de orientare a Republicii Moldova în spațiul geopolitic, în definitiv, efectuată de Alla Roșca [47], Victor Saca [48], Constantin Manolache [49] ș. a.

În anii din urmă au fost susținute câteva teze de doctor în științe politice consacrate în mod direct, și nu tangențial, problemelor securității naționale [50, 51], abordate sub aspect politologic, au fost publicate o serie de studii monografice de valoare [52, 53] și lucrări colective [54], efortul politologilor moldoveni, îndreptat spre elucidarea funcționalității securității naționale a Republicii Moldova, a fost apreciat la scară internațională [55].

Fără a dispune, pentru acest moment, de o școală consacrată a studiilor de securitate (dar mergând, cu pași siguri, spre dezvoltarea și afirmarea ei), cercetătorii din Republica Moldova se orientează spre abordarea securității naționale dintr-o perspectivă mai mult practică, referindu-se la problemele curente cu care se confrunta statul Republica Moldova. Majoritatea dintre aceștia argumentează că de la obținerea independenței, Republica Moldova se confruntă cu amenințări și vulnerabilități serioase, încât ele afectează existența sa în calitate de entitate. Printre acestea, de remarcat perpetuarea separatismului, prezența militară străină, dependența energetică, instabilitatea politică, polarizarea socială profundă, imigrația ilegală, corupția, justiția ineficientă, lipsa unei armate moderne și reformată. Toate acestea indică asupra faptului că sarcinile care revin, în contextul actual, științei politice sunt dificile și responsabile.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Studii strategice și de securitate / Universitatea Națională de Apărare „Carol I”. - București, 2007, nr. 2, p. 165-167.
2. Mihai-Ștefan Dinu, Grigore Alexăndrescu. Surse de instabilitate / Studiu. [On-line]: www.studiidesecuritate.ro (Accesat 20.11.2013).
3. Culegere de termeni, concepte și noțiuni de referință din domeniile politicii militare, securității naționale și apărării armate. – București: Editura Militară, 2000.
4. Petre Duțu. Globalizarea și securitatea națională. În: Impact strategic (București), 2004, nr. 3, pp. 91-95.
5. Helga Haftendorn. The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security. În: International Studies Quarterly, 1991, nr. 1, pp. 3-17.
6. Dicționarul Explicativ al Limbii Române. Coord. I. Coteanu ș.a. - București: Editura Univers Enciclopedic, 1998.
7. Oxford English Dictionary. - London: Bilderberg Press, 1984.
8. Arnold Wolfers. National Security as an Ambiguous Symbol. In: Political Science Quarterly, 1952, Vol. 67, nr. 4, pp. 485-488.
9. Viorel Buță, Ion Emil. Religie și securitate în Europa secolului XXI. Glosar de termeni. - București: Editura Universității de Apărare „Carol I”, 2007.
10. Alla Roșca, Natalia Albu. Dimensiunea securității naționale în aspectul consolidării statului Republica Moldova prin prisma opiniei experților. În: Studia Universitatis. Revista științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr. 3, pp. 212-221.
11. Ella Magdalena Ciupercă, Ștefan Vlăduțescu. Securitatea națională și manipularea opiniei publice. – București: Editura Didactică și Pedagogică, 2010.
12. Вячеслав Морозов. Безопасность как форма политического: о секьюритизации и политизации. În: Полис. Политические исследования (Moscow), 2011, nr. 3, pp. 24-35.
13. Stephen M. Walt. The Renaissance of Security Studies. În: International Studies Quarterly, 1991, Vol. 35, nr. 2, pp. 211-239.
14. Алексей Терещенко. Критическое направление в исследованиях безопасности. În: Отечественные записки (Moscow), 2013, nr. 2 (53), pp. 170-182.
15. Barry Buzan. People, States and Fear. – Chapen Hill: University of North Carolina Press, 1983; Ole Waever. Securitization and Desecuritization. În: Ronnie D. Lipschutz (ed.) On Security. New York: Columbia University Press, 1995, pp. 46-86; Barry Buzan, Ole Waever. Regions and Powers: The Structure of International Security. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
16. Adrian Ivan. Studiile de securitate la începutul secolului al XXI-lea. În: Cluj Today, 13 octombrie 2014. Versiune electronică: <http://www.clujtoday.ro/2014/10/13/studiiledesecuritatelanceputulusecoluluialxxi-lea.html#>.
17. Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde. Security: a New Framework for Analysis. London: Lynne Reiner Publishers Inc., 1998.
18. Артем Аветян. Копенгагенская школа (секьюритизация). [On-line]: www.bis-expert.ru/blog/4280/40157 (accesat 24.04.2015).
19. Teodor Repciuc. Studii de securitate. București: Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, 1998.
20. Amenințările, Provocările și Schimbarea. Raport al Grupului de Lucru la nivel înalt al Secretarului General al ONU. New York: Organizația Națiunilor Unite, 2004.

21. Barry Buzan. *Popoarele, statele și teama*. - Chișinău: Cartier, 2000.
22. Ibidem.
23. Grigore Alexandrescu. *Amenințări la adresa securității*. - București: Editura Universității Naționale a Apărării, 2004.
24. Ibidem.
25. Вячеслав Морозов. *Op. cit.*
26. Борис Капустин. „Национальный интерес” как консервативная утопия. În: *Свободная мысль (Moscow)*, 1996, nr. 3, pp. 13-29.
27. Zbigniew Brzezinski. *Marea tablă de șah. Supremația americană și imperativele sale geostrategice*. – București: Editura Univers Enciclopedic, 2000.
28. Adrian Pop. *Romania: Reforming the security sector*. În: David Greenwood, Peter Volten and others (eds.). *Security-Sector Reform and Transparency-Building: Needs and options for Ukraine and Moldova / Harmonie Paper 17*. – Groningen: Center for European Security Studies, 2004, pp. 49-58.
29. Luciana Alexandra Ghica, Marian Zulean (coord.). *Politica de Securitate Națională: concepte, instituții, procese*. – Iași: Editura Polirom, 2007.
30. Jonathan Kirshner (Ed.). *Globalization and National Security*. – New York: Routledge, 2006.
31. Columba Peoples, Nick Vaughan-Williams. *Critical security studies. An introduction*. Addington: Routledge, 2010.
32. Laura Shepherd. *Feminist security studies*. În: *Critical Approaches to Security: An Introduction to Theories and Methods*. - London: Taylor and Francis, 2013, pp. 11-23.
33. Tarak Barkawi, Mark Laffey. *The Postcolonial Moment in Security Studies*. În: *Review of International Studies (Cambridge)*, 2006, nr. 2, Vol. 32, pp. 329-352.
34. Claudiu Laurențiu Țabrea. *Gubernanța securității în relațiile internaționale contemporane*. În: *Sfera politicii (București)*, 2010, nr. 152, pp. 45-56.
35. Александр Сергунин. *Российская внешнеполитическая мысль: проблемы национальной и международной безопасности*. - Нижний Новгород: Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н.А. Добролюбова, 2003.
36. Răzvan Nicolae Manoliu. *Globalizarea – o nouă provocare a securității naționale*. În: *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 2015, iunie.
37. Ibidem.
38. Ion Coropcean, Constantin Manolache. *Securitatea națională*. În: *Republica Moldova: Ediție enciclopedică. Ediția a II-a, revăzută și adăugită*. – Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2010.
39. Natalia Albu. *Conceptele de securitate și securitate națională: teorii și politici*. În: *Revista Militară*, 2010, nr. 1 (3), pp. 4-13.
40. Victor Moraru. *La Republique de Moldova à la recherche des voies vers la stabilité et la sécurité de la région dans le contexte des relations entre l'OTAN et la Russie*. – 2002. – [On-line]: www.nato.int/acad/fellow/99-01/Moraru.pdf (Accesat 14.05.2014).
41. Victor Juc, Vitalie Varzari. *Fundamentarea și diversificarea conceptului de securitate*. În: *Administrarea Publică (Chișinău)*, 2012, nr. 1, pp. 132-140.
42. Viorel Cibotaru. *Constituirea sistemului de securitate națională și evoluția rolului Consiliului Suprem de securitate. Analiză comparată: Republica Moldova, România și Ucraina*. - Chișinău, Editura Cartier, 2006.
43. Alexei Barbăneagră. *Infrațiunile contra păcii și securității omenirii*. - Chișinău: Sirius, 2005.
44. Nicolae Chirtoacă. *Tranziția spre democrație și reforma sectorului de securitate în Moldova*. În: *Moldova pe calea democrației și stabilității*. Chisinau: Cartier, 2005, pp. 51-52.
45. Iurie Pântea. *Necesitatea reevaluării sectorului de securitate și apărare*. În: *Reforma sectorului de securitate în Republica Moldova: consolidarea controlului democratic asupra sectorului de securitate*. Ed: Harmonie Papers, 2009, pp. 41-52.
46. Alexandru Burian. *Geopolitica lumii contemporane*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003.
47. Alla Roșca. *Mass Media Impact on the Democratization Processes in Society: Case of the Republic of Moldova*. În: *Eurolimes (Oradea)*, 2007, Vol. 3, pp. 99-108.
48. Victor Saca. *Interesul național al Republicii Moldova în contextul extinderii Uniunii Europene*. În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*, 2010, nr. 3, pp. 37-42.
49. Constantin Manolache. *Organismul militar al Republicii Moldova. Construcția militară și securitatea statului*. – Chișinău: ICJP al AȘM, 2015.
50. Veaceslav Ungureanu. *Interesele geopolitice ale marilor puteri și impactul lor asupra securității naționale a Republicii Moldova / Autoreferat al tezei de doctor în politologie*. – Chișinău: IIESP, 2011.
51. Vitalie Varzari. *Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul opțiunii de integrare europeană / Autoreferat al tezei de doctor în politologie*. – Chișinău: IIESP, 2012.
52. Natalia Albu. *Securitatea națională: aspecte teoretice și practice*. – Chișinău: Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, 2013.
53. Vitalie Marinuța. *Relațiile civil-militare în contextul edificării statului de drept (abordare politologică)*. Chișinău: Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, 2013.
54. *Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul geopolitic european: Conferința Științifică Internațională / Program. Rezumate*. – Chișinău: Caro-Print, 2010.
55. Vlad Vasii. *Reflectarea problematicei securității naționale în publicațiile Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei*. În: *Studia Securitatis. Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu*, 2013, Nr. 2, pp. 225-228.

CONCEPTUALIZAREA SECURITĂȚII DIN PERSPECTIVA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

CONCEPTUALIZATION OF SECURITY IN THE LIGHT OF INTERNATIONAL RELATIONS

Vladimir STERPU, *cercetător științific,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The content of this article includes the synthesis of the reference studies of international authors. It discusses, mostly, on the basis of different approaches to the concept of security from the perspective of representatives of Realism, Liberalism, Functionalism and Constructivism within International Relations theory. This brief analysis allows to enter the essence of each of these doctrines and its various interpretations.

The security concept sees a dynamic development of its treatment within International Relations theory, diversifying into new lines of today modern research.

Key-words: *international relations, security, security studies, concept, realism, liberalism.*

Studiile de securitate au rezultat din studiile strategice, care la rândul lor au avansat rapid în perioada războiului rece, considerându-se un subdomeniu al relațiilor internaționale.[1]

Procesul de conceptualizare a securității evoluează și se materializează în diferite niveluri ale teoriei relațiilor internaționale. Însăși teoria relațiilor internaționale cunoaște actualmente o dezvoltare dinamică în aspect conceptual și metodologic, fiind departe de a reprezenta un domeniu de cunoaștere omogen. Eterogenitatea ei este explicabilă prin tendințele interpretărilor, care interacționează activ și concurează. Totodată, teoriile politice generale și particulare includ un șir de subteorii ce posedă trăsături distincte în funcție de nivelul instituționalizării științifice și al discuțiilor critice.

Multitudinea direcțiilor de dezvoltare a gândirii moderne politice face problematică clasificarea lor. Deși nu există criterii exacte de segmentare a acestora, refuzul de a le reglementa nu ne-ar permite de a naviga în diversitatea orientărilor gândirii politice moderne și a identifica preocupările în materie de securitate.

În vederea sintetizării surselor bibliografice au fost identificate paradigmele de bază în teoria relațiilor internaționale, reprezentanții și conținutul succint al doctrinelor. Sinteza bibliografică ne-a permis să ne apropiem de sursele autentice ale autorilor care au lansat paradigmele tradiționale și moderne în circuitul științific și au contribuit la fundamentarea acestora în relațiile internaționale.

Realismul și interpretările sale se consideră că sunt cele mai apropiate de studiile strategice și de securitate. Realismul are la bază ideea că distribuția globală a amenințării

de război nu poate niciodată fi redusă la zero și consideră prioritar statele ca unitate de analiză. Liberalismul și radicalismul tind să evidențieze un optimism în privința eventualei dispariții a războiului. Școala Britanică, fondată de către Hedley Bull, susține că, deși statele sunt în mod inerent sociabile, politicile internaționale nu pot fi reduse individual la state, ci trebuie să se axeze pe grupuri de state, așa cum arată mai târziu și Samuel Huntington în lucrarea sa *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. [2]

Recent, aceste abordări tradiționale au fost suplimentate cu orientări ca: Studii critice de securitate și Școala de la Copenhaga. Contribuții utile pentru înțelegerea securității și insecurității au fost aduse de Constructivism, Studiile de pace și Teoria critică.

Realismul este o școală în teoria relațiilor internaționale. Acesta a dominat încă din lumea antică în scrierile cugetătorilor chinezi și greci, Sun Tzu și Thucydides, până în timpurile lui Thomas Hobbes, Niccolò Machiavelli și Jean-Jacques Rousseau. Aceștia din urmă au fost cei care au pus bazele studiilor de securitate internațională contemporană. Realismul clasic al secolului al XX-lea derivă în mare parte din lucrarea *Twenty Years' Crisis* a lui Edward Hallett Carr. [3] Făcând o analiză asupra lucrării citate Elman C. și Jensen M. [4], constată că E. H. Carr cercetează anarhia și absența unei puteri regulatorii între state ca principale caracteristici distinctive ale politicilor internaționale. Din cauza anarhiei sau a unui statut antagonist constant, sistemul internațional diferă de sistemul domestic. Textul lucrării este considerat unul clasic în teoria relațiilor internaționale și este des supranumit unul din primele texte realiste moderne, urmând tradiția lui Thucydides și N. Machiavelli. Analiza lui E.H.Carr începe cu optimismul, ce a urmat după Primul Război Mondial, încorporat în declarațiile Ligii Națiunilor și numeroase tratate internaționale, îndreptate spre o prevenire permanentă a conflictelor armate. Autorul continuă să demonstreze cum ideile de pace și cooperare între state raționale și bine concepute devin subminate în scurt timp din cauza realităților haosului și insecurității pe plan internațional. Prin estimarea fațetelor militare, economice, ideologice și juridice, precum și aplicarea puterii, E.H.Carr aduce critici dure asupra teoreticienilor utopici, care uită să ia în considerație exigențele supraviețuirii și concurenței. Cu toate acestea, el nu consideră perspectiva îmbunătățirii umane o cauză pierdută. La sfârșitul lucrării autorul citat chiar pledează pentru rolul moralității în politica internațională și sugerează că realismul trece nemijlocit la un defetism sumbru. Elementul esențial al analizei autorului este simplul fapt că în cadrul desfășurării relațiilor internaționale echilibrul relativ de putere trebuie recunoscut ca punct de pornire. [4]

Realismul deține o varietate de subcurențe a căror linii de gândire sunt bazate pe trei ipoteze fundamentale: gruparea, egoismul și centralizarea puterii. [5] Potrivit realiștilor clasici, lucrurile rele se întâmplă deoarece persoanele responsabile de realizarea politicii internaționale sunt uneori rele. [4]

Un alt reprezentant notoriu al realismului a fost Hans Joachim Morgenthau, care se află printre figurile de bază ale politicii secolului al XX-lea. El a adus contribuții de reper teoriei relațiilor internaționale și studiului dreptului internațional, mai ales prin lucrarea sa *Politics Among Nations*. Studiul introduce conceptul de realism politic, prezentând

o viziune realistă a politicilor de putere. Acest concept a jucat un rol major în politica internațională a Statelor Unite, făcând posibilă răspândirea globală a puterii acesteia în perioada războiului rece. Conceptul, de asemenea, evocă spre reconciliere politicile de putere cu etica idealistă a discuțiilor americane anterioare despre politica externă. Ideile de bază ale lucrării sunt reprezentate prin următoarele citate: „Un politician trebuie să acționeze din punctul de vedere al interesului național, conceput ca puterea între celelalte puteri. Minte poporului, inconștientă de distincțiile fine ale gândirii omului de stat, motivează de cele mai multe ori, în termeni simpli, moraliști și legali de bine absolut și rău absolut.”[6] „Realismul susține că principiile morale universale nu pot fi atribuite acțiunilor statelor (...). Individul poate afirma: „Să se facă dreptate, chiar dacă va fi să se sfârșească lumea”, dar un stat nu are dreptul să adopte astfel de poziție în numele celor pe care îi reprezintă. (...) În timp ce individul are dreptul moral de a se sacrifica în apărarea unui astfel de principiu, statul nu are dreptul de a-și permite dezaprobarea morală de a încălca un astfel de principiu, care stă în calea unei acțiuni politice de succes, inspirat de principiul moral al supraviețuirii naționale.”[6]

O figură exponențială a realismului în relațiile internaționale a fost George Frost Kennan, diplomat american, politolog și istoric, cunoscut ca „părintele politicii de izolare” și o figură-cheie în apariția războiului rece. Scrierile sale au inspirat formarea Doctrinei Truman și politicii externe a SUA de izolare a Uniunii Sovietice. Așa-numita Telegrama lungă[7] a sa de la Moscova în 1946 susținea că regimul sovietic era inerent expansionist și influența acestuia trebuie izolată. G.F.Kennan a avut un rol principal în dezvoltarea definitivă a programelor și instituțiilor războiului rece, printre care și Planul Marshall, care prevedea finanțarea Europei în scopul reconstruirii economiei după cel de-al Doilea Război Mondial și prevenirea răspândirii comunismului în Europa.[8]

Unul dintre fondatorii realismului clasic a fost și Nicholas John Spykman, sociolog, politolog și geopolitolog. Încercarea lui de a uni geopolitica, pe de o parte, de valorile liberal-idealiste ale libertății individuale, independenței naționale și anti imperialismului, iar pe de altă parte, de ipotezele politice realiste ale permanenței și inevitabilității concurenței de puteri, a avut o influență semnificativă în bazele ideologice ale politicii externe americane din 1941, dar de o durabilitate nerecunoscută pe scară largă. Totuși, el s-a afirmat la nivel geopolitic de stat, publicând două lucrări de importanță sporită în domeniul politicii externe: *America's Strategy in World Politics* și *The Geography of the Peace*. Prima a fost publicată în 1942, când se decidea implicarea Statelor Unite în cel de-al Doilea Război Mondial. Lucrarea era centrată pe echilibrul de putere în lume și exprima ideea că politica de izolaționism, bazată pe securitatea generată de oceanele care înconjoară continentul, era sortită să eșueze. Obiectivul autorului a fost să prevină despre refugiul Statelor Unite similar cu cel de după Primul Război Mondial. A doua lucrare a fost publicată după moartea lui N.J.Spykman. Autorul prezintă o geostrategie ce susține ideea că echilibrul de puteri din Eurasia a afectat direct securitatea Statelor Unite. N.J.Spykman a jucat rolul unui determinist geografic, arătând că geografia unei țări reprezintă un factor fundamental în analiza unei potențiale politici externe a acesteia. Lucrările lui se bazează pe ipoteze

similare celor ale lui Halford John Mackinder, unul din părinții fondatori ai geopoliticii și geostrategiei. N.J.Spykman aduce critici teoriei Heartland a lui H.J.Mackinder, spunând că importanța teritoriului marcat de aceasta a fost supraestimat și vine cu o nouă teorie numită Rimland. Aceasta urmărește planificarea politicii de securitate în funcție de factorii de așezare geografică a unui stat. Teoria pune accent pe coasta maritimă a unui stat sau a unui continent, în special pe cele dens populate de vest, sud și est ale Eurasiei.[9]

Contribuția lui Herman Kahn din perioada „războiului rece” a dus la dezvoltarea strategiei nucleare a Statelor Unite din acea vreme. Cunoscut ca părintele elaborării scenariilor, acesta a formulat câteva teorii de analiză ale unui potențial război nuclear. Printre acestea se numără și teoria jocurilor, care reprezintă un studiu complex de luare a deciziilor strategice și teoria sistemelor. În anii '50 ai secolului trecut, armata Uniunii Sovietice era cu mult mai consistentă decât cea a Statelor Unite. Prin urmare, administrația Președintelui Eisenhower a adoptat strategia nucleară ca măsură de securitate predominantă. H.Kahn a susținut importanța convingerii Uniunii Sovietice că Statele Unite erau capabile de un răspuns chiar și în urma unui atac nuclear, astfel ambele părți rămânând devastate.[10]

Autorul deja citat, Edward Hallet Carr, activînd între anii '30- '80 ai secolului trecut, a susținut ideea potrivit căreia în secolul al XIX-lea teoria echilibrului de interese dintre marile puteri reprezintă o convingere eronată, iar relațiile internaționale sunt într-o luptă continuă între puterile economic privilegiate și cele economic dezavantajate. În înțelegerea sa, puterile privilegiate ca Statele Unite, Marea Britanie și Franța optau pentru evitarea unui război, pe când puterile dezavantajate precum Germania, Italia și Japonia tindeau spre începerea unui război.[11] El critică dur și Liga Națiunilor, spunând că alianțele între națiuni, cu scopul de a duce războaie cu alte națiuni pentru conservarea păcii, nu este doar impractic, ci și retrogradabil.[12] E.H.Carr nu putea concepe securitatea în Europa de Vest fără securitatea din Europa de Est, care, la rândul ei, trebuia susținută de forța armată a Rusiei, invocând în acest sens o necesitate de colaborare între Marea Britanie și Rusia.[13] E.H.Carr se consideră a fi unul dintre fondatorii realismului clasic în teoria relațiilor internaționale. El identifică trei dihotomii ale realismului și idealismului (utopianismului) derivate din realismul lui N.Machiavelli: „În primul rând, istoria este o succesiune de cauză și efect, a cărei curs poate fi analizat și înțeles doar prin efort intelectual și, precum cred utopiștii, nu dirijat prin imaginație. În al doilea rând, teoria nu creează practică, după părerea utopiștilor, ci practica creează teorie. Și în ultimul rând, politica nu reprezintă o funcție a eticii, precum pretind utopiștii, ci etica e o funcție a politicii.”[14]

Realismul liberal sau Școala engleză a raționalismului susține că sistemul internațional, fiind înzestrat cu o structură anarhică, formează o societate a statelor unde normele și interesele comune generează mai multă ordine și stabilitate decât din punct de vedere strict realist.

Hedley Bull este un prim susținător al acestei idei prin lucrarea sa *The Anarchical Society*, în care arată că, în pofida caracterului anarhic ce predomină în arena internațională, se formează nu doar un sistem de state, ci și o societate a statelor. Având în vedere că granițele statelor nu erau încă bine definite în acea perioadă, cerințele pentru o entitate de a fi recunoscută ca stat erau afirmarea suveranității asupra unui grup de persoane,

definirea teritoriului și disponibilitatea unui guvern. O societate a statelor apare atunci când un grup de state, conștient de anumite interese și valori comune, formează o societate în sensul că acestea se concep a fi legate de un set comun de reguli în relațiile dintre ele, fiind capabile să conlucreze prin instituții comune. Pentru H.Bull societatea statelor reprezintă o modalitate de analiză și evaluare a ordinii în politica mondială. El își susține poziția prin conceptele de ordine în viața socială și mecanismele de echilibru de putere, drept internațional, diplomație, război și rolurile-cheie ale marilor puteri. El concludă că datorită existenței unor posibile forme alternative de organizare, sistemul statal este cea mai bună modalitate de obținere a ordinii în politica mondială.[15]

Un alt reprezentant al realismului liberal a fost și Martin Wight, care a contribuit la teoria relațiilor internaționale prin abordarea temelor echilibrului de putere, politica marilor puteri și sistemele statale împreună cu Hedley Bull.[16] Fiind și un reprezentant al Școlii engleze de teorie a relațiilor internaționale, dar și al Școlii de studii de securitate de la Copenhaga, Barry Gordon Buzan, împreună cu Ole Waever, a contribuit la elaborarea teoriei complexului regional de securitate. Aceasta cuprinde repartizarea securității în regiuni după criteriul formării geografice. Securitatea fiecărui actor dintr-o regiune interacționează cu securitatea celorlalți. Deseori putem observa o interdependență în materie de securitate în cadrul unei regiuni, dar nu între regiuni diferite. Anume această caracteristică definește o regiune și face atât de interesant domeniul de studiu al securității regionale. Statele tampon uneori izolează regiunile, de exemplu amplasarea Afganistanului între Orientul Mijlociu și Asia de Sud. Regiunile ar trebui văzute ca minisisteme, unde pot fi aplicate toate teoriile relațiilor internaționale cum ar fi: echilibrul de putere, polaritatea, interdependența, sisteme de alianță etc. [17]

Curentul neorealist derivă din realismul clasic, cu deosebirea că în loc de axarea pe natura umană, acesta se focusează pe structura anarhică a sistemului internațional. Statele reprezintă actorii primari, deoarece nu poate exista un monopol politic de forță. O atenție sporită se acordă forțelor inferioare și superioare statului prin nivelele de analiză sau dezbateră dintre structură și agenție, adică dintre aranjamentele șablonate recurente care influențează sau limitează opțiunile disponibile și capacitatea unei entități de a acționa independent și de a lua decizii de sine stătător.[18] Sistemul internațional este văzut ca o structură ce acționează asupra statului prin intermediul entităților inferioare statului, astfel acționând ca agenție asupra acestuia. Deși neorealismul împarte cu Școala engleză axarea pe sistemul internațional, totuși primul diferă prin accentul pe care îl plasează pe permanența conflictului. Pentru a asigura securitatea de stat, statele trebuie să se aplece într-o continuă pregătire pentru un conflict prin formare economică și militară. Robert Jeffrey Art, un adept al neorealismului, susține că forța încă reprezintă factorul determinant în structura puterii din lumea modernă.[19] De asemenea, el critică expansiunea NATO, spunând în 1998 că nu va dura mult până când Rusia se va simți izolată de către Vest, creându-i temeri de încercuire și excludere.[20] Robert Jervis, adeptul ramurii realismului defensiv al curentului neorealist, a lucrat asupra percepțiilor și interpretărilor în cadrul politicii internaționale de luare a deciziilor. Prin lucrarea *System effects. Complexity in*

political and social life Robert Jervis se impune ca un cercetător al științelor sociale și un expert în domeniul politicii internaționale. A condus și o cercetare comportamentală cu relevanță asupra prevenirii războiului nuclear. De asemenea, a participat și la inițiativa strategiei globale Hertog din 2010, care reprezintă un program de cercetare superioară în domeniul proliferării nucleare. [21]

Un alt fondator al neorealismului, Kenneth Neal Waltz, postulează că interacțiunea dintre statele suverane poate fi explicată prin presiunea exercitată pe acestea de structura anarhică a sistemului internațional, care le limitează și le constrânge posibilitatea de alegere. El subliniază, în mod repetat, că nu dorește să creeze o teorie a relațiilor internaționale ce are ca scop explicarea comportamentului sau acțiunilor unui anumit stat la un moment dat sau pe parcursul unei anumite perioade. Teoria echilibrului de putere a lui K.N.Waltz a fost supusă unor critici dure de către cercetătorii care nu găseau admisibilă politica externă a unor state îndreptată spre domenii specifice ca proliferarea nucleară. La rândul său, K.N.Waltz susține că lumea se află într-o stare de anarhie internațională perpetuă. [22] El face diferența dintre anarhia mediului internațional și ordinea internă. În cadrul domestic, toți actorii pot apela și se supun unei autorități centrale – statului sau guvernului, or în mediul internațional nu există astfel de ordine. Lipsa unei forțe centrale în cadrul mediului internațional ar trebui să determine statele să acționeze într-o direcție care ar asigura securitatea lor mai presus de orice, altfel riscând să decadă. Aceasta reprezintă o realitate fundamentală a vieții politice cu care se confruntă democrațiile și dictaturile deopotrivă, cu excepție, în rare cazuri când acestea nu pot conta pe buna-credință a altora de a le ajuta, astfel fiind nevoite să fie pregătite pentru a se apăra. Ca majoritatea neorealiștilor, K.N. Waltz acceptă că fenomenul globalizării impune noi provocări statelor lumii, dar nu crede că statele sunt înlocuite la nivel internațional, deoarece nici un alt actor non-statal nu dispune de capacități egale cu cele ale unui stat. K.N.Waltz sugerează că globalizarea reprezintă un capriciu al anilor ,90 (sec.XX), iar rolul statului și-a extins funcțiile ca răspuns la transformările globale. Neorealismul a fost răspunsul lui K.N.Waltz la ceea ce el a văzut ca deficiențele realismului clasic. Deși acești termeni sunt utilizați uneori pentru a se substitui reciproc, au totuși un număr de diferențe fundamentale. Principala distincție dintre cele două teorii este că realismul clasic pune natura umană sau dorința de a domina ca primă explicație pentru izbucnirea unui război, în timp ce neorealismul menține o afirmație redusă pe natura umană și accentuează presiunile anarhiei ca fiind cele care tind să modeleze urmările într-o măsură mai directă decât natura umană a politicianilor și diplomaților sau a preferințelor guvernamentale.[23]

Un alt reprezentant al neorealismului, Stephen Martin Walt, exprimă ideea că Statele Unite ar trebui să-și afișeze poziția dominantă în lume într-un mod acceptabil: prin utilizarea forței militare moderate, prin promovarea unei mai bune cooperări cu aliații-cheie și, cel mai important, prin reconstruirea imaginii sale internaționale infirme. Având în vedere că imaginea Americii este mohorâtă în mod deosebit în Lumea Arabă, el propune ca Statele Unite să reia rolul tradițional realizat prin strategia de utilizare a forțelor regionale de încredere pentru a verifica creșterea nivelului de puteri potențial ostile. De

asemenea, Statele Unite ar trebui să intervină doar în situații absolut necesare și să-și păstreze prezența militară cât mai mică posibilă.[24] Mai târziu, în 2011, S.M.Walt scrie că Statele Unite își pierd poziția de putere dominante în lume.[25] El se pronunță și pentru susținerea NATO, arătând patru mari sfere de activitate benefice pentru interesul Europei și SUA și anume: combaterea terorismului internațional, limitarea răspândirii armelor de distrugere în masă, gestionarea economiei mondiale și soluționarea relațiilor cu statele ce susțin mișcările anti-occidentale.[26] S.M.Walt s-a arătat critic și față de lobby-ul pentru Israel în Statele Unite, exprimând ideea că SUA nu va fi în stare să avanseze cu parteneriate strategice și cu Israel și cu statele arabe și musulmane, fapt pentru care a fost și criticat.[27] Referitor la Asia, afirmă că cea mai mare putere pe continent o va deține China, comparativă cu cea a Statelor Unite în emisfera vestică. China va înlătura vecinii mai slabi și își va dezvolta politici pentru propriile interese. S.M.Walt elaborează și teoria echilibrului de amenințare, care definește amenințările în materie de capacitatea totală de putere, proximitatea geografică, capacitatea ofensivă și intențiile de agresiune.[28]

Un alt adept al neorealismului, John J. Mearsheimer, elaborează teoria descurajării convenționale, prin care arată modul cum deciziile de a începe un război depind în mod direct de rezultatul estimat al unui conflict militar. Cu alte cuvinte, cum convingerile decidenților despre rezultatul unui război afectează succesul sau eșecul descurajării unui atac în dependență de riscul și costul acestuia.[29] Referitor la proliferarea nucleară în lume, el se exprimă în favoarea dezvoltării arsenalului nuclear de către Germania și păstrarea rezervelor nucleare sovietice de către Ucraina în scopul evitării unui alt război în Europa. Cu toate acestea, Ucraina cedează arsenalul nuclear Rusiei în 1993, după destrămarea Uniunii Sovietice. În 2000 se pronunță pentru achiziția armelor nucleare de către India în scopul echilibrării puterii cu China și Pakistan, astfel garantând stabilitatea regională.[30] Teoria neorealismului ofensiv plasează accentul pe competiția securității între marile puteri în cadrul anarhiei sistemului internațional și nu pe natura umană a politicienilor și diplomaților. J.J.Mearsheimer se aliniază lui S.M.Waltz, afirmând că cea mai bună modalitate pentru un stat să-și asigure securitatea este obținerea hegemoniei, eliminând astfel orice posibilitate de confruntare din partea unei alte mari puteri. De asemenea, el respinge total teoria democratică a păcii prin care se afirmă că democrațiile niciodată sau foarte rar merg la război unele cu altele. Autorul nu crede că un stat poate deveni hegemon global din cauza suprafeței prea extinse a pământului, divizarea pe continente și oceanele dintre continentele lumii.[31] J.J.Mearsheimer se arată critic în privința lobby-ului pentru Israel în SUA și în privința războaielor Israelului asupra Libanului și Fâșiei Gaza, precum și în privința dotării Israelului cu arme atomice.[32] Nici dezvoltarea Chinei nu va decurge pașnic, potrivit afirmației acestuia. SUA va încerca să prevină obținerea hegemoniei de către China asupra regiunii Asia-Pacific prin formarea unei coaliții cu India, Japonia, Filipine, Coreea de Sud, Vietnam și Indonezia.[33] Teoreticianul se remarcă și prin analiza relatării neadevărurilor în cadrul politicii internaționale. El arată că liderii unui stat sunt predispuși să mintă atât audiența internațională, cât și propriul popor, din considerentul interesului de stat. În lucrarea *Why Leaders Lie* afirmă că liderii democrați sunt mult mai

predispuși să mintă propriul popor decât cei autocrați. De asemenea, el mai spune că este dificil pentru lideri să mintă alte state deoarece nivelul de încredere dintre state este foarte mic, iar fără un nivel de încredere ridicat, neadevărul relatat nu va fi eficient.[34] J.J.Mearsheimer clasifică minciunile internaționale după cinci tipuri: minciuni interstatale, exploatarea sentimentului de frică, acoperiri strategice, mituri naționaliste și minciuni liberale. Autorul abordează tema dată din perspectivă utilitaristă, subliniind că minciunile internaționale pot avea și efecte negative ca o cauzare a unei culturi de decepții permanente pe plan intern, care poate duce la eșuarea politicii. J.J.Mearsheimer accentuează două tipuri de decepții, prima fiind tănuirea, când un lider reține anumite informații despre o problemă importantă, și a doua - procedeul spinning, când liderul accentuează părțile pozitive ale unei probleme și ignoră pe cele negative.[35] În septembrie 2014, J.J.Mearsheimer, într-un articol publicat în revista *Foreign Affairs*, se pronunță foarte critic referitor la politica americană față de Rusia de la încheierea războiului rece încoace. Autorul susține că intervenția rusă în Crimeea și Ucraina a fost motivată de obiectivele strategice iresponsabile, în viziunea lui, din Europa de Est și că anexarea Crimeii a fost alimentată de preocupările Rusiei de a nu pierde accesul la flota Mării Negre de la baza navală din Sevastopol dacă Ucraina continua calea integrării europene și parteneriatul cu NATO. În final, concludă că politica Statelor Unite ar trebui schimbată spre recunoașterea Ucrainei ca stat tampon între NATO și Rusia decât încercarea de a absorbi Ucraina în NATO.[36]

Unul dintre susținătorii teoriei stabilității hegemonice din cadrul realismului este și Robert Gilpin, specializat în efectul corporațiilor multinaționale asupra autonomiei statale. El se opune teoriei echilibrului de putere, afirmând că orice sistem tinde în mod normal spre echilibru. Pentru a obține un nou sistem, războiul global creează prin definiție un nou hegemon. Acest nou hegemon va crea un nou sistem în lume după un set de preferințe proprii și va continua să mențină noua ordine instaurată prin promovarea bunurilor publice precum: stabilitatea monetară prin mijloacele FMI, instituirea Băncii Mondiale, mijloace de securitate globale ca NATO și democratizarea. Acestea sunt normele pe care Statele Unite a încercat să le demonstreze în ultimele decenii. R.Gilpin afirmă că stabilitatea unui nou sistem în lume depinde în totalitate de cât de decisivă este victoria după un război hegemonic. De asemenea, autorul citat arată că orice hegemonie intră în declin odată cu trecerea timpului din cauza extinderii vaste și uneori din cauza tendințelor imperialiste. Pentru a evita acest declin, Statele Unite au creat un șir de instituții în cadrul sistemului mondial pentru a-și asigura continuitatea hegemonică. [37] O eventuală putere, care se apropie de nivelul actualului hegemon, ar putea isca un nou conflict. În general, noua forță nu are puterea de a deveni noul hegemon, deoarece toate resursele sale se epuizează în încercarea de a înfrunța actualul hegemon, astfel neajungându-i resurse pentru a-și instaura propriile preferințe. În acest caz, un stat similar vechiului hegemon după cultură și preferințe își va asuma acest statut.[38]

Realismul neoclasic reprezintă o combinație a teoriilor realismului clasic și neorealismului, în opinia lui Gideon Rose. Acest curent determină acțiunile unui stat în cadrul sistemului internațional prin variabile sistemice ca distribuția capacității de putere între state

și variabile cognitive ca percepția și interpretarea eronată a presiunilor sistemice, a altor state sau amenințări, și variabile domestice precum instituțiile de stat, elitele și actorii sociali în cadrul societății, care influențează puterea și libertatea de acțiune a factorilor de decizie în politica externă. Susținând conceptul echilibrului de putere, realismul neoclasic adaugă că neîncrederea și incapacitatea statelor de a se înțelege reciproc, sau incapacitatea liderilor de a mobiliza puterea de stat și suportul public, pot rezulta într-un comportament subexpansionist și subechilibrat, care duce la destabilizarea sistemului internațional, ascensiunea și decăderea marilor puteri și la război. Un echilibru de putere adecvat are loc atunci când un stat percepe corect intențiile altui stat și reacționează corespunzător. Echilibrul de putere neadecvat sau supraechilibrat intervine când un stat percepe incorrect alt stat ca fiind unul amenințător și utilizează prea multe resurse pentru a reacționa. Subechilibrarea are loc atunci când un stat eșuează în încercarea de a-și echilibra puterea, percepend amenințarea unui alt stat mai mică decât aceasta este în realitate. Nonechilibrarea este atunci când un stat mai slab atrage într-un conflict un stat mai puternic, pentru a scăpa de o eventuală amenințare sau când un stat mai slab se aliniaza voluntar statului adversar pentru a evita o eventuală anexare de către acest stat. [39]

Unul din reprezentanții acestui curent, Randall Schweller, dezvoltă teoria echilibrului de interese, o revizuire a teoriei echilibrului de putere a lui Kenneth Waltz și a teoriei echilibrului de amenințare a lui Stephen Walt. El este atribuit acestui curent deoarece ia în considerație explicația non-structurală a comportamentului statelor. Lui i se atribuie accentuarea distincției dintre statele ce doresc să-și păstreze statu-quo-ul și statele revizioniste care nu sunt mulțumite de poziționarea lor pe arena internațională, precum și încorporarea acestei diferențe în cadrul teoriilor realiste ale comportamentului statelor. [40] Lucrările sale examinează eșuarea încercării statelor de a se contrabalansa, axându-se pe dinamica internă a statului, care înfruntă presupunerea realismului structural a unui actor unitar.[41]

William Wohlforth se axează pe studierea evenimentelor din perioada și post „război rece”. El este considerat un realist neoclasic, rezultând din lucrările asupra unipolarității americane.[42] W.Wohlforth analizează statutul unui stat din punctul de vedere al mai multor perspective și abordări teoretice, precum modalitatea statului de a-și proclama un anumit statut pe arena internațională, cum sunt privite aceste intenții de către statele lidere și dacă sunt ostile sau oferă o directivă pașnică.[43]

Un alt reprezentant al realismului neoclasic este Aaron Friedberg, care cercetează tematica dezvoltării Chinei. Acesta susține că deteriorarea relațiilor dintre SUA și China ar putea rezulta într-un nou război rece, iar perspectiva confruntărilor și conflictelor va prezenta o creștere sesizabilă, pe de o parte. Pe de altă parte, o consolidare a colaborării celor două mai puteri pacifice ar putea genera posibilități sporite de creștere economică mondială durabilă, o soluționare pașnică a disputelor regionale și o gestionare reușită a problemelor globale actuale, inclusiv terorismul și proliferarea armelor de distrugere în masă. Poziția realiștilor, în general, referitor la relațiile China-SUA pe viitor este că vor fi stabile și pașnice.[44]

Curentul postrealist sugerează că realismul nu este decât o formă a retoricii sociale, științifice și politice. Acesta mai degrabă vine să elucideze decât să dezvolte dezbaterile despre ce este real și ce este realist în domeniul relațiilor internaționale, iar actorii globali sunt uniți într-o rețea globală de gânduri, acțiuni și discuții. Curentul se bazează mai mult pe discuții, discurs și dezbateri în conduita și studiul relațiilor internaționale.[45]

În cadrul curentului menționat, Francis A. Beer se axează pe tematica războiului și păcii. Printre organizațiile studiate de autor se numără NATO și Organizația pentru Cooperare Economică și Dezvoltare. Francis A. Beer folosește NATO pentru a arăta coexistența în lumea reală a conceptelor cuplu de anarhie și societate, agenți și structuri, conflicte și cooperări, dezintegrări și integrări, război și pace. Acestea se intersectează dens pe diferite nivele și sectoare ale sistemului global, neexcluzându-se reciproc.[46]

În viziunea lui James Der Derian, problemele de securitate, acum mai mult ca oricând, necesită o combinație de abordări tradiționale și inovative. El tinde spre o abordare a studiilor de securitate multi-disciplinară, multi-perspectivistă și multi-media, o abordare pluralistă critică a celor mai frecvente probleme ale politicii mondiale. Der Derian subliniază natura fazelor schimbătoare a războiului cu diplomația. El este considerat unul din cei mai provocatori și inovatori cugetători în domeniul relațiilor internaționale, arătând apariția și judecând consecințele rețelei de divertisment media militar industrial și oferă o alternativă pentru politici partizane, analize instante și remedieri tehnice, care dau peste cap în prezent politica de securitate națională a SUA.[47]

Liberalismul, următorul curent asupra căruia ne vom referi în continuare, reprezintă un set de principii și instituții, ce sunt definite printr-un șir de caracteristici, cum ar fi libertatea individuală, participarea politică, proprietatea privată și egalitatea de șanse. Într-o anumită măsură acestea prin definiție sunt împărtășite de toate societățile liberal-democratice. Teoreticienii în domeniul științelor politice identifică liberalismul printr-un singur principiu esențial, și anume importanța libertății individuale. Mai presus de toate, acesta subliniază importanța libertății morale, a dreptului de a fi tratat și a obligației de a trata pe alții ca pe subiecți ai eticii și nu doar ca pe obiecte sau mijloace.

Versiunea ideală a liberalismului se identifică printr-un angajament comun pentru patru instituții esențiale. În primul rând, cetățenii posedă egalitate juridică și alte drepturi civice fundamentale, ca libertatea confesiunilor și libertatea presei. În al doilea rând, efectivul suveranilor unui stat formează legislaturi reprezentative, autoritatea lor derivând din consimțământul electoratului și își exercită autoritatea reprezentativă liber de orice constrângere, aparte de cerința conservării drepturilor civice fundamentale. Cel mai pertinent fapt al impactului liberalismului în afacerile externe este că statul nu este supus nici autorității externe a altor state, nici autorității interne a unui deținător de prerogative speciale, de exemplu de monarhi sau birocrății militare asupra politicii externe. În al treilea rând, economia se bazează pe recunoașterea dreptului la proprietatea privată, inclusiv la proprietatea mijloacelor de producție. Proprietatea este justificată prin achiziție individuală sau prin acord social sau utilizare socială. Aceasta exclude socialismul sau capitalismul statal, dar nu trebuie să excludă socialismul de piață sau diferite forme ale

economiei mixte. În al patrulea rând, deciziile economice sunt predominant configurate de forțele de cerere și ofertă, interne și internaționale și sunt libere de controlul strict birocratic. Internaționalismul liberal consistă, la nivelul fundamental, în încercarea de a promova principiile și instituțiile liberalismului dincolo de hotarele naționale și în aplicarea variațiilor acestora în cadrul relațiilor internaționale. Realiștii clasici de la Thucydides încoace vorbeau despre o stare internațională de război care ar putea fi atenuată, dar nu și depășită. Liberalii clasici au desființat această abordare sceptică anunțând posibilitatea stării de pace între statele independente și suverane.[48]

Cercetările contemporane ale liberalismului și relațiilor internaționale se reîntorc la cele trei tradiții ale liberalismului, atribuite următoarelor trei grupuri de teoreticieni. John Locke – marele fondator al individualismului liberal modern, care a susținut că statele la rândul lor au dreptul la independență politică ce decurge din drepturile individuale la viață și libertate, și dreptul la integritate teritorială ce decurge din dreptul individual la proprietate, oferind astfel bazele liberale ale dreptului internațional. Adam Smith, Charles de Montesquieu și Joseph Schum au explicat într-o manieră extraordinară liberalismul comercial și rezultatul acestuia – pacifismul liberal. Immanuel Kant și Giuseppe Mazzini au făcut parte din republicanii liberali, care au teoretizat pacea între republicile de tip liberal.[49] Tradiția republicană liberală, în timp ce încorporează într-o anumită măsură atât individualismul liberal, cât și liberalismul comercial, a exercitat cea mai mare influență asupra teoriei liberale contemporane în domeniul relațiilor internaționale. Aceasta susține că democrația liberală lasă o moștenire internațională coerentă în domeniul afacerilor externe și anume o pace separată. Statele liberale sunt pașnice unele cu altele, dar, de asemenea sunt înclinate spre purtarea războaielor cu statele non-liberale.

Afirmația precum că statele constituționale liberale au un comportament diferit în relațiile externe reiese din lucrările lui Immanuel Kant și Thomas Paine, dar încercările de a demonstra empiric acest fapt sunt mult mai recente. În secolul al XX-lea, Clarence Streit a fost primul care a indicat spre o tendință a democrațiilor liberale moderne de a menține pacea între ele, iar Dean V. Babst a fost primul care a oferit suport statistic pentru această ipoteză.[50] Pe parcursul ultimelor trei decenii s-au identificat dovezi empirice puternice pentru existența păcii separate între democrațiile liberale, dar nu și între democrații și non-democrații. Criticile propunerii pentru pacea separată s-au axat în mare măsură pe accentuarea argumentului causal, sugerând că pacea interdemocratică ar putea fi pur și simplu un produs secundar al bipolarității și al modelelor strategice de alianță în timpul războiului rece. [51]

Michael Doyle, în cartea sa *Ways of War and Peace*, susține că două secole de pace între democrațiile liberale nu pot fi prezentate ca un epifenomen sau un rezultat al alianțelor strategice. De fapt, modelele de alianțe internaționale, stabile între democrațiile liberale, par a fi în mare parte o consecință a împărtășirii valorilor liberale și instituțiilor interne. M.Doyle dezvoltă o explicație originală a păcii separate între democrațiile liberale, bazate pe eseul lui Immanuel Kant *Pacea perpetuă*. În interpretarea lui M.Doyle, tratatul de pace prezumtiv al lui I.Kant arată modul în care republicile liberale duc spre o politică

internațională dihotomică, reprezentată prin relații pașnice determinate de o uniune pacifică între state liberale similare și starea de război între liberali și non-liberali.[52]

În ultimii ani, unii cercetători, cum ar fi Georg Cavallar și John MacMillan, au studiat problema interpretării lui I.Kant. Potrivit comentariilor acestor critici, uniunea pacifică a lui I.Kant, probabil, a intenționat să includă toate statele și nu doar republicile liberale. Stefano Recchia și Nadia Urbinati merg mai departe, sugerând că primul care ar anticipa în mod explicit apariția unei păci separate, între democrațiile constituționale, bazate pe un pact pentru o alianță de apărare împotriva statelor despotice, nu a fost I.Kant, ci Giuseppe Mazzini, gânditor revoluționar al secolului al XIX-lea și activist politic democratic.[53] Contrar acestor opinii, M.Doyle, părintele teoriei păcii democratice moderne, susține că există motive întemeiate pentru a-l vizualiza pe I.Kant ca fondator al teoriei moderne a păcii democratice, interpretându-l pe I.Kant, din perspectiva impunerii ideii ca pacea să fie stabilită printr-o constituție legitimă care ar implica toate cele trei articole definitive. Cei mai recentii cercetători din domeniul păcii democratice se axează fie exclusiv pe rolul instituțiilor liberal-democratice, normelor liberale, sau interdependenței economice. Dar teoria păcii liberal kantiene, așa cum a fost dezvoltată de M.Doyle, nu este nici în totalitate instituțională, nici doar ideologică și nici exclusiv economică. Doar împreună cele trei componente specifice ale instituțiilor liberale, ideilor liberale și legăturilor transnaționale ce rezultă din acestea pot conexe plauzibil caracteristicile formațiunilor și economiilor politice liberale cu pace liberală durabilă între statele care îndeplinesc cele trei criterii încorporate în cele trei articole definitive. Seturile de date statistice privind pacea liberală nu codifică adecvat acești trei factori împreună. După cum s-a menționat de către Bruce Russett și John Oneal, cel mai aprofundat test empiric recent al ipotezei păcii liberale confirmă efectele pozitive separate asupra instituțiilor democratice și comerțului internațional, precum și apartenența la organizații internaționale, dar nu codifică separat normele liberale și încrederea interdemocratică reciprocă, care poate fi într-adevăr greu de măsurat prin analiză cantitativă.[54]

Unii liberali clasici, cum ar fi J.Bentham, I.Kant și G.Mazzini, anticipează că instituțiile internaționale, în special instanțele de arbitraj, dar și federațiile internaționale mai avansate, cu propriile lor adunări parlamentare, ar reduce incertitudinea și ar îmbunătăți încrederea reciprocă între state, atenuând astfel dilema de securitate și promovând în mod activ cooperarea și pacea internațională în lume. În ultimele decenii, teoreticienii din domeniul relațiilor internaționale au dezvoltat în mod sistematic și au coroborat această intuiție.[55]

Bazându-se pe noile perspective ale teoriei jocurilor, oamenii de știință din perioada anilor 1980 și 1990 au enunțat că așa-numitele regimuri internaționale, constând în norme internaționale convenite, reguli și proceduri de luare a deciziilor, pot asista statele în coordonarea eficientă a politicilor și în colaborarea în domeniul producției de bunuri publice internaționale, cum ar fi comerțul liber, controlul armelor și protecția mediului. Fiind încorporate în cadrul instituțiilor multilaterale formale, cum ar fi Organizația Mondială a Comerțului (OMC) sau Acordul Nord-American de liber schimb (NAFTA), regimurile îmbunătățesc esențial disponibilitatea de informații între state într-o anumită

zonă, promovând astfel reciprocitatea. După cum susține Robert Keohane, multilateralismul instituționalizat de asemenea reduce concurența strategică în favoarea veniturilor relative și avansează astfel cooperarea internațională.[56]

Majoritatea teoreticienilor, care studiază regimurile internaționale, au acceptat presupunerea neorealismului Kenneth Waltz că statele sunt unitare și reprezintă actori internaționali cu interese proprii. Puțină atenție a fost acordată impactului asupra cooperării internaționale a proceselor politice și dinamica internă. De asemenea, cercetătorii regimurilor politice au ignorat în mare măsură o problemă probabil crucială a interacțiunii prelungite într-un cadru internațional instituționalizat, care poate schimba fundamental interesele sau preferințele statelor pe rezultate, spre deosebire de preferințe pe strategii, astfel generând deschideri spre răspunsuri pozitive în vederea sporirii cooperării globale. Din aceste motive, teoria internațională a regimului politic nu este, propriu-zis, liberală, iar termenul de instituționalism neoliberal folosit frecvent pentru a o identifica este oarecum eronat.[22]

Doar în ultimii zece ani teoreticienii liberali din domeniul relațiilor internaționale au început să studieze sistematic relația dintre politica internă și cooperarea internațională instituționalizată și guvernarea globală. Acești noi cercetători încearcă să explice, în special, cooperarea internațională restrânsă între democrațiile liberale, precum și nivelul mai mare decât media de delegare de către democrații pentru organisme multilaterale complexe, cum ar fi Uniunea Europeană, Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, Organizația Mondială a Comerțului.[57,58]

Unii cercetători contemporani, cum ar fi Charles Boehmer, de asemenea au confirmat intuiția liberală clasică prin care instituțiile internaționale oficiale, cum ar fi ONU sau NATO, contribuie în mod independent la pace, mai ales atunci când acestea sunt dotate cu structuri administrative sofisticate și capacități de colectare de informații. Cu alte cuvinte, cercetarea guvernării globale, în special a relației dintre democrație și cooperarea internațională, este prosperă și completează cercetătorii din domeniul păcii liberale democratice.[59]

Gânditorii liberali din domeniul relațiilor internaționale au manifestat întotdeauna un interes deosebit pentru dimensiunea etică a politicii externe, bazat pe presupunerea că atât ideile, cât și interesele materiale în cele din urmă determină comportamentul de stat. Astfel, problemele cu privire la admisibilitatea și oportunitatea intervenției militare de a răspândi sau a susține valorile liberale în străinătate au fost esențiale pentru gândirea politică a figurilor de bază, precum I.Kant, G.Mazzini și J.Mill. Realiștii clasici, la rândul lor, nu au respins neapărat preocupările normative în întregime, spre deosebire de urmașii lor contemporani, dar aceștia au fost sceptici cu privire la posibilitatea de comportament moral într-un mediu anarhic în care supraviețuirea statului este presupusă a fi în mod constant în joc.[60]

Teoria liberală contemporană cu privire la intervenția militară se bazează conștient pe cercetătorii clasici. Cu riscul de simplificare, se pot identifica două grupuri de cercetători liberali în cadrul dezbaterii normative în curs privind intervenția militară și

schimbarea regimului: intervenționistii cosmopoliți, pe de o parte, și internaționaliștii liberali, pe de altă parte.

Intervenționistii cosmopoliți se axează, de obicei, pe teoria morală a lui I.Kant, dar îi urmează doar vag gândirea politică. Ei afirmă că toți cei care au capacitatea de a interveni militar pentru prevenirea încălcării sistematice a drepturilor omului, de asemenea, au și o datorie morală de a face acest lucru, sub pretextul unor criterii de eficiență și/sau proporționalitate. Pentru cosmopoliți, în cazul în care un stat este tiranic și asuprește sistematic propria populație, acesta pierde orice respect pentru independență. După cum menționa Brian Barry, implicarea prin intervenție militară internațională pentru a destitui guvernul și, în cazul în care este necesar, pentru a pune țara sub tutelă internațională este întotdeauna la prima vedere moral justificată și, într-adevăr necesară, deși în ultimul moment s-ar putea lua hotărârea împotriva utilizării forței.[61]

Internaționaliștii liberali, au avut tendința de a plasa mai mult accentul pe suveranitatea de stat și pe datoria internațională concomitentă de neintervenție. I.Kant a favorizat absolut neintervenția ca o chestiune de principiu. El a crezut că este necesară stabilizarea relațiilor internaționale și asigurarea că fiecare comunitate politică își poate determina în mod liber felul său de viață. G.Mazzini și J.Mill nu s-au opus categoric intervenției militare. De exemplu, ei au justificat-o prin încetarea războaielor civile îndelungate și salvarea populației neajutorate de la masacre ilegale. Totuși, ei s-au opus cu fermitate utilizării forței în scopul de a promova libertatea și democrația în general. Ambii au insistat că tirania trebuie învinsă pe plan intern, cu asistență economică și diplomatică din exterior și fără intervenție militară străină, pentru că orice libertate realizată va rămâne extrem de fragilă și nu ar putea fi durabilă.[60]

Internaționaliștii liberali contemporani, cum ar fi Michael Walzer și John Rawls, de obicei, justifică, dar contrar intervenționistilor cosmopoliți, nu necesită intervenția militară umanitară în ultimă instanță în fața celor mai grave încălcări ale drepturilor omului, cum ar fi masacrul condus de stat sau genocidul, sugerând că suveranitatea poate fi ignorată în circumstanțe similare. Însă ei insistă ca intervenția militară să fie autorizată și supravegheată multilateral, în mod ideal, de Consiliul de Securitate al ONU, în cazul în care urmează să fie legitimată. Ipoteza de bază este că autorizarea și supravegherea colectivă reduce riscul de uzurpare de către statele puternice. Cei mai mulți internaționaliști liberali contemporani se alătură strămoșilor lor clasici și resping politicile de democratizare forțată pe ambele motive principiale și consecvențiale. Transformarea democratică este cel mai bine încurajată pașnic și indirect, prin intermediul comerțului, investițiilor și ajutorul extern. Acestea pot ajuta la diversificarea societăților, iar societățile diversificate în dezvoltare tind să ceară guvernare receptivă pe termen lung.[62,63]

În cele din urmă, majoritatea liberalilor contemporani sunt de acord că democrația nu duce la rezolvarea tuturor problemelor. Cercetările sugerează că, în general și în particular, diseminarea și consolidarea democrației liberale în cadrul statelor reduce șansele atât de război internațional, cât și civil. Cu toate acestea, există dovezi că tranzițiile spre democrație produc de multe ori tulburări politice la nivel intern, cu excepția cazului în

care acestea sunt gestionate cu atenție. În cazul în care statul de drept și instituțiile publice sunt slabe, elitele politice vor fi tentate să folosească retorica naționalistă și violența pentru a obține și a menține conducerea, ceea ce poate duce la război internațional sau civil. În plus, așa cum a subliniat M.Doyle, respectarea întocmai a drepturilor individuale și a intereselor comerciale comune, care ar stabili motivele pentru pace între democrațiile liberale, pot constitui un motiv de conflict suplimentar în relațiile dintre societățile liberale și nonliberale. Dovezi ale acestui lucru pot fi găsite astăzi în relațiile dintre Statele Unite și aliații săi liberali, pe de o parte, și o Rusie renăscută, China în continuă dezvoltare, sau Iranul sfidător, pe de altă parte. Cu alte cuvinte, internaționalismul liberal nu este soluția la toate, acesta oferă doar un set de orientări normative și ipoteze empirice, dintre care unele sunt într-adevăr susținute de dovezi solide și de care au nevoie de vigilență constantă și prudență pentru a evita cruciade și intervenții greșite.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Waever, O. New 'Schools' in Security. Theory and their Origins between Core and Periphery. Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Le Centre Sheraton Hotel, Montreal, Quebec, 2004.
2. Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Publisher: Simon & Schuster, 2011. 368 p.
3. Carr E.H., *Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, Publisher: MacMillan and co; 2nd edition, 1946.
4. Elman C., Jensen M. *The Realism Reader*. New-York: Routledge, 2014, p. 35-38. 550 p.
5. Wohlforth, W. C. *Realism and Security Studies*. *The Routledge Handbook of Security Studies*. M. D. Cavelty and V. Mauer. New York: Routledge, 2010.
6. Morgenthau, H., Thompson, K., *Politics Among Nations*. 6-th edition. New York: McGraw-Hill Humanities, 1985, p. 165., 448 p.
7. Telegram, George Kennan to George Marshall, February 22, 1946. Harry S. Truman Administration File, Elsey Papers. Retrieved 27 June 2011.
8. DeConde, Al. *Encyclopedia of American foreign policy*. Volume 1, p. 95, 2002.
9. Spykman N.J. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1942.
10. Kahn, H. *On Thermonuclear War*. Princeton: University Press. 1960.
11. Laqueur, W. *The Fate of the Revolution: Interpretations of Soviet History from 1917 to the present*, New York: Scribner, 1987, pp.114. 285 p.
12. Porter B., E.H. Carr-The Aberystwyth Years, 1936–1947. În: E.N.Carr: A Critical Appraisal, New-York: Palgrave Macmillan, 2004, p.51. 376 p.
13. Haslam J., *Stalin's War or Peace: What if the Cold War had been avoided?* În: *Virtual History*. Ed. by Niall Ferguson, New York: Basic Books, 2000, p.348-367. 550 p.
14. Carr, E.H. *What is History?* London: Penguin Books, 1991. 208 p.
15. Bull, H. *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. 4th ed., New-York: Palgrave Macmillan, 2012, 329 p.
16. Hall, I. *The International Thought of Martin Wight*. New York: Palgrave Macmillan, 2006. 213 p.
17. Buzzan, B., Waever, O., *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge: University Press, 2003, 569 p.
18. Barker, C. *Cultural Studies: Theory and Practice*. London: Sage Publications LTD, 2003, 2nd ed., 448 p.
19. Art, R.J., Jervis, R. *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Problems*. 10th ed., Longman's: Pearson, 2010. 608 p.

20. Art, R. J. Creating a Disaster: NATO's Open Door Policy. *Political Science Quarterly*. Published by: The Academy of Political Science, Vol. 113, No. 3, 1998, pp. 383-403.
21. Jervis, R., *System effects. Complexity in political and social life*. Princeton: University Press, 1998, 328 p.
22. Waltz, K. *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill, 1979. 256 p.
23. Peterson S., Tierney M.J., Maliniak D. *Teaching and Research Practices, Views on the Discipline, and Policy Attitudes of International Relations*. Faculty at U.S. Colleges and Universities. College of William and Mary, Williamsburg VA. In: *International Relations Theories – Discipline and Diversity*. Ed. by Dunne T., 2007.
24. Walt, S. M. *Taming American Power*. In: *Foreign Affairs*, September–October, 2005. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2005-09-01/taming-american-power> (vizitat 06.02.2015).
25. Walt, S.M. *National Interest: The End of the American Era*, October 25, 2011. The Council on Foreign Relation. <http://www.cfr.org/united-states/national-interest-end-american-era/p26653>(vizitat 05.02.2015).
26. Walt, S.M. *The Imbalance of Power*. In: *Harvard Magazine*. March–April 2004. <http://harvardmagazine.com/2004/03/the-imbalance-of-power.html> (vizitat 05.03.2015).
27. Satloff, R. *Defending Dennis Ross*. In: *Foreign Policy*. April, 8, 2010. <http://foreignpolicy.com/2010/04/08/defending-dennis-ross-2/>(vizitat 27.04.2014).
28. Harrison, E. *The Post-Cold War International System: Strategies, Institutions and Reflexivity*. London: Routledge, 2004, 200 p.
29. Mearsheimer, J.J. *Back to the Future. Instability in Europe after the cold war*. *International Security*. Summer 1990. Vol. 15, No.1, 54p. <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0017.pdf> (vizitat 29.05. 2015).
30. Mearsheimer, J.J. *India Needs The Bomb*. *New York Times*. March 24, 2000, p. 21. <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/P0009.pdf> (vizitat 30.05. 2015).
31. Mearsheimer, J.J. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton& Company, 2001, p. 35. 592 p.
32. Mearsheimer, J.J. *Israel's Nukes Harm US National Interests*. July 09, 2010. Transcript of John J. Mearsheimer's remarks at the IRmep conference at the International Spy Museum „Israel's Nuclear Arsenal: Espionage, Opacity and Future” Washington, DC, 7/7/2010. <http://original.antiwar.com/john-mearsheimer/2010/07/08/israels-nukes-harm-us-national-interests/> (vizitat 30.05. 2015).
33. *Australians should fear the rise of China*. *The Spectator*, Saturday, 2nd October 2010 <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0053.pdf> (vizitat 31.05.2015).
34. Barker, Al. *International Deceit*, Oxford: The Oxonian Review. Issue 17.1, 17 October, 2011. <http://www.oxonianreview.org/wp/international-deceit/> (vizitat 01.06.2015).
35. Mearsheimer, J.J. *Why Leaders Lie: The Truth About Lying in International Politics*. London: Duckworth Publishing, 144 p.
36. Mearsheimer, J.J. *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. The Liberal Delusions That Provoked Putin*. In: *Foreign Affairs*. September/October 2014 Issue. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>(vizitat 01.06.2015).
37. Gilpin, R. *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press, 1987. 472 p.
38. Gilpin R. *The Theory of Hegemonic War*. In: *The Journal of Interdisciplinary History*. Vol. 18, No. 4, *The Origin and Prevention of Major Wars*. Spring, 1988, pp. 591-613. http://www.jstor.org/stable/204816?origin=JSTOR-pdf&seq=1#page_scan_tab_contents (vizitat 02.06.2015).
39. Gideon, R. *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*. In: *World Politics*. Volume 51, Issue 01, October 1998, pp.144-172. Cambridge University Press.
40. Schweller, R. *Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back*. In: *International Security*, 19:1 Summer 1994; Schweller, R. *Neorealism's Status-Quo Bias: What Security Dilemma?* In: *Security Studies* 5:3 Spring 1996.
41. Schweller, R. *Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing*. In: *International Security*. Volume 29, Number 2, Fall 2004, pp. 159-201.

42. Wohlforth, W. (edited with G. John Ikenberry and Michael M. Mastanduno). *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*. New-York: Cambridge University Press, 2011, 392 p.
43. Wohlforth, W. (edited with T.V. Paul and Deborah Welch Larson) *Status and World Order*. New-York: Cambridge University Press, 2014, 324 p.
44. Friedberg, Aaron L. The future of US-China Relations: Is conflict inevitable? In: *International Security*, Vol. 30, No.2, Autumn 2005, pp. 7-45.
45. Beer, F.A., Hariman R., *Post-Realism: The Rhetorical Turn in International Relations*. East Lansing: Michigan State University Press, 1996. 429 p., 429 p.
46. Beer, F. *Integration and Disintegration in NATO. Processes of Alliance Cohesion and Prospects for Atlantic Community*. Columbus: Ohio State University Press, 1969, 330 p.
47. Derian J.D., *Virtuous War. Mapping the Military-industrial-media-entertainment*. Oxford: Westview Press, 2001, pp. 242, 249 p.
48. Korab-Karpowicz, W. J. *On History of Political Philosophy. Great Political Thinkers from Thucydides to Locke*. Boston: Pearson, 2012. 241 p.
49. Recchia, S. Urbinati, N. *A Cosmopolitanism of Nations: Giuseppe Mazzini's Writings on Democracy, Nation Building, and International Relations*. New Jersey: Princeton University Press, 2009. 264 p.
50. Babst, D. V. *Elective Governments—A Force For Peace*. In: *The Wisconsin Sociologist* 3 (1), 1964, p. 9–14.
51. Farber, H. S., Gowa J., *Politics and Peace*. In: *International Security*. Volume 20, Issue 2, The MIT Press, Cambridge MA, Autumn, 1995, pp.123-146.
52. Michael W. Doyle. *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism*. New York: W.W. Norton, 1997, p.557.
53. Cavallar, G. *Kant and the theory and practice of international right*. Chicago: University of Chicago Press, 1999, 214 p.
54. Doyle, M. *Kant, liberal legacies, and foreign affairs*: In: *Philosophy and Public Affairs*, 12(4), pp. 323-353, 1983.
55. Farber, H. S., Gowa, J. *Common interests or common politics? Reinterpreting the democratic peace*. In: *Journal of Politics*, 59(2), pp. 393-417, 1997.
56. Keohane, R. O. *After hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984, 320 p.
57. Ikenberry, G. J. *After victory: Institutions, strategic restraint, and the rebuilding of order after major wars*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2001. 312 p.
58. Milner, H., Moravcsik, A. *Power, interdependence, and nonstate actors in world politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009. 320 p.
59. Boehmer, C., Gartzke, E., Nordstrom, T. *Do International Organizations promote peace?* In: *World Politics*, 57(1), October, 2004, pp. 1-38.
60. Haddock, B. *A History of Political Thought: 1789 to the Present*. Cambridge: Polity Press, 2005, 179 p.
61. Barry, B. *International society from a cosmopolitan perspective*. In D. R. Mapel & T. Nardin (Eds.), *International society: Diverse ethical perspectives*. Princeton, NJ: Princeton University Press, pp. 144-163, 1998.
62. Walzer, M. *Just and unjust wars: A moral argument with historical illustrations*. New York: Basic Books.; 4 edition, 2006. 400 p.
63. Rawls, J. *The law of peoples*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001, 208 p.

REPERE TEORETICO-METODOLOGICE APLICATE
ÎN CERCETAREA RELAȚIILOR DINTRE REPUBLICA MOLDOVA
ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL REFERENCES APPLIED
IN RESEARCH RELATIONS BETWEEN REPUBLIC OF MOLDOVA
AND EUROPEAN UNION

Luminița GAVRILUȚA, *doctorandă,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The process of European integration of Republic of Moldova even it is characterized by an accelerated tempo, encounter great difficulties regarding the adjustment of legislation, norms and general values to European community. Theorists of international relations in their works of reference, define integration in different ways, based on events that took place and geopolitical area. Theoretical and methodological indicators of European integration and the practical implementation of the process of national interest of states that want to go through were articulated around different schools and currents, among the most representative we consider to be (neo)realism, (neo)liberalism, social constructivism, intergovernmentalism, (neo) liberal functionalism, confederalism.

Key-words: *European integration, community, national interests, geopolitical area, political systems.*

Procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, caracterizându-se printr-un tempo accelerat, întâlneste mari dificultăți vizavi de racordarea legislației, normelor și valorilor generale la cele comunitare. În lucrările lor de referință, teoreticienii în relații internaționale definesc integrarea prin diferite modalități, reieșind din evenimentele care au avut loc și arealul geopolitic. Indicatorii teoretico-metodologici ai integrării europene și implimentările practice ale acestui proces de interes național al statelor care doresc să-l parcurgă s-au articulat în jurul diverselor școli și curente, printre care cele mai reprezentative le considerăm a fi (neo)realismul, (neo)liberalismul, constructivismul social, interguvernamentalismul, (neo)funcționalismul liberal și confederalismul.

Politologul american Joseph Nye notează despre existența diferitor tipuri de integrare, mai cu seamă reliefează despre existența integrării economice, politice și sociale. Analizând integrarea economică, menționăm că aceasta se manifestă printr-un nivel înalt al schimbului economic dintre entități, integrarea socială ar include coalizarea maselor, a grupurilor specifice și a elitelor, în timp ce integrarea politică ar cuprinde o mare varietate de fenomene, inclusiv mai multe decizii negociate și adoptate la nivel internațional, similarități atitudinale între state și birocrății internaționale[1]. Integrarea europeană este obiectivul primordial al Republicii Moldova, astfel, statul urmează să parcurgă toate tipurile de integrare, mai cu seamă pentru a înlătura multitudinea de restanțe la diferite capitale, atât la cele economice, cât și la cele sociale și politice.

Cercetătorul german K. Deutsch caracterizează integrarea prin „obținerea unui simț al comunității și al instituțiilor care pot asigura o schimbare dependentă și liniștită” [2]. În

accepțiunea politologului german Ernst B. Haas, configurația ideală a „comunității politice” este identificată cu „una în care există limitări în ceea ce privește violența conflictului în cadrul grupului” [3], precum și „crearea voluntară a unor unități politice mari care implică prezentarea conștientă de forțe în relație cu instituțiile participante” [4]. Astfel au fost create organele comune de conducere ale tuturor statelor Uniunii Europene. Existența normelor, valorilor, legilor și chiar a monedei unice transformă Uniunea Europeană într-o comunitate politică și economică.

J.S.Nye menționează că una dintre funcțiile organizării regionale este controlul conflictului intraregional[5]. În viziunea noastră, Republicii Moldova i-ar fi foarte benefică această teorie, prin care statul ar reuși să-și soluționeze diferendul transnistrean, astfel instaurând o stare de liniște în zonă și chiar la granița Uniunii Europene.

Teoreticianul american Michael Hodges prezintă integrarea ca „formarea de noi sisteme politice din sisteme politice separate”, definiție prin care poate fi caracterizată Uniunea Europeană, un număr definit de state care au politică comună, iau decizii unanime și le execută de aceeași manieră[6]. La rândul său, Reginald Harrison a prezentat însemnătatea instituțiilor centrale: „procesul de integrare poate fi definit ca stabilirea, în cadrul unei zone de relații, a comunității politice, de instituții centrale cu putere de luare a deciziilor, care sunt obligatorii, și metode de control, care determină alocarea valorilor la nivel regional, precum și mecanisme adecvate de obținere a consensului” [7].

În conformitate cu studiile lui Deutsch și ale colegilor săi privind integrarea, economiile cu adevărat integrate nu sunt neapărat acelea care se declară integrate prin mijloace formale sub forma de acorduri. Acele națiuni care dețin nivele înalte și consistente de comunicare și tranzacționare unele cu altele pot fi mai integrate decât acelea care au semnat acorduri formale [8].

Notăm existența părerilor contradictorii ale teoreticienilor referitor la definirea proceselor integrării. Unii consimt acest proces ca un nivel sau situație pe care statele națiune îl ating și apoi îl mențin, alții îl văd ca un proces perpetuu, care de fapt este fără sfârșit. Astfel, unii cercetători percep starea integrării ca fiind un acord bine definit, care poate fi constatat empiric, de obicei manifestându-se prin formarea unei uniuni. Pentru alții nu există nici un punct final, ei se concentrează pe însuși procesul de integrare, precizând că integrarea ar putea să nu fie neapărat o uniune formală, astfel că statele pot în mod constant oscila în procesul sau nivelul lor de integrare[9]. Noi considerăm Comunitatea Europeană a fi un organism dinamic, viabil, care este în permanentă evoluție, în așa mod statele necesită însă o permanentă racordare în ceea ce privește legislația, normele și cutumele europene. Analizând ideea de confederație, menționăm că aceasta are la bază teoria interguvernamentală și în special abordarea centrată pe stat. Uniunea Europeană posedă caracteristicile unui astfel de sistem din mai multe puncte de vedere: fiecare stat își păstrează autonomia administrativă, avînd în comun anumite organe de conducere, există o singură putere centrală, oricare stat membru al confederației își păstrează suveranitatea și totodată împreună apără interesele comune.

Valul de extindere din 2004 este explicat prin intermediul constructivismului social. Deoarece motivele pentru care cele zece state din Centrul și Estul Europei au aderat la Uniunea Europeană nu sunt pur economice, ci și sociale. Statele membre ale UE au recunoscut prin această extindere apartenența la marea familie de state europene și au onorat în același timp eforturile făcute de aceste state în transformarea propriilor societăți în vederea adoptării normelor și valorilor liberale. Pe parcursul ultimilor ani, ideea aderării la Uniunea Europeană devine obiectul unui consens politic mai larg și în Republica Moldova. Datorită gradului sporit de importanță strategică, acest subiect este analizat și dezbătut de mai mulți politicieni și analiști, în special de cei de pe eșichierul de dreapta. În prezent sunt tot mai frecvente abordările realiste ale aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană, care se bazează pe studierea legăturii dintre factorii politici, etnopsihologici, spațiali, vectorii economici externi și modalitățile de promovare în extern a intereselor economice naționale.

Dintr-o perspectivă pragmatică, integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană se va solda cu două consecințe majore: 1) reducerea suveranității politice și 2) apariția noilor posibilități pentru promovarea intereselor economice naționale, orientându-se către piețele din Vest. Astfel, este vital să facă față concurenței europene găsirea și ocuparea unor strategii în arhitectura economică europeană. Despre diminuarea suveranității politice, care este în esență o abordare destul de realistă, nu se vorbește în niciun studiu publicat la Chișinău, acest subiect fiind evitat și de politicieni.

Separarea geoeconomiei de geopolitică și geostrategie este dificilă datorită caracterului ei interdisciplinar, precum și a naturii unitare a activității social-umane. Acesta este motivul din cauza căruia majoritatea autorilor care se axează pe aceste abordări interdisciplinare utilizează metodologia multidisciplinară și sinergetică. Instrumentele elaborate în cadrul acestei științe au menirea să investigheze, să determine și să constrângă într-o lume a concurențelor și nu a adversarilor. Abordări geostrategice în relațiile moldo-comunitare le întâlnim la autori precum Viorica Antonov (*Politici regionale în sud-estul Europei și relevanța extinderii europene*), Grigore Vasilescu, dar și la Valeriu Prohnițchi, care tinde spre o geoeconomie, spunând că atâta timp cât în Rusia „omul bolnav al Europei“ va avea interese în zonă, procesul de democratizare va continua așa cum se manifestă astăzi (lent, dar sigur), procesul extinderii Uniunii Europene nu va lua vreo turnură neașteptată. Cercetătorii naționali care au analizat integrarea europeană a Republicii Moldova au divizat-o practic în două mari abordări. Din prima fac parte autorii și lucrările pragmaticilor care în pofida pașilor concreți întreprinși atât de Republica Moldova, cât și de Uniunea Europeană, și mai ales parafarea și semnarea Acordului de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător, rămân sceptici față de viitorul Moldovei. Ceilalți teoreticieni descriu ferm și convingător faptul că Republica Moldova are toate șansele să fie parte a mării familii europene, astfel și liberalizarea de vize este un alt exemplu elocvent prin care ne demonstrează capacitatea Uniunii Europene să-și valorifice promisiunile și pașii concreți realizați de Guvernul Republicii Moldova.

Considerăm că cele două abordări sunt corecte și plauzibile, necesitînd a fi utilizate și cercetate atît separat, cît și combinat, păstrîndu-se imparțialitatea și echidistanța, pentru a nu se cădea în extreme. Pentru ca Moldova să primească un alt statut decît doar cel de țară vecină, avînd posibilitatea de a se bucura de toată susținerea financiară și deschiderea de aderare în Comunitatea Europeană, statul trebuie să întreprindă reforme concludente pe interior. Cercetarea evoluției relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană a fost realizată prin aplicarea metodelor filosofice de investigație, care oferă sistemul de principii universale și de strategii generale utilizate în conexiune cu alte metode general-științifice și particular-științifice.

Metoda metafizică a asigurat analiza profundă a fiecărei perioade a relațiilor dintre RM și UE, abordate în plan istoric și în evoluție, iar în cadrul teoriei relațiilor internaționale și-a găsit aplicare în elucidarea aprofundării relațiilor bilaterale în mai multe domenii. Această metodă este aplicată de mai mulți autori în măsuri diferite. În majoritatea lucrărilor, în special în *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova* de Victor Chirilă, se descriu relațiile moldo-comunitare de la instituirea lor pînă în 2008 prin analiza acordurilor și documentelor semnate între țara noastră și UE[10]. Tot prin metoda metafizică, Victoria Boian analizează evoluția asistenței financiare acordate țării noastre din partea Uniunii Europene.

Metoda dialectică a permis de a cerceta relațiile celor două entități în dinamică, prin prisma dezvoltării lor istorice în unitate și contradicție, prin succedarea diferitor tipuri de structuri și interacțiunea componentelor și proceselor diverse. Majoritatea autorilor tratează finanțarea externă ca un lucru bun, dar insuficient. De fapt, ei se axează pe analiza asistenței externe și distribuția acesteia, dar nu pe eficiența utilizării. O astfel de metodă dialectică și criticistă întîlnim la Grigore Vasilescu, Victoria Umanet, Valentin Lozovanu, care vin cu unele obiecții asupra direcționării asistenței financiare venită din partea Uniunii Europene. Viziunea acestora constă în punerea la îndoială a beneficiului pe care ni-l oferă europenii prin asistența financiară. Aceasta este actuală în cazul în care, potrivit unor autori, inclusiv și străini, distribuția banilor ce vin de peste hotare este eronată. În mare parte, asistența externă este utilizată pentru eficientizarea actului guvernării, instituțiilor și funcționarilor publici, educarea și perfecționarea elitelor politice, funcționarilor publici de gradul I. O astfel de repartizare, afirmă reprezentanții acestei abordări, nu contribuie la dezvoltarea durabilă a Moldovei, susținerea economiei, competitivității, astfel încît peste cîțiva ani Republica Moldova să se poată descurca și fără ajutor financiar. Banii europeni fac bugetul țării dependent de susținerea externă. Și asta nu este doar alegerea autorităților locale, alocarea externă este distribuită de donatori. Cel mai mult însă are de suferit societatea moldovenească, simplii cetățeni care nu simt această asistență externă. Cercetătorul Erik S. Reinert consideră că susținerea externă la moment se bazează pe abordări economice “paliative”, fiind direcționată pentru a trata mai degrabă simptomele “boli” în loc de a-i înlătura cauzele.

Metoda sinergetică a oferit posibilitate de a cerceta relațiile moldo-comunitare ca pe un sistem ale cărui componente se autoorganizează, asigură explicarea și înțelegerea mai bună a caracterului mediului Uniunii Europene și a naturii relațiilor inter-europene, dar

mai ales a proceselor integraționiste din vecinătate, reflectă varietatea tendințelor și perspectivelor evoluției Republicii Moldova. Această metodă este întâlnită pe larg în unele lucrări care abordează Politica Europeană de Vecinătate, Planul de Acțiuni RM-UE: Marise Cremona, *The European Neighbourhood Policy: Legal and Institutional Issues*; Oleg Cristal, *Viitorul Cadru Juridic RM-UE: Moldova- stat asociat Uniunii Europene* etc. Cornel Ciurea, în lucrarea *Obiectivele politicii externe ale Republicii Moldova* vorbește despre previziunile imediate ce țin de relațiile moldo-comunitare. [11]

Metoda behavioristă a oferit posibilitate cercetătorilor de a analiza tipurile de comportament ale actorilor, degajând activitățile de politică externă, reliefând rezoluțiile și declarațiile adoptate, urmărind integrarea socioeconomică a Republicii Moldova în Uniunea Europeană. În viziunea autorilor Cristian Ghinea și Victor Chirilă, în timpul guvernării regimului Voronin, Republica Moldova a înregistrat un caz specific, care poate fi denumit „europenizare doar pe față”. Acesta s-a caracterizat printr-un procedeu atipic de armonizare a legislației naționale la cea comunitară, precum și crearea de noi instituții cu scopul de a obține dividende la Bruxelles, în timp ce procesul de implementare și eficientizare a reformelor a fost subminat de aceeași autoritate care le-a creat. În același timp, cercetătorul belgian Raul Hernadezi Sagrera scria că oficiali din cadrul UE considerau drept „inimaginabil” întreținerea unui dialog cu Moldova, în cazul în care Vladimir Voronin continua să conducă țara. Menționăm că, în acest context, metoda behavioristă se utilizează pentru a caracteriza un subiect politic, dar în această caracterizare poate fi regăsită de fapt întreaga guvernare.

Metoda instituțională a fost utilizată pe larg pentru a studia procesele de constituire a relațiilor internaționale și de creare a bazei normative. Valorificarea acestui subiect a fost posibil prin aplicarea metodelor particular-științifice: analiza proceselor de adoptare a deciziilor ce țin de Politica Europeană de Vecinătate, politico-descriptivă, analiza conținutului documentelor și studiului de caz. Igor Klipii, în *Evoluția cadrului politic al problemei integrării europene*, analizează cadrul instituțional al relațiilor instituit prin Acordul de Parteneriat și Cooperare, acestea fiind bază pentru: Comitetul Parlamentar de Cooperare, Comitetul de Cooperare, Consiliul de Cooperare. O altă abordare întâlnită în lucrările autohtone de specialitate este tratarea Uniunii Europene preponderent ca pe un subiect politico-economic unic și mai puțin ca pe o Uniune de state independente și suverane cu proprii politici și interese naționale, și mai ales cu puteri de influență diferite. Cercetătorii naționali fac trimiteri la instituțiile europene, ca fiind deținătoare de putere în cadrul Uniunii Europene, oferind drept exemplu obținerea regimului liberalizat de vize sau aderarea unui stat la Uniune, unde decizia finală aparține Consiliului UE format din miniștri de Externe ai statelor membre. În cazurile menționate mai sus, Comisia Europeană are rolul de a oferi rapoartele necesare, neavând împuternicirea de a lua decizii. În opinia noastră, abordarea Uniunii Europene doar ca pe o entitate și un set de instituții supranaționale poate fi greșită în cazul în care multe state europene, mai puternice decât altele, joacă un rol important în luarea deciziilor de către instituțiile suprastatale ale Uniunii. Astfel, recomandăm ca Republica Moldova să-și focuseze atenția pe construirea relațiilor bune cu

instituțiile UE, dar și cu cele mai influente țări din Comunitatea Europeană, de susținerea cărora va avea nevoie să beneficieze.

Metoda descriptivă, fiind fundamentată pe anumite categorii și concepte contemporane, a fost invocată pe larg pentru a trece în revistă evenimente ce țin de istoria Republicii Moldova, a Uniunii Europene, istoria și evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și UE, asigurând cu material factologic solid investigațiile procesului integraționist și construcțiile teoretice. În același context se include observația activităților contemporane în cadrul relațiilor RM-UE, informație necesară din raționamente nu numai gnoseologice, dar și teoretico-metodologice.

Metoda istoriografică a fost utilă pentru punerea în lumină și analiza celor mai importante elaborări monografice, studii, buletine de politică externă, culegeri de materiale și articole științifice la tema subiectelor abordate, cunoașterea, explicarea și înțelegerea temei, abordată contextual, discursiv, analitic și istoric.

Prin intermediul metodei prospective avem posibilitatea de a deduce unele macroipoteze cu privire la posibile evoluții ale relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană pe termen scurt și mediu. Subiectul Republica Moldova a fost valorificat prin aplicarea unor metode particular-științifice, cum ar fi cea retro alternativistă, prin intermediul căreia a fost supusă evaluării probabilitatea de a deveni realitate a unor variante posibile de soluționare a mai multor probleme, dar care în ultimă instanță au fost ratate. Aducem drept exemplu demiterea Guvernului Sturza de la sfârșitul anului 1999, care a cauzat decizia Comisiei Europene de a contramanda acordarea grantului de 15 mil. euro pentru susținerea balanței de plăți și a amâna pentru o dată nedefinită ședința Consiliului de cooperare RM-UE. O altă consecință a fost și omiterea Republicii Moldova din concluziile Consiliului European de la Helsinki privind extinderea Comunității Europene spre Est.

Metoda retro alternativistă a mai fost utilizată pe larg și în cazul criticii aduse guvernării comuniste, care ar fi propulsat Republica Moldova mult mai aproape de UE dacă nu mimau reformele: ADEPT- Implementarea reformelor în contextul cooperării UE-RM. Evaluarea progresului în perioada octombrie-decembrie 2011 [12].

Metoda prospectivă reprezintă un ansamblu de cercetări efectuate asupra evoluției viitoare a relațiilor internaționale, datorită cărora cercetătorii pot face anumite pronosticuri. Această metodă este preluată de mai mulți autori, precum: Svetlana Cebotari în teza sa de doctor *Politica Externă a Republicii Moldova în contextul proceselor integraționiste: interese și priorități*, Victor Chirilă, dar și numeroși autori din cadrul ADEPT.

Prin urmare, investigațiile efectuate cuprind un spațiu larg de interferență a diferitor științe, principiile interdisciplinarității, tratat în sens de aplicare a metodelor proprii unei discipline pe cîmplul altui demers științific și pluridisciplinarității, care presupune studiul simultan realizat de mai multe demersuri ale unui obiect ce aparține unei discipline academice, fiind folosite prin definiție, făcîndu-se uz de un sistem complex diferențiat în interior de instrumente de cercetare.

Explorarea subiectelor relatate anterior a fost efectuată inclusiv prin utilizarea următoarelor instrumente de cercetare științifică care sunt atribuite demersului post-neoclasic:

concepția paradigmatică elaborată de savantul Th. Kuhn a servit în calitate de suport științific pentru explicarea termenului „de integrare”. Cercetătorul Vasilescu, în lucrarea sa „Strategii de integrare europeană pentru Republica Moldova”, enumeră mai multe tipuri de integrare europeană, și anume: integrare fără aderare, integrare pînă la aderare, integrare continuă după aderare, abordări care se confruntă cu termenii oferiți de *Dicționarul de termeni comunitari* scris de Ion Jinga.

Analizînd principiul falsificaționismului propus de K. Popper, constatăm că acesta este fundamentat pe istoria cunoștințelor științifice, ceea ce ne permite să evaluăm unele proprietăți definitorii ale relațiilor internaționale, mai exact relațiile dintre Uniunea Europeană și Est, caracterul specific de integrare europeană al fiecărei țări și coincidența sau contradicția de viziunile membrilor Uniunii Europene referitor la subiectul extinderea Uniunii.

Datorită conceptului „programelor de cercetare” întemeiat de I. Lacatos, avem posibilitate de a supune analizei critice concurența științifică dintre școli, teorii, idei și ipoteze în contextul „creșterii cunoștințelor” prin aplicarea principiului „trecutul determină viitorul”.

Cercetarea individuală a fiecărui subiect abordat a fost posibilă datorită conceptului de „microrevoluție” fundamentat de S. Toulmin, ca subsistem aflat în interconexiune și totodată în raport de interdependență relativă cu alte componente din cadrul sistemului complex. În acest sens am consultat versiunea consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene.

La baza investigației temei de cercetare se află: principiul interdisciplinar, datorită căruia reușim să evidențiem corelațiile specifice rezultate din impactul procesului de integrare europeană a Republicii Moldova asupra reformelor interne, ajustarea legislativă națională la cea europeană. În același timp, principiul determinismului ne-a folosit drept indiciu în analiza politicii externe și a evoluției procesului de integrare europeană din perioada anilor 1990- 2014, prin prisma cauzelor și efectelor exercitate de problemele interne, cît și a extinderii Uniunii Europene spre Est.

Ca metode de tratare și analiză a datelor au fost folosite mai multe niveluri de analiză biografică:

√ cunoașterea caracteristicilor sociale ale Uniunii Europene; de pe site-ul oficial al Comisiei Europene am extras informația privind relațiile dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova;

√ confruntarea trecutului comunității cu reconstrucția verbală pe care o prezintă;

√ cunoașterea opiniilor și convingerilor mediului de cercetători din Republica Moldova și din alte state. Printre cercetătorii străini relevanți putem menționa: Andrew Wilson, Marise Cremona, Anneli Ute Gabanyi, Cristian Ghinea, Laza Kekic, Dov Lynch, etc. Majoritatea au analizat Politica Europeană de Vecinătate, referindu-se și la Moldova sau Planul de Acțiuni RM-UE.

O altă metodă foarte importantă este analiza comparativă, care prevede trei ramuri:

√ funcționalistă: identificarea influențelor ce determină viteza mică de apropiere de Uniunea Europeană și logicilor de acțiune și a cuantifica efectele relațiilor dintre RM și UE prin analiza sincronică a tuturor factorilor. De exemplu, în articolul dat am utilizat acest

instrument atunci când am criticat lipsa reformelor în domeniul corupției, ceea ce duce la defecțiuni funcționale în toate sectoarele unei societăți, mai ales una ex-sovietică;

√ culturalistă: acest instrument a fost întâlnit în puține lucrări, însă abordat pe larg în studiul de față. Diferența de mentalitate dintre cele două medii - european și moldovenesc - este prea mare. Societatea moldovenească are o mentalitate ex-sovietică, care suportă și admite corupția și influența politicului în toate sectoarele;

√ configurațională: punerea în evidență a coerenței sistemelor complexe integraționiste, managementul resurselor umane în diferite contexte și exemple. Universalist/evoluționistă: cercetarea unui număr finit de configurații, punerea în evidență a convergențelor situaționale din cadrul relațiilor Moldova-Uniunea Europeană.

Drept concluzie putem sublinia că, printre cele mai des întâlnite metode de cercetare a relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană sunt: metoda prospectivă, metoda istoriografică, metoda descriptivă, metoda instituțională, metoda behavioristă, metoda sinergetică, metoda dialectică, metoda metafizică. Sunt destul de rare abordările realiste ale aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană care s-ar axa pe studierea legăturii dintre factorii spațiali, politici, etnopsihologici, vectorii economici externi și modalitățile de promovare a intereselor economice naționale. Mai putem conchide că, despre reducerea suveranității politice, o abordare destul de realistă, nu se vorbește în niciun studiu din Chișinău, și nici măcar politicienii nu vorbesc despre acest lucru.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Nye J. Comparative Regional Integration: Concept and Measurement, *International Organisations* 22, autumn 1968, p. 855-880.
2. Deutsch K. Burrell S. Kann R. Lee M., Lichterman M. Lindgren R. Loewenheim F. and Wagenen R. Political Community and the North Atlantic Area. În: *International Political Communities: An Anthology*, Doubleday and Company, Garden City, New York, 1966, p. 1.
3. Haas E. The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957, Stanford University Press, Stanford, California, 1958, p. 6.
4. Haas E.B. The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorising. În: L.N. Lindberg and S. A. Scheingold (eds), *European Integration: Theory and Research*, Harvard University press, Cambridge, 1971, p. 4.
5. Nye J.S. Peace in Parts: Integration and Conflict in regional Organisation, Little Brown, Boston, 1971.
6. Hodges Michael. Introduction in M. Hodges (ed.), *European Integration*, Penguin, Harmondsworth, 1972, p. 13.
7. Harrison R.J. Europe in Question. Theories of Regional International Integration, George Allen and Unwin, London, 1974, p. 14.
8. Deutsch K. Burrell S. Kann R. Lee M. Lichterman M. Lindgren R. Loewenheim F. and Wagenen, R. Political Community and the North Atlantic Area. In: *International Political Communities: An Anthology*, Doubleday and Company, Garden City, New York, 1966.
9. Etzioni A. The Epigenesis of Political Communities at the International Level. In: *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*, The Free Press, New York, 1969, p. 214.
10. Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008). Chișinău: Cartdidact, 2009, p. 192.
11. BULETIN DE POLITICĂ EXTERNĂ AL MOLDOVEI, Nr 74, Chișinău, ianuarie 2014, p. 2.
12. Euromonitor, Nr. 4 (26), Ediția VII, perioada octombrie-decembrie 2012.

**GEOPOLITICĂ ȘI ENERGIE:
EUROPA ÎN CĂUTAREA SURSELOR ALTERNATIVE DE ENERGIE**

**GEOPOLITICS AND ENERGY:
EUROPE IN SEARCH FOR ALTERNATIVE SOURCES OF ENERGY**

**Iulian VIȚĂ, doctorand,
Academia de Studii Economice a Moldovei**

Summary

The following article pursues the topic of Europe's energy sources and the geopolitics around it. With Europe's energy requirement increasing and almost all of the natural gas being imported from Russia, Europe must find a way towards the alternative energy sources, especially with the USA being on the verge of becoming an exporter of energy resources. The author follows the possibility of importing liquid natural gases from countries like Qatar and the necessary costs for this endeavor. Still, even if there may be found some alternatives it will be extremely difficult to completely replace all the Russian imports of natural gas.

Key-words: *Europe, Russia, Energy resources, Geopolitics, Liquid natural gas.*

Europa este tot mai dependentă de importul de energie din țările terțe

În prezent, țările membre ale Uniunii Europene sunt departe de a produce cantitatea de energie necesară pentru a acoperi cererea de la nivelul UE. Dependența Europei de importuri a crescut în ultimele două decenii și se prevede că până în 2035 va crește la peste 80% în ceea ce privește petrolul și gazul. Unele state membre se bazează pe un singur furnizor rus și adesea pe o singură rută de aprovizionare pentru 80-100% din consumul lor de gaz. Astfel, depind de puterea de piață a singurului lor furnizor, a cărui strategie de stabilire a prețurilor este posibil să nu urmeze întotdeauna o logică a pieței. Europa participă la cursa mondială pentru surse de energie. Conform previziunilor Agenției Internaționale a Energiei (AIE), cererea de energie la nivel mondial va crește cu peste o treime până în anul 2035, China, India și Orientul Mijlociu reprezentând 60% din această creștere. Creșterea cererii de energie în alte părți ale lumii ar putea avea impact direct asupra Europei. De exemplu, din cauza prețurilor ridicate plătite de Japonia și de Coreea pentru gazele naturale lichefiate (GNL) – care în februarie 2013 erau cu aproximativ 60% mai mari decât prețul mediu al importurilor de GNL în UE – importurile de GNL în UE au scăzut cu 30% în comparație cu 2011. Statele membre care au un portofoliu diversificat de furnizori de gaz și de rute de aprovizionare și ale căror piețe ale gazului sunt bine dezvoltate beneficiază de aceste aspecte prin faptul că plătesc mai puțin pentru importuri. În medie, prețurile estimate la frontieră pentru importurile de gaz în Regatul Unit al Marii Britanii, Germania și Belgia sunt mult mai mici (cu aproximativ 35%) decât prețurile estimate la frontieră pentru importurile de gaz în țări care se bazează pe un număr limitat de furnizori, precum Bulgaria și Lituania.

În timp ce dependența Europei de importurile de combustibili fosili este în creștere, SUA este pe cale să devină din importator de gaz exportator net de gaz. Diferențele dintre prețurile la energie electrică sunt cauzate, în mare măsură, de prețul combustibililor fosili,

iar relansarea recentă a producției proprii de petrol și gaz în SUA, în special de gaze de șist, duce la un decalaj tot mai mare între prețurile energiei industriale ale UE și SUA. În 2012, prețurile gazelor pentru industrie au fost de peste patru ori mai mici în SUA decât în Europa. Acest fapt erodează competitivitatea întreprinderilor europene. Această evoluție are, de asemenea, un impact asupra restului lumii. Conform indicelui AIE al prețurilor industriale, prețul real al energiei electrice a crescut cu 37% în statele europene care sunt membre ale OCDE în decurs de numai 7 ani (între 2005 și 2012), în timp ce în SUA a scăzut cu 4%. Indicele prețului pentru gospodării a crescut mai puțin în Europa (+ 22%), dar este încă semnificativ mai mare decât în SUA (+ 8%).

Un studiu recent realizat de Centrul Comun de Cercetare al Comisiei Europene a inclus o analiză de scenarii privind posibilul impact al producției de gaze de șist locale asupra dependenței de importuri. Chiar dacă este foarte puțin probabil ca Europa să devină autosuficientă în privința gazelor naturale, într-un scenariu optimist gazele din surse neconvenționale produse în Europa ar putea înlocui producția convențională aflată în scădere, menținând nivelul dependenței de importuri la aproximativ 60%. Sursele neconvenționale sunt deja exploatate în Europa: Estonia își acoperă 90% din necesitățile energetice din mineritul șisturilor bituminoase.

Alternativele Uniunii Europene la gazul rusesc

Energia reprezintă astăzi unul din cele mai importante subiecte ce privesc viitorul și dezvoltarea majorității statelor. Contextul politic tensionat generat de conflictul dintre Rusia și Ucraina pentru securitatea rutelor de transport din est spre Europa au precipitat lucrurile și au accentuat o atitudine mult mai responsabilă din partea liderilor europeni, care la Consiliul European de la Bruxelles din 20-21 martie 2014 au decis că UE trebuie să-și intensifice acțiunile de reducere a dependenței de gazele naturale importate din Rusia. Alternativele identificate sunt diversificarea rutelor de aprovizionare și găsierea unor soluții care să le asigure securitatea în acest domeniu. Niciodată până acum amenințarea securității energetice a UE nu a fost la fel de stringentă.

În contextul internațional actual, Uniunea Europeană se află într-o situație dificilă. Dependența statelor comunitare de surse de energie din afara spațiului Uniunii este o vulnerabilitate, mai ales în condițiile în care Rusia este cel mai important furnizor de resurse energetice și până de curând și cel mai sigur. UE caută să diversifice sursele energetice și să diminueze dependența de Rusia pentru a nu fi o victimă în cadrul acțiunilor din plan internațional și pentru a putea avea reacții cât mai puțin limitate în privința sancționării nerespectării normelor de drept internațional de către Rusia. Criza din Ucraina a generat riscul ca securitatea aprovizionării cu gaze naturale, mai ales a statelor est și central europene, să fie serios amenințată în cazul unei situații conflictuale cu Rusia.

Relația dintre Uniunea Europeană și Rusia din punct de vedere energetic este nu doar un subiect de actualitate, dar poate cea mai arzătoare problemă de pe continentul european, cu repercusiuni semnificative asupra viitorului ambilor actori. Gazul natural este sursa de energie mai puțin poluantă și cu un viitor sigur la nivel european, iar rușii dispun din plin de această resursă și știu cum să profite de avantajul lor. UE se află în poziția delicată

de a depinde de gazul rusesc, iar în prezent liderii europeni caută alternative pentru asigurarea securității energetice, deoarece ultimele acțiuni ale Rusiei au reprezentat o amenințare reală și un risc cu privire la aprovizionarea neîntreruptă și la prețuri accesibile cu energie.

Uniunea Europeană asociază securitatea energetică cu accesul constant la resurse de petrol și gaz, controlul asupra surselor de hidrocarburi de pe teritoriul propriu și din vecinătate și acces liber pe piețele energetice europene. Vulnerabilitatea energetică europeană rezultă din consumul resurselor mai sus menționate, consum ce este peste capacitatea de producție a statelor membre.

Insecuritatea energetică a fost resimțită la nivelul Uniunii Europene în fiecare iarnă când apărea teama că Rusia „va opri robinetele”, teamă generată de crizele energetice din 2006 și 2009 dintre Rusia și Ucraina, a căror victimă au fost și mai multe state comunitare. Pentru a înțelege cum percep europenii securitatea energetică la Summitul NATO din Riga (2006) unul dintre oficiali a susținut că „folosirea energiei ca o armă nu este o amenințare teoretică a viitorului: se întâmplă acum”. Putem continua cu faptul că se întâmpla atunci și se întâmplă mai ales acum. Interesant este că nici o țară sau regiune nu poate realiza singură o stare de securitate energetică.

Rusia, deși își poate satisface prin resurse proprii consumul intern de energie, are nevoie de capital pentru susținerea domeniului energetic, pentru a-și dezvolta infrastructura și a o întreține. Până de curând Federația Rusă obținea acest capital de la clienții europeni, dar planurile rușilor de a se extinde pe piața asiatică au devenit realitate primăvara aceasta. Producătorul rus de gaze naturale Gazprom a semnat cu grupul chinez de petrol și gaze CNPC un acord pentru livrarea de gaze în următorii 30 de ani, aflat în negocieri de mai bine de zece ani, iar valoarea livrărilor este evaluată de presa internațională la peste 400 miliarde de dolari. Acordul pe termen lung prevede ca Gazprom să înceapă să livreze din 2018 Chinei câte 38 de miliarde de metri cubi de gaz pe an, pentru o perioadă de 30 de ani, prețul rămânând un „secret comercial”, după cum a afirmat chiar Aleksei Miller. Europa este în continuare cea mai mare piață a Gazprom-ului, cu peste 160 de miliarde de metri cubi în 2013, însă Rusia folosește toate oportunitățile pentru a-și diversifica livrările de gaze și pentru a-și crește prezența în Asia. Intenția Rusiei este justificată de faptul că oricum UE dorește să-și limiteze dependența de Rusia, caută alternative, iar rușii, dimpotrivă, doresc o piață mai mare, o cerere crescândă, iar China pare să îndeplinească aceste condiții. Diversificarea mixului energetic și a furnizorilor de energie este principala cale de a obține securitate energetică, iar Uniunea Europeană a început acest proces în primul deceniu al mileniului trei, dar nu se știe când va fi atins acest prag.

Conform Eurostat, dependența energetică externă a Uniunii Europene în anul 2012 era de 53,3%, Rusia fiind principalul furnizor de gaze. Circa 32% din importurile de gaze naturale ale UE au provenit din Rusia, urmată de Norvegia cu 28,2 % și de Algeria cu 14,4%. Germania, Italia, Marea Britanie și Polonia sunt cei mai mari importatori de gaze rusești din cadrul UE. În Europa Centrală și de Est, dominația Gazprom este totală: Rusia asigură în proporție de 100 %, importurile de gaze ale Țărilor Baltice, de peste 75% ale Cehiei și Greciei, iar până în 2012 a fost furnizorul exclusiv al Ucrainei. România a depins în proporție de 20 % de importurile de gaz din Rusia în 2012 și de numai 18% în 2013.

Dacă țări precum Slovacia, Finlanda, Bulgaria sunt dependente de gazul rusesc într-un procent de aproximativ 90%, alte țări sunt independente, precum Spania și Portugalia, deoarece își iau resursele din Africa de Nord.

Pentru diversificarea furnizorilor și reducerea dependenței de un singur exportator, UE a susținut conducta Nabucco, un proiect care ar fi diminuat dependența de Federația Rusă, dar care a fost utopic de la începutul său: volumul de gaz al Azerbaidjanului era insuficient. Putem să ne gândim la „Nabucco” ca la un simbol al eforturilor UE de a-și diversifica importurile de gaze, importanța sa fiind considerată strategică. Alte alternative ale Uniunii Europene sunt să stimuleze eficiența energetică și să continue să dezvolte sursele de energie regenerabile indigene și alte surse locale de energie primară. Președintele Consiliului European, Herman Van Rompuy, a avertizat că, dacă UE nu va acționa acum, dependența blocului comunitar de importurile de țiței și gaze va atinge 80% până în 2035. Din acest motiv, UE nu mai poate amâna momentul în care, în calitate de mare putere economică, va trebui să-și definitiveze o politică energetică coerentă și de impact și să înțeleagă că în jurul subiectului „securitate energetică” se joacă chiar „soarta” sa. Polonia, unul dintre actorii afectați de problema securității energetice, susține reabilitarea cărbunelui ca sursă sigură de energie, cu utilizarea unor tehnologii moderne pentru înlăturarea emisiilor nocive rezultate din arderea cărbunelui, exploatarea resurselor de gaze de șist, bogate pe teritoriul său, și importul de gaze naturale lichefiate, cu Statele Unite ca potențial furnizor. În plus, Polonia are în vedere dezvoltarea energiei nucleare. Problema în toate soluțiile găsite de către polonezi este în primul rând timpul, deoarece nimic nu poate fi realizat din scurt, ci necesită minim o perioadă de doi ani și, pe de altă parte, toate acestea sunt măsuri poluante. Alternativele găsite de Polonia vin în contradicție cu strategia UE de diminuare a emisiilor de CO₂ și nici nu sunt soluții de prezent.

Pe termen scurt, ca soluții de diversificare s-ar putea utiliza, în proporție sporită, cărbunele în detrimentul gazului, pentru generarea de energie electrică. Problema este că acest combustibil solid produce mult mai multe emisii de carbon decât o cantitate echivalentă de gaz, ceea ce ar dăuna mediului. Creșterea importurilor de gaz natural lichefiat (GNL), în principal din Qatar, dar și aici apar probleme: cele mai multe terminale de GNL ale UE se află în Europa occidentală, în timp ce statele vulnerabile ale UE sunt cele din estul Europei. Pentru aceasta vor fi necesare mai multe terminale de GNL, a căror construcție necesită investiții mari și ani de execuție. Mai mult, GNL-ul ajunge să fie mai scump decât gazul livrat prin conductă, conform unor cercetări recente.

Pe termen lung liderii europeni s-au gândit că statele membre UE pot diversifica gazul rusesc prin valorificarea gazelor de șist din rezervele interne, disponibile pe plan local în mai multe țări și accesibile la costuri relativ reduse. Marea Britanie, Polonia, Ucraina și România figurează printre țările europene cu cele mai mari rezerve potențiale și cu deschidere spre valorificarea acestora, dar și această măsură este controversată din cauza efectelor negative asupra mediului înconjurător. O altă soluție se preconizează a fi importul de gaze de șist lichefiate din America de Nord (SUA și Canada), dar există o legislație care interzice exportul. Cert este că mai durează până când SUA ar putea deveni un mare furnizor de gaz pentru Europa, iar atunci ar interveni și problema prețului, căci transportul și lichefierea vor fi scumpe. Optimiștii consideră că odată cu „revoluția” gazelor de șist ame-

ricane, exportul de gaz natural lichefiat (GNL) din SUA ar putea schimba regulile jocului pe piețele gazelor naturale pe plan mondial. În schimb, trebuie să nu uităm de costurile aferente lichefierii și transportului maritim până în Europa, iar acestea ar urca prețul gazului poate peste cel rusesc. La acestea mai putem adăuga costurile reduse de producție ale gazului rusesc în raport cu cele ale gazului de șist și posibilitatea ca Rusia să scadă prețul pentru export pentru a rămâne competitivă pe piață.

Construirea de terminale de GNL pe Coasta Baltică a Poloniei, Coasta Adriatică a Croației și Coasta Ucrainei la Marea Neagră reprezintă soluții de diversificare a ofertei de gaze a UE. Terminalele ar trebui să ofere o alternativă la livrările de gaze rusești, cel mai devreme în 2017 și vor fi un atu în negocierile de preț cu Gazprom, precum și în lichiditatea pieței de gaz.

Indicate ar fi diversificarea surselor de aprovizionare cu gaz, găsirea altor furnizori. Regiunea extinsă a Caspicii (care include și Iranul), Mediterana de Est, Africa de Nord (Algeria) și Norvegia sunt considerate a fi zonele cu cea mai adecvată poziționare geografică și potențial de aprovizionare a Europei. Deși Africa de Nord oferă oportunități pentru exportul de gaze către UE, acestea sunt limitate de persistența tulburărilor politice interne și de faptul că toate conductele către Italia sunt utilizate la maximum, iar sporirea exporturilor de gaz către Spania nu ar fi utilă, din cauza absenței interconexiunilor care să permită suplimentarea livrărilor dinspre Peninsula Iberică către restul Europei. Regiunea Mării Caspice, cu rezerve certe în Azerbaidjan, Kazahstan, Turkmenistan, Uzbekistan și Iran, nu pot fi accesibile din cauza faptului că livrările din Asia Centrală trebuie să tranziteze Rusia pentru a ajunge pe piața europeană. Conductele din zona Caspică, cu gaz către Europa, trebuie să traverseze fie Marea Caspică, situație dificilă din cauza diferendelor dintre statele riverane cu privire la statutul juridic al apartenenței la această zonă, fie țări concurente, respectiv, Rusia, Iran, sau, în cazul livrărilor din Azerbaidjan, Turcia. Dacă nu vor fi construite suficiente conducte și se vor rezolva problemele regionale, statele în cauză se pot orienta către China și alte părți ale Asiei, iar gazul pentru UE s-ar diminua.

Israel și Cipru sunt actori ce dețin rezerve de gaze, dar ambele sunt frământate de multiple conflicte politice. Iranul are perspective imense de a deveni un „schimbător de joc” pe piețele de gaz, o serie de incertitudini intervenind și aici. Soluționarea problemei nucleare este necesară, dar nu suficientă pentru afirmarea Iranului pe piața gazului. Deși dispune de rezerve uriașe, producția se situează cu mult sub potențial. Pentru ca Iranul să devină un actor de bază pe piața internațională, este nevoie de investiții masive și relații bune cu state-cheie din geostrategia energetică. Considerăm că pe termen lung Iranul va avea un impact profund și de lungă durată pe piețele internaționale de gaz. „Europa nu are o alternativa rezonabila la gazele rusești”, a declarat ministrul german al Economiei, Sigmar Gabriel, precizând că „și în cele mai negre perioade ale războiului rece Moscova și-a respectat contractele”. Declarația oficialului german este însă completată de ministrul german de Externe, care a avertizat că, pe termen scurt și chiar mediu, nu există o alternativă viabilă economic și ecologic la gazul rusesc, dar pe termen lung se conturează destule alternative, cu condiția ca UE să acționeze inteligent și ca un tot uni-

tar și nu în funcție de interese specifice. Realizarea interconexiunilor de gaz va constitui una din soluțiile cele mai eficiente, pe termen mediu și lung, de asigurare a accesului la noi surse de aprovizionare cu gaze.

Energia nucleară este o altă alternativă viabilă, Polonia și Ungaria luând în considerare serios această metodă, deși sunt state membre ale UE care se opun vehement. Considerăm că sursele de energie regenerabile sunt puțin neglijate în acest context de insecuritate energetică. Energia eoliană, solară, a apei, geotermică și de biomasă ar trebui să se afle în topul priorităților. Fiecare dintre noi poate contribui la asigurarea securității energetice prin montarea și utilizarea panourilor solare și fotovoltaice pe acoperișurile propriilor locuințe. Casele solare eficiente energetic ar trebui să fie o prioritate având în vedere că ne ajută în mod direct și mult mai rapid, iar procentul de 20% stabilit de UE pentru energia regenerabilă trebuie tratat cu seriozitate și chiar majorat.

Gazele naturale lichefiate – alternativa gazelor importate de la Gazprom

Gazele naturale lichefiate (GNL) reprezintă o soluție viabilă pentru diversificarea furnizorilor de gaze naturale în țările membre ale Uniunii Europene. În ultima perioadă, multe țări europene și-au reorientat eforturile în dezvoltarea piețelor de gaze naturale lichefiate care utilizează ca mijloc de bază pentru transportarea gazelor căile maritime și nu conductele terestre. Această modalitate de transport este cu mult mai ieftină și mai accesibilă, lucru sugerat și de tendința de creștere a volumelor de GNL consumate de unii consumatori europeni (Fig. 1), doar că implică alte costuri importante cum ar fi construcția stațiilor de lichefiere și de-lichefiere. Această posibilitate ar putea fi valorificată și de Republica Moldova doar în parteneriat cu una din țările vecine, Ucraina sau România. În cazul României, situația ar putea fi facilitată și de interconexiunea sistemului gazier național cu cel român prin gazoductul Ungheni-Iași.

România este unul din participanții-cheie în proiectul AGRI, având intenția de a construi o stație de regazificare în portul din Constanța, care ar permite importul gazelor naturale lichefiate pe mare din Azerbaidjan (din Azerbaidjan până în Georgia prin conducte, apoi pe mare până în Constanța), ulterior prin sistemul de gazoducte

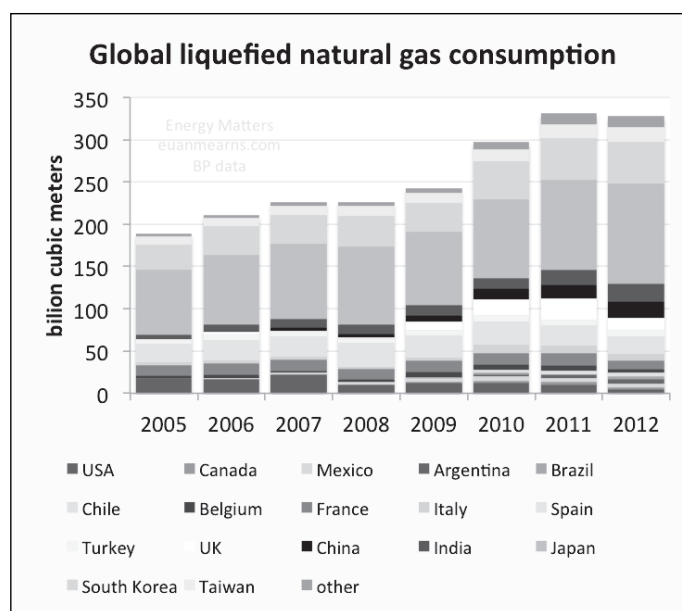

Fig. 1. Ponderea GNL în consumul total de gaze naturale în unele țări din UE

Sursa: Eurostat energy statistics, Eurostat COMEXT.

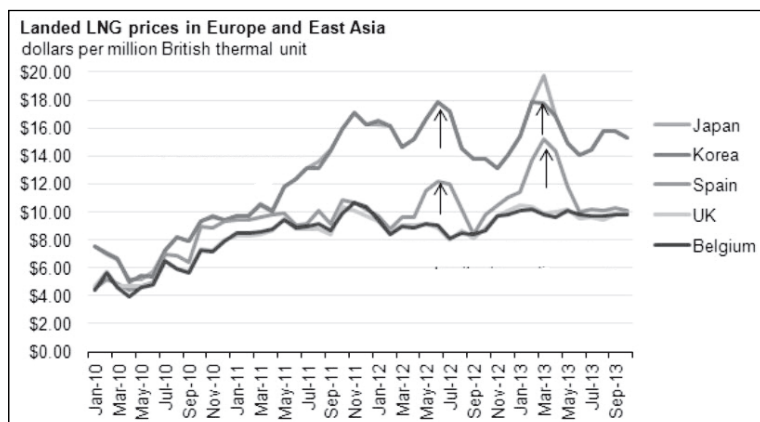

Fig. 2. Prețul mediu lunar european al gazului natural lichefiat

Sursa: Raportul trimestrial al pieței europene de gaze, ianuarie 2010 – septembrie 2013.

te de la Gazprom. În plus, dezvoltarea terminalelor de gaze naturale lichefiate în țările europene, dar și creșterea producției gazelor de șist în America de Nord, va contribui la scăderea importului de gaz redirectionate pe piața europeană și cea din Asia (China, Japonia). Aceste tendințe cu siguranță vor contribui la creșterea ofertei de gaze naturale pe piața europeană. Respectiv, se vor crea premise pentru o micșorare a prețului gazelor naturale, așa cum se observă în Fig. 2, pe parcursul perioadei ianuarie 2010 - septembrie 2013 sau cel puțin pentru asigurarea unei stabilități a prețului acestora și fortificarea securității energetice.

În concluzie putem afirma că deși se conturează o serie de alternative la gazul natural rusesc, va fi dificil pentru ca țările membre ale Uniunii Europene să înlocuiască total importurile de gaze naturale din Rusia. La moment se impune o diversificare a surselor energetice. Găsirea unor măsuri viabile trebuie să reprezinte o prioritate pentru crearea unui climat de stabilitate în domeniul alimentării cu energie.

BIBLIOGRAFIE

1. Lopatka J. Central Europeans want U.S. gas to cut dependence on Russia. Reuters EditionUS, Editing by Mark Trevelyan, March 8, 2014.
2. http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/energy2_ro.pdf
3. Pirani S, Henderson J., Honoré A., Rogers H. & Yafimava K. What the Ukraine crisis means for gas markets, The Oxford Institute for Energy Studies, March, 2014, p. 20-21.
4. Stratfor Global Intelligence. U.S. Natural Gas Will Not Curb Russian Influence, GeopoliticalDiary, March 7, 2014.
5. Walker P., Marthy T. Ukraine crisis: Putin spokesman downplays talk of new cold war, The Guardian, 7 martie 2014.
6. Washington Post. Europe needs an alternative to Russian natural gas, Editorial Board, The Post's View, 6 martie 2014.
7. Codoban Alin. Rusia și Europa în cursa pentru energie. Gazul natural: între economie și geopolitică. București: Editura Ars Docendi, 2012.
8. Gawdat Bahgat. „Europe's energy security: challenges and opportunities”. În: International Affairs, vol.82, 2006, nr.5, p. 966.

REPARTIZAREA TIMPULUI PENTRU EDUCAȚIA ȘI ÎNGRIJIREA COPIILOR ÎN FAMILIE

SHARING TIME FOR EDUCATION AND CARE OF CHILDREN IN THE FAMILY

Natalia BARGAN, *cercetător științific,*
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM

Summary

The article presents the analysis of time allocation in the process of education and child-care in the family. Based on NBS data, the author identifies the time allocation model for various activities, depending on the number and age of children, the distribution of the family roles by gender and area of residence, labor market involvement of the parents. In order to determine the time budget structure, variables of time spent on childcare, on paid and unpaid household labor were emphasized and their plenitude and interdependence was determined. The multidimensional analysis demonstrates the presence of the traditional model regarding the unequal involvement of the partners in children's education. The gender gap is stressed also, both professionally and at home, by allocating time on various activities in these areas of human activity.

Keywords: *time use research (TUS); time budget; family; parental roles, the division of time; economic activity; of caring; the gender gap.*

Timpul constituie o valoare socială semnificativă, care marchează întreaga existență umană. Evoluția societății și dezvoltarea tehnologiilor a modificat esențial structura bugetului de timp, în distribuirea optimă a acestuia, atât pentru activitățile de pe piața muncii, cât și în limitele universului familiei. De aici apare necesitatea analizei științifice a problemelor asociate cu natura și amploarea nevoilor personale și sociale prin prisma valorilor temporale. Schema distribuției timpului pentru diverse activități permite identificarea noilor soluții în găsirea echilibrului între viața profesională și personală, pentru a elabora strategii și politici viabile și de durată în susținerea familiilor cu copii.

În anii 90 ai sec.XX, Comitetul Statistic al Uniunii Europene (UE), din necesitatea de a completa lacunele prezente în informațiile statistice din domeniul social, a venit cu inițiativa ca țările membre ale Eurostatului să efectueze cercetarea cu privire la Utilizarea Timpului (TUS). În acest context a fost elaborată o metodologie unică, pentru ca rezultatele să fie comparabile atât între țări, cât și pentru diverse aspecte sociale. În intervalul anilor 1998-2004, studiul respectiv s-a desfășurat în majoritatea statelor membre ale UE [1]. Rezultatele studiului prezintă date privind diferențele de gen în utilizarea și partajarea timpului, poziția pe piața forței de muncă a femeilor și bărbaților, participarea lor la educație, activități culturale și alte sfere ale vieții umane. Cercetarea oferă, în special, cunoștințe despre posibilitățile de reconciliere a vieții profesionale și familiale în baza statisticilor referitoare la activitatea remunerată pe piața muncii și cea neremunerată în gospodărie, precum și particularitățile acestora pe sexe. Printr-un compartiment aparte, rezultatele studiului se raportează și la timpul atribuit de către părinți activităților de îngrijire și educație a copiilor.

În conformitate cu recomandările metodologice internaționale, în anul 2012, în țara noastră a fost desfășurat de către Biroul Național de Statistică studiul asupra Utilizării Timpului ca un modul aparte din cadrul Ancheta Forței de Muncă. Cercetarea s-a desfășurat timp de 12 luni, în perioada 1 iunie 2011- 31 mai 2012, fiind asigurată acoperirea tuturor celor 366 de zile (inclusiv în zile de sărbători și de odihnă). În scopul cercetării a fost selectat un eșantion reprezentativ la nivel național, compus din 15600 gospodării casnice, din care au acceptat să participe la cercetare doar 10642. Persoanele selectate au completat un jurnal în care au înscris detaliat (la intervale de 10 minute) toate activitățile pe care le-au efectuat timp de 24 de ore, începând cu ora 4 dimineața și până la ora 4 dimineața a zilei următoare.

Rezultatele cercetării prezintă structura bugetului de timp al gospodăriilor și demonstrează că aproximativ jumătate din timpul zilnic (47%) este utilizat pentru activități de îngrijire personală (dormit, alimentare, îngrijire personală și îmbrăcare); 36,5% din durata unei zile se dedică muncii, studiilor, îngrijirii gospodăriei și familiei, lucrului voluntar și deplasărilor, iar 16,5% sunt destinate petrecerii timpului liber.

Tabelul 1. Durata medie a activităților umane pentru persoanele de 10 ani și peste pe sexe, ore și minute pe zi

Grupe de activități	Total	Femei	Bărbați
	24 ore	24 ore	24 ore
Îngrijire personală	11:18	11:15	11:20
Ocupare (lucru)	2:51	2:31	3:16
Studii	0:38	0:36	0:40
Îngrijire, gospodărie și familie	3:45	4:40	2:38
Muncă voluntară și întruniri	0:20	0:22	0:19
Viață socială și divertisment	0:58	0:54	1:04
Sport și activități de exterior	0:22	0:19	0:26
Hobby-uri și utilizarea calculatorului	0:29	0:22	0:39
Mass-media	2:08	1:56	2:21
Deplasare	1:11	1:06	1:19

Sursa: potrivit datelor BNS.

Activitățile de îngrijire a gospodăriei și familiei ocupă un loc important în structura activităților zilnice ale persoanelor, astfel, 96,6% din femeii sunt implicate în „activități de îngrijire a gospodăriei și familiei”, utilizând în mediu câte 4 ore și 40 minute pe zi, iar ponderea bărbaților implicați în activitățile casnice constituie ceva mai puțin de 83,0%, alocând acestor activități cu 2 ore mai puțin decât femeile.

Evident că proporția timpului cheltuit pentru acest domeniu este determinată de mai mulți factori economici, sociali și culturali. Astfel, gradul mai înalt de dezvoltare economică, urbanizarea și dezvoltarea sferei de deservire contribuie la reducerea semnificativă a timpului dedicat acestui sector de activitate umană. Drept exemplu ne servesc statele UE, unde femeile petrec mai mult timp decât bărbații în munca la domiciliu; astfel, în Estonia,

Ungaria și Slovenia, în medie - 5 ore pe zi, iar cel mai puțin timp acestei activități îi este atribuită în Suedia, Norvegia și Finlanda - mai puțin de 4 ore pe zi (*Tabelul 2*).

Tabelul 2. Distribuirea timpului pentru diverse activități zilnice ale populației în vârstă de 20-74 ani în unele state ale UE, pe sexe, ore și minute pe zi

Grupe de activități	Belgia	Germania	Estonia	Franța	Ungaria	Slovenia	Finlanda	Suedia	Marea Britanie	Norvegia
FEMEI										
Timp liber	4:50	5:24	4:36	4:08	4:38	4:29	5:29	5:03	5:05	5:52
Masă și îngrijire personală	2:43	2:43	2:08	3:02	2:19	2:08	2:06	2:28	2:16	1:58
Dormit	8:29	8:19	8:35	8:55	8:42	8:24	8:32	8:11	8:27	8:10
Călătorie	1:19	1:18	1:06	0:54	0:51	1:02	1:07	1:23	1:25	1:11
Activități/muncă în gospodărie	4:32	4:11	5:02	4:30	4:57	4:57	3:56	3:42	4:15	3:47
Timp de lucru, studii	2:07	2:05	2:33	2:31	2:32	2:59	2:49	3:12	2:33	3:03
BĂRBAȚI										
Timp liber	5:22	5:53	5:28	4:46	5:29	5:34	6:08	5:24	5:30	6:03
Masă și îngrijire personală	2:40	2:33	2:15	3:01	2:31	2:13	2:01	2:11	2:04	1:47
Dormit	8:15	8:12	8:32	8:45	8:31	8:17	8:22	8:01	8:18	7:57
Călătorie	1:35	1:27	1:17	1:03	1:03	1:09	1:12	1:30	1:30	1:20
Activități/muncă în gospodărie	2:38	2:21	2:48	2:22	2:39	2:39	2:16	2:29	2:18	2:22
Timp de lucru, studii	3:30	3:35	3:40	4:03	3:46	4:07	4:01	4:25	4:18	4:31
Total	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00

Sursa: Statistics in focus, Population and social conditions, 4/2006, Author Christel ALIAGA (See Pocket-book, Tables 1.1 and 1.2, pp. 6-9)

Diferențele pe sexe se remarcă și în timpul acordat activităților din gospodărie: în medie, circa 97% (în Germania, Marea Britanie) – 98% (în Estonia) de femei zilnic sunt implicate în astfel de activități, în cazul bărbaților însă ponderea este mai mică – de la 81% (în Franța) la 93% (în Norvegia) [2]. Putem presupune în acest caz că politicile sociale îmbină strategii de reconciliere a rolurilor productive, familiale și educative pentru o armonizare egală de gen a activității populației. În conformitate cu metodologia internațională TUS, activitățile de îngrijire și educație a copiilor au fost grupate în câteva categorii: *îngrijirea fizică și supravegherea copiilor*, ce include: hrănirea, îmbrăcarea, îngrijirea fizică și pregătirea pentru somn, precum și supravegherea în casă și afară; categoria *lecții cu copilul* include: acordarea ajutorului în efectuarea temelor pentru acasă și oferirea explicațiilor la necesitate; *cititul, jucatul și discuția cu copilul*; *însoțirea copilului* include: însoțirea copilului la medic, la activități extrașcolare și așteptarea lui și *călătorie legată de îngrijirea copilului*.

La activități de îngrijire și educație a copiilor participă în mediu 27,2% din totalul respondenților, alocând în acest scop câte 2,1 ore pe zi, iar rata medie anuală cea mai ridicată de participare zilnică la aceleași activități este prezentă la grupele de vârstă 25-34

ani și 35-44 ani (Tabelul 3.) Datele demonstrează prezența copiilor de vârstă preșcolară și școlară în gospodărie, deoarece la îngrijirea fizică și supravegherea copiilor rata de participare a reprezentanților acestor grupe este de 38,2% și 18,7%, la fel și în activitățile interactive – 26,9% și respectiv 11,1%, fiind cu mult mai ridicate comparativ cu rata de participare a reprezentanților altor grupe.

Tabelul 3. Rata medie anuală de participare zilnică la activități de îngrijire și educație a copiilor, a populației de 10 ani și peste, pe grupe de vârstă, în %

Activități zilnice	Total	Grupe de vârstă						
		10-14 ani	15-24 ani	25-34 ani	35-44 ani	45-54 ani	55-64 ani	65 ani și peste
Îngrijire fizică și supraveghere copii	12,0	4,4	9,2	38,2	18,7	2,5	1,1	0,2
Lecții cu copilul	3,5	1,3	0,4	10,6	7,9	1,7	0,3	0,0
Citit, jucat și vorbit cu copilul	8,5	6,2	7,6	26,9	11,1	1,8	0,1	0,0
Însoțit copilului	3,2	2,7	1,8	9,9	5,4	1,2	0,0	0,0
Călătorie legată de îngrijirea copilului	3,6	3,3	2,1	11,0	5,8	1,4	0,1	0,1

Sursa: potrivit datelor BNS, cercetarea TUS 2012.

Potrivit datelor studiului, se poate constata implicarea copiilor mai mari din gospodărie/familie în exercitarea rolurilor parentale, de îngrijire și chiar educație a copiilor (fraților/surorilor) mai mici, fapt ce poate fi explicat prin ocuparea părinților în câmpul muncii, în scopul asigurării materiale a familiei și insuficiența timpului rămas pentru îndeplinirea completă a acestor activități. Astfel, rata de participare zilnică a minorilor în vârstă de 10-14 ani la activități de îngrijire fizică și supraveghere a copiilor este de 4,4% (în medie 1,2 ore pe zi); la oferirea ajutorului în efectuarea temelor școlare cu copiii - 1,3% (circa 0,9 ore/zi); la activități interactive cu copilul (lectură, jocuri, discuții) - 6,2% (1,3 ore/zi) (Fig.1).

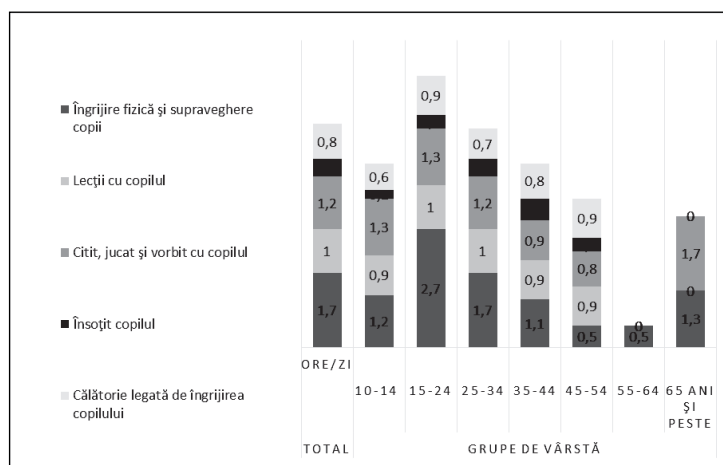

Fig. 1. Durata participării zilnice la diferite activități a populației de 10 ani și peste pe grupe de vârstă (ore/zi)

Sursa: potrivit datelor BNS, cercetarea TUS 2012.

În procesul de creștere și îngrijire a copiilor participă și persoanele de 55 de ani și peste, fapt mai pronunțat în cazul familiilor extinse, unde o parte din activitățile gospodărești și chiar îngrijirea copiilor este preluată de bunici. Astfel, în activitățile de îngrijire fizică și supraveghere a copiilor rata medie zilnică de participare a persoanelor în vârstă este de 0,2%, atribuind în acest scop câte 1,8 ore/zi, iar în activități interactive – 0,1%, alocând 1,7 ore/zi. Persoanele de 55 de ani și peste petrec cu 0,5 ore mai mult în astfel de activități decât persoanele în vârstă de 25-34 de ani, adică părinții, fiind susținuți de membrii familiei, pot acorda mai mult timp activităților extrafamiliale.

Repartizarea timpului în familiile cu copiii de vârstă preșcolară este diferită de cea în familiile cu copii mai mari, sau în familiile fără copii, deosebindu-se mult și participarea părinților la munca formală remunerată și cea neremunerată din cadrul gospodăriei (Fig.2).

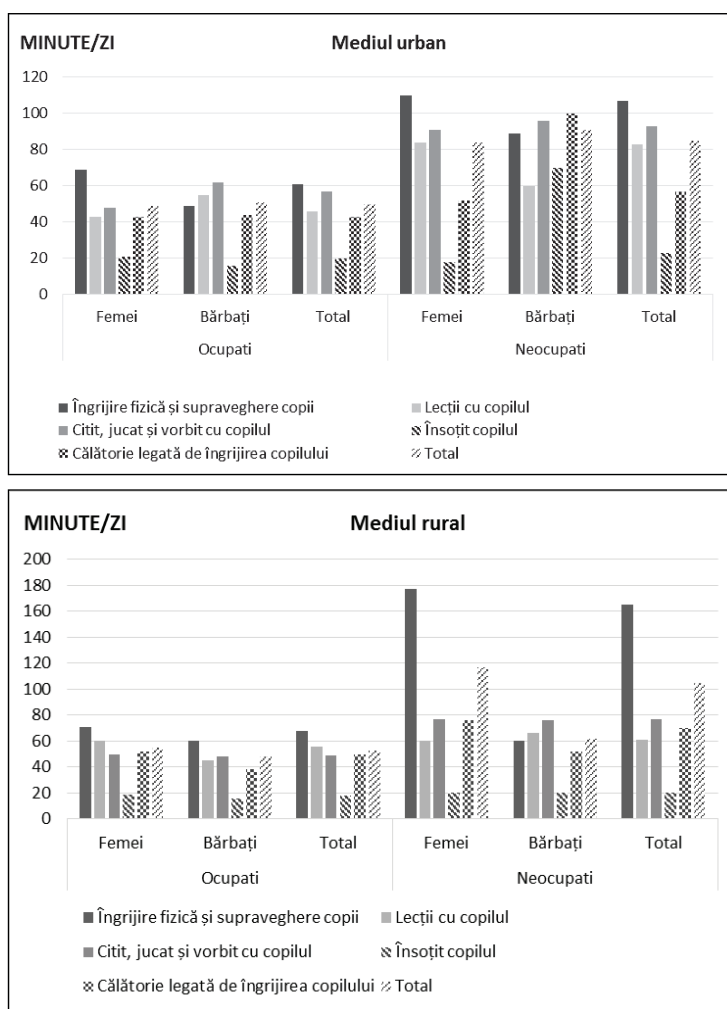

Fig. 2. Durata participării zilnice a populației de 15 ani și peste la activități de îngrijire și educație a copiilor de până la 6 ani, pe sexe, medii, statut ocupațional (minute/zi)

Sursa: potrivit datelor BNS, cercetarea TUS 2012.

Raportându-ne la datele statisticii oficiale cu privire la activitatea economică a populației cu copii, se evidențiază un nivel mai scăzut pentru persoanele cu copii de până la 6 ani. Astfel, în anul 2012, rata de ocupare a populației de 20-49 ani care aveau în îngrijire cel puțin un copil de vârstă preșcolară era de 44,3%, iar pentru populația de aceeași vârstă fără copii preșcolari aceasta era mai mare cu 3,1%. Atât în prima categorie, cât și în cea de-a doua întâietatea o dețin persoanele din mediul urban, rata de ocupare a acestora pe piața muncii fiind de 53,8%, iar cea din mediul rural cu 13,1% mai puțin [3].

Explicațiile posibile ale acestor diferențe ar fi: oportunitățile pe care le oferă mediul urban atât prin serviciile de îngrijire și educație ale copiilor, cât și concentrația mare a organizațiilor publice și private cu oferte de muncă și salarii evident mai mari decât în mediul rural, unde majoritatea populației este ocupată în activități agricole. Totodată, trebuie de menționat și diferențele după nivelul de instruire al populației din mediul urban, semnificativ mai înalt decât al celor din mediul rural. În intervalul anilor 2002-2012, în orașe proporția persoanelor adulte cu nivel de instruire superior a crescut de la 23,5% la 34,5%, iar în localitățile rurale se atestă o creștere neînsemnată – de la 5,4% la 8,5%.

În ultimii cincizeci de ani s-au efectuat modificări semnificative pe piața muncii și participarea femeii a crescut considerabil – în mediu de la 8 ore pe săptămână în 1965 la 21 de ore în 2011. Situația s-a schimbat și cu privire la activitatea bărbaților, care în prezent petrec mai mult timp fiind implicați în lucrări casnice și de îngrijire a copilului, comparativ cu o jumătate de secol în urmă [4]. Cu toate acestea aproximativ două treimi din toate lucrările efectuate de către femei sunt neplătite, deoarece ele se încadrează în activitățile de la domiciliu, în timp ce majoritatea orelor lucrate de bărbat sunt plătite, drept rezultat al aflării mai mult pe piața muncii.

Această prezență a femeilor preponderent în munca neremunerată este susținută și de rolului ei în mediul familial și mai ales în îngrijirea copiilor. În acest sens, o influență marcantă asupra ratelor de ocupare a femeilor o au prezența și numărul copiilor, de asemenea vârsta celui mai mic copil din familie.

O mare problemă în concilierea vieții profesionale cu creșterea copiilor este costul ridicat al serviciilor de îngrijire al copiilor, care are un impact negativ mai mare în cazul în care există doi sau mai mulți copii. În timp ce în unele state europene femeile cu un singur copil pot reuși în combinarea maternității și serviciului (ex. Norvegia, Belgia, Finlanda), printr-o restructurare organizatorică a timpului acest lucru devenind din ce în ce mai greu atunci când sunt doi sau mai mulți copii în familie [5].

În Republica Moldova prezența copiilor în familie atestă o descreștere a ratei de ocupare a femeilor pe piața muncii. Conform statisticii, rata de ocupare a femeilor de 20-49 de ani care aveau cel puțin un copil sub vârsta de 16 ani a constituit 48,9% în 2012 și se reduce semnificativ pentru femeile care au cel puțin un copil de vârstă preșcolară (36,4%). Datele cu privire la rata de ocupare la persoanele cu copii de până la doi ani evidențiază diferențe și mai mari, constituind 15,3% [6].

În raport cu statutul economic al femeii, această alegere este alimentată de disparitatea între genuri, atât în vederea politicilor ocupaționale, cât și a diferențelor semnificative

în remunerarea muncii, bărbații fiind cei favorizați, care pot asigura bunăstarea familiei, iar femeile se conformează realității social-economice existente. Din acest considerent, soțiile care au un loc de muncă cu salariu relativ mic aleg să se retragă de pe piața forței de muncă, pentru a se dedica grijii față de copiii, deși studiile autohtone demonstrează că majoritatea femeilor nu sunt orientate spre inactivitate economică în perioada creșterii copilului, iar un program de lucru prescurtat și flexibil ar fi o alternativă în îmbinarea rolurilor productive și materne [7].

Diferența este evidentă și atunci când analizăm datele structurate pe gen. Astfel, femeile care au în îngrijire cel puțin un copil de vârstă preșcolară au o rată de participare la munca remunerată de 36,4%, sau cu 15,8 puncte procentuale (52,2%) mai puțin decât femeile care nu au nici un copil de până la 6 ani.

La bărbați situația este inversă, prezența copiilor în gospodărie îi determină să fie mai ocupați pe piața muncii – 53,4%, adică cu 10,4% mai mult decât bărbații care nu au nici un copil de vârstă preșcolară, rata acestora fiind de 43,0% [8].

Aceste date vin să ne confirme repartizarea tradițională a rolurilor în familie între femei și bărbați, creșterea copiilor fiind lăsată pe seama mamei, iar întreținerea familiei este asigurată de tată [9]. Cadrul legal existent la fel consolidează rolul tradițional al femeii, ca principalul îngrijitor al copilului, astfel perpetuând inegalitatea de gen, iar datele statistice confirmă această tendință: în 2012, din numărul total de beneficiari de concediu parțial plătit pentru îngrijirea copilului doar 0,76% au fost tații, în comparație cu 98,66% mame [10].

Datele prezentate demonstrează participarea femeilor și bărbaților într-o proporție mai mare în activitățile de îngrijire și educație a copiilor atunci când în gospodărie sunt prezenți copii de până la 6 ani. Părinții care sunt ocupați în activități economice cel mai mult timp cheltuie pentru îngrijirea primară și supravegherea copiilor în mediu 1 oră pe zi în mediul urban și cu 7 minute mai mult în mediul rural, pe când adulții care au copii de 7-11 ani se implică zilnic cu 15 minute mai puțin în aceste activități.

În mediul urban, părinții neocupați în câmpul muncii acordă activităților de îngrijire a copiilor de vârstă preșcolară cu 46 minute mai mult decât părinții ocupați profesional, în mediul rural diferența fiind de 1 oră. În gospodăriile unde copii sunt de vârsta 7-11 ani diferența de timp este mai mare, aproximativ cu o oră mai mult, inclusiv pentru ambele medii de reședință.

Valoarea timpului atribuit în pregătirea lecțiilor cu copilul indică anumite particularități în funcție de vârsta copiilor, statutul ocupațional al partenerilor, mediul de reședință. Astfel, în mediul urban, persoanele ocupate pe piața muncii cu copii preșcolari acordă acestei activități 46 minute, sau cu 37 minute mai puțin decât persoanele economic inactive, iar în mediul rural diferența este de doar 5 minute. În suportul acordat copiilor la efectuarea temelor pentru acasă un rol important îl are nivelul de instruire al părinților. În 2012, în mediul urban persoane cu studii superioare erau 34,5%, iar în mediul rural 8,5%, situația este inversă dacă analizăm datele ce se referă la nivelul de instruire scăzut al acestora, unde

întâietatea o dețin cele din mediul rural având 29,9%, ceea ce este cu 23,1 puncte procentuale mai mult decât în mediul urban. De aici și timpul cheltuit de părinții din orașe, fiind mai mare comparativ cu al celor din sate la această activitate.

La fel și implicarea în activități interactive este mai mare la părinții neocupați pe piața muncii din mediul urban, durata participării zilnice fiind de 1,5 ore, cu 16 minute mai mult decât la aceeași categorie din mediul rural.

Datele prezentate pot fi explicate prin participarea mai mare în mediul rural a persoanelor în activitățile gospodărești, dedicând copiilor în medie 2 ore pe zi, sau cu 18 minute mai puțin decât părinții din mediul urban, care investesc timp și mijloace financiare în educația copiilor săi.

Odată cu integrarea copilului în procesul de învățământ se evidențiază reducerea timpului cheltuit în activitățile ce țin de îngrijirea primară. Astfel, părinții care au cel mai mic copil de vârstă școlară, petrec mai puțin timp pentru îngrijirea acestuia decât părinții la care cel mai mic copil este de vârstă școlară, deoarece copiii mai mari o parte din activități le efectuează singuri, cum ar fi îngrijirea fizică, îmbrăcarea, alimentarea și chiar călătoria spre/de la școală.

La îngrijirea copiilor de 7-11 ani datele ne demonstrează o prezență mai mare a părinților la efectuarea temelor – în mediu 0,9 ore pe zi a persoanelor ocupate, sau cu 19 minute mai puțin decât cele economic inactive (1,2 ore), și în activitățile ce țin de citit, jucat, vorbit cu copilul părinții inactivi cheltuie în mediu 1,37 ore pe zi, adică cu 34 minute mai mult (0,8 ore) decât cei activi pe piața muncii (Fig.3).

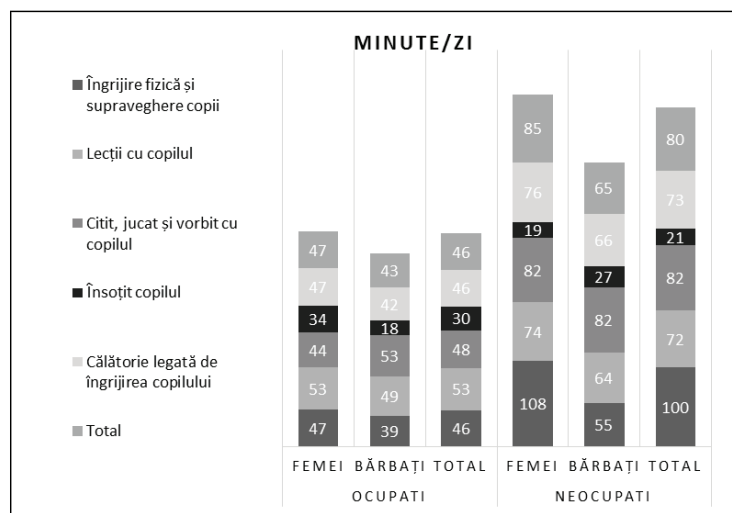

Fig. 3. Durata participării zilnice a populației de 15 ani și peste la activități de îngrijire și educație a copiilor de vârstă 7-11 ani, minute/zi.

Sursa: potrivit datelor BNS.

Din momentul încadrării copilului în procesul de școlarizare, o parte din încărcătura de timp necesară activității educative și de îngrijire a copiilor în familie a fost transferată către instituțiile specializate (creșe, grădinițe, școli), familia păstrând doar funcția

de socializare primară și de sprijin (prin climatul familial afectiv) al instituțiilor școlare. Funcția educativă a familiei este diminuată în societatea contemporană datorită restrângerii (nuclearizării) familiei, muncii salariale a femeii în afara spațiului domestic, impunerii conținuturilor educației școlare pe care familia este incapabilă să le transmită [11].

Modificările structurale în exercitarea obligațiilor parentale au loc sub influența schimbărilor valorice ale femeii contemporane, care în ultimii ani depășesc semnificativ performanțele educative ale bărbaților (în anul 2012, din nivelul superior de instruire femeile dețineau 22,1%, iar bărbații 17,8%)[12], respectiv au posibilitatea de a participa mai activ pe piața muncii, străduindu-se să stabilească un echilibru între activitatea profesională și viața familială, chiar dacă sunt supuse încărcăturii duble de la serviciu și acasă.

Părinții, pentru călătoria în scopul însoțirii copilului la medic, la un centru sportiv, la o școală muzicală, cheltuie în mediu aproape 1,3 ore pe zi, fiind specific populației urbane, unde este bine dezvoltat sistemul de instruire extrașcolară. Diferențele între bărbați și femei sunt evidente în rata de participare zilnică la această activitate, unde bărbații participă doar 3,7%, iar femeile – 9,5% din totalul părinților. Aceștia sunt părinții care au în îngrijire copii de vârstă preșcolară și din ciclul primar de școală.

Activitatea de socializare a copilului este una din cele mai importante în procesul de educație în familie. În mare parte, socializarea se desfășoară nu doar în limitele familiei, unde copilul însușește mai mult partea teoretică, dar și în exteriorul ei, unde se demonstrează partea practică. Părinții cheltuie în mediu 1,3 ore pe zi însoțind copilul la grădiniță, școală, medic, magazin sau piață, la activitățile extrașcolare. Acesta este timpul în care copilul continuu învață, aplicând normele de etică și conduită necesare pe stradă, în transportul public, la magazin, în centrul medical etc. Mama și tata, sau alte persoane responsabile de creșterea copilului, sunt cei care îl ajută prin exemplul lor să înțeleagă modelele comportamentale și orientarea în timp și spațiu, pentru a fi cât mai eficienți în toate.

Relația dintre piața muncii și viața de familie influențează direct repartizarea timpului între mame și tați în vederea creșterii copiilor. Deși pregătirea și formarea copilului pentru viață este datoria ambilor părinți, totuși se mai păstrează anumite tipaje din familia tradițională în comportament și educație, transmise din generație în generație, unde activitățile gospodărești și educația copiilor se efectuează pe criterii de gen.

Din motivul absenței egalității în cadrul familiei, prioritate având valorile tradiționale și nefiind răspândită practica susținerii mamelor cu copii pe piața muncii (atât în sectorul public cât și în cel privat), există și o repartizare inegală a timpului în procesul de îngrijire și educație al copiilor.

Rezultatele demonstrează o implicare diferită a mamelor și taților în aceste activități. Având în vedere distribuția sarcinilor casnice pe sexe, femeile sunt principalele responsabile de îngrijirea copiilor și alocă în acest sens cu 1 oră mai mult comparativ cu bărbații. Diferențele sunt mari îndeosebi la activitatea ce ține de îngrijirea fizică și supravegherea

copiilor, tații cheltuie în mediu pe zi 0,9 ore, iar mamele cu 0,8 ore mai mult (1,7 ore). Proportia mamelor care se implică zilnic în aceste activități este de 56,7% comparativ cu 17,4% dintre tați (Fig.4).

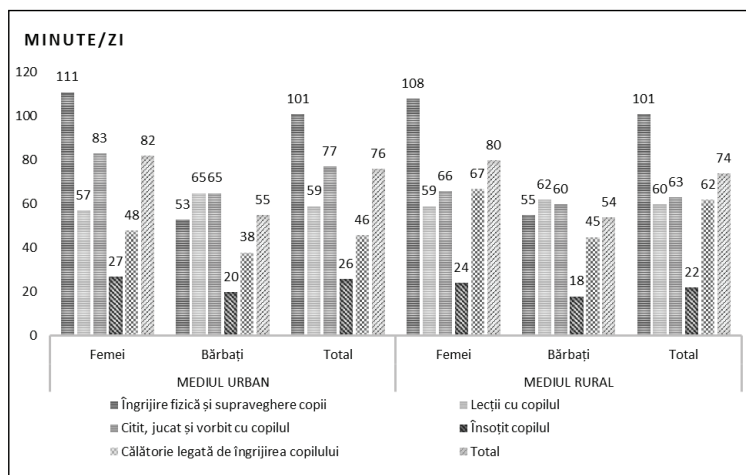

Fig. 4. Durata participării zilnice la diferite activități, a populației de 20-45 ani, repartizare pe sexe și medii, minute/zi

Sursa: potrivit datelor BNS.

Această repartizare scoate în evidență deficitul de timp, iar o simplă comparație cu datele TUS din statele UE, unde mamele petrec zilnic o medie de la 2 la 2,5 ore cu o proporție de la 65% (Norvegia) la 76% (Estonia), iar tații în jurul valorii de 1 oră, cu o proporție de 24% și 35% [13], demonstrează că părinții din Republica Moldova participă într-o proporție mai mică la îngrijirea și educația copiilor – mamele cu 8,3 puncte procentuale, iar tații cu 6,6 comparând cu cele mai mici valori prezente la țările europene.

Ratele de participare scăzute pot fi explicate analizând un complex de cauze obiective și subiective care duc la aceste diferențe, cum ar fi: statutul ocupațional al părinților, venitul acestora, vârsta și numărul copiilor prezenți în familie, mediul de aflare al familiei cu copii, nivelul de instruire al părinților etc. De asemenea este importantă și examinarea/verificarea eșantionului gospodăriilor cercetate, deoarece de multe ori în cercetările statisticii sociale populația din orașe participă într-o proporție mai mică la sondaj și atunci nici datele colectate nu sunt reprezentative la diferiți indicatori și variabile studiate.

Modelele de distribuție a timpului nu depind direct de nivelul de dezvoltare economică a țării și reflectă, în principal, caracteristicile culturale și naționale ale rolurilor de gen atât în efectuarea activităților casnice, cât și în îngrijirea și educația copiilor. Rezultatele studiului confirmă prezența valorilor tradiționale în repartizarea obligațiilor din cadrul familiei, unde femeia continuă să fie implicată semnificativ mai mult timp în creșterea copiilor, jonglând între cele două polarități – activitatea profesională și responsabilitățile familiale.

La modificarea acestui model parental, care este preluat apoi de copii, viitorii părinți ar contribui la dezvoltarea politicilor familiale orientate spre promovarea oportunităților

egale pe piața muncii a femeilor și bărbaților și dezvoltarea serviciilor extrafamiliale de îngrijire a copiilor, adică crearea mediului favorabil pentru concilierea vieții de familie și celei profesionale, astfel asigurând și respectarea drepturilor parentale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Statistics in focus, Population and social conditions, 4/2006, Author Christel ALIAGA (See Pocketbook, Tables 1.1 and 1.2, pp.6-9.
2. How Europeans spend their time Everyday life of women and men data 1998-2002. EDITION 2004, p.5.
3. <http://www.statistica.md>.
4. Suzanne M. Bianchi Family Change and Time Allocation in American Families, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science November 2011 vol.638 no.1 21-44*.
5. Den Dulk, L., Work-family arrangements in organisations: a cross-national study in the Netherlands, Italy, the United Kingdom, and Sweden, Amsterdam, Rozenberg, 2001. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2011.
6. Profilul sociodemografic al Republicii Moldova la 20 de ani după adoptarea Programului de Acțiuni de la Cairo. Chișinău, 2014, p.41.
7. Gagauz O., Buciuceanu-Vrabie M., Rolul parental&Rolul profesional: oportunități de echilibrare pentru femeia contemporană. Chișinău, 2011, p.75.
8. <http://www.statistica.md>.
9. Мезенцева Е.Б. Мужчины и женщины в сфере домашнего труда: логика экономической рациональности против логики гендерной идентичности? în: Гендерное равенство: поиски решения старых проблем. М.: MOT, 2003, p.58.
10. Raportul Social Anual 2012, http://www.mmprf.gov.md/file/2014/RAPOARTE/MMPSF_RS_2012.pdf, p.70.
11. Stanciulescu E. Sociologia educației familiale. Vol.I. Iași: Editura Polirom, 1997, p.17.
12. Buciuceanu-Vrabie M., Pregătirea profesională a potențialului uman și echitabilitate de gen pe piața muncii. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2014, nr.1, p.111-121.
13. How Europeans spend their time Everyday life of women and men. Data 1998-2002. 2004 Edition. <http://www.unecce.org/fileadmin/DAM/stats/gender/publications/Multi-Country/EUROSTAT/HowEuropeansSpendTheirTime.pdf>

**COPIII INSTITUȚIONALIZAȚI:
CAUZE, CONSECINȚE, OPȚIUNI DE PREVENIRE**

**INSTITUTIONALIZATION OF CHILDREN:
CAUSES, CONSEQUENCES, PREVENTION ACTIVITIES**

**Liliana CUȘNIR, cercetător științific,
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM**

Summary

As is common in the region, Moldova has traditionally relied on institutionalization of children as a protection measure. Poverty and limited family support services at community level led to placement of thousands of children from poor families and of children with disabilities in residential care. This is beginning to change, and the country has made great progress in reforming the system; with 60% fewer children in residential care now than just ten years ago.

Moldova relied heavily on the institutionalization of children as a protection measure. Poverty and limited family support services at the community level led to placement of thousands of children from poor families and of children with disabilities in residential care.

Loss of parental care in Moldova is caused by a complex array of underlying and immediate factors, including: household poverty; violence, abuse and neglect at home; parental migration; lack of access to quality education and healthcare and a lack of social protection services close to home.

Key-words: *institutionalization, deinstitutionalization, children, residential care, social protection, abandonment, alternative care, legislation, strategy, reforming, poverty.*

Experiența națională și internațională au demonstrat că sistemul de protecție a copilului aflat în dificultate, bazat pe ocrotire rezidențială, nu oferă premisele care să garanteze dezvoltarea armonioasă a copilului. Acest sistem de îngrijire scump și ineficient se mai regăsește în țara noastră. Astfel, încă multor copii din Republica Moldova nu li se respectă unul din drepturile fundamentale ale copilului stipulat în Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului din anul 1990, de a crește și a se dezvolta în cadrul familiei, părinții oferindu-le nivelul de afectivitate și grija necesară.

Rolul statului, precum și al societății în prevenirea instituționalizării și reducerea copiilor care trăiesc experiența plasării într-o instituție rezidențială, este unul extrem de important. În situația când familia copilului nu este în măsură, chiar și cu sprijin adecvat, să-i ofere îngrijirea necesară, abandonând și respingând copilul, statul este responsabil pentru protejarea drepturilor copilului și asigurarea îngrijirii alternative adecvate prin intermediul autorităților locale competente și organizațiilor societății civile autorizate.

În categoria copiilor aflați în îngrijire rezidențială sunt și copiii din creșe, din orfelinate, din internatele și școlile pentru copiii lipsiți de îngrijire părintească, copiii cu dizabilități aflați în cămine sau case de tip familial etc., excluzându-se doar copiii aflați în instituții de detenție. Noțiunea cu care se operează este diferită: copii instituționalizați, copii fără părinți, privați, separați, privați etc.

Legislația Republicii Moldova respectă acordurile internaționale adoptate pentru protecția drepturilor copiilor cu necesități educaționale speciale și a celor în situație de risc.

În urma Forumului Mondial pentru Educație de la Dakar (2000), Republica Moldova a elaborat Strategia "Educație pentru Toți" pentru anii 2004-2015, aprobată la 4 aprilie 2003 [1]. Scopul-cheie al Strategiei Naționale "Educație pentru toți" constă în asigurarea accesului la educația de calitate pentru toți copiii, în special a celor aflați în situații deosebit de dificile: orfanii, copiii privați de îngrijirea părintească, copiii cu dizabilități, copiii străzii, copiii din familii socialmente vulnerabile, copiii refugiați, copiii aflați în conflict cu legea, copiii neglijați sau supuși abuzului etc. Prin acțiunile strategiei date inițiativele din sectorul educațional au fost corelate cu cele din domeniul protecției copilului.

În anul 2006, în Republica Moldova a fost lansată oficial reforma sistemului de îngrijire a copilului. Obiectivele reformei au inclus crearea unei rețele de asistenți sociali comunitari, dezvoltarea serviciilor de sprijin familial și de plasament familial alternativ, precum și reorganizarea instituțiilor de îngrijire rezidențială a copilului. Tot în anul 2006 a fost pilotat un sistem de prevenire a instituționalizării, care avea drept scop asigurarea ca acești copiii să fie plasați în instituții rezidențiale numai atunci când pentru ei nu mai există alte soluții. În prezent, acest sistem este extins la nivel național.

Începând cu anul 2007, sunt constituite la nivel raional Comisii pentru protecția copilului în dificultate, care sunt responsabile în mare parte de plasarea copiilor în instituțiile rezidențiale. Aceste Comisii reprezintă elementul de bază în procesul de prevenire a plasamentului nejustificat al copiilor în sistemul de îngrijire rezidențială. Autoritățile publice locale, cu suportul organizațiilor neguvernamentale, au creat servicii comunitare alternative instituționalizării (centre de zi, centre maternale, sprijin material etc.).

Ministerul Educației și Consiliul de coordonare a reformei sistemului rezidențial de îngrijire a copilului și dezvoltării educației incluzive și politicilor din domeniul dezvoltării serviciilor sociale susținute de Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei pentru perioada anilor 2011-2014 au trasat următoarele direcții prioritare de intervenție:

- Identificare timpurie și răspuns la riscul de separare a copilului de familie;
- Dezvoltarea serviciilor de suport familial;
- Orientarea prestațiilor bănești către cele mai vulnerabile familii cu copii;
- Consolidarea sistemului de prevenire a separării copilului de familie;
- Dezvoltarea serviciilor alternative de tip familial;
- Continuarea procesului de dezinstituționalizare a copiilor;
- Închiderea/transformarea instituțiilor rezidențiale;
- Promovarea managementului de caz;
- Monitorizarea continuă a asistenței copiilor în familii, instituții și alte servicii alternative;
- Dezvoltarea educației incluzive;
- Identificarea și intervenția timpurie în cazurile copiilor cu dizabilități.

În mare parte aceste acțiuni s-au realizat în practică cu aportul ONG-urilor și donatorilor externi. Astfel, s-a reușit crearea unui parteneriat educațional, orientat spre identificarea copiilor aflați în dificultate și analiza nevoilor reale ale lor, valorificarea resurselor familiei, școlii și ale comunității.

Aprobarea Legii din 2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți [2] a constituit un pas important în responsabilizarea autorităților publice locale față de soarta fiecărui copil. Respectiva lege stabilește procedurile de identificare, evaluare, asistență, referire, monitorizare și evidență a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți, precum și autoritățile și structurile responsabile de aplicare a procedurilor respective.

Este necesar de specificat că instituțiile subordonate Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei și Ministerului Sănătății oferă servicii specifice copiilor cu dizabilități și dereglări psihice grave. Iar în subordinea autorităților locale din municipiul Chișinău se află Centrul municipal de plasament și reabilitare a copiilor de vârstă fragedă. Instituțiile de tip rezidențial, aflate în subordinea Ministerului Educației al Republicii Moldova, sunt reflectate în *Tabelul 1*. În conformitate cu datele prezentate în acest *Tabel*, cei mai mulți copii sunt plasați în școli internat pentru copii orfani și rămași fără îngrijirea părinților (2829) și în școli-internat auxiliare (2729). Implementarea Strategiei naționale privind reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului, care a fost elaborată pentru perioada 2007-2012[3], a promovat două obiective principale: *reducerea cu 50% a numărului de copii ce locuiesc separat de mediul familial și reorganizarea instituțiilor rezidențiale în conformitate cu planul general de transformare*. Dezvoltarea serviciilor sociale (îndeosebi a centrelor de plasament temporar pentru femeile însărcinate și mamele în situații dificile predispuse către abandonul copiilor) și a educației incluzive au contribuit la micșorarea de două ori a numărului de instituții rezidențiale, și reducerea numărului de copii fără familie cu circa 62%.[4]

Tabelul 1. Evoluția numărului total de copii și a celor aflați în instituții rezidențiale în perioada 1995-2012

Anul	Numărul copiilor până la 18 ani aflați în instituții rezidențiale
1995	Aproximativ 17,000
2002	13,486
2007	10,569
2011	5,813
2012	4,843

Sursa: Rezultate și perspective în dezvoltarea sistemului de îngrijire a copilului în Republica Moldova. Anul 2012. Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei.

Datele din *Tabelul 1* ne demonstrează că țara noastră s-a bazat foarte mult pe instituționalizarea copiilor, ca măsură de protecție până la implimentarea reformei din 2007. Sărăcia și serviciile limitate de sprijin familial la nivel de comunitate au contribuit la plasarea a mii de copii din familii sărace și a copiilor cu dizabilități în sistemul rezidențial moștenit din perioada sovietică. În 1995, numărul copiilor sub vârsta de 18 ani în instituțiile rezidențiale a fost aproximativ de 17.000 (1,2%) din populația totală a copiilor cu vârsta între 0-18 ani (145887). În 2012, numărul copiilor aflați în instituții

rezidențiale s-a diminuat până la 0,6% (4843) din totalul copiilor cu vârsta de 0-18 ani (784,000). Astfel, s-a conștientizat că instituțiile rezidențiale nu constituie un substituent adecvat al copiilor care au nevoie de îngrijire cu familia biologică.

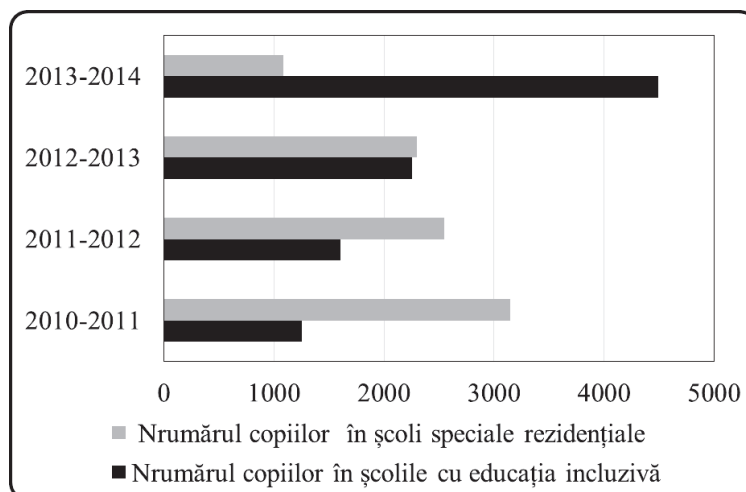

Fig. 1. Numărul copiilor cu cerințe educaționale speciale aflați în școli speciale rezidențiale și a celor integrați în școli cu educație incluzivă în anii 2010-2014

Sursa: Ending the institutionalization of children. A summary of progress in changing systems of care and protection for children in Moldova, the Czech Republic and Bulgaria. "Lumos 2014", p. 4-8.

În continuu sunt intensificate activitățile pentru dezvoltarea serviciilor alternative de tip familial, fiind consolidată activitatea caselor de copii de tip familial și dezvoltat serviciul de asistență parentală profesionistă. Pe parcursul anului 2012 au activat 87 case de copii de tip familial, în care au fost plasați 357 numărul acestora fiind semnificativ în creștere în comparație cu anul 2009 (când activau 56 case de copii de tip familial, și în care erau plasați 241 copii). De asemenea, au fost aprobați 164 asistenți parentali profesioniști de serviciul cărora beneficiau 245 copii. În anul 2009 au fost angajați 66 asistenți sociali, 26 dintre care activau în cadrul instituțiilor de tip internat pentru copiii orfani și rămași fără îngrijire părintească. [5]

Implementarea reformei sistemului rezidențial de îngrijire a copilului impune necesitatea promovării în sistemul educațional a unor acțiuni bazate pe principiile educației incluzive. În acest context, pe parcursul anului 2010 a fost definitivată concepția educației incluzive și a fost elaborat proiectul în Codului Educației, care conține prevederi referitoare la educația incluzivă. [6]

În conformitate cu datele prezentate în Fig. 1, se observă majorarea numărului copiilor cu cerințe educaționale speciale care beneficiază de instruire în școlile incluzive și o diminuare masivă a numărului copiilor plasați în instituții speciale rezidențiale. Astfel, spre sfârșitul anului 2014, numărul copiilor din școlile cu educație incluzivă atinge cifra de 4495, iar numărul copiilor din școlile speciale-1087. În urma rezultatelor politicilor inițiate în reforma sistemului de îngrijire a copilului, în ultimii ani în unele raioane nu mai sunt copii instituționalizați (Fig. 2).

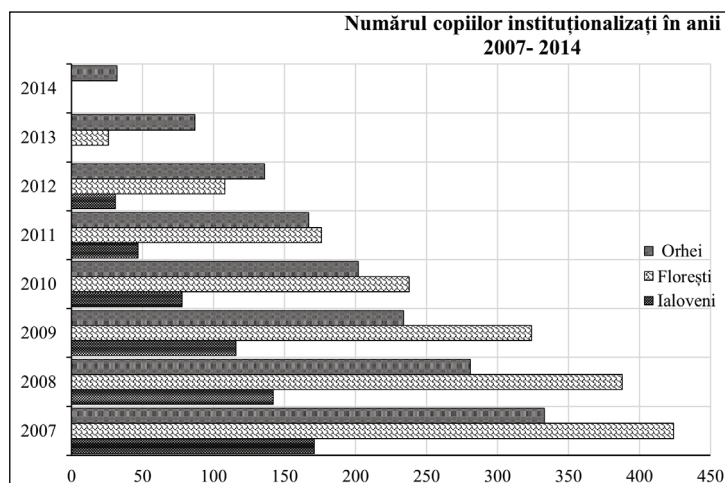

Fig. 2. Evoluția numărului de copii instituționalizați în perioada 2007-2014 în raioanele Orhei, Florești, Ialoveni

Sursa: Ending the institutionalization of children. A summary of progress in changing systems of care and protection for children in Moldova, the Czech Republic and Bulgaria. "Lumos 2014", p. 4-8.

Tabelul 2. Sistemul de îngrijire a copilului la 1 ianuarie 2014

Tipurile instituțiilor	Numărul de instituții	Nr. copiilor	Nr. copiilor per servicii rezidențiale/ bazate pe familie / bazate pe comunitate
Instituții rezidențiale	35	3808	4981
Centru de Plasament (temporar)	28	1173	
Asistență Parentală Profesionistă	261	392	9998
Tutelă		9263	
Case de copii de tip familie	86	343	7393
Centre de zi specializate (copii în situație de risc și copii cu dizabilități)	45	904	
Centre comunitare	72	6489	

2014
4 981 Copii în îngrijire reziden.
9 998 Copii în servicii de îngrijire alternativă
7393 Copii în servicii comunitare

Sursa: Rezultate și perspective în dezvoltarea sistemului de îngrijire a copilului în Republica Moldova. anul 2012. Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei.

În pofida scăderii cu peste 60% a numărului copiilor în instituțiile rezidențiale, odată cu începerea reformei sistemului îngrijirii rezidențiale pentru copii numărul copiilor cu dizabilități instituționalizați este încă destul de mare, reprezentând peste 50% din numărul total al copiilor în îngrijirea rezidențială, la fel și asupra copiilor cu vârsta de până la 3 ani.[6]

În sistemul rezidențial de îngrijire a copilului din subordinea Ministerului Educației sunt instituționalizați 3088 de copii în 2014. Sistemul rezidențial include 35 de instituții rezidențiale: 10 școli de tip internat pentru copiii orfani și rămași fără îngrijirea părinților; o casă de copii; 2 școli internat sănătoriale pentru copiii cu afecțiuni neuropsihice, cu maladii ale sistemului cardiovascular și ale articulațiilor; 6 instituții speciale pentru copiii cu deficiențe fizice și senzoriale și 17 școli internat auxiliare pentru copiii cu deficiențe mintale. Majoritatea copiilor frecventează instituțiile speciale pentru copiii cu deficiențe fizice și

senzoriale și școlile internat auxiliare, iar numărul acestora este în scădere, de la 4 mii de elevi în anul de studii 2007-2008 la 1,7 mii în 2013-2014.

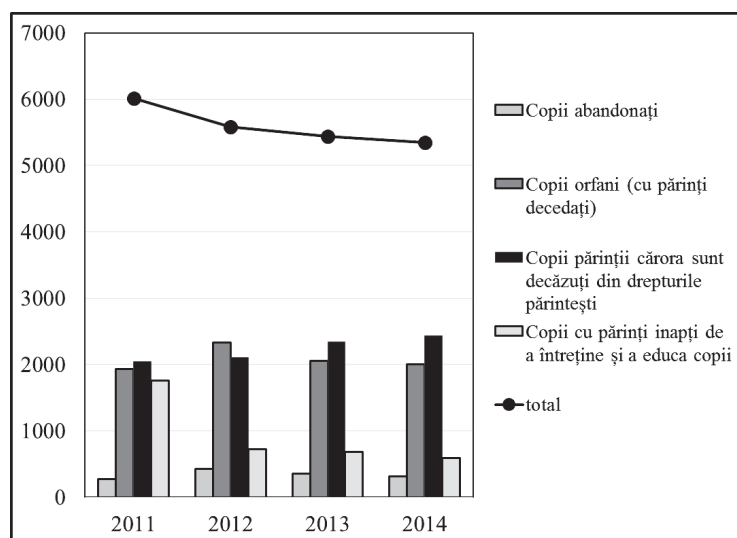

Fig. 3. Numărul copiilor rămași fără îngrijire părintească în anii 2011-2014

Sursa: Potrivit datelor de la Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei.

Conform datelor Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, în anul 2013 au fost luați la evidență 3103 copii rămași fără îngrijire părintească (din care 31,3% sunt în vârstă de 11-15 ani, 70 la sută din mediul rural). Motivele de bază sunt: plecarea peste hotare a unicului sau ambilor părinți (39,9%), pierderea drepturilor părintești (17,5%), lipsa condițiilor de trai sau neîndeplinirea obligațiilor părintești (21,4%).[7]

În conformitate cu datele Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, pe parcursul ultimilor ani (2012-2014) aproape 2/3 din copiii instituționalizați provin din sate, ceea ce semnaleză că familia rurală necesită o atenție deosebită din partea autorităților. După criteriul vârstă, cei mai mulți care se află în instituții rezidențiale au 10-15 ani (1550 în 2014), iar numărul copiilor de sex masculin instituționalizați îl depășește pe cel al copiilor de sex feminin.

Tabelul 4. Numărul copiilor plasați în instituții rezidențiale după mediul de reședință, vârstă și sex la sfârșitul anului 2014

Criterii		2012	2013	2014
Numărul total		4586	3927	3005
	Urban	1612	1417	1067
Mediul	Rural	2947	2510	1941
	0-2 ani	315	257	253
Vârsta	3-6 ani	347	278	264
	7-9 ani	979	807	637
	10-15 ani	2295	2087	1550
	16-17 ani	631	501	301
Sexul	Fete	2035	1771	1362
	Băieți	2551	2156	1643

Sursa : Potrivit datelor de la Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei.

Plasarea copiilor în instituții este determinată de un complex de factori sociali și economici care declanșează o multitudine de cauze ale abandonului. Astfel, situația copiilor, îndeosebi a celor în situație de risc, nu poate fi privită separat de situația social-economică în care trăim.

Principalul motiv care stă la baza deciziei de instituționalizare a copilului îl reprezintă **starea de sărăcie a familiei copilului**. Familiile care se confruntă cu starea de sărăcie nu dispun de resursele necesare care să le permită să hrănească copilul, să-i cumpere îmbrăcăminte, să-l școlarizeze. Este vorba de familii în care părinții fie că nu lucrează, fie că dispun de slujbe cu caracter sporadic, așa-numitul „lucrul cu ziua”. Mulți părinți din aceste familii optează pentru instituțiile rezidențiale în ideea că vor asigura astfel măcar supraviețuirea fizică a copiilor. În concepția lor, căminul sau internatul le poate oferi copiilor cu mult mai mult decât reușesc ei. În legătură cu schimbările de ordin social – economic care au loc în republică, tot mai actuale devin acordarea ajutorului și susținerii familiei și copiilor, mai ales a celor care sunt incluși în categoria celor “problematici”.

Famiile cu un singur părinte (formate din cauza abandonului familial, destrămării familiei prin divorț, separării sau decesului) nu reușesc să facă față dificultăților economice și recurg uneori la instituționalizarea copiilor.

Instituționalizarea copiilor este și un efect al **migrației** peste hotarele țării. În prezent, un număr tot mai mare de copii din cauza migrației sunt lăsați fără supraveghere, iar ulterior o parte din ei completează rândurile celor plasați în instituții rezidențiale. Menționăm în context că numărul copiilor separați de părinții plecați peste hotare este semnificativ – peste 150000 de copii, iar migrația de muncă a părinților prezintă riscuri de lungă durată pentru viitoarea generație, cu consecințe semnificative asupra relațiilor sociale, a particularităților de integrare socială, culturală, educațională etc.[8].

Violența domestică este o temă care se regăsește des în discuțiile cu mamele care optează pentru instituționalizarea copiilor lor. Violența îndreptată împotriva femeilor și copiilor are uneori ca urmare directă internarea copiilor într-o instituție (de exemplu: în cazul violurilor sau a cazurilor evidente de maltratare a copiilor).[9]

Un alt context situațional care generează instituționalizarea și chiar abandonul este cel legat de **copiii rezultați din sarcini nedorite**.

Nu în ultimul rând, trebuie menționați **copiii cu diverse dizabilități sau boli cronice**, care prezintă cerințe speciale de îngrijire, greu de asigurat în contextul unei vieți nesigure și limitate din punct de vedere economic.

Analizând cauzele care duc la separarea copilului de familia sa, putem clasifica motivele în trei categorii:

- cauze care nu depind de voința părinților – decesul acestora;
- separarea intenționată a copilului de familie de către serviciile de protecție – părinți sau îngrijitori violenți ori neglijenți (risc pentru viața copilului);
- cauze care depind de voința părinților – abandonul voluntar al copilului / separarea voluntară de copil, plecarea peste hotare a ambilor părinți.

Dacă în cazul primei categorii de cauze separarea de familia nucleară nu poate fi prevenită, atunci în cea de-a doua și a treia categorie specialiștii în protecția copilului joacă un rol important în prevenirea instituționalizării prin reacții prompte de eficiente.

Unul dintre obiectivele Strategiei pentru protecția copilului pentru anii 2014-2020, aprobată de Guvern, este ca copiii mici să fie plasați în instituțiile rezidențiale doar în cazuri excepționale și pe o perioadă determinată, atunci când aceasta este singura soluție pentru a le asigura îngrijire și supraveghere permanentă. Pentru a atinge acest scop, autoritățile continuă reorganizarea sistemului rezidențial, dezvoltă servicii alternative și insistă la reintegrarea copiilor în familie. În prezent, fiecare copil rămas fără îngrijire părintească primește o alocație de 30% din cuantumul pensiei minime indexate pentru limită de vârstă, stabilită anual de către Guvern, pentru fiecare copil. În 2014, mărimea medie a acestei pensii constituie 1116,75 lei, copiii orfani primesc 335 lei pe lună. Elevii și studenții orfani din Moldova primesc 3000 de lei anual pentru îmbrăcăminte și încălțăminte acordată la începutul anului școlar, 1000 de lei – ajutorul material acordat la finele anului de studiu, indemnizația de 5000 de lei la absolvirea instituției preuniversitare și 10000 de lei la absolvirea instituției de învățământ profesional de toate nivelele.[10]

Îngrijirea instituțională are *efecte negative asupra copiilor*, reducându-le șansele la o viață adecvată. Studiile au evidențiat că un efect evident al instituționalizării asupra copiilor este dezvoltarea întârziată, care trebuie înțeleasă nu ca o reacție la separarea de părinți, ci ca un efect al mediului nestimulativ, în special al lipsei oportunităților de interacțiune spontană și afectuoasă cu adulții[12]. Efectele pe termen lung se răsfrâng asupra sănătății mintale, datorate lipsei unor relații afectuoase și de durată cu adulții. De asemenea, absolvenților instituțiilor rezidențiale le lipsesc cunoștințele, deprinderile și experiențele indispensabile vieții independente ca adult. Instituționalizarea determină o stare de dependență și o marcantă lipsă de automotivare.

În concluzie, menționăm că instituționalizarea copiilor necesită a fi rezolvată cât mai rapid și mai favorabil, deoarece una dintre normele impuse de legislația în vigoare, adoptată odată cu aderarea la Uniunea Europeană, o constituie reducerea numărului de copii instituționalizați și integrarea lor în forme alternative de protecție. Ghidul ONU privind îngrijirea alternativă a copiilor (2009) recomandă să se acorde copiilor mici, mai ales celor sub trei ani, orfani sociali, îngrijiri într-un cadru familial și nu instituțional. La nivel legislativ și conceptual, sistemul de protecție a copilului și familiei din Republica Moldova este bine format. Sunt carentate însă mecanismele și funcționalitatea, o mai bună colaborare a instituțiilor implicate în procesul de protecție a copilului, aspecte asupra cărora se lucrează în prezent.

Republica Moldova a înregistrat progrese semnificative în ultimii ani în reducerea numărului de copii aflați în sistemul rezidențial. Însă, capacitatea de monitorizare a instituțiilor publice responsabile este relativ slabă. O serie de factori de risc se află la nivelul comunității. Serviciile de sprijin familial care susțin dezinstituționalizarea și previn separarea sunt slab dezvoltate la nivel comunitar. O mare parte din școli nu au servi-

cii de educație incluzivă și nici personal didactic pregătit în domeniul dat. Majoritatea asistenților sociali din comunitate sunt supra încărcăți și au o capacitate slabă de monitorizare și oferire a serviciilor de sprijin familial. Reintegrarea copiilor este dificilă și poate să nu fie sustenabilă în absența (sau insuficiența) unor servicii comunitare adecvate, mai ales după ce ONG-urile își încheie intervenția.

Pentru o intervenție eficientă, schimbările ar trebui să se realizeze la mai multe niveluri: la nivelul politicilor sociale, la nivel comunitar și la nivel instituțional.

a) Nivelul politicilor sociale

- promovarea importanței copilăriei, a mediului familial pentru dezvoltarea copilului, cu scopul de a preveni plasarea copiilor aflați în situații de dificultate, prin intermediul mass-mediei și a diverselor campanii de informare;
- crearea unui sistem unic de evaluare și monitorizare a copiilor aflați în sistemul de protecție / asistență socială;
- perfecționarea mecanismelor de susținere a familiilor cu copii aflați în situație de dificultate.

b) Nivelul comunitar

- dezvoltarea în centrele raionale și în localitățile rurale mari a serviciilor de intervenție specializată (servicii de kinetoterapie, consiliere psihologică, îngrijire de tip "respiro" etc.);
- sensibilizarea populației cu privire la importanța mediului familial pentru fiecare copil prin intermediul principalilor actori sociali și a mass-mediei;
- continuarea procesului de dezvoltare a sistemului de monitorizare și evaluare a cazurilor de copii aflați în dificultate în cadrul comunității.

c) Nivelul instituțional

- construirea de noi parteneriate și creșterea eficienței parteneriatelor deja existente, pentru a contracara cât mai mult posibil situațiile de dificultate cu care se confruntă copilul;
- educarea și formarea continuă a personalului angajat: logopezi, psihologi, educatori, medici, asistenți sociali etc.

Famiiliile aflate în situație de vulnerabilitate trebuie sprijinite din toate punctele de vedere în scopul asigurării copiilor un mediu sigur și protector și prevenirii instituționalizării. Viața copilului nu se construiește doar pe dimensiunea prezentului. Pentru dezvoltarea lor ei au nevoie de oportunități și de condiții.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr. 410 din 04.04.2003 cu privire la aprobarea Strategiei naționale „Educație pentru toți”. În: Monitorul Oficial, 2003, nr. 070, art. 441.
2. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr. 270 din 08.04.2014 cu privire la aprobarea Instrucțiunilor privind mecanismul intersectorial de cooperare pentru identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea copiilor victime și potențiale victime ale violenței, neglijării, exploatării și traficului. În: Monitorul Oficial, nr. 92-98, art. 297. În scopul executării art. 20 din Legea nr.140 din 14 iunie 2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr.167-172, art.534.

3. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea Strategiei naționale și planului de acțiuni privind reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului pe anii 2007-2012 nr. 784. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr. 103-106.
4. Plămădeală T. Respectarea dreptului copilului la abitare în familie. În: Analiza situației existente în Republica Moldova prin prisma practicilor pozitive ale altor țări". Conferința internațională, 4 octombrie 2013, Chișinău, p. 6.
5. Matas V. Sistemul de protecție a copiilor orfani și rămași fără îngrijire părintească: caracteristici generale. În: Studia Universitatis, 2011, nr.3, p. 50-56.
6. Hotărârea Guvernului RM Nr. 523 din 11.07.2011 cu privire la programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020, aprobat prin Hotărârea Guvernului RM Nr.523 din 11.07.2011.
7. Ending the institutionalization of children. A summary of progress in changing systems of care and protection for children in Moldova, the Czech Republic and Bulgaria. "Lumos 2014" p. 4-8.
8. Misail V. Ministrul Culturii în Bloguvern 9 iunie 2014. Cum e să fii orfan în grija statului <http://bloguvern.md/2014/06/09/cum-e-sa-fii-orfan/>
9. Studiu exploratoriu privind serviciile sociale pentru victimele violenței în familie. România, 2013, p.10-11.
10. Profilul sociodemografic al Republicii Moldova la 20 de ani după adoptarea Programului de Acțiuni de la Cairo. Centrul de Cercetări Demografice, Chișinău: Tipografia Centrală, 2014, p. 73.
11. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Nr.434 din 10.06.2014 privind aprobarea Strategiei pentru protecția copilului pe anii 2014-2020. În: Monitorul Oficial, 2014, nr. 160-166, art. 481.
12. Ministerul Educației și Tineretului. Ghidul Formatorului. Managementul și acordarea serviciilor speciale de tip nou pentru copii și familii în situații de risc. Ediția I. Chișinău, 2006, p. 42.
13. Improving Children's Lives through Deinstitutionalisation, EveryChild Moldova's Programme Experience, aprilie 2013.
14. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Culegerea statistică "Copiii Moldovei". Chișinău, 2012.

SOCIETATEA INFORMAȚIONALĂ CONTEMPORANĂ: PROVOCĂRI ȘI VALENȚE JURIDICE

CONTEMPORARY INFORMATION SOCIETY: CHALLENGES AND LEGAL VALENCES

Ionel PINTILII, *doctorand,*
Universitatea „Apollonia”, Iași, România

Summary

The matter that currently preoccupies all modern societies is not only how to use more efficiently and to continuously develop informational technologies, but also to set a legal framework for this domain to flourish. The development of informational technologies, of relations and its instruments to achieve and consolidate, an important characteristic of the contemporary society, did not get, even until now, a legal framework. For the informational society to „civilize itself” in Cyberspace need a specific legislation.

Key-words: *Internet, legislation, law, information, informational society.*

Actuala civilizație informațională se bazează pe disponibilitatea și accesibilitatea informației, întrucât aceasta a devenit între timp o proprietate națională vitală, o valoare deosebit de importantă, strategică, ce trebuie protejată prin legislație adecvată, altfel, poate fi acaparată, sustrasă, apoi distrusă sau modificată.

Era informațională, digitală a prins total nepregătite statele în ceea ce privește sistemul de drept, reglementările juridice în acest domeniu. Unii experți în domeniu, ca acad. Mihai Drăgănescu, susțin chiar că este o groază de tehnologie în societatea informațională și așa de puțin drept. Esențial este că principiile dreptului, valabile în mare parte de pe vremea românilor, trebuie modificate radical; societatea nouă (informațională) solicită legi noi. Dreptul este chemat să facă față consecințelor pe care le aduce dezvoltarea tehnologiei.

Astăzi, proprietatea nu se mai dobândește prin participare directă, partenerii poate nici nu ajung să se privească, ei pot încheia contracte cu ajutorul Internetului. De cele mai multe ori ei nici nu se află sub aceeași jurisdicție, respectiv vânzătorul și cumpărătorul, iar semnătura grafologică este înlocuită cu cea electronică, iar modalitățile de plată sunt multiple.

Deci, pentru a încuraja exploatarea noilor tehnologii, dreptul național și cel internațional trebuie să țină pasul cu tehnica specifică și să facă față tuturor provocărilor, atât în domeniul normelor materiale, cât și al celor procesuale.

Societatea informațională contemporană – atât de bine reflectată prin mediul Internet – este un domeniu atât de nou și diferit, încât practic nu mai există precedente în acest sens. Problemele juridice pe care le ridică domeniul informațional sunt dificile, chiar dacă avem la îndemână conceptele și instituțiile dreptului clasic care și-au dovedit valabilitatea de-a lungul vremurilor.

Este un domeniu distinct, special, în care soluțiile tehnice și cele juridice sunt foarte strâns legate una de alta. Societatea informațională modernă, bazată pe cunoaștere, nu poate avea decât un drept, care, prin esență, să reflecte particularitățile sale.

Dreptul informatic își găsește o prelungire firească într-un drept al informării și comunicării. În mod tradițional, dreptul informării este conceput în strânsă legătură cu

libertatea de exprimare, iar obiectul său este limitat la ceea ce devine public prin mijlocirea diverselor raporturi: scris, imagine și sunet.

Informația este și cea care circulă între persoanele particulare sau publice în virtutea unor contracte sau acorduri și care nu este divulgată, deconspirată. La aceasta se adaugă faptul că, la rândul ei, organizarea rețelelor informatice pe care circulă informația nu este neutră.

Așa cum se observă, acesta este obiectul (foarte vast) al dreptului informării și comunicării, cel care înlocuiește actualul sistem de drept public și privat, și căruia va trebui să i se găsească în curând un ansamblu coerent, o abordare și definire logică. Dreptului informaticii i se alătură (și are un loc bine determinat) tot ceea ce ține de tratarea (prelucrarea) datelor și serviciilor dedicate informației.

Datorită specificității, noi reguli juridice se adaugă continuu celor existente în domeniul tehnologiei informației. Unele au legătură chiar cu modalitățile de organizare a acestor activități de comunicare. Însă egalitatea de acces, normalizarea, interconexiunea vor fi obiective greu de atins.

Dreptul erei digitale sau virtuale va fi unul greu de prins în tipare, la fel ca și resursa esențială a lumii pe care o reflectă - informația.

Armonizarea legislației internaționale în societatea informațională vizează, în principal, *protecția dreptului de autor, confidențialitatea datelor și a regulilor antitrust, prevenirea și combaterea criminalității informatice, precum și promovarea standardelor tehnice care să asigure intercomunicarea noilor rețele de comunicații.*

Pe plan mondial, în prezent există preocupare pentru o armonizare a legislației naționale cu cea internațională. În cadrul întrunirilor globale și regionale (Comunitatea Economică Europeană, Consiliul Europei, Națiunile Unite, Grupul celor 8) se urmărește să se creeze un cadru legal adecvat realităților sociale, pentru că marele pericol al societății informatice este neasigurarea securității informatice prin lipsa dreptului în acest domeniu, adică a unor reglementări general valabile și unanim admise.

O problemă cardinală o constituie secretul comunicațiilor, care se referă la toate tipurile de comunicații interpersonale în societatea informațională contemporană. Pentru a asigura acest obiectiv major, trebuie ca legislația națională și internațională să cuprindă norme corespunzătoare în acest domeniu, prevăzute cu sancțiuni severe pentru cei ce le încalcă.

Toți cei ce produc furnizează și utilizează produse informatice sau care prestează servicii informatice sunt obligați (prin lege) să asigure pe cei care le folosesc produsele sau serviciile lor, că ele nu sunt de natură să afecteze drepturile omului și libertățile individuale, luând în acest sens măsurile corespunzătoare.

Conflictul între *libertatea de exprimare* și *secretul comunicațiilor*, pe de o parte, și *interesul public*, pe de altă parte, nu poate fi stins decât printr-o legislație adecvată, care se poate elabora relativ ușor, având în vedere experiența internațională în domeniu (Marea Britanie – *Data Protection Act*, 1984; *Legea franceză*; SUA – *Communication Decency Act 1996*, etc.).

Creșterea exponențială a Internetului a fost și este văzută de diverse medii de afaceri ca o oportunitate deosebită. Totuși, alături de oportunitățile de afaceri deosebite, Interne-

tul prezintă o serie de dezavantaje sau „capcane” de care trebuie să se țină seama pentru a se evita pierderile, implicațiile negative, consecințele financiare.

Cele mai mari amenințări care se ridică în fața comerțului electronic sunt: securitatea, încă precară a tranzacțiilor; lipsa unor reglementări juridice clare, uniforme și armonizate global.

Rezolvarea acestor lacune, curențe și transformarea comerțului electronic într-o adevărată oportunitate implică elaborarea neîntârziată a unui cadru legal adecvat pentru afaceri în Internet. Acesta trebuie să cuprindă nu numai legea comerțului electronic, cea a semnăturii electronice, ci și reglementări referitoare la finanțele electronice, fiscalitatea în Internet și modul de încheiere a contractelor, crearea unei infrastructuri informatice corespunzătoare pentru asigurarea securității informatice etc. De asemenea, se impune elaborarea unor reglementări specifice în domeniul securității informatice (pe plan internațional asistăm chiar la crearea unei ramuri de drept cu titlul „Dreptul securității informatice”).

Dezvoltarea vertiginoasă a tehnologiei a determinat, pe plan mondial, pe lângă numeroase beneficii, diverse avantaje și consecințe malefice, inclusiv delictе, cu un conținut înalt sofisticat, fiind necesară o legislație specifică, pentru a evita asemenea consecințe. Deși în actuala societate informațională fenomenul dramatic al ilegalităților, varietatea lor este mare și va fi și mai mare pe măsură ce tehnologia va progresa. Considerăm că următoarele fapte infracționale sunt cele mai frecvente și ar trebui avute în vedere de legiuitor cu prilejul elaborării normelor juridice din domeniul informațional: fraudă informatică, falsul informatic, fapte ce prejudiciază datele sau programele pentru calculator, sabotajul informatic, accesul neautorizat, interceptația neautorizată, pirateria software, spionajul informatic, defăimarea prin Internet, distribuirea de materiale obscene în Internet.

Suntem de părere că la elaborarea legislației penale în acest domeniu juriștii din fiecare țară trebuie să aibă în vedere și reglementările altor state, pentru a veni în întâmpinarea armonizării legislației în domeniu (principiu ce se impune cu stringență, datorită caracterului transfrontalier al criminalității informatice).

Prezentăm în cele ce urmează opțiunea pentru care atingerea stadiului corespunzător conceptului de societate informațională poate fi făcută având în vedere următoarele variante:

1. elaborarea unui număr redus de acte normative cu caracter integrator, dar care să reglementeze domeniul cu impact major în societatea informațională: e-business sau criminalitatea informatică;
2. elaborarea unui număr mare de acte normative, fiecare reglementând segmente determinate ale societății informaționale, spre exemplu: comerțul electronic, semnătura electronică, banii electronici, infracțiunile comise cu ajutorul calculatorului, notarul electronic, arhivele electronice, fiscalitatea în Internet, protecția software etc.

În cadrul forumurilor și dezbaterilor pe care le-a prilejuit lansarea programului Uniunii Europene (început în 1995) de antrenare a țărilor din Europa Centrală și de Est în procesul de tranziție către societatea informațională (Bruxelles, 1995; Praga, 1996 etc.) s-a spus că rolul guvernelor din țările Uniunii Europene și din Europa Centrală și de Est este hotărâtor în crearea unui cadru de reglementări și politici naționale, care să contribuie la

formarea unui climat favorabil și care totodată să stimuleze dezvoltarea de aplicații și servicii specifice societății informaționale.

Obiectivul Uniunii Europene este crearea cadrului legislativ specific societății informaționale, bazată pe cunoașterea și asigurarea compatibilității legislației internaționale din domeniu.

În esență, totul tinde a se rezuma la modul în care înțelegem să calificăm un furnizor de servicii Internet. Este acesta un redactor (autor), un editor sau un distribuitor? În dreptul american, în domeniul comunicațiilor se operează cu termenul generic de „common carrier”, în sensul unui serviciu de comunicații care are obligația legală de „a purta” orice fel de informație transmisă prin mijlocirea sa, cum ar fi, de exemplu, o companie de telefonie.

Având un asemenea statut, purtătorii obișnuiți de informație sunt supuși unui regim de răspundere juridică mult mai blând, în ceea ce privește conținutul informației. Ceea ce contează, în ultima instanță, este faptul dacă „intermediarul”, oricare ar fi acesta (librărie, companie de telefonie sau Internet Service Provider), se implică în controlul conținuturilor informative, sau dacă nu mai intervine asupra alcătuirii acestora.

Cât privește intervenția asupra conținutului informației, furnizorul de servicii beneficiază de exonerare, de scutire de răspundere, și în cazul în care mijloacele sale tehnice adaugă, în mod automat, un „ceva” (E-mail header, HTTP header, header file) la informația în cauză sau elimină virușii din componenta mesajelor electronice, fără a altera în nici un fel integritatea conținutului de idei.

Un alt caz se referă la exonerarea pentru stocarea automată, intermediară și temporară a informației transmise, dacă această operație se produce în scopul exclusiv de a eficientiza transmiterea informației către alți destinatari, la cererea acestora, pe baza îndeplinirii cumulative a următoarelor condiții:

- ✓ furnizorul nu alterează conținutul informației;
- ✓ furnizorul întrunește condițiile prevăzute de lege privind accesul la informația respectivă (dar nu se stabilește cine decide aceasta - n.n.);
- ✓ furnizorul se supune regulilor sau uzanțelor larg acceptate în cadrul comunității electronice, în ceea ce privește actualizarea informației;
- ✓ furnizorul nu obstaculează utilizarea legală, de către orice persoană, a tehnologiilor larg acceptate în cadrul comunității electronice, destinate obținerii de date asupra naturii sau utilizării informației;
- ✓ furnizorul acționează rapid în scopul eliminării informației pe care a stocat-o, ori în vederea blocării accesului la aceasta, din momentul în care a cunoscut faptul că informația transmisă inițial a fost eliminată din rețeaua de comunicații ori că accesul la ea a fost blocat sau faptul că eliminarea ori blocarea accesului a avut loc prin efectul deciziei unei autorități publice.

Prevederea legislativă, juridică comunitară nu oferă explicații cu privire la „rapiditatea” intervenției furnizorului și de aceea, credem, că această conduită trebuie analizată de la caz la caz, inclusiv în funcție de disponibilitățile de ordin tehnic ale furnizorului de servicii. În toate situațiile în care se pune problema angajării răspunderii juridice a furni-

zorului de servicii informaționale, acesta trebuie să facă dovada faptului că a depus toate diligențele pentru eliminarea sau blocarea operativă a conținuturilor negative în cauză.

Pe de altă parte, în practică pot apărea probleme referitoare la „cunoașterea efectivă”, de către furnizorul de servicii, a faptului că respectivul conținut a intrat în zona ilicitului. În acest caz, se consideră că revine autorităților publice sarcina să probeze că furnizorul a avut cunoaștință despre acel fapt și că nu a luat măsuri de blocare a accesului la conținutul negativ.

În situația că furnizorul ia act despre aceea că activitatea sau informația respectivă este ilicită că ar putea leza drepturile unui terț poate lua măsuri de eliminare sau de blocare a accesului la aceasta.

Exonerarea de răspundere nu intervine însă dacă utilizatorul care solicită stocarea informației se găsește sub autoritatea furnizorului de servicii.

Și în această situație se pune problema cunoașterii reale, efective a unor fapte de ordin obiectiv de către furnizorul de servicii. Pentru ca exonerarea acestuia să nu poată opera, este necesar ca terțul ale cărui drepturi au fost vătămate prin conținutul negativ să probeze că furnizorul a cunoscut caracterul ilicit al informației stocate și că nu a adoptat măsuri de eliminare a acesteia.

Din cele arătate, rezultă o preocupare notabilă a Uniunii Europene pentru încercarea de lămurire a problematicii răspunderii juridice a furnizorilor de servicii Internet.

Această preocupare a fost necesară pentru a se realiza următoarele:

- ✓ încurajarea utilizării serviciilor Internet;
- ✓ luarea în considerare a bunei-credințe pe care furnizori de servicii trebuie să o manifeste în activitatea lor;
- ✓ îmbinarea obligațiilor de efort cu obligațiile de rezultat în sarcina furnizorilor de servicii;
- ✓ preluarea, de pe umerii furnizorilor, a sarcinii de evaluare juridică a conținuturilor (inclusiv în contextul unei confruntări cu un terț care, în absența unei hotărâri judecătorești ori a altui act emis de o autoritate publică, pretinde eliminarea unui anumit conținut) și transferarea acesteia în competența exclusivă a autorităților publice.

Statele membre ale Uniunii Europene trebuie să instituie mecanisme, reglementări prin care furnizorii de diverse servicii din sfera digitală să fie obligați ca, după „o evaluare rezonabilă”, să ia măsuri de descoperire și de împiedicare a manifestărilor ilegale în spațiul cibernetic.

O altă problemă se referă la modul de aplicare a legii în spațiu, în contextul unor insulte și calomnii mediate electronic, precum și în lumina caracterului global al Internetului.

Într-un studiu de referință consacrat inexistenței frontierelor naționale în Internet, doi juriști americani remarcă, încă din 1996, că spațiul cibernetic afectează, în mod radical, relația dintre faptele juridice online și prezența lor într-un spațiu determinat.

Se consideră că atât rețeaua regională, cât și cea mondială de computere alterează legătura dintre, pe de o parte, localizarea geografică și, pe de altă parte:

- ✓ autoritatea statelor naționale de a exercita un control asupra comportamentului persoanelor în mediul electronic;

- ✓ consecințele juridice ale acestei conduite asupra altor persoane sau asupra bunurilor;
- ✓ legitimitatea eforturilor statelor de a impune reguli aplicabile unui fenomen global;
- ✓ necesitatea de a indica ce reguli sunt aplicabile unui anumit raport juridic.

Teritoriul virtual nu este înzestrat cu granițe clasice, întrucât costul și viteza transmiterii informațiilor prin intermediul noilor tehnologii nu depind de o anumită localizare în spațiu a utilizatorilor. Internetul facilitează încheierea de acte juridice între persoane care nu-și cunosc reciproc situarea în plan geografic.

Singura indentificare care prezintă importanță într-un asemenea context este cea aflată în mijlocul unui spațiu virtual, constând în „adrese” ale computerelor între care sunt schimbate informațiile. Întregul sistem devine, astfel, indiferent cu privire la locul în care se găsesc aceste computere, neexistând o relație necesară între o adresă din Internet și un spațiu geografic în care se aplică o anumită lege.

Care va fi, într-o astfel de abordare, maniera de a raporta legea unui anumit stat la o conduită insultătoare sau calomnioasă, manifestată în mediul virtual?

Se pun în mod legitim câteva întrebări: Unde anume, în spațiul cibernetic, se produce efectul prejudiciabil al limbajului defăimător? Este aplicabilă legea penală din statul autorului faptei sau legea de la locul unde se găsește victima? În ce măsură instanțele aflate într-un anumit stat pot pronunța hotărâri opozabile autorităților din statul în care se găsește autorul conținuturilor electronice defăimătoare? Cum pot fi conciliate sistemele de drept, în privința tratamentului penal al insultei și calomniei, în raport cu modul diferit de reglementare a libertății de exprimare?

Acestea sunt întrebările fundamentale care gravitează în jurul problematicii mai extinse și extrem de complexe a aplicării legii în Internet.

În principiu, ar trebui să considerăm că efectul prejudiciabil al unui atac defăimător realizat prin serviciile Internet se produce în statul în care se găsește victima, deoarece, în cazul unei calomnii răspândite într-un loc în care victima este necunoscută, consecințele negative față de aceasta sunt practic inexistente.

Această teză și argumentarea sa sumară au un grad ridicat de relativitate, în contextul epocii tehnologiilor informației, dacă ne referim doar la amplificarea extremă a relațiilor dintre persoane via Internet, fapt ce contribuie la o anume notorietate a utilizatorilor în mediul virtual, cu mult dincolo de spațiul lor cotidian de existența fizică (localitatea în care un utilizator domiciliază sau în care își are locul de muncă).

Pornind de la această realitate, o persoană poate afirma că onoarea și imaginea sa publică au fost lezate nu doar în țara și în orașul de origine, ci într-un spațiu geografic mult mai vast, astfel, persoana este îndreptățită la despăgubiri morale mai mari.

Altfel spus, în legislația actuală a Internetului mondial, insulta sau calomnia nu se consideră a fi săvârșită în locul unde conținutul negativ este „încărcat” în Internet, ci acolo unde diverși utilizatori o „descarcă” pe propriul calculator. Dacă ne referim, în mod strict, la un articol defăimător plasat pe o pagină Web aferentă unui server situat într-un anumit stat, atunci ar putea exista argumente în favoarea faptului că „publicarea” articolului respectiv nu s-a produs în acel stat, ci în statele în care el este citit, prin „descărcare”, de către diverși utilizatori.

Un document relevant a fost emis și în cadrul Conferinței O.S.C.E. de la Amsterdam (13-14 iunie 2003) privind libertatea de exprimare în Internet. Documentul, intitulat „Recomandările de la Amsterdam – Libertatea mediilor de informare și a Internetului”, pune în relief următoarele idei esențiale:

- ✓ Noile tehnologii nu trebuie considerate responsabile pentru eventuala lor abuzare;
- ✓ Elementele de ordin tehnic, structural sau educațional, prin care se tinde la obstacularea accesului la rețelele digitale, trebuie înlăturate;
- ✓ Avantajul creat de existența unei vaste rețele digitale de resurse online și de liberă circulație a informațiilor este precumpănitor în raport cu pericolul utilizării abuzive a internetului. Cu toate acestea, conținuturile negative trebuie anchetate în statele de unde provin;
- ✓ Într-o societate democratică modernă, cetățeanul trebuie să decidă singur ce conținuturi dorește să acceseze în Internet. Dreptul de a disemina și a recepționa informații reprezintă un drept fundamental al omului. Toate mecanismele de filtrare și blocare a conținuturilor informaționale sunt inacceptabile;
- ✓ Orice mijloace de cenzură care sunt de neacceptat în raport cu mass-media tradițională nu trebuie să fie utilizate pentru a cenzura media electronică. Noi firme de cenzură nu trebuie dezvoltate.

Deși documentul se intitulează „Recomandări”, el cuprinde de fapt decizii cu caracter imperativ. Ne întrebăm cine stabilește în baza prevederilor conținutului ideilor enunțate, care sunt și care nu sunt de acceptat?

În prezent, Internetul reprezintă o realitate tehnologică subsumată procesului de globalizare, o forță capabilă să potențeze cunoașterea și comunicarea, un mediu de interacțiune la scară planetară, cu implicații sociale, științifice și culturale dintre cele mai complexe, multiple și profunde. Astfel, Internetul devine tot mai mult o realitate juridică și un instrument comunicațional, informativ incomensurabil sub raport valoric pe care diverșii săi utilizatori nu o mai pot ignora. Fie că vorbim despre comerciantul online preocupat să atragă și să fidelizeze o clientelă cât mai vastă sau despre adolescentul „autoblocat” în camerele de conversație, relația dintre mediul virtual și drept nu mai poate fi indiferentă celor pentru care Internetul tinde să devină o a doua natură.

Privind la modul general, Internetul reprezintă un liant, un factor polarizator și comunicațional interuman de dimensiuni și implicații mondiale, cu o contribuție excepțională, plurivalentă la dezvoltarea civilizației, culturii și științei contemporane.

Impactul juridic asupra teritoriului cibernetic înseamnă, în primul rând, o raportare a fenomenelor și relațiilor virtuale la prevederile constituționale ale statelor democratice. Obiectivul – dezirabil pentru unii, dar, totodată, destul de contraversat în opinia altora – ce vizează reglementarea juridică a Internetului la scară globală, nu poate fi atins fără ca, în prealabil, noile tehnologii să fi trecut testul confruntării cu setul drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățeanului. Deci există o interrelație dialectică între extinderea Internetului și reglementările juridice, care trebuie să protejeze drepturile și libertățile cetățenilor ca valoare supremă.

BIBLIOGRAFIE

1. Dobrinou Maxim. *Infrațiuni în domeniul informatic*. București: All Beck, 2006.
2. Drăgănescu Mihai. *Societatea informațională și a cunoașterii. Vectorii societății cunoașterii*. În: . Florin Gh. Filip (coord.). *Societatea Informațională – Societatea Cunoașterii. Concepte, soluții și strategii pentru România*. București: Editura Expert, 2001.
3. Freeman Christopher. Mendras Henri. *Le paradigme informatique: Technologies et evolutions sociales*. Paris: Descartes, 1995.
4. Glodeanu Ion. *Realități și tendințe în procesul de informatizare a societății românești*. În: *Revista Română de Sociologie*, 2002, nr. 1–2, pp. 39–51.
5. Patriciu Victor Valeriu. Vasiu Ioana. Patriciu Serban-George. *Internetul și dreptul*. București: All Beck, 1999.
6. Popescu Alin. *Despre afacerile online și problemele lor juridice. Confesiunile unui fost vânzător de încredere*. București: Editura Universul Juridic, 2009.
7. Roceanu Ion. Buga Iulian. *Amenințări riscuri și vulnerabilități la adresa informațiilor din sistemele de comunicații și informatice*. În: *Revista Forțelor Terestre*, 2003, nr. 5-6.
8. Vasiu Ioana. Vasiu Lucian. *Criminalitatea în Cyberspațiu*. București: Editura Universul Juridic, 2011.
9. Winston Brian. *Media technology and society. A history; from the telegraph to the Internet*. London: Routledge, 1998.
10. Zidaru Petrahe. *Drept informatic sau despre probleme juridice ale societății informaționale*. București: Universitatea „Hyperion”, 2011.

SCIENTIFIC CONTRIBUTION OF MEDICAL SCIENTISTS IN MIDDLE AGES IN AZERBAIJAN

Farid ALAKBARLI,
Vuqar MAMMADOV,
Aida BANDALIYEVA,

*Department of Information and Translation of the Institute of Manuscripts
of the Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan Medical University*

Rezumat

Azerbaidjanul este o țară la intersecția a numeroase culturi, religii și civilizații. Ca urmare, medicina antică a fost influențată de diferite sisteme de vindecare, cum ar fi: turcă, iraniană, semitică și greacă. Locuitorii antici ai Azerbaidjanului au manifestat anumite cunoștințe în domeniul medicinei. Institutul de Manuscrise al Academiei Naționale de Științe din Azerbaidjan (IMANAS) conține o colecție de 390 de documente ale medicinei timpurii, inclusiv 363 de manuscrise ce datează din secolul IX, incluse de UNESCO în Registrul Internațional al Programului „Memoria Lumii”.

Cuvinte-cheie: istorie, manuscrise medicale, farmacie, spital, farmaceutic.

zerbaijan is a country at the crossroads of numerous cultures, religions and civilizations. Therefore, ancient Azerbaijani medicine was influenced by various healing systems, such as Turkic, Iranian, Semitic and Greek medicine. Ancient inhabitants of Azerbaijan had certain knowledge in the field of medicine.

New era in medicine began after the invasion of Arabs and the spread of Islam in Azerbaijan. The development of various sciences, including medicine in Azerbaijan, occurred when Islam was introduced (7th century AD).

The great empire created by Arabs and named Khalifat rapidly merged various cultures of the Islamic domain. Since then, the Azeri, Turkish, Persian, Indian, Greek, Arabic, Turkish schools of medicine deeply influenced each other. Various scientific traditions located within the boundaries of this common empire led to an unprecedented era of mixing infusion in all branches of science [1]. Arabic, the language in which the Holy Koran had been written, gradually became the official language of culture and science, including medicine. This facilitated understanding between Azerbaijani physicians and those from various eastern countries. By the 10th century, a single language linked peoples from Spain to India. Since then, the Arabic language became for Azerbaijan what Latin and Greek had been to the West - the language of literature, the arts and sciences, and the common tongue of the educated.

The Memory of the World Program is carried out by UNESCO to discover and protect the most important, rare and unique written documents which are crucial and irreplaceable not only for separate regions, states or nations, but for the humankind in the whole. Now several medieval manuscripts from Azerbaijan have been added to this list.

The Institute of Manuscripts of the Azerbaijan National Academy of Sciences (IMANAS) named after Muhammad Fuzuli, has a collection of 390 early medical documents, which include 363 manuscripts dating from the 9th century. Most are written in Arabic - the

literary script of the day. Of these, 70 are in the Arabic language, 71 in Turkic languages (Azeri, Ottoman Turkish, Tatar, Kumyk, Uzbek), and the remainder in Persian.

The Manuscript Institute is fortunate to have some unique treasures in their collection. In 29 July 2005, UNESCO adopted the decision on inclusion of the collection of medieval medical manuscripts on medicine and pharmacy presented by the Institute of Manuscripts of the Azerbaijan National Academy of Sciences in the International Register of the „Memory of the World” Programme. Three items are being nominated for inscription on the Register as a set of documents on a specific theme. There are: „Zakhirai-Nazimshahi” (Supplies of Nizamshah) by Rustam Jurjani, „al-Qanun fi at-Tibb” (Canon of Medicine, the Second Book) by Abu Ali İbn Sina (Avisenna) and „al-Makala as-Salasan” (Thirtieth Treatise) by Abu al-Qasim al-Zahravi (Abulcasis).

The Manuscript Institute is fortunate to have some real treasures in their collection. For example, it preserves one of the oldest copies of the second volume of „Canon of Medicine” (1030) by Ibn Sina, known in the West as Avicenna (980-1037). The manuscript was copied in 537 Hijra (1143) in Baghdad.

The second book is primarily devoted to pharmacology. It contains pharmaceutical descriptions of hundreds of natural medicines: plants, minerals and animal substances. The uniqueness of the manuscript is in that it is one of the most ancient manuscripts of „Canon” in the world which was copied only 104 years after the author’s death. Avicenna’s manuscript is considered to be the most reliable in the world. The second volume of „Canon of Medicine” was translated into Uzbek and Russian basically from the abovementioned Baku manuscript (Tashkent, 1980-1982).

Avicenna, born in the town of Afshana nearby Bukhara (Uzbekistan), did much of his medical observation later on in Persia and Azerbaijan. „Canon”, an encyclopedic work in Arabic, is considered to be the single, most famous book in medical history - both in the East and in the West.

During the Middle Ages, the „Canon of Medicine” influenced the development of medical sciences in the whole Muslim World and Christian Europe. In the 12th century, the Canon was translated from Arabic to Latin by Gerard of Cremona (1140-1187) and used as a medical textbook in European universities. The book was held in such reverence that Michelangelo was recorded as saying: „It is better to be mistaken following Avicenna than to be true following others” [2].

The manuscript is written on the thick white paper. The text is black, titles are written in red ink. Format: 18x20 cm, number of leaves: 186, code: M136/17026

This book was written in the 13th century and imitates the famous medical book by Zeynaddin Jurjani. Rustam Jurjani’s manuscript is unique, because it is the only manuscript of this book in the world.

„Zakhirai-Nizamshahi” by Rustam Jurjani is the original work resembling „Zakhirai Kharazmshahi” by Zeynaddin Ibn Abu Ibrahim Jurjani (12th century), the famous Central Asian author. The manuscript is unique and is not found in other manuscripts deposits in the world. In any case, its name is not shown in any known catalogues of the world.

The date of compilation is not known, but the manuscript was copied in the 16th century (954 by Hijra). The book provides descriptions of pharmaceutical properties of medicinal herbs, animal substances, minerals and complex medicines. It influenced the development of medicine and pharmacology in Persian-speaking countries and those areas where Persian was in use. It was partially researched in Azerbaijan. The work is preserved as a manuscript and still is not translated and published.

The manuscript was written in the nasta'lik script on white paper in black ink. The titles are written in red ink. The binding is of black leather. The first page is decorated with an ornament. The format: 16x25 cm, number of leaves - 487, code M220/5305.

One of the tomes of a comprehensive book about „Surgery and Surgical Instruments” written in Arabic. This unique manuscript is one of the rarest and most ancient manuscripts of this book in the World. The book contains pictures of approximately 200 medieval surgical instruments. Zahravi (who died in 1013) is the only medieval author who provides pictures of so many surgical instruments, and explains methods of their application. This work influenced the development of surgery in the Muslim East and Europe.

Abulkasim was born in Andalusia (Spain) when this country was under the Arab rule. During many centuries Zakhravi's book was the most authoritative textbook on surgery both in East and West. In medieval Europe Abu al-Qasim was known as Abulcasis or Albucasis (the Latinized form of „Abulkasim”).

Al-Zahrawi is believed to have been born in the city of al-Zahra, six miles northwest of Cordoba, sometime between 936 and 940. It was here that he lived, studied, taught and practiced medicine and surgery until shortly before his death in about 1013, two years after the sacking of al-Zahra.

Because al-Zahra was pillaged and destroyed, little is known about its illustrious son El Zahrawi. He was first mentioned by the Andalusian scholar Abu Muhammad bin Hazm (993-1064), who listed him among the great physician- surgeons of Moorish Spain. The first known biography of al-Zahrawi, however, appeared in al-Humaydi's *Jadhwat al-Muqtabis* (On Andalusian Savants), completed six decades after al-Zahrawi's death. It is clear from al-Zahrawi's life history and from his writings that he devoted his entire life and genius to the advancement of medicine as a whole and surgery in particular. Al-Zahrawi wrote a medical encyclopedia spanning 30 volumes which included sections on surgery, medicine, orthopedics, ophthalmology, pharmacology, nutrition etc. This book was known as *al-Tasrif* and contained data that al-Zahrawi had accumulated during a career that spanned almost 50 years of training, teaching and practice. He apparently traveled very little but had wide experience in treating accident victims and war casualties [3].

The most importance treatise is the one on surgery. This monumental work was the first in Arabic to treat surgery independently and in detail. It included many pictures of surgical instruments, most invented by al-Zahrawi himself, and explanations of their use. Al-Zahrawi was the first medical author to provide illustrations of instruments used in surgery. There are approximately 200 such drawings ranging from a tongue depressor and a tooth extractor to a catheter and an elaborate obstetric device.

The facsimile of the Baku manuscript and its translation into Russian by Professor Ziya Bunyadov was published in Moscow in 1983.

Many interesting scientific concepts concerning medicine we can find in „at-Tahsil” by the great Azerbaijan philosopher Bahmanyar al-Azerbaijani (died. 1065/6 AD). Medieval biographer Ali bin Zeyd al-Beyhaki wrote about him: „Philosopher Bahmanyar, a sage and student of Abu Ali (Avicenna), Zoroastrian, and native of Azerbaijan. He investigated the most involved questions of philosophy...” [1]. In his philosophic works, Bahmanyar touched upon some questions of biology and medicine. Like Ibn Sina, he was a follower of Aristotle in science.

The well-known pharmacist Abu Abdullah Muhammad bin Namvar Tabrizi (1194-1245 AD) was born in Azerbaijan in the city of Tabriz. He is the author of the famous book entitled „Adwar al-Hammiyat” (The Medicines against Fever). The book by Abu Abdullah contains descriptions of more than 500 medicines arranged in alphabetical order. He widely used books by Abubakir Razi, Ibn Sina and other great physicians and scholars.

The books by Abubakir Razi, including „Al-Havi fi al-Tibb”(Comprehensive Book on Medicine) and „Mansuri fi al-Tibb” (Winner in Medicine) were especially popular in medieval Azerbaijan.

During the 8th-14th c. AD, a number of clinics were established in three large historical areas of Azerbaijan Major Dar al-Shifa medical center (13th-14th centuries) in Tabriz and about 67 large hospitals in various cities of Western Azerbaijan, Eastern Azerbaijan, Ardabil and Zanjan provinces of the present-day Iran. Pharmacy factory in Gabala (8th c. AD) and numerous public hospitals and pharmacies in the cities of Ganja, Barda, Beylagan and other settlements of ARRAN (western part of the present-day Azerbaijan Republic) Malham Medical Academy (12th century) in the city of Shamakhi and a number of clinics in Darband, Shabran, Baku and other cities of SHIRVAN (Eastern part of the present-day Azerbaijan Republic).

Southern Azerbaijan and Arran were ruled by the Turkic atabeys (kings) of the Eldaniz (Ildenizid, Eldiguzid) dynasty, while Shirvan was ruled by Shirvanshahs of the local Kesrani dynasty from the 6th century.

Tabriz and Ganja, the capitals of atabeys were the largest cities in the Muslim world. Thus, in those times, the population of Tabriz was about 200.000, while population of Ganja approached 700.000. Approximately 120.000 residents lived in Shamakhi, the capital of Shirvan (northern-eastern Azerbaijan). It must be noted that during this period, the population of the largest European towns such as Paris, London and Florence did not exceed 20.000 to 30.000 people.

Eldanizids were a Seljuk dynasty, which represented the Oguz brunch of Turkic family. Such Eldanizid rulers as Shamsaddin Eldaniz (1136-1174 AD), Abu Jafar Muhammad Jahan Pahlavan (1174-1186 AD), Kizil Arslan (1186-1191 AD), Atabey Abubakir (1191-1210 AD) and Atabey Ozbek (1210- 1225 AD) promoted the development of medicine in Azerbaijan.

During the rule of Eldanizids, numerous hospitals and pharmacies appeared in Tabriz. These hospitals, or Dar al-Shifa (House of Healing), bore little resemblance to European

clinics of those times. Thus, the Christian church in the Medieval Europe taught that soul is more important than body and, therefore, medical treatment was not valued much. On the contrary, medieval hospitals in Azerbaijan were places where the sick could be treated and cured by physicians. Physicians who worked in various Dar al-Shifa tried to heal their patients by means of natural medicines and their mixtures. In addition, a number of medical schools and libraries were attached to the largest hospitals.

Azerbaijani scholars used to write medical books in Azeri Turkic, Arabic and Persian. Manuscripts were copied by calligraphers, bound with leather and decorated with colored drawings of medicinal herbs, animals and minerals. Among the scientists and physicians who lived and worked in Southern Azerbaijan during 11th-12th centuries we should emphasize the names of Abu Said Tabrizi, Abdulla al-Urmavi and Safiaddin al-Urmavi [4].

Medicine developed also in Shirvan (Northern Azerbaijan). One of the large hospitals was situated in the district of Malham nearby Shamakhi, the capital of Shirvan. The founder and chief of hospital, Kafiaddin Omar was the uncle of the great Azerbaijani poet Khagani Shirvani (1120-1199 AD). Kafiaddin also founded a special medical school where he taught students to treat various ailments with natural remedies [5].

In this school, students learned Arabic, Persian, Greek and other foreign languages. Such hospitals were founded not only in Azerbaijan, but also in different countries of the Muslim East. The Ibn Tulun Hospital and Mansuri Hospital of Egypt, the Adudi Hospital of Baghdad, and the Nuri Hospital of Morocco were very famous. The shahs, khalifs and rulers paid special attention to their organization, regularly visited them, and personally inspected the state of affairs in them as well as inquired about the condition of patients.

A medieval pharmaceutical factory with numerous technical appliances for producing medicines was found during archeological excavations in the Kabala Fortress, the former capital of the Caucasian Albania (northern-western part of the present day Azerbaijan Republic). This factory dated back to the 8th-9th century AD. Numerous jars and bottles for medicines and a special appliance for distillation of essential oils from medicinal plants were discovered. In 1220 AD, Mongolian troops captured Azerbaijan. They destroyed a number of towns, villages, hospitals and libraries. All independent states in the south of Azerbaijan ceased to exist. Shirvan was also destroyed, but was able to preserve its statehood as a vassal of the Mongolians. Many scholars were killed during this war but the development of culture did not stop. Curiously, the great achievements in science including medicine occurred namely in the Mongolian Period. The prominent Azerbaijani scholar, physician and philosopher Nasiraddin Tusi was born in 1201 in Tus, east of Iran. As a scientist and all-around genius, he is known for many things: founding an observatory in Maragha (the Azerbaijani cultural center in present-day Iran), interpreting and developing the mathematics of Euclid, predicting the existence of land west of the Atlantic Ocean as well as writing more than 80 influential books in Arabic and Persian about medicine, astronomy, geometry, geography, physics, law, history, philosophy, logic and ethics. Tusi is the author by „Risalyi-Tibb” (Medical Treatise) and „Javahirname” (Mineral Cures). Today he is highly revered and honored in Azerbaijan, and several education institutions

are named after him, including the Tusi Pedagogical Institute in Baku. Descendants of Tusi still live in Baku, Nakhchivan and Ordubad cities of the Azerbaijan Republic.

What few people know, however, is that during studying medicine and anatomy Tusi also developed a basic theory of evolution - more than 600 years before Charles Darwin. This theory appears in Tusi's popular work „Akhlagi Nasiri” (Nasirean Ethics), a treatise on ethics in the Greek tradition built upon the 11th century „Tahdhib al-Akhlag of Ibn Miskawayh”, which Tusi drafted in prison while being held by the Assassins, a religious terrorist group. He later revised it for his Mongol master Hulaku khan (the Mongolian occupation led to his release from prison). „Nasirean Ethics” was translated into English by G.M. Wickens and published by George Allen & Unwin in 1964 [6]. „Akhlagi Nasiri” is about the perfection of humans. Tusi divides this perfection into two parts - material and spiritual perfection. He uses the term „takamul”, which means „perfection” in Arabic. In modern Azeri, this same term now means „evolution”. Various evolutionary ideas existed before Tusi's time, as shown in the folklore and religious beliefs of certain Oriental peoples, including the Babylonians, Egyptians and Medes. However, these ideas were more mythological than scientific. They were later adopted and expanded upon by ancient Greek scholars such as Empedocles (490-430 BC) and Aristotle (384-322 BC).

Aristotle wrote: „Nature gradually, step by step, develops from inanimate substances to living creatures”. Muslim scholars such as Abu Reihan Biruni (972-1048), Ibn Bajja (1070-1138) and Ibn Tufail (1110-1185) later tried to develop Aristotle's evolutionary views.

Tusi used their works as the basis for a chapter of „Akhlagi-Nasiri”, foreshadowing the theories of European scientists like Jean-Baptiste de Lamarck (1744-1829) and Charles Darwin (1809-1882). Tusi believed that a body of matter is able to change, but is not able to entirely disappear. He wrote: „A body of matter cannot disappear completely. It only changes its form, condition, composition, color and other properties and turns into a different complex or elementary matter” [6].

His views were similar to those of the ancient Greek philosopher Heraclitus (530-470 BC). Five hundred years later, M. Lomonosov (1711-1765) and Antoine-Laurent Lavoisier (1743-1794) created the law of conservation of mass, setting down this very same idea.

Tusi believed that the world once consisted of similar elements. He wrote: „They were equal and similar to each other. None of them had an advantage over the others, because all of these particles consisted of common primary matter”. From the modern point of view, it is possible to identify Tusi's primary particles as atoms or elementary particles. Tusi said that primary matter was the first link of the evolutionary chain. The four elements of Nature (fire, water, air and ground) were derived from this primary matter. In turn, minerals came from elements, plants from minerals, animals from plants, and humans from animals. Tusi said that humans are related to all living and inanimate creatures of Nature: „The human has features that distinguish him from other creatures, but he has other features that unite him with the animal world, vegetable kingdom or even with the inanimate bodies”. As to the differences, Tusi wrote that humans are not only biological, but also social beings: „Before [the creation of humans], all differences between organisms

were of the natural origin. The next step will be associated with spiritual perfection, will, observation and knowledge...All these facts prove that the human being is placed on the middle step of the evolutionary stairway. According to his inherent nature, the human is related to the lower beings, and only with the help of his will can he reach the higher development level" [6]. Tusi believed that God created the world, and that after creation occurred, the world developed on its own, while God supervises and guides this process. Therefore, many scholars consider Tusi's views as an allegory about the perfection of the human soul → not as naturalistic theory.

The famous physician and historian Rashid al-Din (1247-1317) was born in Hamadan (Iran), and resided and worked in Tabriz, the capital of Southern Azerbaijan at the time. Son of a Jewish doctor he embraced Islam at the age of 30.

Rashidaddin was a physician to Ilkhan Abaqa (1265-81), the Mongolian ruler of Azerbaijan, possibly the steward to the Ilkhan Geikhatu (1291-1295), and as financial advisor to Abaqa's grandson, Gazan (1295-1304). He was commissioned by the latter to write a history of the Mongols and their conquests, which he completed during the reign of Oljeitu Khan (1307-1316).

Rasidaddin founded a suburb of Tabriz, the Ilkhanid capital of Azerbaijan, named after himself the Rab' i-Rashidi, or „Suburb of Rashid". The Rab' i-Rashidi was enclosed in the great wall, 25.000 paces in circumference, which Ghazan Khan had erected to serve as a customs barrier. It lay on the slopes of Mt. Valiyan, was built at the personal expense of Rashid al-Din, and its endowment provided for Koran readers, theologians, a physician, a surgeon and 12 medical students. The suburb contained hospitals, mosques, markets, a bath and a library - in which Rashid al-Din set up a system to produce as many copies of his works as possible in order to guard against oblivion. He even had some of his shorter works, on medicine and government, translated into Chinese. Anyone who wished was given access to his works and encouraged to copy them. In order to facilitate this, he set aside a fund to pay for the annual transcription of two complete manuscripts of his works, one in Arabic and one in Persian.

During this period, a major medical, scientific and educational center named Dar al-Shifa (House of Healing) was established in Tabriz. It was a large complex of various hospitals, schools and scientific institutions, including observatory. Here, physicians from China, Egypt, India, Greece, Crete and other countries worked side by side with Azerbaijani scientists. Every year, 6.000 -7.000 students from various countries studied the medicine and other sciences at this university.

However, it was not the only large hospital in our country. During the 13-14th centuries, there were 67 large hospitals and numerous apothecaries in the southern part of Azerbaijan. Among the scholars who lived and worked in this period we should name Yusif ibn Ismail Khoyi (also known as Ibn Kabir). For a long time, he was regarded as one of the most popular scientists and pharmacists of medieval Muslim World. Khoyi was born in the middle of the 13th century in the town of Khoy which belonged to the large

economic and cultural centers of Azerbaijan. After the youth spent in his home land he left for Baghdad where he became the court physician of khalifs.

His major work entitled „Ma la Yasa' al-Tabib Jahlahu” (Necessary Things for a Doctor So as Not to Increase His Ignorance) often referred to by its shortened title „Jam al-Baghdadi” (Baghdad Collection) was written in Arabic in 1311. Several thousand medicinal plants are described in this comprehensive pharmacopoeia. Descriptions of all medicines are listed in alphabetical order and include names of plants, animals and minerals in Arabic, Persian, Azeri, Turkish, Greek, Hindu and other languages.

Many medieval authors held this book in high esteem. For example, Haji Zeynalabdin Attar (Ali Ansari) cites Ibn Kabir's work in his „Ikhtiyarati-Badii” book, which was very popular in Medieval Azerbaijan. Muhammad Mumin (died in 1697 AD), the court physician of Suleiman Shah Safavi wrote: „To compile the book on pharmacology, I have used the most informative and reliable books, such as „Jami al-Baghdadi” by Ibn Kabir”.

Yusif bin Ismail (Ibn Kabir) also used books written by his predecessors. In particular, he drew up information from the book entitled „Jam al-Adwiyya” (Collection of Medicines) by Ibn al-Beythar al-Malagi al-Andalusi (13th century), the famous Arabian physician from Andalusia. This book was valued as Islamic medicine's largest book on pharmacology.

As distinct from the book by Ibn al-Beythar, the book of Ibn Kabir is more compact and convenient for practical use. That is why it was so popular in the medieval Muslim East. The handwritten translation of „Jam' al-Baghdadi” from Arabic into Persian is kept in the Institute of Manuscripts of the Azerbaijan Academy of Sciences.

The famous physician Mahmud bin Ilyas (14th century) is the author of the work titled „Kitab al-Havi fi Ilm al-Madawi” (The Comprehensive Book about Medicine). This is a comprehensive, 1200-page book describing fundamental ideas about medicine, symptoms and causes of specific diseases, and treatments. Ilyas gained his experience while living in Tabriz (medieval capital of Azerbaijan) and Shiraz (South of Iran), and while traveling to various countries. He wrote „Elm al-Tibb” (About Science of Medicine), then he compiled the following books: „Mukhtasar al-Tibb” („Abbreviated Book on Medicine”), „Inayat fi al-Tibb” (Medical Service), „Ghiyasiyya” (Helpful [Book]).

Azerbaijan has rich oil resources. During the middle Ages, not only herbs and animal, but also mineral oil was used with medical purposes. Azerbaijanis have known how to distill oil since the early centuries AD. Thirteenth - century geographer Ibn Bekran writes that oil was distilled in Baku in order to minimize its bad smell and make it more appropriate for medicinal applications.

Marco Polo wrote in the 13th century that the excellent Baku oil was used for illuminating houses and treating skin diseases. Azerbaijani geographer Abd al-Rashid Bakuvi (14th-15th centuries) noted that up to 200 camel bales of oil were exported from Baku every day. Since a single „camel bale” is the equivalent of approximately 300 kg of oil, this would have meant a regular supply of 60.000 kg of oil per day. It was believed that oil has anti-inflammatory and healing properties.

According to Hamdullah Gazvini (14th century), workers used to fill the oil wells with water so that the oil would rise to the surface. Then the oil was collected in leather bags made from the skins of Caspian seals. In 1669, scholar Muhammad Mumin likewise noted that these types of leather bags were being used for the storage and transportation of refined medical oil.

In the 14th century, Azerbaijan rid itself of the Mongolian yoke, and the country was ruled by the following Turkic Azeri dynasties: Karakoyunlu (1406-1467 AD), Akkoyunlu (1467-1502 AD) and Safavi (1502-1722). These rulers contributed a great deal to the foundation of hospitals and development of medicine in Azerbaijan.

Thus, Sultan Yakub Akkoyunlu (1478-1490 AD) built a large hospital nearby his „Yeddi Jannat” (Seven Heavens) palace in Tabriz. About 1.000 patients could be treated in this hospital at any given time. He also established an apothecary where patients could buy different medicines, including exotic plants brought from India and China.

Among the valuable books written during this period, we should point out „Siraj al-Tibb” (Light of Medicine) by Hasan bin Riza Shirvani. This book was written in Shirvan and devoted to pharmacology. The author described a number of medicines with complex composition (murakkabat).

Another famous physician, Murtuza Gulu Khan Shamlu, was the ruler (amir) of the city of Ardabil, which was a large cultural center and the former capital of Azerbaijan. He wrote the book titled „Khirga” (Clothes of Dervish) in 1678 AD which was devoted to sexology and gynecology.

During the Middle Ages, there were free of charge charity medical service in Azerbaijan. In 1660s, the famous French traveler Jean Chardin visited our country. According to Chardin there were three very clean and accurate public hospitals in Tabriz. All patients were provided with free breakfast and dinner. Therefore, people called them „clinics feeding the poor”. However, patients were not allowed to stay there for a long time.

Other French traveler Jean Baptist Tavernier repeatedly visited Azerbaijan during 1632-1668. He writes that wealthy people here invited physicians to their homes, while poor people visited physicians themselves. Doctor examined and treated poor patients for free, but charged them for medicines. A famous book on pharmacology was written in the 18th century by Haji Suleyman bin Salman Qajar Iravani. This scholar was born in the town of Iravan (modern Yerevan), the center of Chukhur-Saad province of Safavid state. This town populated mainly by Azerbaijanis was known as a large center of culture and science. Two manuscripts of „Favaid al-Hikmat” (Benefit of Wisdom) by Haji Suleyman Iravani are kept in the Institute of Manuscripts in Baku. In addition, handwritten copies of this book are treasured in various foreign countries, including Iran.

„Favaid al-Hikmat” by Haji Suleyman Iravani is devoted to description of simple medicines (mufradat). The book contains two parts: the first part describes simple medicines that are arranged in alphabetical order. The second part contains terminological glossary on pharmacology. „Favaid al-Hikmat” was well-known as a serious and informative book on pharmacy and medicine.

The universal medical book named „Mualijat-i Munfarida” (Exceptional Treatment, 1775/6 AD) was written by Abu al- Hasan al-Maragi. This author was born in the town of Maraga in the Southern Azerbaijan. The observatory and scientific center founded in Maraga in the 13th century were well known throughout the whole Muslim East. During the 17-18th centuries, a number of medical books in Azeri Turkic were written. Among them are such books as the anonymous „Tibbname” (Book of Medicine, 17th AD), „Nuskahaj” (Recipes, 18th AD), „Tibbi-Jalinus” (Medicine of Galen, 18th AD). Tibbname was copied and supplied with commentaries by the physician Muhammad Yusif Shirvani in 1711-1712 [7; 8].

In the publication, based on the analysis of historical sources, the authors note that the scientists who lived in the Middle Ages paid much attention to ethics and morality in medical and biological sciences. While researching the works of scholars and poets of the Middle Ages - Isa Ur-Rakhine, Nizami Ganjavi, Tusi N. and others, there were revealed the bioethical problems they touch upon - the relationships doctor - patient, ethical behavior towards patients, as well as religious aspects [9].

Bioethics and ethics are among the most modern branches of science, which are rapidly developing in the world, especially in democratic countries. They respond to rapid development of new technologies, biotechnologies genetic engineering and medicine in recent years, mainly to protect human rights. Being a young sovereign country, Azerbaijan has chosen a democratic way of development and cannot stand aside from these processes; therefore special attention has been paid to the development of these sciences. Azerbaijan is one of the unique places where different cultures and civilizations meet at the crossroad between East and West. It is known that pharmacy is one of the main areas of medicine. An important factor for the direction of pharmacy to the right course is studying of its history. The history of pharmacy of Azerbaijan originates at ancient and medieval times. During scientific researches it was revealed that in ancient times pharmacy raised as science of pharmacology for the purpose of treatment of sick people. Bases of ancient medicine, first of all, were ethical values. From this point of view, study of Bioethics, which appeared in ancient times, is extremely actual and significant.

REFERENCES

1. Von Grunebaum, G.E. *Classical Islam: A History 600-1258*, George Allen & Unwin Limited, 1970.
2. Blair, Betty. *The Medical Manuscripts of Azerbaijan*. *Azerbaijan International Magazine*. No. 5.2, Summer 1997, p. 51-53.
3. Hasan ibn Reza Shirvani. *Siraj al-Tibb*. Manuscript from the Collection of the Institute of Manuscripts of the Azerbaijan National Academy of Sciences.
4. Tarbiyyat, Muhammad Ali. *Danishmandani-Azerbaijan (Scholars of Azerbaijan)*. Baku, Azernashr, 1987 (in Azeri).
5. Shirvani, Khagani. *Tohfat al-Iraqeyn (Gift of Two Iraqs)*. Baku, Azernashr, 1982 (in Azeri).
6. Tusi, Hoja Nasiraddin. „*Nasirean Ethics*”. Translated into English by G.M. Wickens. Published by George Allen & Unwin, 1964.
7. *Risalai-Tibb (Medical Treatise)*. Translation from Azeri, preface commentaries and glossary by Farid Alakbarli. Baku, Ornak Press, 1998. 32 P.
8. *Risalayi-Tibb (Medical Treatise)*. In the book: Muhammad Yusif Shirvani. *Tibbname (The Book of Medicine)*. Baku, Ishig, 1990, z. 157-158 (in Azeri).
9. www.islam.az/ (Accessed 13.04.2015).

MIRCEA VULCĂNESCU: O ANALIZĂ FENOMENOLOGICĂ A DIMENSIUNII ROMÂNEȘTI A EXISTENȚEI

MIRCEA VULCANESCU: A PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS OF ROMANIAN DIMENSION OF EXISTENCE

Gheorghe BOBÂNĂ, *doctor habilitat în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

The article presents the analysis of Mircea Vulcănescu's study Romanian dimension of existence. It is highlighted the way the Romanian philosopher identifies "criterion of judgment" that characterizes the existence in terms of the Romanians view, searches the idea of existence in Romanian thinking throughout a phenomenological description of the language and symbols deep layer.

Key-words: *spirituality, Romanian spirit, mentality, existence, phenomenology, being, negation, time, destiny.*

Mircea Vulcănescu aparține "generației tinere", grupare formată în cel de-al treilea deceniu al secolului al XX-lea, care întrunea nume ce vor deveni celebre în cultura română – Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Constantin Noica ș.a. Gruparea își ia denumirea de "Criterion" ("Asociația de arte, litere și filosofie") și a funcționat între 1932 și 1934. Exponenții grupării s-au afirmat printr-o serie de studii în publicistica vremii, prin care și-au exprimat noua atitudine față de problemele culturii române și față de modul ei de integrare în universalitate. Ei au acordat culturii un rol fundamental în consolidarea unității naționale, considerând că sarcina pe care trebuie să și-o asume noua generație este de ordin cultural și spiritual.

Din această perspectivă, cultivând autonomia valorilor culturale, dar văzând creația determinată de un fundament etnic și exprimată printr-un stil individual, ei s-au detașat de viziunile anterioare și de grupările ce erau angajate politic. Gruparea "Criterion" dorește să determine o schimbare de mentalitate și o deschidere spre cultura universală. Un element de legătură între exponenții grupului este reacția împotriva concepțiilor raționaliste și pozitivistice, încercarea de reabilitare a metafizicii și a atitudinii în fața spiritului obiectivist al științelor. Ei încearcă să concilieze direcția autohtonă (exprimată de Iorga, Blaga și "Gândirea") cu cea universalistă (promovată de Eugen Lovinescu și cenaclul său "Sburătorul").

Noua viziune adusă de gruparea "Criterion" e cuprinsă în conceptul de spiritualitate prin care acești exponenți vizează depășirea raționalismului pozitivist și resuscitarea unor noi forme de raționalism și de abordare a vieții. Conceptele definitorii sunt pentru ei experiență, trăire, autenticitate, viață, atitudine, cunoaștere directă, trăire religioasă, experiență subiectivă

etc. Ei întreprind o critică radicală a culturii române, propunând un alt ideal cultural, o reîntemeiere culturală adecvată noului spirit al timpului. Pe acest suport tânăra generație teoretizează ”noua spiritualitate”, iar studiile cele mai solide în această direcție aparțin lui Eliade și Vulcănescu [1, 458]. Astfel, Mircea Vulcănescu considera că imperativul noii generații este să ”exprime în forme universale sufletul românesc” [3, p. 25].

Principalul animator al grupării ”Criterion” era Mircea Vulcănescu (1904-1952)¹. ”Tot ce se făcea acolo era lucrul făcut plus Mircea Vulcănescu, – își amintea Constantin Noica. - Comentariul său, în orele de cafea, după întâlniri și conferințe, era de fiecare dată mai interesant decât ceea ce se făcuse. De fapt era un nou simpozion ținut de Mircea...” [2, p.6]. Mircea Vulcănescu s-a impus ca o personalitate de referință în generația sa, prin amplitudinea și profunzimea gândirii sale, prin vocația sa de organizator și mentor spiritual, printr-o conduită dominată mereu de sentimentul responsabilității și prin generozitatea sa umană, devenită proverbială, calități care l-au definit până în clipa morții sale.

Opera sa filosofică a rămas multă vreme risipită în publicistica timpului, în revistele „Izvoare de filosofie”, „Criterion”, „Ideea românească” etc. Dintre studiile mai importante amintim: *Spiritualitatea* (1934), *Logos și Eros* (1935), *Două tipuri de filosofie medievală* (1942), *Dimensiunea românească a existenței* (1943) etc. Într-o primă etapă a activității sale, Mircea Vulcănescu este influențat de concepția „dinamismului vital” al lui Vasile Pârvan, iar ulterior, spre sfârșitul deceniului trei al secolului, preia unele idei ale trăirismului promovat de către Nae Ionescu și ale spiritualismului creștin. În 1934, Mircea Vulcănescu scria în revista „Criterion”: „Rădăcina preocupărilor spirituale în cultura românească de după război trebuie căutată în cursurile universitare ale lui Vasile Pârvan (*Problema salvării*), 1919/1920 și *Drama antică*, 1920-1921)” [7, p.3].

Principalele probleme pe care le urmărește Mircea Vulcănescu în studiile sale se referă la conceptele de spiritualitate, criză morală și cultură spirituală. Spiritualitatea, în

¹ Mircea Vulcănescu s-a născut la 3 martie 1904 la București. În 1921 susține bacalaureatul și se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității București. În 1925 își ia licența în filosofie cu teza *Individ și societate în sociologia contemporană*, cu specializarea în sociologie, sub conducerea lui Dimitrie Gusti. La numai 21 de ani Mircea Vulcănescu participă la prima campanie monografică a școlii gustiene. Activează în Asociația studenților creștini din România (A.S.C.R.). În toamna anului 1925 pleacă la Paris. Aici se înscrie la Facultatea de Drept și începe pregătirea tezei de doctorat sub îndrumarea lui Paul Fauconnet cu tema *Essai sur les professions intellectuelles en France. Etude sociologique*. Activează ca redactor la contenciosul Societății de Asigurare ”L’Abeille” (1927). Studiază teologic teologia în cadrul cercurilor ortodoxe și tomiste din Paris. Activează ca secretar pentru studenții străini al Federației Franceze a asociațiilor creștine studențești. Frecventează cursurile filosofului francez Jacques Maritain. Mircea Vulcănescu conferențiază la Cercul interconfesional de studii religioase ale studențimii române alături de Nicolai Berdiaev, Leon Zander, Paul Sterian. În 1928 obține diploma de studii superioare de doctorat în științe economice și politice, fără a-și susține teza. Avea o pregătire enciclopedică. Manifesta preocupări intelectuale în filosofie, sociologie, economie, istorie socială, etică, dar și în teologie, arte plastice, muzică și literatură. Întors în țară, Mircea Vulcănescu timp de aproape două decenii participă la cercetările monografice ale școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti. Concomitent desfășoară o intensă activitate economică și administrativă în cadrul Ministerului de Finanțe. În 27 ianuarie 1941 a fost numit subsecretar de Stat la Ministerul de Finanțe, funcție pe care a deținut-o până în 1944. În 1946 este arestat, judecat și condamnat la opt ani de închisoare. A murit la 28 octombrie 1952, la 48 de ani, în închisoare, și a fost înmormântat la Aiud.

concepția sa, poate fi interpretată în trei accepții principale: a) ca viață interioară; b) ca tip de cultură și c) ca viață duhovnicească. În primul sens, spiritualitatea se reduce la trăirea intensă a clipei, fără o preocupare pentru valoarea calitativă a conținutului sufletesc trăit. Mircea Vulcănescu consideră că rădăcinile istorice ale acestui tip de spiritualitate se urcă până la Socrate, trecând prin mistică Evului Mediu, apoi prin Renaștere, protestantism și filosofia romantică germană (Fichte, Schelling, Nietzsche), pentru a se împlini în concepțiile lui Bergson, Șestov și Unamuno, în epoca contemporană. În cel de-al doilea sens, spiritualitatea ar semnifica trăirea pentru un ideal, pentru o valoare. De aceea, Mircea Vulcănescu consideră că trăirea orientată axiologic devine autentică, dar numai întrucât ea depinde de lumea valorilor ideale, iar omul apare ca un creator de valori. Acest al doilea tip de spiritualitate ar fi reprezentat de către Kant, Goethe și Marx.

În opoziție cu gânditorii care înțeleg rolul „spiritualității” doar în limitele unui „determinism economic”, Mircea Vulcănescu propune spiritualitatea de al treilea tip, constând în viața duhovnicească ce solicită „sfințenia” și contopirea cu dumnezeirea. Filosoful consideră acest ultim tip de spiritualitate ca fiind superior și de maximă valoare în planul trăirii individuale, identificată de el cu aspectele de ordin moral ale vieții, cu relațiile spirituale dintre indivizi, bazate pe doctrina creștină, pe „trăirea în comunitate cu Dumnezeu” [8, p.22]. Sursele acestei spiritualități sunt căutate de către Mircea Vulcănescu în cele mai reprezentative creații ale misticii ca *Patericul*, *Regulile Sf. Pahomie* și *Sf. Vasile, Filocalia*, *Consolațiile spirituale* ale lui Eckhardt sau *Podoaba nunților spirituale* a lui Buysbroeck etc. [11, p.756].

Pornind de la conceptul de spiritualitate, Mircea Vulcănescu pune în dezbatere teoretică ideea, după care ar exista o „criză a generației tinere” (*Tendențele tinerei generații*, 1934). Filosoful se angajează în această dispută și elaborează o amplă teorie privind orientarea spirituală a noii generații. În 1934 publică un studiu de referință asupra acestei probleme sub titlul *Generație*. Misiunea acestei noi generații e proiectată în plan spiritual, sub imperativul de a consolida unitatea națională și de a exprima în forme universale identitatea românească.

Mircea Vulcănescu deosebește două direcții importante de manifestare în cadrul noii generații. Prima, numită „activismul prin disperare”, aparține celor care, voind să-și depășească îndoielile, „se aruncă, fără să știe clar în ce scop, în brațele unei credințe fanatice, la modă, pe care nu o discută, și unui șef căruia îi se supun orbește. Adoptă o disciplină militară. Aici găsesc un prim fel de absolut: sprijinul turmei” [4, p.690]. Portretul pe care-l face Vulcănescu celor care cultivă acest „fanatism” al faptei îi va nemulțumi pe mulți, iar aluziile la cei înregimentați în mișcarea legionară („absoluțiști în convingeri”) expuși la „primejdia de a sluji de unealtă” sunt vizibile.

Acestei direcții Vulcănescu îi opune „istorismul prin resemnare”, o atitudine creatoare în plan cultural, „fără concesii făcute politici”, atitudine care se opune „utilizării valorilor ca mijloace de parvenire politică”. E atitudinea intelectualilor care refuză să se angajeze în orice politică, pentru a fi disponibili pentru creația spirituală, în scopuri sociale. Pentru aceștia, creația culturală, etica muncii și „împlinirea conștiințioasă a îndatoririi profesio-

nale” sunt mijloace de a acționa pentru o reformă morală. Este atitudinea pentru care au optat Eliade, Noica, Cioran și alții, care au învins ispita de a se angaja într-o politică zgomoasă, deși au fost contaminați de mediul ei. “Geamăn activismului, prin împrejurările în care naște, istorismul răstoarnă însă perspectivele. Chemarea la faptă nu mai e aici arbitrară, ci este precedată de o încercare de a cuprinde sensul ei temporal. Nu mai e aruncarea nebună în oricare faptă, ci deslușirea chemării care ți se face de lumea din jurul tău. Încercarea de a integra fapta ta acolo unde nevoia o cere. Încercarea de a ancora acolo unde a rămas ceva întreg” [4,p.694-695]. Deosebirea față de “activismul prin disperare” este marcată de Mircea Vulcănescu și într-o notă de subsol la studiul său, în care se pronunță în favoarea istorismului, care dă faptei un sens constructiv și organic: “Se vede clar că deosebirea poartă asupra sensului faptei. Pentru cei dintâi, fapta e o condiție a împlinirii stării omenești. Pentru ceilalți, fapta nu e decât rezultatul firesc al stării omului. Cei dintâi fac, ca să fie; ceilalți se trudesă să fie, convinși că fapta vine atunci de la sine, pe deasupra” [4, p.695]. Detașându-se treptat de “activismul prin disperare”, atitudine ce caracteriza o bună parte a generației tinere, el propune, odată cu reactivarea ideii creștine, soluția creației culturale durabile, drumul unei angajări sociale și al reconstrucției spirituale temeinice.

Studiile cele mai importante ale lui Mircea Vulcănescu sunt cele în care încearcă să determine structura spiritualității românești, modul de a înțelege lumea și atitudinile fundamentale față de existență ale românilor. Aceste studii sunt: *Omul românesc* (1937) și *Ispita dacică* (1941), *Dimensiunea românească a existenței* (1943) și *Existența concretă în metafizica românească* (studiu neterminat, schițat doar, după 1943). Lucrarea sa fundamentală rămâne cea publicată în 1943 și intitulată *Dimensiunea românească a existenței*.

În cele două studii, *Omul românesc* (1937) și *Ispita dacică* (1941), Vulcănescu face un excurs istoric pentru a surprinde caracteristicile “sufletului” românesc. Întrucât “sufletul oricărui popor nu e decât o arhitectură de ispiti”, Vulcănescu analizează complexitatea sufletului românesc prin “ispitele” care l-au încercat și-l încearcă mereu, prin componentele stratificate și contopite în “arhitectura” sa: ispita tracică, grecească, bizantină, franceză, germanică, slavă etc. - fiecare dimensiune fiind actualizată sau stând în latență, în funcție de împrejurări. Noțiunea de “ispită” trebuie înțeleasă în sens de dimensiune sau componentă etnică și spirituală. Sufletul național este astfel văzut ca “rezultanta întâlnirilor”, ca o realitate de sinteză, în care s-au adunat aluviuni și tendințe diverse, aflate în interdependență, formând “o unitate de configurație”

Autorul folosește distincția din sociologia lui Gusti dintre manifestările constitutive (economice și spirituale) și manifestările regulative (juridice și politice) pentru a desluși caracteristicile dominante ale poporului român. Spre deosebire de polonezi, care sunt slavi în categoriile lor constitutive și latini în cele regulative (prin catolicismul roman), “noi suntem latino-traci în categoriile fundamentale ale sufletului nostru, prin luciditate și măsură, în vreme ce toate eforturile noastre organizatoare și regulative par sterilizate întrucât de suprastructura slavă, încât ajungem să ne pară că pentru țara noastră nu există mai mare fericire decât aceea de a nu avea deloc guvernatori și de a lăsa lucrurile să meargă de la sine. Vorba proverbului: «Bună țară, rea tocmeală»” [3, p.132-133].

Lucrarea *Dimensiunea românească a existenței*, publicată pentru prima dată în "Izvoare de filosofie. Culegere de studii și texte" (II, 1943), reprezintă textul, revăzut și amplificat de autor, al conferinței cu același titlu ținută la Ateneul Român în 10 ianuarie 1943. Acest studiu de filosofie a culturii prelungește și dezvoltă preocupările mai vechi ale filosofului pentru problema „românismului”, preocupări concretizate în conferințele *Omul românesc* (1937) și *Ispita dacică* (1941); de asemenea, unele idei enunțate în *Dimensiunea românească a existenței* au fost dezvoltate de Vulcănescu în studiul complementar *Existența concretă în metafizica românească* (1943-1944).

Tema devenise una de interes general în epocă. Mircea Vulcănescu însuși menționează în Introducere: "Cercetarea noastră se așează pe terenul preocupărilor de tipologie a culturii, alături de alte studii, mai mult sau mai puțin reușite, de același fel: de pildă, acel strălucit: *Naționale im Denken Frankreichs* al lui Scheler; sau acea încercare de *Psihologie a poporului român* a d-lui Drăghicescu. Ori poate, de studiile mai vechi și mai noi, cu orientări oarecum deosebite, ale profesorului Rădulescu-Motru despre *Cultura română și politicianismul*, despre *Țărănism sau Românism*, ale d-lui I. Petrovici despre *Etnicul în filosofie*, ori de al lui Vasile Pârvan asupra *Gândurilor despre viață și moarte la daco-romanii din Pontul Stâng*, sau ale lui Ovid Densusianu despre *Viața păstorească în poezia populară*. Ori, în sfârșit, cele mai recente, ale domnului Lucian Blaga, despre *Spațiul mioritic*, ori ale lui Dan Botta, despre *Unduire și moarte*; ale lui Vasile Băncilă și E. Bernea, despre *Calendar*, ale lui [D.] C. Amzăr despre *Gând și cuvânt*, O.Papadima, despre *Viziunea românească a lumii și altele la fel cu ele*" [3,III,165].

Dimensiunea românească a existenței a lui Mircea Vulcănescu este o replică descriptivă, dar perfect articulată la aceste studii, în primul rând la *Schimbarea la față a României*, din 1936, a lui Emil Cioran, care susținuse că șansa României este de a-și uita trecutul nedemn și de a se angaja într-un "salt istoric", ieșind din "somnul" ei anistoric și din existența "vegetativă" de o mie de ani. Exegeții operei lui Vulcănescu menționează că acesta i-a trimis lui Cioran, aflat la Paris, studiul *Dimensiunea românească a existenței* cu următoarea dedicație: "Lui Emil Cioran, celui dornic de Schimbare la Față, acest răspuns din perspectiva veșniciei românești". Cioran i-a răspuns printr-o scrisoare din 1944 în care afirmă că dacă evenimentele i-ar permite, ar scrie "complementul negativ al acelei superbe *Dimensiuni*", în care - spune Cioran - "mă voi sforța să întunec puțin icoana *Mioriței*, să vorbesc și de gălbeaza ei" [9, p.8]. La rândul ei, *Dimensiunea românească a existenței* devine „model”, recunoscut ca atare, ce a declanșat ampla operă asupra "specificului românesc" a lui Constantin Noica sau a „profetismului românesc” al lui Mircea Eliade. Preluând replica *Dimensiunii românești a existenței*, Noica elaborează *Rostirea filosofică românească și Sentimentul românesc al ființei*. Filosoful mărturisește: "E infinit probabil că nu aș fi putut da, peste câteva decenii, *Rostirea românească* fără lecția lui Mircea Vulcănescu"[5,100].

Studiul lui Mircea Vulcănescu vizează identificarea „dimensiunii”, adică a „criteriului de judecată” ce caracterizează existența din punctul de vedere al românilor, modul în care spiritul românesc în genere își pune problema existenței. Tăria spirituală a unui neam se măsoară după gradul în care e în stare să impuie altora perspectiva lui proprie a existenței.

Autorul nu urmărește să fixeze, definitiv, care este această dimensiune românească a existenței. Studiul are mai mult un caracter metodic, decât unul dogmatic, de sistem. Mircea Vulcănescu vrea mai curând să deschidă o perspectivă asupra metodelor de folosit în această cercetare, decât de a desprinde un anumit caracter românesc. Dacă un asemenea caracter se va desprinde totuși, declară autorul, ”va fi mai mult ca un izvor de reflecții, decât un adevăr definitiv” [3, p.167].

Filosoful socotește că prin dimensiunea românească a existenței s-ar putea înțelege „concepția despre existență a gânditorilor români, în măsura în care ar putea servi drept criteriu și măsură de apreciere a ideilor despre existență ale gânditorilor altor neamuri” [3, p.164]. Renunțând să exploreze această posibilitate - pe motiv că viziunile de autor pot fi distorsionate de originalitatea filosofilor și, totodată, de împrumutarea unor teme filosofice nespecifice pentru noi (cum ar fi aceea a „realității”), Mircea Vulcănescu cercetează straturile mai profunde, ale limbii și simbolurilor „de circulație generală în poporul românesc”. Autorul optează pentru metoda fenomenologică, își propune să privească lucrurile dinlăuntru, intuitiv, așa cum sunt trăite în faptul limbajului care încearcă să le reducă la funcțiuni și semnificații [3, p.169]. El urmărește mai curând o descriere fenomenologică a ideii de existență în gândirea românească, adică desprinderea câtorva răspântii esențiale ale acestei gândiri atunci când reflectează asupra existenței.

Spre deosebire de autorii care l-au precedat, Mircea Vulcănescu refuză metoda istorică (a analizei conflictelor istorice ale românilor, de pe urma cărora s-au cristalizat „ispitele”, un fel de modele latente ale contactului traumatic cu un alt tip de cultură, aproape un fel de „arhetipuri” jungiene), precum și metoda oferită de „psihologia popoarelor”. După modelul lui Max Scheler și al lui Martin Heidegger, Mircea Vulcănescu alege fenomenologia, deoarece aceasta, arătând „însemnătatea înțelegerii întregului pentru înțelegerea părților care-l alcătuiesc”, permite configurarea „ontologiei regionale” românești.

Alte sugestii metodologice provin din sociologia comprehensivă a lui Weber, iar ordonarea descrierii se face după tabela kantiană a categoriilor. Deși era străin de psihologia analitică (nu și de cea freudiană), Mircea Vulcănescu, studiind „configurația limbii și structura simbolurilor expresive cu circulație generală în poporul românesc”, „mentalitățile colective” și „prejudecățile generale cu care spiritul românesc în genere își pune problema existenței” [3, p.164-165], are drept obiect de studiu, asemeni lui Lucian Blaga, ceea ce Jung numește „nivelul etnic al inconștientului colectiv”.

Scopul final al cercetării este precizat polemic, pentru că Cioran, tăgăduind orice șansă a națiunii române, enunțase că culturile mari au avut un destin al lor, dar mai cu seamă ”un destin pentru toate culturile mici care și-au răcorit sterilitatea în umbra celor mari” [5, p.9], Mircea Vulcănescu intenționează să dovedească teza că „fiecare popor are, lăsată de Dumnezeu, o față proprie, un chip al lui de a vedea lumea și de a o răsfărânge pentru alții” [3, p.165], ”tăria spirituală a unui popor se măsoară după gradul în care e în stare să impună altora perspectiva lui proprie a existenței” [3, p.166]. Filosoful caută „axa de orientare a spiritului românesc în existență și rațiunea prin care ne justificăm dreptul

de a fi români în fața spiritului pur” [3, p.166] și nu are intenții „pedagogice”, așa cum, se înțelege, avusese Cioran, prin formularea imperativului schimbării la față a României.

Tot lui Cioran - care afirmase că deficiențele românilor sunt cauza istoriei letargice, iar nu invers, îi adresează Mircea Vulcănescu observația că „ereditatea spirituală, ca și cea biologică, e uneori produsul unei tragice fatalități” [3, p.169]. Ne aflăm în fața concepției despre națiune a lui Mircea Vulcănescu, conform căreia istoria („tragica fatalitate”) joacă un rol explicativ pentru înțelegerea spiritualității unui popor, de aceea filosoful îi avertizează pe „amatorii de noutate”, de „schimbare la față” după modele exterioare, că „numai cunoscând această fatalitate, în rădăcinile ei, poți judeca în ce măsură este mutabilă și întru cât se pot smulge din suflet urmările ei, fără pierderea însăși a ființei” [3, p.169]. Așadar, în controversa autohtonism-modernism, „staticism” absolut (Nae Ionescu) sau „salt istoric” (Cioran), Mircea Vulcănescu se află pe poziția moderată a schimbărilor ca „proces concret”, iar nu făcute după un proiect „pedagogic” de educare a națiunii [10, p.41].

Inventarierea fenomenologică propriu-zisă a existenței se realizează „dinăuntru” limbajului popular, arhaic. Urmând categoriile kantiene, Vulcănescu începe cercetarea de la cele ale cantității; existența, gândită de români prin „loc” și „vreme”, este o devenire „oarecum” ordonată; ca trăsături naționale ce derivă din acest substrat metafizic. Românul, când vrea să situeze un lucru în spațiu, vorbește de „loc” și, când îl întrebi de timp, îți răspunde despre „vreme”. Locul și timpul apar ca două vaste receptacole ale existențelor particulare, care cuprind tot ce este. Totalitatea acestor ființe care umplu timpul și spațiul cu ființa lor alcătuiește firea, sub cele două aspecte ale ei: „lumea” și „vremea”, și această fire „este primul obiect asupra căruia poartă înțelegerea românului a existenței” [3, p.171-172].

Altă caracteristică a acestei lumi constă în faptul că „toate lucrurile au sens, că lumea e o carte de semne”. Întrebările: „E semn bun?” ori „E semn rău?” însoțesc, la român, orice întâmplare a acestei lumi. Într-un sens, toate lucrurile acestei lumi sunt ființe și au ceva de spus cui știe să le asculte. Toate lucrurile sunt ființe, cu intenționalități și gesturi proprii. Ele nu constituie o alcătuire statică de esențe ierarhizate, după gradul lor de ființă, ci o vastă procesiune, în care simbolul dezvăluie insul și insul acoperă simbolul: „Lumea văzută și cea nevăzută se întrepătrund cu eficiențe schimbătoare, ca și în mitologie” [3, p.174].

La fel, filosoful constată firescul trecerii „din cotidian [...] în legendă”, corelată cu faptul că „realitatea pozitivă se destramă într-o pluralitate dinamică și animistă”. Nimic nu are contururi ferme, nici măcar viața și moartea, care nu sunt separate printr-o „prăpastie”, ci legate prin „vamă, adică poartă de trecere”. Existența românească se desfășoară într-un fel de lume de basm, în care ceea ce numim „realitate pozitivă” se destramă într-o pluralitate dinamică și animistă, în care interpretarea își caută totdeauna semnele bune sau rele. „Și acesta este alt caracter și altă dimensiune prin care existența românească dobândește un profil propriu” [3, p.174]. Existența românească nu cuprinde însă numai lumea de aici, ci și lumea de dincolo. Lumea de dincolo nu e pentru români „afară” din lumea de aici. Lumea de dincolo o cuprinde și pe cea de aici. Lucrurile nevăzute sunt ca și cele văzute, chiar dacă nu sunt date în spațiu. Existența ca totalitate, „lumea în genere”, depășește din toate părțile

timpul și spațiul, locul și vremea, în care se așează lucrurile din „lumea de aici” [3, p.175].

Nu există deci ruptură existențială, prăpastie, pentru român, între lumea de aici și lumea de dincolo, între vremea de acum și vecinicie, ci numai vamă, adică poartă de trecere. Deosebirea acută dintre prezența existențială a individului concret, supus pieirii și existența impersonală a lumii, este înlocuită la români, într-un sens, printr-o deosebire între două lumi: lumea de aici și lumea de dincolo. Mai întâi, lumea „de aici” cuprinde lucrurile care „au fost”, dar „nu mai sunt”. Ca și lucrurile care „pot fi”, dar „nu sunt încă”: ”Existența a ceea ce relativ este ori nu este, în sens absolut, și este și nu este” [3, p.176].

Pentru existența românească lucrurile care sunt, nu sunt legate de prezență. Ele sunt totuși „în lume”. Și dacă „lumea de aici” e prea mică spre a le cuprinde - atunci există altă lume, „dincolo”, pentru ele. Deosebirea dintre lumea de aici și lumea de dincolo nu conferă celei de aici, „prezenței”, nici un privilegiu existențial. Întreaga „petrecere” a lucrurilor se desfășoară simultan pe planul de aici și pe planul vecinicii. Lumea e tot, dar e și „peste tot”. Între lumea de aici și lumea de dincolo este deci un fel de întrepătrundere. „Dincolo” nu definește un hotar spațial, ci o calitate a ființei” [3, p.176]. În fond, lumea de aici are un sfârșit. Dar unde sfârșește lumea de aici începe lumea de dincolo. Mai mult decât atât, lumea de dincolo începe chiar înainte de a se sfârși cea de aici. Lumea de dincolo o pătrunde pe cea de aici.

Din faptul că omul, ca și tot restul existenței, nu e decât un „reflex” ce „răsfrânge” lucrarea lui Dumnezeu, Mircea Vulcănescu conchide că „personalismul teofanic”, iar nu cel energetic, este tipic pentru acest spațiu cultural. Prin considerarea amănunțită a felului în care se înfățișează ființa singuratică discernem structura filosofică particulară a acestui fel de existență în metafizica românească. De unde, „fatalismul” românesc, definit nu ca indiferență față de condițiile concrete ale faptei, ci ca ”integrare a fapturii în ritmul universal, socotit ca arătare a voinței dumnezeiești” [3, p.179].

Termenul ”ins” ca o singurătate de existență proprie, este legat la Mircea Vulcănescu de totalitatea existenței. Deosebim, în esența insului românesc, două forme de existență particulară: ființa și lucrul, stabilind precumpănirea celei dintâi asupra celei din urmă. O confirmare a caracterului personal al existenței o aflăm în deosebirea chipului bărbătesc și cel femeiesc. Aflăm apoi esența „bărbătescului” în firea lucrătoare și a femeiescului în firea pătimitoare. Lipsa genului neutru în românește ne-a confirmat impresia că ideea de existență nu s-a constituit aci pe tipul lucrului, ci pe al ființei; iar ”existența ambigenului ne-a descoperit o anumită slăbiciune a „bărbătescului” față de starea de mulțime” [3, p.178].

Aflăm, apoi, puțința de determinare deplină a individualității ființei, pe plan logic, prin „chip”, prin „rost” și prin „soartă”, definind succesiv pe cel dintâi drept cheie a însușirilor insului, pe al doilea, ca integrală a posibilităților acestuia, și pe a treia ca șir exhaustiv al pățaniilor lui. Pe planul existențial, ”singurul principiu de individualizare a insului apare lucrarea lui Dumnezeu” [2, p.179]. Metafizica românească ne-a dezvăluit în Dumnezeu o ființă concretă, paradoxală, singuratică, dar peste tot fiitoare, un ins mai presus de fire, dar atotfăcător în fire, prototip al bărbăției, individualizat în trei fețe lucrătoare.

Cercetând în continuare Ființa, Mircea Vulcănescu se apleacă asupra faptului și felului de a fi. Filosoful deosebește două înțelesuri ale verbului ”a fi”, aparent deosebite: felul și faptul de a fi. Primul sens nu are în el nimic misterios. Verbul ”a fi” atribuie o însușire unei ființe, ori constată că o însușire aparține unei ființe, că o ființă posedă o însușire. Al doilea sens e mai greu de lămurit. În această a doua accepție, ideea de existență este ideea cea mai generală pe care o putem forma despre un lucru. În acest sens, general, orice lucru despre care vorbim – ”este”. Filosofii, constată autorul, au încercat să reducă această a doua idee de existență la altele, începând cu Parmenide, care a afirmat că existența e unitate, trecând, peste mule secole, cu Berkeley, la ideea că existența este percepție și sfârșind, pentru moment, cu Heidegger, care afirmă că existența e teama subiectului individual de nimicire. S-a constituit astfel, treptat, o listă de idei generale, ”o tablă de categorii menite să lămurească ideea de existență” [3, p.180].

Mircea Vulcănescu deosebește, cantitativ, existența unică a lumii de existența ființelor particulare; existența totului, de a părților lui. Calitativ, ființa actuală se deosebește de ființa gândită, existența afirmată - de cea negată, existența mărginită - de cea nemărginită. La temelia tuturor acestor distincții existențiale a rămas însă dificultatea creată de opoziția inițială dintre sensul lui „a fi ceva” și al lui „a fi, pur și simplu” [3, p.180].

Existența în sensul puternic al cuvântului, existența concretă ființarea e legată strâns, în metafizica apuseană, de timp și de spațiu, de la această existență concretă se definește ideea de existență ca ceva care „are loc”. Românii, când vor să indice un fapt de acest fel, zic: „se-ntâmplă”. „Se întâmplă” nu înseamnă deloc că un lucru capătă un plus de ființă, că se face, că iese din nimic; ci înseamnă numai că: „se preface”, se transformă sau, mai pregnant legat de timp, că „trece” [3, p.182]. Pentru român, ceea ce se-ntâmplă are parcă ființă „înainte de a fi”, o „trecere”, nu o „înființare”. Ideea aceasta mai are și sensul de „hazard”, de apariție ocazională, de accident. ”Se întâmplă” însemnează că un lucru vine din neant și capătă existență pentru român. „A fi prezent în timp și spațiu”, adică „a se întâmpla” și „a fi în lume”, nu reprezintă nici un fel de plus de ființă. Ne lovim aci de un element de intemporalitate și de aspațialitate a existenței.

Trecerea determinațiilor ontice prin categoriile calității îl conduce pe filosof la observația că existența are, la români, un caracter de „realitate” foarte puțin pronunțat. Însuși termenul de „realitate”, observă Mircea Vulcănescu, este împrumutat din Apus, căci corespondentul lui autohton, „aievea”, nu a generat „nici o dezvoltare filosofică proprie” [3, p.182]. Rădăcina probabilă a acestui cuvânt, folosit pentru a desemna realul, este „*ab aevo*”, ablativul lui „*aeuum*”, adică „existența de todeauna”, „din veac”, iar nu de acum și de aici [3, p.182]. Vorba care înseamnă pe românește existența reală derivă de la „durata continuă, care nu are sfârșit, vecinicie, timp, vreme lungă”. „Aievea” înseamnă deci existent „din veacuri”, de veacuri, iar nu prezentă actuală.

Pentru român, scrie Mircea Vulcănescu, „a fi” nu însemnează nici a fi cândva, într-un timp privilegiat, nici a fi undeva, într-un loc privilegiat. Pentru ideea românească de existență e suficient să fi fost cândva și undeva, oricând și oriunde și, pentru că viitorul e neștiut, chiar numai „să fi putut fi” [3, p.183].

La români categoria aristotelică a pasivității, în sens de suportare, de primire, de afecțiune metafizică, domină asupra aceleia a lucrării, acțiunii sau energiei, pe când în metafizica apuseană ea este dizolvată, sub presiunea fâptuirii, în ideea „acțiunii reciproce”. Existența, pentru români, fie ea generală, ca firea, sau particulară, ca insul și întâmplarea, reprezintă o schimbare de stări sub puterea altuia. Este o orientare dispărută treptat din metafizica actualistă a Apusului, pe măsura triumfului științei experimentale.

O analiză foarte amănunțită și inspirată este dedicată negației; aceasta, constată Vulcănescu, e lipsită de „un înțeles absolut”, e relativizată și estompată în circumstanțe; drept urmare, românul nu are „înțelesul tare” pentru „nimic,” și „nimicire”, în schimb, românul are o înclinație înnăscută de a contrazice, încercând să schimbe, măcar în parte, opiniile altuia. Trăsătura este atât de marcantă, încât, spune Mircea Vulcănescu, dacă Diavolul ar fi fost român, atunci la dumnezeiescul „Să fie!” n-ar fi replicat printr-un „Să nu fie!”, ci „i-ar fi demonstrat, mai curând, lui Dumnezeu, că el vede lucrurile altfel și mai bine decât El” [3, p.184].

Datorită absenței negației categorice, trecerea între real și posibil se face pe nesimțite, ceea ce, constată filosoful, umple „existența românească de poezie”, așezând-o între mentalitățile „mitice”. Mircea Vulcănescu are convingerea că „ideea de negație e înnăscută românului”, totuși „lucru curios, spune el în continuare, opoziția lui nu desființează, ci creează alături de ce tăgăduiește, o realitate care îmbogățește în loc să pustiască” [3, p.184]. Punând față în față această concepție în cultură cu „metafizica actualistă a apusului”, Mircea Vulcănescu critică ceea ce el numește mentalitatea apuseană și tendința ei de a acționa mărginit, fiind dominată de triumful pragmatic și interesul imediat, care neagă, deseori, în mod global.

Formele negației îi apar lui Vulcănescu relevante pentru spiritualitatea românească. Negația nu e niciodată absolută, ci cu referire la un „anumit fel de a fi”, la un caracter anumit, nu cu privire la existența în general. Negația este și ea pur determinativă, nu absolută. Negația nu atinge niciodată Ființa însăși, ci numai „felurile determinate de a fi”, astfel că „pentru român orice tăgăduire absolută a existenței nu poate avea sens absolut, ci relativ, limitat la un anumit fel de existență” [3, p.187].

Vulcănescu distinge spiritualitatea românească de cea apuseană, în primul rând prin absența atitudinii pragmatice din mentalitatea românească, prin modurile în care e văzută negația ființei și prin reprezentarea specifică asupra morții. Dar faptul cel mai caracteristic vine din accentul pus pe virtualitate, pe „posibilitate”, în detrimentul „actualității”, a realității prezente, a actului ca atare. Existența depășește actualul pentru a cuprinde și posibilul, după cum între „lumea de aici” și „cea de dincolo” nu este o ruptură ontologică, ci doar un prag, o „vamă”, ce desparte două feluri de a fi, nicidecum ființa și neființa. Consecințele acestei topiri a existenței în posibilitate sunt foarte importante și pline de urmări pentru lămurirea altor atitudini fundamentale ale românului în fața existenței. Cea dintâi e că nu există neant, a doua că nu există imposibilitate absolută, a treia că nu există alternativă existențială, a patra că nu există imperativ, a cincea că nu există iremediabil.

Iată câteva dintre “urmările” acestei prevalențe a virtualului asupra actualului: “Caracterul esențial nepractic al românului e vădit de frecvența cu care stăruie forme verbale care vădesc speculații asupra posibilului ori viitorului condițional, acele: “Ce ar fi fost, dacă ar fi fost altfel decât cum a fost?”, pe care orientarea actualizantă a metafizicii le condamnă fără leac” [3, p.189]. Românul nu are sentimentul pierderii absolute, sentimentul iremediabilului. Pentru el, nimic nu se poate strica definitiv, nimic nu e condamnat fără apel, nimic nu e pierdut definitiv, nimic nu este nereparabil.

Din aceste atitudini față de existență rezultă că “trecerea la faptă” este determinată nu de anticiparea “rezultatului” practic, ci de “nevoia de a se pune în regulă cu rânduiala lucrurilor, nevoia de a-și împlini rostul” [3, p.193], astfel că românul acționează adesea chiar împotriva circumstanțelor, numai atunci “când nu mai are încotro!” “Două lucruri decurg de aci. Unul e lipsa sentimentului de gravitate a existenței, ușurința în fața vieții, altul - lipsa de teamă în fața morții” [3, p.193].

Proiectarea actului în sfera posibilului anulează caracterul de urgență pragmatică al faptei, relativizând angajarea directă într-un dialog cu virtualul. “De aceea e românul, totdeauna, atât de bun făcător de planuri, combinator de ipoteze, iscoditor de posibilități și de resurse, admirator de străini și suspinător după caractere. Dar tot de aceea e el nebagător de seamă la ce face (ce-o fi o fi!), disprețuitor al urmărilor faptei sale, neatent la împrejurări și, deci, - scos din ale lui și neîndemnat din afară -, relativ puțin bun de treabă” [3, p.196]. Mircea Vulcănescu introduce un lung pasaj în care explică modul în care românul “trece la faptă”, modul în care răspunde la somațiile istoriei, prin sentimentul de “deșteptare” și prin ispita de a ieși în istorie, așa cum îi cere cântul național: “Croiește-ți altă soartă”. Este o ispită ce tulbură periodic sufletul național. Este un sentiment născut din disperare colectivă, nu din proiecția unei speranțe sau a unui program cu alternative bine definite.

Mircea Vulcănescu explică acest mecanism al mentalității românești prin deficitul atitudinii pragmatice și prin refuzul de a valoriza prezentul față de eternitatea ființei. Este instructiv să reținem sensul profetic al acestui pasaj emblematic: ”E curios că ideea aceasta a deșteptării, sentimentul acesta “*kairotic*” de “acum ori niciodată”, este o idee care tulbură periodic neamul românesc...” [3, p.194]. Această iminentă revărsare a ființei românului în acțiune se simte numai în clipa în care unitatea ființei a ajuns imposibilă, adică s-a sfâșiat între realitate și vis, în clipa în care ”conștiința omului s-a dezdoit, într-o trăire dureroasă a actualului, despărțită de vedenia posibilităților, alungate la curțile îndepărtate ale dorului și poate chiar dincolo de ele, în clipa în care visul însingurat, izolat în gol și lipsit de împăcarea ființei, a devenit tiran pentru cugetul omului, iar realitatea - lipsită de sațiul pe care i-l dă prezența bucuroasă a dorinței și nădejdea visului împlinit - i-a ajuns de nesuferit. Atuncea și numai atuncea, exigența visului se adună majoră la hotarele voinței, pentru a provoca trecerea la faptă” [3, p.194].

Puține texte din cultura română au talmăcit mai profund și mai expresiv această modalitate “nepractică” de a acționa în istorie, care ar fi specifică spiritului românesc. Românul trece la fapte de acest gen doar atunci când ”nu mai are încotro”, atunci când circumstanțele favorabile ale acțiunii s-au risipit. Momentul acesta de ”bântuire pragmatică”, moment în

care sufletul românesc se urnește din împăcare cu sine și cu lumea, are un caracter ”chinuit, desperat, de icnet, de convulsie, de crispăție interioară”. El este ”nespecific” românului, dovadă că, ”o dată pragul trecut și preaplinul amarului revărsat peste zăgazuri, apele își revin în matcă” [3, p.195]. Sufletul românesc nu poposește prea mult timp în acest mediu convulsiv și dinamic, ce-l tulbură periodic, când amarul trece peste nivelul suportabil. ”Ce încruntare ar putea rezista la noi unei dimineți de vară ori unui cer înstelat?” [3, p.195], - se întreabă Vulcănescu. Încleștarea și perseverența în acțiune nu ne sunt specifice. Cheia acestei atitudini a românului vine din faptul că purtarea lui e totdeauna ancorată în vecinicie, că totdeauna românul are, în fața lui, nu exigențele mărunte impuse de condițiile de fapt, ci ființele stihiale, vedenia de slavă a esenței tuturilor lucrurilor care atârnă de îndurarea lui Dumnezeu, și nu de fapta omului.

Mircea Vulcănescu este un deschizător de drumuri în gândirea filosofică românească. Studiul *Dimensiunea românească a existenței* se înscrie în câmpul problematic central al gândirii românești contemporane, dominat de pasiunea autodefinirii identității naționale într-un moment istoric în care forța creatoare autohtonă trebuie testată prin deschidere și integrare în noile configurații ale lumii. Indiferent de modul în care judecăm astăzi imaginea spiritualității românești construită de Mircea Vulcănescu, studiul său rămâne unul de referință.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Georgiu Grigore. *Istoria culturii române moderne*. București: SNSPA, 2000.
2. Noica Constantin. *Amintiri despre Mircea Vulcănescu*. În: Vulcănescu Mircea. *Către ființa spiritualității românești*. Vol.I. *Pentru o nouă spiritualitate filosofică*. București: Editura Eminescu, 1996.
3. Vulcănescu Mircea. *Către ființa spiritualității românești*. Vol.III. *Dimensiunea românească a existenței*. București: Editura Eminescu, 1996.
4. Vulcănescu Mircea. *Opere*. Vol.I. *Pentru o nouă spiritualitate filosofică. Către ființa spiritualității românești*. București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2005.
5. Fay Ștefan J. *Sokrateion sau mărturie pentru un om*. București: Humanitas, 1991.
6. Cioran Emil. *Schimbarea la față a României*. București: Editura Humanitas, 1990.
7. Vulcănescu Mircea. *Spiritualitate*. În: „Criterion”, Revistă de artă, literă și filosofie, an. I, București, nr. 3-4, 1934.
8. Vulcănescu Mircea. *Cele două Români*. În: „Dreapta”, 11 decembrie, 1934.
9. Diaconu Marin. *Un model ontologic al omului românesc*. Introducere la ediția: Mircea Vulcănescu *Dimensiunea românească a existenței*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1991.
10. *Dicționarul operelor filosofice românești*. / Coordonator general Ion Ianoși. București: Editura Humanitas, 1997.
11. *Istoria filosofiei românești*. Vol.II. București: Editura Academiei, 1980.

DEMERSUL DE AFIRMARE A ARTEI CU TENDINȚE SOCIALE:
C. STERE - R. IONESCU-RION

THE DEMARCHE FOR PROMOTING ART WITH SOCIAL TENDENCIES:
C. STERE - R. IONESCU-RION

Lidia Trioanowski, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

*In the present paper, the similarities between ideas expressed in C. Stere's and R. Ionescu-Rion's articles, in their effort to promote and advance the concept of art with social tendencies, which they carried on in the **Evenimentul literar** journal (1893-1894), are researched. The investigation of similitudes and connections between the two authors' aesthetic ideas and topics highlights the fact that the aspects which they treat have a common purpose – disavowing pure art and, at the same time, promoting the social principle in art. In Stere's case, these tribulations become similar with his effort in promoting people-ism.*

Key-words: *art with tendency, art for art's sake, social ideal, inspiration subject, art's purpose*

La finele ultimului secol al Mileniului doi, cultura românească, de altfel ca și cea europeană, parcurge un șir de procese reformatoare, unele de prestație pozitiv-progresivă, altele dimpotrivă, lasă o amprentă semnificativă asupra tuturor formelor și domeniilor de activitate: cultură, politică, economie, știință, religie, morală etc.. Este un traseu temporal, când apar un număr impresionant de orientări, școli, partide, iar instrumentul principal și principial pentru promovarea propriilor canoane, principii, criterii și valori rămâne cuvântul, care, la rândul său, ajunge o armă serioasă în confruntările polemice: „Cea mai însemnată dintre discuțiunile acestea este cea privitoare la *arta pentru artă*, în opoziție cu *arta tendențioasă*”[1], ce devin în perioada respectivă o trăsătură indispensabilă a epocii.

Plauzibil să decelăm, perioada la care replicăm înregistrează un avânt ieșit din comun pentru inaugurarea și editarea diferitor publicații, fapt care rămâne remarcabil nu numai prin numărul celebru pentru istorie, dar și pentru fluctuațiile pe care le suferă, or unele nu ajung să jubileze nici un an de la apariție. În acest spațiu temporal, când cultura românească este la ora sincronizării cu lumea mare, își face apariția *Evenimentul literar*, publicație manifestă prin polemica intransigentă cu adepții artei pentru artă, orientare care contravenea cu desăvârșire idealurilor promovate despre impetuoșitatea artei cu tendințe sociale de către echipa redacției dirijată de către S. Nădejde, și anume - C.Stere, R.Ionescu-Rion, G.Ibrăileanu, I.Nădejde, J. Bart, C. și Ioan Botez, M Carp ș.a. Subliniem că imperativul ce guverna în mare activitatea publicației la care replicăm rămâne, atât această confruntare cu adversarii idealului social în artă, simultan adepții purismului artistic, cât și tendința de afirmare a principiilor poporanismului. “*Evenimentul literar* apăruse la 20 decembrie 1893, scos de câțiva tineri socialiști sub înrăurirea lui Gherea...atitudinea revistei față de artă și literatură se deosebește de a celorlalte publicații socialiste: *Munca, Adevărul literar, Contemporanul...*”[2].

Pornind de la ideea că este dificil într-un articol să elucidăm în întreaga complexitate activitatea, meritele și eșecurile grupului de la *Evenimentul literar*, vom stăruia asupra tribulațiilor celor mai activi și hotărâți publiciști, în opinia noastră, creația, și cu siguranță, concepția cărora marginalizează cu rigiditate vădită și lipsă de compromis. Ne referim în acest sens la două personalități notorii, care cu consacrare autodevotătoare au promovat idealul artei sociale, concepție ce cu certitudine denotă anumite erori de optică estetică-artistică, însă care, la acel interspațiu social-cultural, nu numai lui C. Stere și R. Ionescu-Rion, dar și celor de la *Evenimentul literar* le părea soluția cea mai adecvată de rezolvare a ecuației ce viza criza social-spirituală de la *fin de siècle* pe care o interceptau. Precizăm, deși în mare parte se creează impresia că fiecare dintre cei doi nominalizați au avut destine aparte, consemnăm, în ambele cazuri, fatumul le-a fost în egală măsură implacabil, lui Ionescu-Rion pentru că i-a rezervat doar un început tumultuos de tinerețe, lui C. Stere i-a oferit cu excesivă generozitate ispite, eșecuri, suferințe, trădări condimentate doar pe unde și unde, cu sinceră admirație și succese răsunătoare, or aprecierea realizărilor incontestabile a celor desemnați va veni după ani buni, și aceea mai mult decât sporadic. Au fost colegi de redacție la *Evenimentul literar*, publicație pentru care în mod natural, ca una de speță social-democratică, „...pe prim plan era nota socială, din care nu lipsea nota națională”[3].

Intenția clarificării aportului realizărilor pentru cultura națională a lui Stere și Ionescu-Rion solicită să reliefăm că ultimul a fost și va rămâne în istoria culturii românești o personalitate purtătoare a unei sorți de revoluționar, stăpânitor al unui destin crud, care i-a proferisit o viață prea agitată și mult prea scurtă, trece în neant doar la 23 de ani, fapt care însă în nici un fel nu l-a împiedicat să lase generațiilor ce l-au urmat un impresionant tezaur, materializat prin multiple studii, articole, manifeste literare ce vizează așa domenii ca sociologia, filosofia, estetica, critica literară, care prin obiectivitatea, claritatea și inteligența critică impun nu numai respect, dar chiar și admirație. Un intelectual adevărat, ce cu dezinvolt, de-a lungul a celor șase ani cât i-au fost rezervați de funestul fatum, perioadă similară cu ora relevanței sale notorii, a demonstrat nu numai “scilipiri de geniu”[4], dar chiar și “atitudine mai combativă”[5] decât a mentorului său C. Dobrogeanu-Gherea.

Plauzibil să decelăm, că Ionescu-Rion își începe activitatea în cadrul redacției *Evenimentul literar* când avea deja în activul personal colaborări prodigioase la: *Școala nouă*, *Critica socială*, *Munca*, publicații care nu numai că îi oferă posibilitatea de a “aborda cu curaj și consecvență cu totul remarcabilă”[6] pentru vârsta sa, debutează la revista *Școala nouă* doar la 17 ani, cu probleme dintre cele mai importante ale filosofiei, sociologiei politicii, esteticii, criticii literare, dar și de „a se afirma prin poziția sa fermă și consecvent militantă”[7]. Discipol nu întotdeauna fidel a lui Dobrogeanu-Gherea, Ionescu-Rion nu-și voalează preferințele pentru arta cu tendințe sociale, una din problemele cardinale în polemica dintre cele două școli maioreșiană și gheristă, prin urmare, se situează în plin centrul dezbaterilor teoretice ale perioadei, inclusiv cele de speță estetică, astfel atitudinile sale capătă dezvoltare în studiile și articolele: *Arta tendenționistă*, *Iobăgie intelectuală*, *Artiștii muște*, *Între pisici și oameni*, *Datoria artei*, *Din psihologia socială*, *Literaturile decadente ș.a.*

Despre C. Stere se poate afirma în aceeași termeni elogioși, meniți să-i deconspire dăruirea totală cauzei de afirmare a poporanismului, dar și de prosperare, salvagardare națională a poporului basarabean. Demersul său estetic, din moment ce se angajează în această spinoasă companie de remanierea situației, devine clar și declarat datorită stilului tranșant, fără tergiversări, incertitudini, nesiguranțe, manifest cu preponderență prin enunțuri programatice, de altfel ca și concepțiile sale de ordin politic, social, filosofic etc. În pofida chiar a unor eșecuri, erori, Stere n-a fost nicicând omul capabil de minciună sau ipocrizie, la fel cum n-a fost un cabotin, rapacitatea, perseverența, incapacitatea de acceptare a compromisurilor ni-l desemnează ca pe o personalitate extrem de dură nu numai cu cei din jur, și cu sine însuși. Om, patriot în adevăratul sens al cuvântului, C. Stere mai mult ca oricine a știut să stârneasă fascinația și pasiunea pe care le prilejuiește într-un termen relativ scurt, însă îndeosebi de fructuos, or activitatea sa se înscrie în multe proiecte care la prima vedere nu constituie tangențialitate - a fost doctrinar, politician, deputat, estetician, romancier, director de revistă și ziare, profesor universitar. Contextualizarea creației sale publicistice realizate în paginile *Evenimentului literar* deconspiră că publicația dată chiar din primele numere devine tribună pentru promovarea și propagarea ideologiei poporaniste, alături de care viitorul romancier își dezvoltă concepția estetică, ultima profilând-se ca o parte complementară a doctrinei la care replicăm.

Oferindu-ne să urmărim vectorul canoanelor, principiilor, valorilor de speță estetică promovate de revista amintită, consemnăm că aceasta devine identic cu tribulațiile celor doi publiciști, care demonstrează peremptorii pleoarii pentru afirmarea principiului artei cu tendințe, promovarea și poziționarea idealului social și impetuoșității mimesisului social, simultan optând pentru o artă realistă, nefalsificată, inspirată din cotidianul maselor largi și destinată cu siguranță tot poporului, negând așa aspecte decadente cum ar fi pesimismul, purismul, individualismul, formalismul, simbolismul. Notabil, atestăm similitudini de atitudine vădite între concepțiile celor doi redevabili colaboratori ai *Evenimentului literar* în maniera de abordare a problematicii, mai mult chiar, remarcăm și aceleași erori de interpretare, *verbi causa*, problema subiectului și obiectului inspirației pentru artiști. Singurul moment care-i deosebește, este că Stere apelează la principiile artei cu tendințe, *lato sensu*, nu numai ca fundament capital pentru afirmarea doctrinei poporaniste, cât privește Ionescu-Rion, acesta își anemiează convingerile vizavi de ponderea idealului social în artă alături de polemica dintre cele două publicații - *Convorbiri literare* și *Contemporanul*, preluată de sateliții ideologici ai acestora, pe de o parte, *Viața*, pe de altă parte, *Literatura și știința*, *Evenimentul literar*, altfel spus, polemica dintre cei doi Patriarhi - Gherea și Maiorescu.

Dacă doctrina poporanistă îi conferă lui Stere o imagine de precursor și animator al ideologiei care, subliniem, găsește reflectare nu numai în dimensiunea estetică, fapt despre care celebrul cercetător Zigu Ornea, atât al biografiei compatriotului nostru, cât și al fenomenului doctrinei în cauză, avea să constate că acesta „nu a fost numai un curent politico-ideologic, după cum nu a fost numai un curent literar cultural. Ca mai toate curentele noastre, poporanismul a fost o orientare poliformă în care aflăm de o potrivă social-politicul, culturalul, esteticul sau literatura” [8], atunci Ionescu-Rion stăruie asupra proiectu-

lui de implementare a conceptului artei cu tendințe impulsionate de Gherea. Concretizăm, afinitățile cu concepția lui Gherea despre rolul social al artei reprezintă nu o elementară acceptare a teoriilor mentorului, deoarece nu o singură oară Ionescu-Rion îi replică, chiar îl critică pe acesta[9]. La fel, consemnăm, afirmarea prevalenței idealului social al artei în opera publicistică a lui Ionescu-Rion nu constituie rezultatul unor reflecții superficiale-lacunare sau un simplu carnaval al banalității. Remarcabila preocupare de problema artei, cât și vădită dispoziție de canonizare a artei cu tendințe sociale, îl determină să prezinte un set de argumente menite să fundamenteze particularitățile artei sociale, pe care o vede tangențială cu arta adevărată, mai mult decât atât, el este convins că și „societatea a început a cere artei să fie un produs omenesc a părăsi închipuirile nouroase și fantasmagoriile ca să devină forță socială...”[10], deoarece scopul ei magistral rezidă în faptul: “ să se lase de cântat atât de mult psihologia restrânsă individuală, egoistă și să-și coboare ochii asupra vieții reale, sociale, unde sunt drame mai sângeroase și mișcătoare...”[11], așa și numai așa, arta are perspectiva de „ a deveni o forță socială, care n-ar putea produce decât sentimente morale, intelectuale, sociale”[12]. Utilizarea în exces a termenului de social reprezintă nu o simplă stângăcie stilistică a lui Ionescu-Rion, ci mai degrabă este o particularitate a manierei sale de accentuare a unor viziuni, noțiuni. În aceeași ordine de idei, subliniem, că junele critic și publicist rimează cu perseverență importanța artei de a deveni forță socială, insistând cu prisosință pe acest aspect, îl conturează ca pe un imperativ de prima calitate, care, în mare, presupune și prezența calitativului revoluționar al artei.

Pentru prolificul publicist și doctrinar Stere, examinarea problemelor artei cu tendințe sociale în corelație cu doctrina poporanistă se configurează ca un dat absolut natural, teorie pe care o poziționează ca pe o expresie a viitoarelor reforme și transformărilor manifeste din societate. Pe acest temei, el explică prin intermediul unor studii și manifeste ce este poporanismul, fără însă a ține să înainteze un șir de cerințe față de artă și artiști. Exigențele expuse în materialele *Motivele artei, Ce cerem de la artiști?* se profilează nu numai ca un program minim față de creație și creatori: “...iubirea sinceră pentru popor, apărarea intereselor sale, lucrarea cinstită spre a-l ridica la nivelul unui factor social și cultural neatârnat”[13], dar devin o dovadă incontestabilă a pledoariilor pentru idealul social al artei. Scopul artei, conform tiparelor gândirii lui Stere, constă în reprezentarea intereselor, idealurilor, aspirațiilor vieții de toate zilele a păturilor de jos, deoarece în aserțiunea doctrinarului numai țărani sunt capabili de a aspira spre ceva sacru. Simptomatic faptul că tendințele cele mai nobile ale timpului C. Stere le depistează în rândurile țărănimii, care reprezintă, în opinia sa, “unica clasă conștientă de sine”[14].

Demersul celor de la *Evenimentul literar* despre scopul social al artei în perioada respectivă atestă numeroși adepți ai principiului la care facem referință, de altfel cercetători preocupați și de problema artei în general, a rolului și menirii ei, atât în țară, cât și departe de hotarele ei, drept exemplu ne pot servi operele democraților ruși, în Europa numărul lor fiind și mai palpabil. Apelând în acest sens la creația celor doi publiciști, evidențiem din demersul lor intenții de a se sprijini, adică a-și valorifica concepțiile prin apel la opere și idei ale unor teoreticieni față de care împărtășeau considerație și respect, în mare, chiar lăsându-se guvernați de ele. Menționăm în acest context pe teoreticianul anarhismului,

filosoful, publicistul și sociologul francez P. J. Proudhon și lucrarea sa *Principiile artei și destinația ei socială*, cât și *Arta din punct de vedere sociologic* semnată de filosoful francez J.M. Guyau, referințe sistematice identificăm și alături de P. Lavrov, A. Comte, L. F. Ward, H. Spencer, W. Wundt s.a..

Notabil, un raport de complementaritate ideatică, este vorba de afinități electivă, depistăm în opera lui Stere și a esteticianului J.M. Guyau. Subliniem, de creația și concepția lui J.M. Guyau autorul romanului *În preajma revoluției* se familiarizează în perioada exilului în Siberia și pe care îl considera ca pe unul din preceptorii săi. Exemplu probatoriu, nu produc efect de surpriză concluziile pe marginea investigațiilor axate pe analiza comparată consacrată dimensiunii estetice, mai concret, a problemei rolului și menirii artei proprie operei lui Stere și Guyau: deși abordează același areal problematic, în cazul dat putem evidenția nu numai filiații, dar și diferențe de interpretare. Prin urmare, dacă Stere își exprimă declarat opțiunea despre rostul artei, care trebuie să urmărească un singur scop – slujirea aspirațiilor și idealurilor omenirii, atunci pe marginea aspectului analog, filosoful francez se pronunță în felul următor: „arta este o expresie a vieții” [15]. Conform lui, scopul cel mai înalt al artei este de „a expune viața” [16] și de „a produce emoție estetică având un caracter social” [17]. Concluzia definitivă pe marginea scopului artei J.M. Guyau îl postulează laconic și explicit: „Opera cea mai importantă trebuie să fie cea mai socială, cea care reprezintă cel mai cuprinzător societatea în care a trăit artistul, societatea din care se trage artistul, societatea pe care o prevede în viitor, și pe care viitorul o va realiza” [18].

Ca o confirmare firească a ideii desemnate cu privire la natura prezenței anumitor diferențe conceptuale, chiar în contextul uneia și aceleiași școli, orientări, se prefigurează și accentele ideatice ale lui Dobrogeanu – Gherea despre rolul artei și artistului în societate, mentorul lui Ionescu-Rion, opera și concepția căruia îi era familială și lui Stere. Gherea este cunoscut printr-o operă de o mare bogăție și varietate structurală, cât privește problema despre arta cu tendințe sociale în care ancorează sistematic, acesta ne oferă numeroase articole și studii critice demne de atenție datorită coerenței sintezei și mizei teoretice pe care o îmbină cu o junglă de comentarii, analize și clasificări din care concluziile nu se lasă mult așteptate: 1. ideile și tendințele sociale sunt chiar sângele cald și hrănitor care nutrește și face viețuitor organismul numit *artă*; a spune că ideile și tendințele sociale sunt ceva cu totul deosebit de artă este tot așa cum ai zice că sângele e ceva cu totul străin de organismul omenesc; artă fără tendințe n-a existat, nu există și nu va exista, căci dacă arta va atinge viața socială, va exprima tendințe sociale [19].

Problema idealului social în artă reprezintă o dimensiune aparte, chemată să deconspire similitudini vădite de concepție proprie celor doi publiciști - Stere și Ionescu-Rion. În cazul ambilor, consemnăm, idealul este investit cu o notabilă semnificație socială. Într-o manieră nonșalantă, menită să devoaleze luciditatea și tactul de a nu trece, mai precis, a nu se lasă ademenit de capcana deplasării în grila unor conceptualizări oneroase sau fabulații sincretice, compatriotul nostru afirmă că o societate nu poate exista fără ideal, concret, fără cel social, or în publicistica stereană depistăm fragmente edificatoare și despre alte tipuri de ideal: moral, politic, economic, artistic, „fals” și „adevărat”. Stere colportează cu insistență problema primordialității idealului social în artă, care pentru

autor nu înseamnă altceva decât prosperarea omenirii, culturalizarea , iluminarea maselor pe care le vede asuprite, analfabete, tratate cu dispreț și nedreptate de clasele aristocrate. Suita viziunilor stereene pe marginea idealului social, permite să constatăm, că acesta nu numai că-i rezervă locul de frunte , dar și faptul că ideologul poporanismului absolut adecvat intuiește: odată cu scurgerea timpului unele idealuri, chiar dintre cele sociale, sunt depășite, ele își pierd valoarea și actualitatea – spre ce s-a aspirat într-o epocă, este perimat și nu prezintă interes în alta „idealurile sociale de azi, chiar cele mai înalte vor fi peste puțin timp o treaptă trecută pentru omenire, însă cât timp vor trăi oamenii pe pământ, vor fi amorați”[20]. Adăugând la liniile de forță ale discursului său înclinația polemică, Stere fără a repudia cele afirmate, vine să susțină că la baza idealurilor stau valori care constituie element veșnic de admirație aspirație și inspirație –Frumosul, Binele, Adevărul, Dragostea, Dreptatea.

Tratarea aceluiași areal problematic de către Ionescu-Rion reprezintă demonstrații nu tocmai originale destinate să reliefeze codurile idealului social , iar interferențele ideatice descoperite sesizăm că nu constituie un simplu efort de armonizare cu ideologia social-democratică, deoarece anume la acest capitol înregistrăm mai multe disensiuni conceptuale cu dascălul său – Gherea, pe care junele publicist nu ratează ocazia de a-l critica și a-i desemna erorile și, bineînțeles de a-și expune propriile aserțiuni pe marginea inconvenientelor ideatice ale mentorului său , stăruiind în special asupra impactului acestora asupra societății. Pledoariile, cât și interesul față de acest subiect, sunt animate de convingerea că “societatea trece printr-o criză morală foarte grea: lipsa de voință, de idealuri însuflețitoare...”[21], fapt, ce în mod indubitabil, susține Ionescu-Rion, are o incidență distructivă atât asupra culturii în general, cât și a artei în particular. Arta, domeniu de activitate umană, care în loc de a însufleți poporul spre progres și fapte nobile, de a „servi întotdeauna marilor cauze sociale”[22], scăpătată în mâinile puriștilor, se concentrează pe elucidarea subiectelor insignifiante pentru masele largi, ”nu vreau și nici nu pot admite o artă imorală, o artă care sub formă și culori frumoase, în cuvinte emoționale și tablouri mișcătoare să ascundă durerea de a-și fi pierdut cheia de la casa cu bani...”[23].

Ancorând în acest subiect, Ionescu-Rion critică acid creația și concepțiile artiștilor decadenti, în acest sens , aduce o pleiadă de exemple, afirmându-și răspicat superioritatea de critic, dovedită cu prisosința prin capacitatea argumentării alimentată de o temeinică cultură, ultima antrenată unui efect probant despre faptul că aceștia fac abstracție de importanța idealului social pentru o operă care trebuie să pretindă a deveni forță socială, însă în cazul concret, atât idealul parnasienilor, cât și a altor școli decadente este anarhismul; individualismul și egoismul. Raliindu-și viziunile ideatice în concordanță aproape definitivă cu cele ale lui Stere, Ionescu-Rion evidențiază în speculațiile sale că „cele mai înalte idealuri sociale sunt ale clasei proletarilor”[24], dar în cultura românească, își semnalează el decepția, puțini se lasă afectați de ele și de viața păturilor largi în general. Cel mai mult, publicistul se pare deranjat de faptul că nici Dobrogeanu- Gherea nu acordă atenție necesară aspectului respectiv, mai mult chiar, opiniile fostului mentor care nu percepe complex impetuoșitatea idealului social în calitate de obiect și subiect al inspirației sunt atestate ca deplasate. O lectură non-canonică, întemeiată pe analogii și sugestii

exploatate din perspectiva comparatismului, în mod natural nu depistează temeinicia irevocabilă a acestor opinii, animate ulterior de Ionescu-Rion în *Gherea și Junimea*, *Literaturile decadente*, *Arta tendenționistă* ș.a. Această ingraturitate vizavi de fostul dascăl ne pare exagerată, deoarece problema dată este prezentă în criticile lui Gherea.

Nu lipsesc verdictele lui Ionescu-Rion alături de situația desemnată, cât și a altor aserțiunii ale dascălului care desemnează o deplasare ideatică comparativ cu cele proprii. Anume pe acest temei el repudiază cu vehemență intenția lui Gherea de a reliefa și promova o formulă riscantă despre unitatea concepțiilor și aspirațiilor **grupului proletarilor intelectuali** de la *Literatura și știința* și mișcarea social-democratică. Afirmările ex-mentorului despre faptul că scriitorii A. Vlăhuță, B. Delavrancea, I.L. Caragiale și P.P. Carp fac parte din clasa proletarilor intelectuali sunt contracarate fără reticență, estimate ca false, la fel ca și faptul că cei nominalizați sunt capabili de a percepe și reprezenta mizeriile sociale.

Intenția de recapitulare a viziunilor despre esența și menirea idealului social pentru artă, celui care nu mai aspira spre „idealuri mari”, dar ”era foarte citit, pe lângă cunoștințe literare și filosofice mai știa și întreaga literatură socialistă ...o grămadă de cunoștințe erau grămădite în creierul lui, deși, poate nu erau destul de clarificate...”[25], permite să constatăm că în aserțiunea lui Ionescu-Rion aceasta este propriu, după cum deja am elucidat, doar clasei proletare. În fundamentarea și explicarea acestei idei adăunează multiple pasaje care-l ulcerau pe Gherea pentru atitudinile prea democratice, indulgente ale acestuia, care admitea reala posibilitate a existenței idealurilor sociale pentru fiecare clasă în parte. Antinomia conceptuală a conducătorului ideologic al revistei *Contemporanul* este nu numai revizuită, dar și cu îndârjire renegată de fostul discipol: “Gherea se înșală dacă crede că în literatura românească a purces un nou curent [proletarii intelectuali - n.n.] care s-ar caracteriza prin revolta contra mizeriei sociale”[26], iar „idealurile sociale ale marilor noștri scriitori sunt aceleași ca și cele a junimiștilor”[27]. Concluzia capitală vizavi de această problemă care a constituit nucleul polemicilor acerbe dintre epigonii artei realiste și cei ai artei pure, atât în România, cât și departe de hotarele ei, îngăduie să distingem din detaliile și raționamentele abil instrumentate adevăruri pe care publicistul le percepe intolerabil: 1.idealul social nu poate fi găsit nici la cei de la "Junimea", nici la cei "dimprejurul lui Gherea"; 2.literatura română nu poate fi însuflețită de idealuri sociale.

Intelectual de elită și patriot lucid, absolvit de spiritul cinismului și ipocriziei, dintr-un unghi exclusiv ancorat dogmatic, Ionescu-Rion abordează un vast areal problematic estetic-artistic, care permite să identificăm și alte filiații cu concepția lui Stere prin abstracție a celor deja oglindite - locul, rolul și misiunea artei; problema idealului, *verbi causa*: funcțiile artei; genurile și categoriile ei; simbioza dintre estetică și cotidian, morală, religie; relația dintre artă și știință; menirea și rolul artistului în societate;veridicitatea și originalitatea operei de artă; caracterul moral și imoral al unei opere ș.a. Se prefigurează implicit și problemele angajate să reliefeze segmental creației artistice, și anume, relația dintre conținut și forma operei de artă; metodele de identificare și interpretare a subiectului inspirației; creația artistico-valorică și principiile ei la diferite etape de dezvoltare social-culturală. Investigarea similitudinilor și conexiunilor ideatico-problematic de tip estetic caracteristică creației celor doi publiciști, determină să evidențiem faptul că în mare

aspectele abordate cu zel, spirit critic și consacrare nemediată sunt concertate unui scop comun – repudierea purismului și concomitent promovarea principiului social în artă. În cazul lui Stere aceste tribulații devin similare cu opera de afirmare a poporanismului.

Actul critic animat de Stere și Ionescu-Rion în scopul atenționării asupra primordialității principiului social în creație înglobează în traiectul critic încă un subiect, consacrat rostului și locului artistului în societate, care ilustrează cu pregnanță similitudini particulare itinerarului problematic valorificat de talentații publiciști în studiile și manifestele literare din revista amintită. Aspectului desemnat – rolul și menirea omului de creație, îi sunt subordonate, prin frecventarea de către Stere și colegul său de redacție, așa subiecte ce dezbat: validarea comparată a principiilor artei pure și celei cu tendințe; conceptul de artist și artă angajată; noțiunea de **artist adevărat**; subiecte de inspirație, libertatea creației ș.a.

Inventarierea accepțiilor despre rostul artistului în societate proprie operei lui Ionescu-Rion elucidează că criticul rezervă un rol și o misiune deosebită omului de creație, fapt justificat în special de perspectiva viziunilor sale: „artistul este servitorul omenirii”, moment ce trebuie să-l determine să-și pună talentul aservirii societății și, susține el categoric, să nu pretindă „libertatea absolută de a lucra liber”[28]. Ideea de libertate a creației, explică Ionescu-Rion, este o invenție și concomitent o inovație a sec.al XIX-lea susținută de puriști și critici, trăsătură indubitabilă a conceptelor estetico-artistice care devine “un distinctiv semn al imoralității vieții”[29]. Găsind formula cea mai simplă de confruntare și afirmare a propriei poziții, blamează acerb preferințele, intuite ca egoiste ale reprezentanților artei decadente, de a se concentra asupra unor subiecte neînsemnate, legate de propriile probleme egoiste, adică, de tot cei mai abject, mai urât și dezgustător, fără să admită că arta trebuie să fie o forță socială. În acest sens trece în revistă un număr impunător de poieți, romancieri, testați de autor ca epigoni ai estetismului care împărtășesc aceeași convingere că “arta superioară leapădă povara spiritului omenesc și câștigă mai mult dintr-un material proaspăt”[30], totodată, ea, ”nu are un alt țel decât propria perfecțiune”[31]. Crima, minciuna, murdăria nu înspăimânta artiștii europeni la fel ca și pe cei români, dimpotrivă, ei le caută, constată Ionescu-Rion, deoarece, după cum consideră prozeții artei pure, aceste dispozițiile sunt o dovadă a autonomiei morale. Îmbinând rigorile demonstrației cu o susținută companie de argumentare eficientă, publicistul ilustrează emoțional că „un artist adevărat nicicând nu se pune conștient în serviciul clasei sale,” la fel și faptul că acesta să prefere „să trăiască într-o lume de ficțiuni impersonale”[32].

Discursul său e complex, temeinic elaborat și argumentat furnizează cititorului, în care Ionescu-Rion vede și un arbitru, indicii chemate să identifice în conformitate cu convingerile proprii specificul artiștilor adevărați, care posedă potențialul necesar de a lua „parte adâncă la durerile altora...fondul literaturii adevărate nu e deloc egoismul, ci altruismul”, iar arta lor, subliniază el, străin de mostrele de platitudini puriste, „a sprijinit mersul înainte al omenirii”[33]. În acest context el face apel la opera vieții a unora dintre cei mai reprezentativi oameni de artă, gânditori, critici care au lăsat moștenire un indubitabil tezaur spiritual: Goethe, Schiller, Heine, Shelly ș.a.

De pe același punct de contemplare a cadrului ideatic, ce se raportează la rolul și locul artistului în societate, Stere, într-o manieră ce se revendică rezolut de la principiile școlii lui

T. Maiorescu, se pronunță ca un adversar al tezismului în artă, adică al ideii că artistului nu i se poate impune să reprezinte ceea ce nu simte sau nu-l preocupă. Însă atunci când apare problema aprecierii operei de artă, Stere, de pe poziția doctrinei sale, susține, apelând la constantele conexiuni și contiguități comparatiste, că una e să ceri de la poet să cânte ceva ce nu simte sau crede și alta “e să apreciezi din punctul moral și social motivele poziției lui”[34].

În năzuința descifrării resorturilor menite să deconspire arealul teoretico-problematic ce vizează rolul și menirea artistului, Stere se lasă copleșit de acest orizont ideatic și în tratatul *Basmul cucușului roș*, în care decretează că orice operă de artă are o tendință, la fel după cum în mod natural fiecare creație posedă capacitatea de a surprinde atitudinea artistului față de opera sa. Pe fascinanta undă a mesianismului poporanist Stere susține aceleași idei difuzate de colegul sau de redacție despre caracterul și importanța creațiilor marilor corifei ai literaturii universale ce perpetuă în spiritualitate umană veacuri întregi. Acest lucru s-a întâmplat, conchide el, datorită faptului că marii exegeți universali “au avut o inimă destul de largă ca să se cuprindă și să se pătrundă de aspirațiunile și interesele acestei clase, a cărei aspirațiuni și interese în epoca lor coincidea cu direcțiune progresului general”[35].

Ținut captiv în limitele acestui subiect, Stere pune în dezbatere mai multe aspecte ce elucidează viața și activitatea artiștilor. Apelând la premisa că în toate epocile artiștii au fost și rămân subordonați cel puțin material de cei care stau în vârful piramidei sociale, cât și „de mizerabilul metal” care nu e un „lucru de cea mai puțină însemnătate”[36], Stere critică dur această stare de lucruri când se creează numai la comandă sau în conformitate cu oferta și gusturile celor capabili să cumpere aceste opere.

Ideii similare depistăm și în orizontul preocupărilor critice și estetice ale lui Ionescu-Rion, materializate în mai multe tratate, printre care *Din psihologia socială*, *Artiștii muște*, *Literaturile decadente*, unde publicistul consemnează cu regret că societatea influențează enorm asupra sentimentelor, cu siguranță, și subiectelor pe care artiștii trebuie să le zugrăvească pentru a plăcea. În sens univoc, Ionescu-Rion se raliază perfect la viziunile lui Stere, demonstrând similitudini evidente și ușor explicabile, “în scopul organizării desfacerii mănoase artistul preferă să se aplece cu obediință în fața două, trei sentimente comune pentru toți: o iubire nevrotică și pornografică, o jelanie prefăcută, corpuri goale de bacante...”[37]. Impulsionat de teoriile artei cu tendințe sociale și cu certitudine structurată sufletește pe temelia unor idealuri sociale în artă, tânărul publicist conștientizează perfect că din moment ce într-o societate există diferențierea de clase, iar această delimitare e peremptorie ca formă de viață culturală, economică, politică, morală și spirituală, situația desemnată devine un impediment serios, chiar cardinal pentru artiști. Criticul remarcă, și teza respectivă nu rămâne la singular, că un om de creație nu este capabil să realizeze opere agreabile și acceptabile pentru toate păturile sociale: ceea ce este frumos și pasibil pentru lumea mondenă, devine neinteresant, insignifiant, plictisitor și rău pentru masele largi umilite și obidite și invers, subiectele din viața țăranilor nu pot copleși prin moravuri și valori pe cei din lumea aristocrată.

Ambii cu facilitate testează o gamă amplă de probleme ce nuanțează principiile, criteriile, canoanele artei și creației, anume acest compartiment indispensabil publicisticii lor conturează cu pregnanță dispozițiile bine conjugate ale lui C. Stere, dar și ale lui

R. Ionescu-Rion , în opera de afirmare a artei cu tendințe sociale, care cu certitudine presupunea negarea artei pure. Adăugând la liniile de forță ale discursului lor înclinația polemică, preocupare acceptată sub impulsul unei somații interioare, când travaliul intelectual e substituit unei marote stringente - a importanței principiilor artei cu tendințe, Stere și Ionescu-Rion perseverează o operă publicistică care, în mare, datorită conjunctivelor hortative și prezenței imperativelor sociale poartă amprenta de proclamație sau manifest.

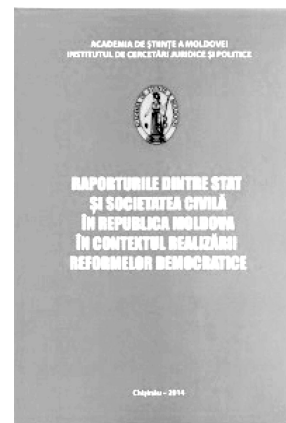
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bacalbașa A. Arta pentru artă. // <https://www.titudorancea.org.ro/> accesat 10.04. 2015
2. Lăzărescu I. Colaborarea lui George Coșbuc la „Viața românească”.//<http://www.alil.ro/wp-content/uploads/> 07.07.2015.
3. Ibidem.
4. Felea I. Raicu Ionescu-Rion polemist și pamfletar incisiv în publicistica vremii. În: Raicu Ionescu –Rion. Centenar. Iași, 1973,p.102.
5. Ibidem,p.112.
6. Grigorescu M. Raicu Ionescu-Rion – publicist. In: Op.cit.p.92.
7. Ibidem.
8. Ornea Z. Poporanismul. București: Editura Minerva,1972,p.15.
9. Ionescu-Rion R. Gherea și “Junimea”. În: Arta revoluționară. Scrieri de critică literară și social-politică. București: Editura Minerva,1972.
10. Ionescu-Rion R. Artiștii muște. În: Scrieri. București: Editura științifică,1964,p.238.
11. Ionescu-Rion R. Arta tendenționistă. Op.cit.p.244.
12. Ibidem, p.245.
13. Șercăleanu C. Ce cerem de la artiști? În: Evenimentul literar,7 martie 1894.
14. Șercăleanu C. Filosofia tendințelor sociale în artă. În: Evenimentul literar, 21 martie 1894.
15. Guyau J.M. Arta din punct de vedere sociologic. București: Editura Minerva,1991,p.70.
16. Ibidem, p.71.
17. Ibidem, p.29.
18. Ibidem, p.43.
19. Dobrogeanu-Gherea C. Tendenționismul și tezismul în artă// https://ro.wikisource.org/wiki/Tendenționismul_și_tezismul_în_artă accesat 12 05 2015.
20. Șercăleanu C. Motivele artei. În: Evenimentul literar,1 aprilie 1894.
21. Ionescu-Rion R. Intim. În: Arta revoluționară. Scrieri de critică literară și social-politică. București: Editura Minerva,1972,p.4.
22. Ionescu-Rion R. Literaturile decadente. Idem,p.30.
23. Ionescu-Rion R. Intim. În: Arta revoluționară ..., p. 5.
24. Ionescu-Rion R. Gherea și “Junimea”. În: Arta revoluționară ..., p.23.
25. Nădejde S. Prefață. În: Ionescu-Rion R. Scrieri. București: Editura științifică,1964.p.357.
26. Ionescu-Rion R. Gherea și “Junimea”. În: Arta revoluționară ... p.22.
27. Ibidem,p.23.
28. Ionescu-Rion R. Datoria artei. În: Arta revoluționară ..., p. 222.
29. Ibidem.
30. Wilde .O. Adevărul măștilor. În: Intențiuni. București: Editura Univers,1972, p.230.
31. Wilde O. Decăderea minciunii. Idem, p.60.
32. Ionescu-Rion R. Artiștii muște. În: Scrieri. București: Editura Științifică,1964, p. 239.
33. Ionescu-Rion R. Literaturile decadente. Op.cit.,p.30.
34. Șercăleanu C. Motivele artei. În: Evenimentul literar,1 aprilie 1894.
35. Șercăleanu C. Filosofia tendințelor sociale în artă. În: Evenimentul literar, 21 martie 1894.
36. C. Șercăleanu. Arta și poporul. În: Evenimentul literar, 25 august 1894.
37. Ionescu-Rion R. Literaturile decadente. Op. cit.,p.39.

RAPORTURILE DINTRE STAT ȘI SOCIETATEA CIVILĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL REALIZĂRII REFORMELOR DEMOCRATICE.

Chișinău: F.E.P. „Tipografia Centrală”, 2014. 248 p.

Pentru țările din spațiul postsovietic, precum sunt Georgia, Ucraina și Republica Moldova, este destul de important realizarea reformelor democratice pe plan politic, economic și social în contextul aspirațiilor acestor țări pentru valorificarea opțiunii de europenizare și integrare europeană. În circumstanțele invocate, suportul UE pentru Republica Moldova este condiționat prin necesitatea eforturilor clasei politice de a depăși acele probleme cu care se confruntă țara noastră (crizele sistemice cu multe elemente vicioase de reproducere, clivajele sociopolitice, provocările la adresa democrației, deficitul democratic și alte dificultăți care alimentează criza democrației în societate), precum și prin promovarea reformelor de modernizare a societății în vederea apropierii de standardele UE. Despre necesitatea promovării unor reforme democratice de substanță se subliniază și în „Planul de Acțiuni privind susținerea reformelor democratice în Republica Moldova 2013–2016”, document care a fost aprobat de către Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei în noiembrie 2013 și reprezintă un cadru de cooperare între Consiliul Europei și Republica Moldova în susținerea reformelor naționale și alinierea la cadrul legislativ comunitar.

Privit și perceput în astfel de circumstanțe, monografia *Raporturile dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul realizării reformelor democratice* (Coord. șt. A. Roșca. Chișinău: S.n., 2014 (F.E.-P. „Tipografia „Centrală”). 249 p.), elaborată de colectivul de cercetători ai Secției Științe Politice a Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, prezintă un interes deosebit pentru cercetătorii și practicienii în domeniu. Din această perspectivă, lucrarea se înscrie firesc în șirul cercetărilor actuale și utile din domeniul științelor politice, tocmai într-o fază istorică, atunci când este absolut necesară examinarea interacțiunii dintre stat și societatea civilă, identificarea mecanismelor instituționale de interacțiune dintre putere și societate, evaluarea raporturilor dintre structurile puterii de stat și sectorul neguvernamental al societății, imprimând unor astfel de investigații actualitate și importanță.

Principalele subiecte examinate în lucrarea de față (ea include 9 capitole, fiecare fiind divizat în 2-3 și mai multe subcapitole) se referă la: analiza statului ca instituție centrală a sistemului politic și necesitatea edificării statului de drept care ar fi un garant sigur al democrației; cercetarea naturii raporturilor între stat și societatea civilă ca factor al consolidării democrației; elucidarea mecanismelor instituționale de interacțiune dintre puterea de stat și societate în Republica Moldova; examinarea interconexiunii dintre democrație și societatea civilă prin prisma statului de drept și fenomenului partidist; evidențierea rolului partidelor politice în procesul interacțiunii dintre societatea civilă și stat; decelarea dimensiunii civice, valorice și politice în procesul de consolidare democratică a societății moldovenești; identificarea unor strategii și presiuni sociopolitice în condițiile evoluției democratice a Republicii Moldova. De asemenea, și-a găsit reflectare și problema consolidării morale a societății civile pentru edificarea statului democratic.

Departate de a-și propune să definească și să dezlege întregul areal de probleme ale temei vizate, prezentul studiu are drept scop analiza aprofundată și multispectuală a relațiilor mutuale dintre stat și societatea civilă în contextul realizării reformelor democratice în Republica Moldova prin aplicarea metodologiei investigațiilor interdisciplinare.

Lucrarea de față abordează o serie de probleme actuale privitoare la diverse aspecte ale raporturilor dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul realizării reformelor democratice. Cercetarea cuprinde contextul național în care funcționează instituțiile democratice ale statului și organizațiile societății civile, acestea fiind puternic influențate de opțiunea de integrare europeană a Republicii Moldova. Studiul întreprins este rezultatul unor cercetări efectuate în cadrul proiectului instituțional cu genericul „Interacțiunea dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul aprofundării reformelor democratice” (termenele 2011–2014).

Două constatări preliminare se impun. În primul rând, trebuie apreciată aserțiunea autorilor de a cerceta acest subiect foarte dinamic și cu anumite revirimente imprevizibile și a o finaliza printr-o lucrare de acest gen. Nu este simplu a urmări și a interpreta realitatea pe viu, a-i descoperi fațetele și a-i pronostica perspectivele. În al doilea rând, problemele ce țin de examinarea raporturilor dintre stat și societatea civilă în contextul realizării reformelor democratice în Republica Moldova sunt de o complexitate deosebită, atât în raport cu fenomenul democrației și provocările actuale la adresa acesteia, cât, mai ales, cu procesul democratizării din spațiul postcomunist, cu acele paradoxuri ale procesului democratic cu care se confruntă toate țările care parcurg tranziția democratică.

Iată de ce considerăm oportună investigația întreprinsă de colectivul de autori din cadrul Institutului de Cercetări Juridice și Politice al AȘM. Studiul realizat nu putea, și nici nu și-a propus, să răspundă într-un mod exhaustiv la toate întrebările legate de subiectul investigat. Este important însă că autorii și-au delimitat aria de investigație (fiecare capitol conține o mică introducere), au evidențiat cu chibzuință aspectele principale, au formulat clar obiectivele propuse, au ales rebele metodologice necesare pentru investigație.

Printre reușitele cercetării mai pot fi evidențiate sinteza demersurilor științifice naționale și din străinătate, inclusiv din România, Ucraina, Rusia, vizînd problema în cauză, sistematizarea și valorificarea studiilor anterioare ale cercetătorilor notorii în domeniu, aplicarea abordărilor conceptual-metodologice și teoretice în cadrul analizei problemelor identificate care, din punctul de vedere al autorilor, pot avea influență asupra dinamicii reformelor democratice din Republica Moldova.

În baza cercetărilor realizate, autorii studiului vin în final cu o serie de concluzii generale asupra triadei examinate: staul – democrație – societate civilă. Acestea denotă caracterul sintetic, științific, dar și științifico-practic al studiului, reflectînd problematica și direcțiile de cercetare luate în ansamblu.

De o valoare reală se bucură recomandările propuse în capitolul final al lucrării. Ele se disting prin concretețe, au adresat concret – Parlamentul Republicii Moldova, Guvernul Republicii Moldova, sectorul „trei” al societății, vizînd probleme importante ce țin de sporirea responsabilității guvernanților în elaborarea și aplicarea legislației naționale, de reglementarea domeniului presiunilor politice, de modernizarea mecanismelor de interacțiune dintre puterea politică și societatea civilă etc.

De rînd cu cele remarcate mai sus, lucrarea nu este lipsită de unele neajunsuri. În primul rînd, studiul ar fi cîștigat mai mult dacă în unele capitole, de rînd cu analiza și confruntarea diferitelor poziții, opinii ale cercetătorilor contemporani vizavi de fenomenul societății civile, ar fi asistat mai frecvent pe parcursul lucrării cu poziția lor proprie. În al doilea rînd, ar fi fost bine venit de efectuat un studiu comparativ cu alte țări din spațiul postcomunist, pentru a evidenția mai clar aspectele de ordin general, particular și unic ale investigației întreprinse de autori. În al treilea rînd, nu întotdeauna unii autori operează cu date sociologice și statistice de ultimă oră, cu lucrări ale autorilor de referință din domeniu, iar unele surse bibliografice sunt depășite în timp. Sugestiile făcute însă nu reduc din valoarea studiului și nu diminuează contribuția adusă de colectivul de autori la cercetarea subiectului propus.

Valeriu MOȘNEAGA,
doctor habilitat în științe politice,
Universitatea de Stat din Moldova

STRATIFICAREA SOCIALĂ ÎN CONDIȚIILE TRANSFORMĂRII SOCIETĂȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2014. 272 p.

Monografia *Stratificarea socială în condițiile transformării societății din Republica Moldova* este recomandată pentru publicare de Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Republicii Moldova. Lucrarea reprezintă un studiu monografic colectiv, realizat de colaboratorii Secției Sociologie, unde sunt incluse rezultatele finisării proiectului instituțional „Evoluția stratificării sociale în condițiile transformării societății și perspectivei de integrare europeană a Republicii Moldova” (2011-2014), director de proiect: Victor Mocanu, doctor în sociologie. Proiectul instituțional s-a realizat în cadrul direcției științifice: *Edificarea statului de drept și punerea în valoare a patrimoniului cultural și istoric al Moldovei în contextul integrării europene*, derulat în Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei. Acest studiu continuă cercetările care și-au găsit elucidare în precedenta lucrarea *Procese de stratificare socială în Republica Moldova: particularități și tendințe* (Chișinău, 2012. 156 p.), axată, cu precădere, pe reliefa proceselor complexe, care se desfășoară în localitățile rurale prin aplicarea unor instrumente de măsurare a schimbărilor ce au loc.

Pentru prima dată în Republica Moldova s-a reușit efectuarea unui studiu sociologic complex longitudinal. Desfășurarea cercetării „Statusul și rolul omului în societatea contemporană” pe eșantion reprezentativ național în 2012 în localitățile rurale și în 2013 în comunitățile urbane din țară a permis de a surprinde în dinamică întregul tablou al stratificării sociale în condițiile transformării societății din Republica Moldova. În recenta apariție editorială sunt supuse analizei diferite aspecte ale uneia dintre cele mai dificile probleme ale societății moldovenești moderne – transformarea relațiilor sociale și impactul acestora asupra stratificării sociale. Autorii au identificat problema, iar în compartimentele monografiei au dedus algoritmul punctului central al abordării colective: ce a cauzat schimbările care se derulează în societatea moldovenească, care este amploarea și direcția transformărilor sociale, în ce mod acestea afectează diferențierea socială și determină stratificarea economică, politică, profesională și culturală. Relevanța aspectelor abordate indică asupra actualității și importanței înțelegerii dinamicii și pronosticării evoluțiilor ulterioare.

În *Cuvînt înainte*, semnat de profesorul cercetător, doctor habilitat V.Juc, se remarcă faptul că în contextul dinamicii transformărilor globale și regionale cunoașterea, explicarea și pronosticarea științifică a realității la nivel național se prezintă drept o necesitate, avînd o semnificație deosebită în efortul implementării prevederilor Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, semnat la 27 iunie 2014. Totodată, studiul monografic sociologic contribuie la cunoașterea, explicarea și înțelegerea proceselor și fenomenelor reliefate prin racordarea la anumite criterii de analiză și evaluare, urmărindu-se valorificarea obiectivelor trasate. Elaborarea concluziilor și formularea sugestiilor au drept scop să identifice unele mecanisme de ameliorare a situației social-economice deplorabile în care se află Republica Moldova. (p.5-6)

Capitolul I. Repere teoretico – metodologice de cercetare a stratificării sociale în Republica Moldova include conceptualizarea procesului de stratificare socială din perspectiva integrării europene; abordări teoretice în cercetarea procesului de stratificare socială, evoluția structurilor

social-clasiale în Republica Moldova în secolul XX. Conținutul capitolului include dimensiunea contextului teoretic al studiului asupra inegalității sociale, contextului metodologic de măsurare a stratificării sociale, contextului analizei comparate a stratificării sociale și contextului național al studiului stratificării sociale. Toate aceste dimensiuni conchid spre ideea că stratificarea socială este prezentă în fiecare societate, manifestându-se sub forme ușor diferite. Este sistemul prin care societatea raportează indivizii la anumite categorii în ierarhia socială. Inegalitatea socială se reproduce în forme destul de stabile, reprezentând o matrice a structurii economice, politice și culturale a oricărei societăți.(p.9) Abordările teoretice includ delimitarea noțiunilor-cheie, o atenție deosebită fiind acordată categoriei de „capital social”. Prin elucidarea evoluției structurilor social-clasiale se prezintă un tablou extins al realității sec.XX, identificându-se clasele sociale și schimbările intervenite în structura socială.

Capitolul II. Stratificarea economică supune analizei transformările social-economice: oportunități și vulnerabilități; inegalitatea în nivelul de bunăstare al populației: parametrii cantitativi și calitativi; diferențierea în averea și veniturile populației; dimensiunile sociale ale stratificării economice. Transformările social-economice din ultimile decenii au determinat trecerea la o nouă structură socială, diferențierea devenind tot mai pronunțată între diverse grupuri sociale. Sunt identificate criteriile de diferențiere socială și indicatorii de evaluare. Aprecierile teoretice sunt secundate de suportul statistic, totodată fiind analizate rezultatele focus-grupurilor. Toate acestea și-au adus contribuția la identificarea și cunoașterea straturilor sociale.

Identificarea inegalității în nivelul de bunăstare al populației a determinat necesitatea abordării metodologice a evaluării și analizei inegalității, stabilirea indicatorilor statistici ai inegalității, explicarea parametrilor cantitativi și calitativi.

Capitolul III. Stratificarea politică dezbate asemenea aspecte precum: rolul capitalului social în stratificarea politică; procesul politic și impactul acestuia asupra activismului electoral; autoidentificarea socială - indicator al stratificării populației în condițiile transformării societății. Datele empirice sunt interpretate și prezentate în figuri și tabele. În baza procesării materialului de teren au fost identificate și caracterizate păturile politice, realizată tipologia alegătorilor, efectuată analiza corelațională a grupurilor sociale în funcție de mai multe variabile. Rezultatele studiului sociologic au permis de a formula concluzia că transformările socioeconomice și politice au produs noi grupuri sociale, modificând structura societății în ansamblu. Noile grupuri/straturi sociale apar nu în baza principiilor clasice de stratificare, ci au la temelie particularități specifice naționale, legate de procesele de privatizare, de formarea economiei și relațiilor de piață, de factori geopolitici.

Capitolul IV. Stratificarea profesională și culturală examinează educația ca factor important al stratificării socioprofesionale; transformarea spațiului sociocultural și influența lui asupra stratificării societății și particularitățile stratificării în mediul rural. Examinarea stratificării din profil socioprofesional relevă schimbări, condiționate de un șir de factori. Nivelul de venit și instruire determină planurile de viitor ale respondenților. Cu cât studiile respondenților sunt mai avansate, cu atât aspirațiile și planurile de viitor ale lor sunt mai optimiste. Acești respondenți sunt mai exigenți față de nivelul de pregătire și dispun de un grad de informare mai înalt.(p.198)

Studiul asupra procesului de stratificare socioculturală a stabilit formarea noilor straturi sociale, fiind identificate și caracterizate cinci grupuri socioculturale. Indicatorii statistici și rezultatele cercetării sociologice au determinat elaborarea concluziilor și formularea recomandărilor în vederea optimizării activității culturale în țară. Aplicându-se studiul de caz asupra satului Cărpineni, raionul Hîncești, s-a reușit de a surprinde particularitățile stratificării social-politice în mediul rural, bazându-se pe rezultatele empirice ale studiului sociologic din 2009.

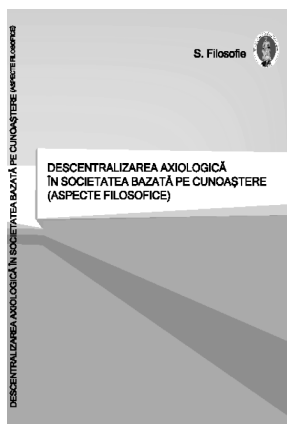
Concluziile generale sunt elaborate în baza capitolelor studiului sociologic teoretico-empiric, evidențiindu-se faptul că transformările politice și socio-economice au condus la formarea de noi grupuri, straturi sociale, noi structuri profesionale și au modificat structura societății în ansamblu. Întregul conținut al monografiei este logic structurat, rezultatele empirice avînd un temeinic suport teoretic, fiind secundat de citate din surse recunoscute și apreciate în mediul științific. Sursele citate în prezenta monografie reflectă punctul de vedere modern al actualului nivel al dezvoltării științifice asupra problemei abordate.

Rezultatele empirice sunt obținute în urma elaborării și aplicării unei complexe metodologii sociologice, logica căreia reiese din întrebările la care și-au propus să răspundă autorii monografiei. Analizele statistice și rezultatele empirice ale studiului sociologic reflectă toate elementele tipologice ale macrostructurii economice, politice și sociale. Importanța analizei rezidă în totalizarea și interpretarea științifică a proceselor de stratificare pe parcursul a mai mult de două decenii de tranziție. Autorii realizează o analiză sociologică detaliată, axîndu-se pe elementele-cheie ale stratificării: economică, politică, profesională și culturală. În baza unui material empiric amplu autorii relevă dinamica proceselor studiate, accentuează atenția asupra particularităților naționale, argumentează propriul punct de vedere, totodată, formulînd concluzii și elaborînd recomandări optimizatoare.

Realizarea unui studiu monografic de asemenea amploare denotă maturitatea mediului investigativ autohton și principalul – identifică schimbările intervenite în structura și stratificarea socială, oferind un tablou real al societății moldovenești. Monografia aduce un nou și original material publicului – țintă. În final, studiul monografic reușește să răspundă la întrebarea principală: care sunt particularitățile stratificării sociale în condițiile transformării societății din Republica Moldova. Totodată, remarcăm unele deficiențe percepute în procesul de recenzare a lucrării. Studiile monografice colective din start presupun diferit nivel de tratare științifică a subiectelor investigate. Chiar și cu riscul unor deficiențe care țin de stilul și viziunea generală asupra subiectelor investigate, unele coincidențe în relatarea subiectelor, citarea cu precădere a autorilor ruși și prezența redusă a surselor bibliografice din ultimii cinci ani, monografia reprezintă o importantă contribuție științifică în domeniu, corespunde cerințelor științifice înaintate față de asemenea categorie de lucrări, și, cu siguranță, constituie un suport valoros teoretico-empiric în materie de stratificare socială.

Tatiana SPĂTARU,
doctor habilitat în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

DESCENTRALIZAREA AXIOLOGICĂ ÎN SOCIETATEA BAZATĂ PE CUNOAȘTERE
(ASPECTE FILOSOFICE). Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015. 216 p.

Procesele integratoare contemporane prin manifestările lor la nivel global și regional provoacă în societate, pe de o parte, situații cu caracter divers și complex, având nuanțe și tendințe existențiale deosebite, iar pe de altă parte, suscită în mod obiectiv, drept răspuns la multitudinea de probleme și circumstanțe ce apar mereu pe parcursul evoluării civilizaționale, noi studii de rigoare menite să satisfacă cunoașterea realităților și totodată să contribuie la atingerea unor vectori potriviți.

După cum remarcă autorii, studiul este dedicat unui subiect actual și de un interes științific pregnant – determinarea impactului transformărilor sociale, politice și demografice din Republica Moldova asupra procesului integrării europene. Autorii și-au propus realizarea unui deziderat teoretic dificil ce constă în reflectarea descentralizării axiologice, deconstrucției cadrului axiologico-cognitiv și clasificarea centrelor valorice în societate; conturarea criteriilor societății bazate pe cunoaștere și oportunitățile care facilitează substituirea spațiului geografic/geopolitic cu cel virtual; cercetarea funcției axiologice a științei ca arbitru în rezolvarea disputelor de interes public; elucidarea dezordinii existențiale a individului în căutarea identității în contextul realităților din Republica Moldova. De asemenea, divers se prezintă a fi și domeniile de aplicare: educație, filosofie, cercetare, ontologie și gnoseologie, istoria filosofiei, filosofia istoriei, filosofia științei și tehnicii, filosofie socială, antropologie filosofică, filosofia culturii, estetică, etică și bioetică, economie, învățământ superior universitar, învățământ superior postuniversitar.

Lucrarea constă din introducere, șapte compartimente, concluzii și bibliografie, toate fiind ajustate exigențelor științifice contemporane. În *Introducere* se expune o panoramă a elaborării în cauză, făcându-se o caracterizare a studiilor întreprinse în cadrul fiecărui capitol.

Conținutul primului compartiment - *Societatea bazată pe cunoaștere: realități și perspective* (A. Pascaru), relevă complexitatea conturării unui concept de societate bazată pe cunoaștere. Conceptul atarei societăți reprezintă posibilitatea de a depăși cadrul aspectelor de acces nelimitat la informația științifică și mass-media și întregirea lui cu aspecte neesențiale reflectate în studiile anterioare. Printre aspectele investigate se numără descentralizarea axiologică. Deschiderile societății bazate pe cunoaștere catalizează interconexiunea, interdependența și interacțiunea în și dintre comunitățile umane, vulnerabilizându-le securitatea, dar și periclitând condiția umană. Acest tablou schițat teoretic, menționează autorul, rămâne o provocare și pentru comunitatea cercetătorilor care încearcă să surprindă în interpretări diverse/particulare evoluțiile societății și societății bazate pe cunoaștere.

Subiectul magistral al celui de-al doilea compartiment - *Aspecte axiologice ale umanizării științei* (Gh. Bobîna), se concentrează asupra faptului examinării relațiilor reciproce dintre știință și valorile umaniste, dintre știință și om, care sunt definite de condițiile istorice concrete și se modifică de la o epocă la alta. În acest sens, raportul dintre știință și umanism reprezintă un caz particular al relațiilor dintre cunoaștere și valori, iar punctele opuse privitor la aceste relații constau în declararea lor drept identice sau absolut diferite. Întru atingerea scopului trasat, autorul examinează subiectul parcurgând particularitățile existențiale ale fiecărei epoci istorice.

În compartimentul trei, intitulat *Tendențe și principii în estetica contemporană* (L. Troianowski), este abordat fenomenul esteticului în condițiile societății contemporane. Autorul menționează că în comparație cu perioada clasică, azi estetica se reduce mai mult la activitatea menită să voaleze, să camufleze negativul în societate, manifestându-se nu numai ca o formă de tăgăduire a tot ce

n-are tangențe cu Binele, Frumosul, Adevărul, dar chiar mai mult, susține viciile. Estetizarea de masă a cotidianului capătă un caracter global de interpretare și reprezentare a lumii. Azi nu numai socialul creează esteticul, dar și esteticul conturează socialul, azi nu individul tinde spre frumos, ci frumosul către om. Expansiunea esteticului modifică orizonturile tradiționale ale omului, iar acesta nu este pregătit să-și propună scopuri mărețe, ajungând să menajeze un tip de estetică cinică, pragmatică. Aceste manifestări duc la deprecierea Frumosului. Esteticul este înlocuit cu neesteticele, fapt ce determină actualizarea răului, urâtului, mizerabilului etc.

Obiectivul compartimentului patru – *Imperativul moral al puterii în contextul social actual* (R. Ciobanu), actualizează subiectul determinării rolului de azi al puterii în contextul realizării imperativului moral. Se subliniază că studiul literaturii ce tratează problema ghidează spre acceptarea faptului că specialiști din diverse domenii (filosofi, antropologi, istorici, sociologi, juriști, politologi) în explicarea esenței puterii se confruntă cu o mare diversitate a fundamentelor și mecanismelor puterii în comunitățile umane, marea majoritate dintre ei menționând că dezvăluirea esenței puterii poate fi realizată doar prin raportare la individ. Ceea ce poate fi dedus cu certitudine este faptul că esența obiectivă a autorității și puterii este dată de caracterul exterior și constrângător al normelor sociale în raport cu individul, membru al comunității. La finele materialului se expun șapte concluzii concludente.

În compartimentul cinci – *Relația cu alteritatea în discursul filosofiei contemporane*, Al. Cosmescu atacă un aspect destul de original, care pornește cu mențiunea că descentralizarea axiologică presupune un tip de raportare la alteritate, care își are punctul de pornire în situația elementară a întâlnirii autentice cu Celălalt. Autorul expune trei analize ale întâlnirii Celuilalt în filosofia contemporană, care reprezintă punctele de pornire ale conceptualizării fenomenologice a alterității. Primul autor abordat în acest studiu a fost E. Husserl, al doilea este filosoful francez E. Levinas, iar al treilea este gânditorul Martin Buber, care poate să-și dea cel mai bine seama de imperativele descentralizării axiologice.

Sensul conținutului celui de-al șaselea compartiment – *Modele structurale de autosemnificare axiologică*, redat de A. Perciun, este analiza posibilităților de interconexiune semiotico-axiologice, fapt devenit actual prin implicarea civilizației contemporane.

Transformări și evoluții identitare la începutul sec. XXI reprezintă nucleul abordării întreprinse de către N. Bodean în compartimentul VII. Actualitatea și importanța științifică a subiectului este determinată de procesul continuu și accelerat de transformări și evoluții identitare, datorate unui complex mecanism de conștientizare, informare și difuzare a datelor.

Concluziile sunt expuse sumar și laconic, reflectă conținutul elaborării. Bibliografia include 210 surse în limbile română, engleză, franceză, rusă ș.a., reprezentând, pe de o parte, sursele de reper teoretic al subiectului abordat, iar pe de altă parte, cele recomandate în a fi informat cu aspecte diverse ale problemei.

Lecturarea conținutului captivează prin maniera intelectualistă a prezentării faptelor, abordării teoretice și formulării concluziilor. Aceasta face să evităm lejer unele detalii investigaționale, nesemnificative, ce pot induce la dezbateri pe poziționări metodologice inutile.

În fine, cele analizate ne permit să afirmăm că elaborarea *Studiului descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere (aspecte filosofice)* se prezintă a fi unul științifico-complex, actual, original, deoarece conține un excelent material teoretic și informativ, dispune de o evidentă performanță și reală utilitate, suscitând negreșit un interes deosebit din partea comunității științifice, servind drept un suport util pentru cadrul curricular universitar și ca surse de subiecte pentru elaborarea tezelor de licență, masterat și doctorat.

**Vitalie OJOVANU, doctor habilitat în filosofie,
Universitatea de Stat de Medicină și Farmaceutică „Nicolae Testemițanu”,**

**Victor JUC, doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

VICTOR JUC, SILVIA MÎTCU. ACTIVITĂȚI NEMILITARE
ALE ORGANIZAȚIEI TRATATULUI ATLANTICULUI DE NORD.

Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015. 160 p.

Transformările substanțiale produse în ultimul deceniu al secolului XX – primul deceniu al secolului XXI în cadrul structurii sistemului internațional, arhitecturii de securitate internațională și ponderii actorilor internaționali au configurat o nouă realitate socio-politică și politico-militară în lume, caracterizate profund de însemnele perioadei postrăzboi rece. Atare realitate, percepută adecvat de către Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, a determinat intensificarea și extinderea activităților nemilitare exercitate de această structură, ancorate pe alte metode și angajamente de asigurare a securității și a stabilității decât cele tradiționale, preponderent militare. Această situație invocă, prin excelență, necesitatea reevaluării activităților din trecut, cu statut periferic, dar valoros, și actualmente se impune oportunitatea cercetării politicilor din „domeniul al treilea”, adică dimensiunea nemilitară.

În acest context, monografia se distinge prin actualitate, cu diverse valențe de evaluare – științifice, teoretico-metodologice, epistemologice și axiologice ancorate pe interdisciplinaritate și multidisciplinaritate. Fiind o direcție de cercetare relativ nouă în câmpul științelor politice din Republica Moldova, problematica activităților nemilitare ale Organizației Nord-Atlantice, abordată în contextul logicii postrăzboi rece, provoacă un interes aparte al cercetătorilor în domeniu. Vom sublinia că nivelul teoretico-științific al lucrării este unul avansat, bazat pe generalizarea și sintetizarea unui amplu material teoretic și empiric, însuși potențialul bibliografic al monografiei fiind impunător.

Lucrarea este structurată optimal și include reperele conceptuale de cercetare ale activităților nemilitare ale Organizației Nord-Atlantice, reliefaarea nemijlocită a activităților de acest gen exercitate de Alianță și relațiile cu Republica Moldova în domeniul nemilitar. Primul capitol are la activ dimensiunea istoriografică și cea teoretico-metodologică de investigație a aspectelor incluse în obiectul de studiu al cercetării, fiind puse în lumină cele mai relevante elaborări științifice la temă și reperele teoretico-metodologice de elucidare a activităților nemilitare ale Tratatului Nord-Atlantic. Trebuie să fie evidențiată în special analiza teoriilor funcționalistă, neofuncționalistă și liberal-instituționalistă, care au alcătuit suportul teoretic și metodologic pentru valorificarea obiectului de studiu. Capitolul al doilea este centrat pe politicile și programele nemilitare inițiate și promovate de Alianță în aspectul evoluției lor, cercetările fiind canalizate pe două domenii de activitate – știință și mediu. Ultimul capitol, al treilea, este consacrat analizei proceselor de stabilire și evoluție a relațiilor de cooperare și parteneriat nemilitar dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică, abordate cu predilecție pe trei componente – cercetări științifice, protecția mediului și gestiunea catastrofelor naturale.

Considerăm că importanța și actualitatea problemelor abordate sunt determinate de ponderea internațională a Organizației Nord-Atlantice, pondere care s-a consolidat în condițiile postrăzboi rece și de oportunitatea cercetării relațiilor dintre Alianță și Republica Moldova în contextul statutului autoproclamat de neutralitate permanentă, care imprimă alte valențe parteneriatului dintre

cele două părți. Transformările conceptuale, instituțional-structurale și funcționale pe care Alianța Nord-Atlantică le-a inițiat și le-a realizat în perioada postbipolară i-au permis să stabilească parteneriate, inclusiv cu Republica Moldova, asigurându-i o percepție nouă, chiar dacă mai predomină unele vestigii ale trecutului în evaluarea activității acestei structuri sau necunoașterea realităților noi, fapt demonstrat de cercetările sociologice. Prin cercetarea și determinarea rolului și locului activităților nemilitare exercitate de Alianța Nord-Atlantică în cadrul relațiilor internaționale postrăzboi rece se urmărește obiectivul de a contribui la schimbarea percepției Organizației Atlanticului de Nord de către opinia publică din Republica Moldova, deoarece Alianța rămâne puțin cunoscută. Vom nota că investigațiile se dovedesc a fi de semnificație teoretico-științifică (definirea dimensiunii nemilitare ale cooperării și parteneriatului), aplicativă (susținerea proceselor de reformă democratică, modernizării sectorului național de apărare și securitate, implementarea proiectelor de interes comun) și conceptuală (familiarizarea cu politicile nemilitare pentru a forma cunoașterea și înțelegerea adecvată a politicilor Alianței Nord-Atlantic, date fiind transformările care s-au produs).

Suntem convinși că monografia elaborată de doctorul habilitat Victor Juc și doctorul Silvia Mîtcu „Activități nemilitare ale Organizației Tratatului Atlanticului de Nord” va reprezenta o lucrare de referință și va contribui la familiarizarea atât a specialiștilor în domeniu, cât și a opiniei publice largi cu activitățile Organizației Tratatului Atlanticului de Nord, asigurând mai buna cunoaștere, explicare și înțelegere atât a acestei instituții de cooperare multilaterală, cât și a relațiilor dintre Alianța Nord-Atlantică și Republica Moldova.

Victor SACA,
doctor habilitat în științe politice,
Universitatea de Stat din Moldova

Bun de tipar 24.08.2015. Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 17,5. Coli de autor 24,5
Tirajul 70 ex.

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46